

MIRAS
UNIVERSITETI

Университет MIRAS

«ЖАС ЗЕРТТЕУШІ 2024»

**АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-
ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

28-29 ҚАРАША 2024 ЖЫЛЫ

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

«МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ 2024»

28-29 НОЯБРЯ 2024 ГОДА

УНИВЕРСИТЕТ «МИРАС»

«ЖАС ЗЕРТТЕУШІ 2024»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

28-29 қараша 2024 жылы

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
«МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ 2024»

28-29 ноября 2024 года

V ТОМ

Құқықтану / Юриспруденция

ШЫМКЕНТ

ЖЫЛ БОЙЫ ТҮСІҢІЗ

357 000Т-ден
БАСТАП ОҚЫТУ

БАКАЛАВР
дәрежесінің оқу
мерзімі 2 жыл

БАКАЛАВРИАТ
от 2-х лет

ҚАШЫҚТЫҚТАН
оқыту

ОНЛАЙН
обучение

ҰБТ ТАПСЫРМАЙ
оқуға түсу мүмкіндігі
қарастырылған

ПОСТУПЛЕНИЕ
без ЕНТ

ОБУЧЕНИЕ ОТ
357 000Т
ПОСТУПАЙТЕ КРУГЛЫЙ ГОД

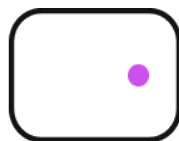
WWW.MIRAS.APP

[MIRAS.EDUCATION](https://www.instagram.com/miras.education)

Call-center: +7 (775) 007-30-01

ONLINE TYCY

TABYS.ME

Miras Университетінен ерекше ұсыныс!

Шақырылған әрбір талапкерге **100 000** теңгеден бастап табыс табыңыз. Толығырақ Tabys.me веб-сайтында.

Қаржылық тәуелсіздік пен қосымша табыс алу мүмкіндігін жіберіп алмаңыз! Бізге дәл қазір қосылыңыз және Tabys.me арқылы ақша табыңыз.

Уникальное предложение от Университета Miras!

Зарабатывайте от **100 000** тенге за каждого приглашенного абитуриента. Подробнее на сайте Tabys.me.

Не упустите свой шанс на финансовую независимость и дополнительный доход! Присоединяйтесь к нам прямо сейчас и начните зарабатывать с Tabys.me!

УДК 001
ББК 72
Ж 33

Жас зерттеуші 2024: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдары. – Шымкент, 2024. – Т. 4. Құқықтану – 312 б.

Молодой исследователь 2024: Материалы международной научно-практической конференции. – Шымкент, 2024. – Т. 4. Юриспруденция – 312 с.

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): Н.Ғ.Халықберген, А.Б-П.Даниярова, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, С.Ж. Көшкінбаев, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А.Жуматаева, Д.С.Абдуллина, М.А.Усербаева.

ISBN 978-601-82177-6-0

«Жас зерттеуші 2024» атты халықаралық ғылыми- тәжірибелік конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, физика, құқықтану, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, бастапқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Молодой исследователь 2024» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, физика, юриспруденция, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, начальная военная подготовка, химия и биология.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-82177-6-0

© Университет «Мирас», 2024

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ

Абдиаким Е.А., Иса А.А., Садибек Д.Б., Карсыбай Р.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Тленшин Т.Б.
«Мирас» университеті, Шымкет қ., Қазақстан

Резюме: Гражданство в Республике Казахстана развитие общества и конституционное личностное влияние необходимы для правового построения демократического государства. Массовая информация является составным элементом гражданского общества является.

Summary: Citizenship in the Republic of Kazakhstan, the development of society and constitutional personal influence are necessary for the legal construction of a democratic state. Mass information is an integral element of civil society.

Конституцияда азаматтық қоғамның негізгі институттары – заңды түрде сатып алынған кез-келген мүлікке құқық меншігі, кәсіпкерлік қызметтің құқықтары мен бостандықтары, партиялар және қазір кеңінен құрылып жатқан үкіметтік емес ұйымдар болып табылатын қоғамдық бірлестіктерді құру және олардың жұмыс істеу принциптері бекітілген [1].

Конституцияда құқықтар мен бостандықтардың абсолюттілігі мен бөлінбейтіндігі, конституциялық құрылысты қорғау адам құқықтары мен бостандықтарының қоғамдық тәртібін, халықтың азғындық денсаулығын қорғау мақсатында оларды тек заң бойынша шектеуге жол беру қағидаттары танылады. Қазақстан Республикасында бұқаралық ақпарат құралдарын құру және тарату саласындағы мемлекеттік саясатты ақпарат құралдарын мемлекеттік бақылаушы қолдауды жүзеге асыратын қаржылық, құқықтық шаралар жұмысының мақсатты жүйесі ретінде айқындауға болады [2].

Бұқаралық ақпарат құралдарының нарығын дамыту, экономикалық дербестікті қамтамасыз ету саласындағы заңнаманы, сондай-ақ оларды қоғамдық және мемлекеттік бақылау тетігін одан әрі жетілдіру қажет [3].

Бұқаралық ақпарат құралдары билігінің өзара қарым-қатынасы тетігін құру мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін сақтаудың негізгі реттеушісі болып табылмайды, сонымен қатар билік, қоғам арасындағы қатынастардан басқа, құқықтық мемлекеттегі бұқаралық ақпарат құралдарының субъектілері тек заң бола алады. Осыған байланысты, билігі салыстырмалы түрде бейбіт, заңды негізде, бұқаралық ақпарат құралдарымен өмір сүретін бірқатар жетекші елдердегі шығармашылық тәжірибеге жүгіну қызықты болады [4]. Бұқаралық ақпарат құралдары технологиялық немесе экономикалық тұрғыдан – ақпарат көзі ретінде немесе шаруашылық жүргізуші субъект ретінде көрінуі сирек емес. Мұндай тәсіл әділ емес. Бірақ ол басты нәрсені жасырмауы керек. Бұқаралық ақпарат құралдары дамыған азаматтық қоғамның ажырамас элементі болып табылады. Егер бұл элемент әлсіз болса, мемлекет демократиялық бола алмайды. Ел дамуының қазіргі кезеңінде бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық институт ретіндегі маңызы бұрынғыдан да артып келеді. Бұқаралық

ақпарат құралдарының азаматтық институт ретіндегі рөлі мынада: бұқаралық ақпарат құралдары азаматтық институт болып табылады, ол өте серпінді және ықпалды; мемлекет қоғам арасындағы кері байланыстың ең ашық пәрменді нысандарының бірі ретінде әрекет етеді; медиа қоғамдастық, сыртқы жағдайларға ең құнды ақпараттық қолдау көрсете отырып, басқа азаматтық институттардың дамуына әрекет етеді [4].

Сондай-ақ БАҚ өз қызметі арқылы азаматтық қоғамды нығайтуы керек. Олар қазақ халқының рухын, бірлігін, патриоттық сезімдерін көтеруге ықпал етуі керек. Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдары елден тәуелсіз қалыптасу жылдарында қарқынды дамыды.

Сөз бостандығы, Қазақстанның ақпараттық өрісінің трибутына айналды. Журналистердің құқықтары заңмен, қоғамдық ұйымдардың бақылаушыларының сақталуымен қорғалады. Ең бірі "Әділсөз" сөз бостандығын қорғаудың халықаралық қоғамдық қор бірлестігі беделді болып табылады. "Әділсөз" халықаралық қоғамдық қор бірлестігінің мақсаты еркін, объективті және прогрессивті елдің күнделікті өмірін бекіту арқылы ашық азаматтық қоғам қалыптастыру болып табылады журналистика. Бұл жұмыстың негізі қордың корреспонденттік желісі арқылы сөз бостандығының бұзылуына мониторинг жүргізу болып табылады. Бұқаралық ақпарат құралдарының қолайсыз жағдайларын жедел талдау осындай азаматтық институттар мен журналистерді қорғаудың ең тиімді түрлерін таңдауға мүмкіндік береді. Бұқаралық ақпарат құралдарында үлкен күш бар. Билік – бұл тыңдау және әсер ету құқығы бойынша басқа адамдарды басқару. Мәжбүрлеудің кез-келген түрі шектеулі. Билік еркін бағыну, мүдделерді үйлестіру негізінде құрылады - бұл демократия. Дәл осындай билік ақпараттық азаматтық институттың рөлі бірден байқалмайды. Өз сөзімен айтқанда, бұл қоғамдық пікірдің күші, бұл митингте, мәселені көпшілік алдында талқылаудың ежелгі институты [5].

Заманауи технологиялар бұл процесті жетілдіреді. Сонымен, бұл баспасөзді биліктің таңбаланбаған мүшесі ретінде мойындау бұл позиция бізге биліктің даму бағытын көрсетеді. Сонымен, баспасөзді билік оппозициясының таңбаланбаған мүшесі ретінде тану бізге биліктің даму бағытын және осы процестегі бұқаралық ақпарат құралдарының орнын көрсетеді. Бұқаралық ақпарат құралдары бүгінде әлеуметтік кеңістікті қалыптастырудың қуатты құралдарының бірі болып табылады. Бұқаралық коммуникация репродуктивті және шығармашылық функцияны орындай отырып, адамдардың орташа емес өмірлік тәжірибесін толықтырады. Өмір сүру қажеттілігі этикалық принциптерді емес, пайда туралы ойларды басшылыққа алуға мәжбүр етеді, бұл ностыянның объективін емес, бұқаралық ақпарат құралдарының майылылығын тудырады. Мемлекеттің бұқаралық ақпарат құралдарын қаржыландыру тәжірибесі азаматтық қоғамның дамуына оң әсер ете алмайды. Дамыған, құқықтық, ашық ақпараттық қоғам бұл- демократиялық мемлекеттерде айқын көрінуі тиіс, бірақ Конституцияға сүйене отыра.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз 1995 жыл. (23.03.2019 жылы жаңартылған)
- 2.Сапарғалиев, Г. ҚР. Конституциялық құқық Академиялық курс [Мәтін]: Оқулық/ Г. Сапарғалиев.- Изд.3-е, с доп.- Алматы: Жеті жарғы, 2014.- 544б
- 3.Жарболова А. ҚР Конституциялық құқығы пәнінен семинар сабақтарына қосымша дайындық материалдары // Оқу құралы. – Алматы. – Қазақ университеті. – 2015.
- 4.Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясы: проблемалар және оларды шешудің жолдары. Алматы: 2017 ж.
- 5.Тлебаева, Г.М. Гражданское право: Общая часть [Текст]: учеб.-метод. пособие / Г.М. Тлебаева, О.Д. Тереник, Б.П. Кебеева; МОН РК; ТарГУ им. М.Х.Дулати.- Алматы: Отан, 2015.- 222 с.

УДК- 342.1

СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

Абдрахмани М.М., Шакиров А.Б., Есенаманова Э., Избасов С.Б.
Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Серик Г.
Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Түйін: Мақалада құқықтық жүйедегі мемлекет пен құқықтың мәні мен функциялары қарастырылады. Мемлекет құқықтың негізгі өндірушісі және қорғаушысы ретінде, өз азаматтарының құқықтарын қамтамасыз ету мен әлеуметтік тәртіпті сақтау міндетін атқарады. Құқық, өз кезегінде, қоғамдағы қатынастарды реттеу, әділеттілікті қамтамасыз ету, және жеке тұлғалардың бостандықтарын қорғау қызметін атқарады. Мемлекет пен құқық арасындағы өзара байланыс, қоғамның тұрақтылығы мен дамуы үшін маңызды, өйткені мемлекеттік билік құқықтық нормаларды орнату және қолдау арқылы әлеуметтік тәртіпті қолдайды. Мақалада мемлекеттік билік органдарының құқықты жүзеге асырудағы рөлі мен функциялары да атап өтіледі.

Summary: The article discusses the essence and functions of the state and law in the legal system. The state, as the main producer and defender of law, has the task of ensuring the rights of its citizens and maintaining social order. Law, in turn, serves to regulate relations in society, ensure justice, and protect the freedoms of individuals. The relationship between the state and law is important for the stability and development of society, since state power supports social order through the establishment and maintenance of legal norms. The article also notes the role and functions of state authorities in the exercise of law.

Введение в понятие государства и права представляет собой важный аспект правовой науки, так как эти категории играют ключевую роль в формировании и поддержании правопорядка в любом обществе. Государство и право служат основными элементами правовой системы и взаимосвязаны как в теоретическом, так и в практическом аспектах [1].

Государство можно определить как организацию политической власти, которая обладает суверенитетом, легитимной монополией на принуждение и регулирует общественные отношения на определенной территории. Сущность государства заключается в его предназначении служить обществу, обеспечивать порядок, безопасность и справедливость, а также способствовать социально-экономическому развитию и защите прав граждан.

В разных исторических и культурных контекстах государство выполняет различные задачи и роли. Однако основополагающей сущностью государства остается его направленность на выполнение общественных функций, среди которых можно выделить [2]:

- Социальную - защита и улучшение условий жизни граждан.
- Экономическую - управление экономикой, регулирование производственных и трудовых процессов.
- Политическую - обеспечение внутренней и внешней безопасности, защита суверенитета.
- Правовую - установление и поддержание правового порядка, справедливое решение конфликтов.

Право - это система общеобязательных норм, регулирующих поведение людей в обществе и обеспеченных государственной властью. Право отражает общественные потребности и интересы, являясь важнейшим средством установления и поддержания социальной справедливости. Оно включает нормы, которые обеспечивают равенство, справедливость и порядок, а также выступает в качестве механизма урегулирования споров.

Сущность права определяется его функцией в регулировании общественных отношений и в обеспечении социальной стабильности. Право возникает как ответ на потребности общества в системе норм и принципов, которые регулируют жизнь каждого человека и общества в целом. Кроме того, оно направлено на защиту прав и свобод личности, определяя границы дозволенного поведения.

Функции государства и права часто пересекаются, дополняя и поддерживая друг друга. Их основные функции включают [3]:

1. Регулятивная функция. Государство и право устанавливают общепринятые нормы и правила поведения, позволяя обществу жить в стабильных и предсказуемых условиях. Законы формируют правовую основу для деятельности различных институтов и граждан, обеспечивая согласованность интересов.

2. Охранительная функция. Государство, через свои правоохранительные органы и систему правосудия, защищает права граждан, интересы общества и государства. Право, в свою очередь, обеспечивает правовую защиту от противоправных действий, обеспечивая справедливое наказание для правонарушителей и защищая пострадавших.

3. Экономическая функция. Государство регулирует экономические отношения, стимулируя развитие и устраняя препятствия для экономической активности. Право способствует созданию правовых рамок для ведения бизнеса, защищает права собственности и обеспечивает условия для свободного рынка.

4. Социальная функция. Государство стремится к улучшению условий жизни граждан, предоставляя им социальные гарантии и защищая уязвимые слои населения. Право также играет роль в обеспечении социальной

справедливости, закрепляя право граждан на труд, отдых, медицинскую помощь и социальную защиту.

5. Воспитательная функция. Законы и правовые нормы способствуют воспитанию правосознания граждан, их ответственности и уважения к законам. Через правовую систему государство воспитывает у граждан уважение к законам и правам других лиц.

Государство и право в рамках правовой системы неразрывно связаны. Государство создаёт правовую систему, издаёт законы и обеспечивает их соблюдение. Право, в свою очередь, ограничивает власть государства, устанавливая принципы и нормы, которым государственная власть должна следовать. Взаимодействие государства и права имеет важное значение для обеспечения правового порядка, так как именно право гарантирует защиту прав и свобод граждан [4].

Государство обязано не только устанавливать законы, но и исполнять их наравне с гражданами. Подчинение государственной власти праву является основой для построения правового государства. Государственная власть должна действовать в рамках правовых норм, что создаёт необходимую базу для доверия граждан к государству и правовой системе в целом [5].

Таким образом, сущность и функции государства и права заключаются в создании условий для стабильного и справедливого общества. Государство обеспечивает исполнение закона и защищает права граждан, а право, в свою очередь, регулирует государственную власть, задавая правила поведения для всех членов общества. Взаимодействие государства и права в правовой системе является основой для правопорядка, социальной стабильности и гармоничного развития общества.

Список использованной литературы:

1. Антонов М. В. Теория государства и права. М: Юрайт, 2024. 498 с.
2. Бакарджиев Я. В., Ромашов Р. А., Рыбаков В. А. Теория государства и права в 2 частях. Часть М: Юрайт, 2024. 196 с.
3. Бакарджиев Я. В., Рыбаков В. А., Ромашов Р. А. Теория государства и права в 2 частях. Часть 2. М: Юрайт, 2024. 305 с.
4. Берг Л. Н., Березина Е. А. Теория права: правовое воздействие и правовое регулирование. М: Юрайт, 2023. 394 с.
5. Бялт В. С. Теория государства и права в схемах. М: Юрайт, 2023. 448 с.

ОӘЖ- 34.342

ҚР КОНСТИТУЦИЯСЫ: ҚАЙТА ҚАРАУ ЖӘНЕ ТҮЗЕТУ ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕСІ

Абдуллаев А.Н., Ешман А.А., Турсынбеков Р.Р., Нышан Н.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Талман А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются понятие, содержание и вопросы внесения поправок в Конституцию Республики Казахстан.

Summary: This article discusses the concept, content and amendment of the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

Конституция – халықтың жалпы еркін білдіретін, ең жоғары заңды күшке ие және қоғамның әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси және рухани-адамгершілік өмірінің аса маңызды принциптері мен институттарын бекітетін мемлекеттің Негізгі Заңы. Конституция саяси-құқықтық жүйенің өзегін құрайды және мемлекет пен қоғам өмірінің барлық салаларын дамытудың негізі ретінде қызмет етеді.

Қазақстандағы мемлекеттіліктің негізгі атрибуттарын қалыптастыру процесі 1991 жылы 16 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңын қабылдаған кезде басталды. Қазақстан Республикасы өз аумағында толық билікке ие, ішкі және сыртқы саясатын дербес айқындайтын егеменді мемлекет екенін. Қазақстан Республикасының аумағы бөлінбейтін және қол сұғылмайтын деп жарияланды [1].

Қазақстандық мемлекеттіліктің қалыптасу үдерісінің келесі кезеңі 1993 жылы 28 қаңтарда егемен Қазақстанның бірінші Конституциясының қабылдануы болды, онда халық егемендігі мен биліктің бөлінуі идеясын оның негізгі қағидалары ретінде жариялады. 1993 жылғы Конституцияның негізі президенттік республика моделін қалыптастырды, оған сәйкес Президент мемлекет басшысы ретінде бір мезгілде атқарушы биліктің басшысы болды. Жоғарғы заң шығарушы билік биліктің өкілді органы – Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесіне тиесілі болды. Конституцияда жарияланған адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары демократияның негізгі принциптеріне толық сәйкес келді.

Алайда, Конституцияның проблемалық аспектілері, әсіресе, жоғары билік органдарының өзара іс-қимылы тұрғысынан тез арада пайда болды. Мысалы, 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы негізінде 1994 жылдың көктемінде сайланды. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі қызмет еткен бір жыл ішінде небәрі жеті заң қабылдады. Ал бұл елде жүргізіліп жатқан экономикалық және саяси реформалар өте белсенді заң шығаруды талап еткен кезеңде болды. Бұған саяси партиялардың жеткілікті түрде дамымағандығы, ал заң шығарушы органда депутаттар іс жүзінде өздерін таныстырып, маңызды заң жобаларын сәтті келіссөздер жүргізді. Президенттің депутаттардың қызметіне құқықтық ықпал ету мүмкіндігі болмады, т.б. заң шығарушы органды тарату туралы мәселені көтеріп қана қоймай, тіпті көрсете алмады заңдарды жедел қабылдау қажеттігі туралы депутаттар. Нәтижесінде Конституция объективті түрде қоғамдағы өзгерістерге кедергі болды [2].

Осылайша, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және құқықтық реформасының қажеттілігі жаңа Конституцияны әзірлеу қажеттілігін тудырды. Ел Президентінің басшылығымен Н.Ә. Назарбаев жаңа Конституцияның жобасын дайындап, жалпыхалықтық талқылауға жариялады. Талқылау барысында азаматтар, қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер, мәслихаттар 30 мыңға жуық пікір білдірді. ұсыныстар мен ескертулер. Олардың ең маңыздысы

Конституция жобасына енгізілді және 1995 жылы 30 тамызда жалпыхалықтық дауыс беру (референдум) нәтижесінде Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы қабылданды.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясының маңызды белгісі – оны жасаушы халық деп танылуы. Бұл мән Конституцияның «Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, ... егемендік құқықтарымызға сүйене отырып, осы Конституцияны қабылдаймыз» деген алғашқы жолдарында көрініс тапқан.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясында мемлекеттің мақсаттары нақты көрсетілген. Конституцияның 1-бабының 1-тармағында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылатыны көрсетілген. Қазақстан халқы мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы болып жарияланды.

Конституция мемлекеттік механизмнің, қоғамдық-саяси институттардың жұмыс істеуінің негізгі принциптерін бекітті, азамат пен адамның конституциялық мәртебесін бекітті, сондай-ақ мемлекет қызметінің негізгі принциптерін жариялады: қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылық, барлық халықтың игілігі үшін экономикалық даму, қазақстандық патриотизм, мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық жолмен шешу, оның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беру [3].

Ата Заңның II бөлімі «Адам және азамат» деп аталатынын ерекше атап өткен жөн. Ол қоғамдық өмірдің барлық салаларында адамның басымдылығын қамтамасыз ететін және Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының негізгі қағидаттарына сәйкес келетін жеке, әлеуметтік-экономикалық және саяси құқықтардың бүкіл ауқымын жариялайды. Адамның табиғи, ажырамас құқықтары ретінде Қазақстан Республикасының Конституциясы әр адамның өмір сүруге, жеке бас бостандығына, жеке өміріне қол сұғылмаушылыққа және қадір-қасиетіне құқығы жарияланған. Сонымен, 12-бапта: «Адамның құқықтары мен бостандықтары туғаннан бастап әркімге тиесілі және олар абсолютті және олардан ажырағысыз деп танылады...» делінген.

Сонымен қатар, Конституция республика азаматын ешбір жағдайда азаматтықтан, азаматтығын өзгерту құқығынан айыруға және шығарып жіберуге болмайтын ережені бекітті. Қазақстаннан тыс жерде және егер Республиканың халықаралық шарттарында өзгеше белгіленбесе, шет мемлекетке беруге болмайды (10-11-бап). Қазақстан азаматтарының еңбек бостандығына құқығы бар (яғни, мәжбүрлі еңбекке тыйым салынады), жеке және ұжымдық еңбек дауларын оларды шешудің заңмен белгіленген әдістерін қолдана отырып шешуге құқығы бар. Конституцияның жаңалығы – азаматтардың кәсіпкерлік қызмет бостандығына және жеке меншікті қорғауға құқығы.

1995 жылғы Конституцияның маңызды құрамдас бөлігі Қазақстан Республикасы азаматтарының саяси құқықтары мен бостандықтарының ауқымы болды, оған бірлесу бостандығы құқығы (23-бап), мемлекеттік істерді

басқаруға қатысу құқығы, сайлау және сайлану, мемлекеттік қызметке тең қол жеткізу құқығы (33-бап). Мемлекеттің қоғамдық бірлестіктер ісіне және қоғамдық бірлестіктердің мемлекет істеріне заңсыз араласуына немесе мемлекеттік органдардың функцияларын қоғамдық бірлестіктерге жүктеуге жол берілмейді. Аталған шектеулер қоғамдағы конституциялық құрылыс пен келісімнің тұрақтылығының ықтимал бұзылуына кедергі болып табылады.

Нағыз демократияны нығайтуды жетілдіру жолындағы жаңа қадам ел Президенті Н. Назарбаев 2007 жылғы Конституциялық реформа. Бұл реформаның салдары 2007 жылғы 21 мамырда Қазақстан Республикасының Конституциясына, сондай-ақ Конституциялық заңдардың барлық пакетіне, соның ішінде «Қазақстан Республикасының Парламенті туралы» бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізу болды. «Қазақстан Республикасы және оның депутаттарының мәртебесі», «Қазақстан Республикасының Президенті туралы», «Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы», «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы». Осы түзетулердің нәтижесі ел Президентінің өкілеттіктерінің бір бөлігін Парламент пайдасына қайта бөлу, Сенаттың рөлі мен мәртебесін нығайту, Президент тағайындайтын сенаторлар санын 9-дан 15-ке дейін ұлғайту болды. Қазақстан Республикасы Президентінің ұсынысы бойынша Қазақстан Республикасының қолданыстағы Конституциясына президенттік басқару мерзімін 2012 жылдан кейін 7 жылдан 5 жылға дейін қысқарту туралы өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Мемлекет басшысына Парламентте алғаш рет өкілдік алған Қазақстан халқы Ассамблеясын құру құқығын беретін заң шығару бастамасы құқығы бар.

Конституциядан Президент өз өкілеттігі кезеңінде саяси партиядағы қызметін тоқтататын тармақ алынып тасталды. Сонымен қатар, Мәжіліс депутаттарының саны 107 адамға дейін ұлғайып, оны құру тәртібі өзгерді: 98 Мәжіліс депутаты пропорционалды сайлау тәртібімен саяси партиялардан сайланады. сайлау жүйесі 5 жыл мерзімге, ал тоғыз депутатты Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайды. Бұл түзетулер Қазақстандағы партиялық жүйенің дамуына нақты мүмкіндіктер туғызды [4].

Осыған сүйене отырып, Қазақстан Республикасындағы конституциялық құрылыстың негізін ел Президенті Н.Ә. Назарбаев елдегі терең жаңғырту реформаларын жалғастырады. Н.А. Назарбаев өз сөзінің бірінде: «Біз демократиялық қоғамда өмір сүруді үйреніп жатырмыз, яғни біз күн сайын демократияны өзіміз жасап жатырмыз».

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының Конституциясы халықаралық құқықтың жалпы танылған қағидаттары мен нормаларына, конституциялық құқық шығармашылығының әлемдік стандарттарына толық сәйкес келеді. Онда тұжырымдалған саяси принциптер мен құқықтық институттар мемлекетіміздің әлемдік экономика мен саясат жүйесіне енуіне ықпал етеді. Қазақстан Республикасының Конституциясы алдыңғы қатарлы демократиялық мемлекеттердің конституциялық даму тәжірибесін пайдалана отырып, елдегі нақты жағдайды және жаңа жағдайларда қоғамның әлеуметтік-экономикалық,

әлеуметтік-саяси және рухани-адамгершілік дамуының нақты қажеттіліктерін көрсетеді [5].

Еліміздің Негізгі Заңында қоғамдық келісімді Республика қызметінің негізгі қағидасы деп тани отырып, ұлттық идеяның барлық құрамдас бөліктері жинақталған. Бұл Қазақстан Республикасының Конституциясын саяси тұрақтылықтың аса маңызды факторына, азаматтық татулықтың, қоғамдық және ұлттық келісімнің кепіліне айналдырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1998 жылғы 7 қазандағы және 2007 жылғы 21 мамырдағы өзгертулері мен толықтыруларымен). Алматы, 2007 ж.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанды демократияландырудың жаңа кезеңі – еркін демократиялық қоғамның үдемелі дамуы // Казахстанская правда. 2007, 17 мамыр.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының Заңы // Казахстанская правда. 2007, 22 мамыр.
4. Джунусова Ж.К. Республика Казахстан: Президент. Институты демократии. Алматы, 1996.
5. Рогов И. Государство – это мы, народ Казахстана // Казахстанская правда. 2009, 29 августа.

УДК 340.13

ОБЩИЕ ПОНЯТИЕ ДОГОВОРА В СФЕРЕ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ

Аблай Д.Д., Нарымбетова Ж.Н., Некрасова Д.И., Хайратбекова Д.А.
Научный руководитель магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.
Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан
Айтбаева А.У.

Международный Университет Кыргызстана, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Біздің цифрлық және өзара байланысты әлемде қызмет көрсету трансформациядан өтті. Дәстүрлі қызмет көрсету келісімшарттары цифрлық қызметтердің бірегей сипаттамаларын ескере отырып дамыды, нәтижесінде жаңа заңды ойлар мен қиындықтар пайда болды. Бұл ғылыми мақалада цифрлық қызметтер саласындағы келісімшарттың жалпы тұжырымдамасын зерттейді, оның анықтайтын ерекшеліктеріне, негізгі элементтеріне және ол ұсынатын мәселелер мен мүмкіндіктерге жарық түсіреді.

Summary: In our increasingly digital and interconnected world, the provision of services has undergone a transformation. Traditional service contracts have evolved to accommodate the unique characteristics of digital services, giving rise to new legal considerations and complexities. This essay explores the general concept of a contract in the field of digital services, shedding light on its defining features, key elements, and the challenges and opportunities it presents.

Цифровые сервисы охватывают широкий спектр онлайн-предложений, таких как программное обеспечение как услуга, облачные вычисления, потоковые платформы, электронная коммерция, социальные сети и многое другое. Эти услуги характеризуются своей неосознанной природой, опорой на информационные технологии и способностью преодолевать географические границы. Понимание природы цифровых услуг имеет решающее значение для понимания лежащей в основе контрактной динамики.

Контракт в области цифровых услуг имеет общие черты с традиционными контрактами, но включает в себя уникальные элементы [1]:

Предложение и акцепт: как и традиционные контракты, контракты на цифровое обслуживание требуют четкого предложения и акцепта, часто оформляемых в электронном виде с помощью пользовательских соглашений, условий предоставления услуг или моделей подписки.

Соображение: обмен ценностями является фундаментальным элементом, но в контексте цифровых услуг он может включать платежи, обмен данными или пользовательский контент.

Положения и условия: контракты на предоставление цифровых услуг включают подробные положения и условия, в которых излагаются права и обязанности обеих сторон. Настоящие условия могут быть обширными и подвергаться частым обновлениям.

Конфиденциальность и безопасность данных: учитывая цифровую природу этих сервисов, конфиденциальность и безопасность данных имеют первостепенное значение. В контрактах часто указывается, как будут обрабатываться, храниться и защищаться пользовательские данные.

Данная программа применяется к пользователям не всех интернет-провайдеров, а только тех, которые участвуют в этой программе. Такая система действует следующим образом: при обнаружении службой мониторинга, работающей от имени участвующих владельцев авторских прав, подозрения в совершении правонарушения в сети, об этом уведомляется интернет-провайдер; после чего провайдеры отправляют пользователям несколько электронных предупреждений, уведомляющих абонента о возможном правонарушении авторских прав; в случае если нарушение авторских прав отмечается после определенного количества предупреждений, то провайдеры применяют более строгие меры такие, как ограничение скорости подключения интернета. Данная программа не только отслеживает появление контрафактного материала в сети, но и препятствует скачиванию такого материала пользователями.

Интеллектуальная собственность: владение интеллектуальной собственностью, такой как программный код, контент и материалы, созданные пользователями, является важнейшим фактором в контрактах на цифровое обслуживание [2].

Уникальные характеристики цифровых сервисов создают особые проблемы:

Правила защиты данных: соблюдение законов о защите данных, представляет собой серьезную проблему. Контракты должны касаться обработки данных, согласия и прав пользователей.

Развивающиеся технологии: стремительный технический прогресс требует гибкости контрактов для адаптации к меняющемуся программному обеспечению, платформам и предпочтениям пользователей [3].

Юрисдикционные вопросы: цифровые сервисы часто носят глобальный характер, что приводит к возникновению юрисдикционных проблем при

возникновении споров, что требует ясности в отношении регулирующего законодательства и механизмов разрешения споров.

Кибербезопасность: поскольку цифровые сервисы подвержены киберугрозам, в контрактах должны быть предусмотрены меры безопасности и положения об ответственности в случае утечки данных или сбоев в обслуживании [4].

Несмотря на трудности, контракты на цифровое обслуживание открывают несколько возможностей:

Масштабируемость: цифровые сервисы могут быстро масштабироваться в соответствии с растущей базой пользователей, что делает их экономически эффективными.

Автоматизация: контракты в сфере цифровых услуг могут быть автоматизированы, что сокращает административные накладные расходы и оптимизирует процессы.

Для устранения сложившейся ситуации необходимо оперативное применение мер правового характера. В связи с этим, на современном этапе возникла потребность в принятии правового документа, полностью посвященного охране интеллектуальной собственности, в том числе и авторских прав, в сети «Интернет», который бы урегулировал проблемные аспекты данной сферы на международном уровне. Появление такого международно-правового документа будет способствовать развитию соответствующих положений и принятию правового документа, посвященного охране авторских прав и, в целом, интеллектуальной собственности в интернете, на национальном уровне, что, в свою очередь, позволит добиться унифицированного регулирования вопросов, связанных с охраной интеллектуальной собственности в сети.

Вовлечение пользователей: цифровые контракты предлагают инновационные способы вовлечения пользователей с помощью таких функций, как соглашения в приложении и уведомления [5].

Аналитика: контракты могут использовать аналитику данных для лучшего понимания поведения и предпочтений пользователей, оптимизируя предоставление услуг.

Список использованной литературы:

1. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
2. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 2. М.: Юрайт, 2019. 224 с.
3. Аюшеева И. З., Богданова Е. Е., Булаевский Б. А. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 1. М.: Проспект, 2020. 440 с.
4. Белов В. А. Гражданское право. В 4 томах. Том 3. Особенная часть. Абсолютные гражданско-правовые формы. В 2 книгах. Книга 1. Формы отношений принадлежности вещей. Учебник. М.: Юрайт, 2017. 320 с.
5. Богданова Е. Е., Богданов Д. Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Абраров И.Р., Әбдіхан Ә.М., Турсуметова Г.С., Шакамалова А.Р.
Научный руководитель - магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.
Университет Мирас, г.Шымкент, Қазақстан
Дүйшемуратова А.

Кыргызский национальный университет имени Жусупа Баласагына г. Бишкек, Кыргызстан

Резюме: Мемлекеттік кәсіпорындардың мүлкі оған меншік иесі берген мүлік, оның қызметі нәтижесінде сатып алынған мүлік (оның ішінде ақшалай кірістер) және заңмен тыйым салынбаған басқа да көздер есебінен қалыптастырылады.

Summary: The property of state-owned enterprises is formed at the expense of property transferred to it by the owner, property acquired as a result of its activities (including monetary income), and other sources not prohibited by law.

Республика Казахстан, гражданское право и честь, вопросы защиты деловой репутации и перспективы развития [1].

Сметное финансирование - предоставление средств из государственного бюджета на покрытие расходов организаций и учреждений, не имеющих собственных доходов. Размер бюджетных ассигнований на содержание непроизводственных объектов, целевое направление и его распределение определяются сметой расходов. Учреждения образования, здравоохранения, социальной защиты, органов государственной власти, государственного управления и обороны, часть научных, творческих и культурных учреждений финансируются в соответствии с бюджетом. Дополнительные источники обеспечения затрат, взносов и платежей потребителей услуг могут быть использованы при расчетном финансировании ряда учреждений.

Защиты системы гражданского права Республики Казахстан, чести, достоинства и деловой репутации, защиты чести, достоинства и деловой репутации, развития правовой системы, перспектив развития, реформирования системы [2].

В непроизводственной сфере, помимо жилищно-коммунальных, страховых, банковских и других предприятий (организаций), действующих на коммерческой основе, действует большое количество некоммерческих организаций.

Практическая необходимость - отношения, возникающие в процессе защиты и функционирования гражданских прав и чести, достоинства и деловой репутации Республики Казахстан.

В соответствии с формированием первоначальных производственных резервов выделяются и используются следующие финансовые результаты хозяйственной деятельности: валовой доход, процентный доход, дивиденды, паевой доход, возвратность расходов бюджета (бюджетные ссуды) и внебюджетных фондов.

Теоретической и методологической основой дипломной работы являются научные работы отечественных и зарубежных авторов, законодательные и нормативные материалы, относящиеся к теме исследования и статистике.

Способы ведения хозяйственной деятельности некоммерческих организаций - это расчетное финансирование (в случае безвозмездных услуг и льгот) и основа хозяйственного учета и самовозмещение (в случае возмещения). В рыночной среде большинство организаций движется на коммерческой основе - продавая услуги по ценам спроса, создавая достаточные резервы для саморазвития [3].

Действия правительства по финансированию общественных потребностей через некоммерческие организации объясняются их большой гибкостью и эффективностью в предоставлении услуг населению. Финансовый механизм для получения прибыли или получения прибыли от некоммерческой деятельности, например, в США, определяет, что они не распределяются между членами организации. Прибыль или доход направляются либо на развитие организации, либо на тех, кто пользуется их услугами (пациенты, студенты, нуждающиеся граждане и т. д.) [4].

Источники финансирования организаций и учреждений, осуществляющих коммерческую деятельность, можно сгруппировать по степени участия государства в работе этих структур [5].

Затраты на содержание организаций в том месте, где государство полностью выполняет свои функции, осуществляются за счет государственного бюджета. К ним относятся государственное управление, правоохранительные органы, оборона, частичное образование и здравоохранение. В остальных сферах государство играет контролирующую и координирующую роль, а источниками финансирования являются обязательные переводы средств, передаваемых всеми субъектами централизованного управления в государственные специальные внебюджетные фонды.

Политическое движение нестабильно. Он развивается и изменяется и состоит из следующих этапов:

1. Потребность в движении и ее возникновение:
2. Пропаганда, этап действия:
3. Разработанный период работы:
4. Этап угасания политического движения [6].

Кооперативный сектор экономики - одно из звеньев единого народнохозяйственного комплекса. В период становления рыночных отношений развитие форм собственности открыло путь для перестройки этой демократической формы управления в новые сферы деятельности и ее расширения в традиционных сферах.

Потребительские кооперативы собственников квартир - кондоминиумы представляют собой иную организационно-правовую форму, которая должна регулировать отношения, связанные с содержанием, содержанием и использованием жилья.

Расходы некоммерческих организаций и учреждений направлены на обеспечение их функциональной деятельности, предусмотренной правилами, уставом или иным утвержденным документом. Состав и структура расходов определяются аффилированностью (участием) участников организации или учреждения в одном из видов деятельности, а также способом, используемым при осуществлении этой деятельности.

Организации и учреждения, занимающиеся некоммерческой деятельностью, разрабатывают собственные финансовые планы. Кроме того, учреждения, финансируемые только из бюджета, составляют смету расходов, которая включает характеристики учреждения и распределение средств по подразделениям классификации, а также организациям и учреждениям, которые удовлетворяют свои потребности не только из бюджета, но и других типов. финансовые ресурсы.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) (с изменениями и дополнениями от 09.12.2022)
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 19.09.2022)
3. Бунич, Г. А. Гражданское право. Особенная часть / Г.А. Бунич, А.А. Гончаров, Ю.Г. Попонов. - М.: Дашков и Ко, 2016. - 376 с.
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан. - М.: Юридический центр, 2017. - 242 с.
5. Гражданское право / ред. С.П. Гришаева. - М.: ЮРИСТЪ, 2017. - 484 с.
6. Гражданское право. - М.: Юнити-Дана, 2016. - 446 с.

ӘӘЖ 348

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ РӨЛІ

Алимбоев Б.Ә., Турашова Ә.Г., Андарбек Д.Б., Муртаза Р.М.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается роль общественного контроля в развитии гражданского общества. Анализируются основные механизмы и формы общественного контроля, а также их влияние на повышение прозрачности и открытости государственного управления. Исследуется взаимосвязь между активностью гражданских инициатив и уровнем развития демократических процессов в стране. Акцентируется внимание на том, как общественный контроль может способствовать усилению прозрачности, ответственности и эффективности государственного управления и корпоративного сектора. Анализируются различные формы и методы общественного контроля, а также вызовы и перспективы его развития в современном мире.

Summary: This article examines the role of public control in the development of civil society. The main mechanisms and forms of public control are analyzed, as well as their impact on increasing transparency and openness of public administration. The article examines the relationship between the activity of civil initiatives and the level of development of democratic processes in the country. Attention is focused on how public control can enhance transparency, responsibility and efficiency of public administration and the corporate sector. Various forms and

methods of public control are analyzed, as well as challenges and prospects for its development in the modern world.

Посткеңестік кезеңде Қазақстан қоғамы қалыптасқан құқықтық жүйенің түбегейлі өзгеруінің қайшылықты және ауыр кезеңін бастан өткерді, мемлекет пен тұлға арасындағы қарым – қатынас алгоритмін қайта қарап, "тұлға – азаматтық қоғам-мемлекет" сапалы жаңа байланысын қалыптастырды. Қоғам болған өзгерістердің жағдайы, ең алдымен, одан әрі даму жолдарын анықтайтын негізгі құндылықтарды қайта қарастырумен сипатталады.

Қазақстанда посткеңестік кезеңде қоғамның одан әрі даму жолдарын айқындайтын базалық құндылықтарды белсенді түрде қайта қарау жүргізілді. Олардың кейбіреулері:

1. Ұлттық бірегейлік: Қазақстан тілді, мәдениетті және тарихты қоса алғанда, өзінің ұлттық бірегейлігін нығайтуға ұмтылды.

2. Азаматтық қоғам: қоғам демократиялық институттарды қалыптастырудағы және азаматтардың құқықтарын қорғаудағы азаматтық қоғамның рөлін белсенді түрде талқылады.

3. Экономикалық құндылықтар: нарықтық экономикаға көшу және әлеуметтік әділеттілік мәселелері басты назарда болды.

4. Адам құқықтары: адам құқықтарын қорғаудың маңыздылығы және құқықтық жүйенің дамуы негізгі аспектілерге айналды.

5. Білім және ғылым: білім мен ғылымдағы реформалар білім беру мен ғылыми зерттеулердің сапалы жүйесін құруға бағытталған.

Бұл қайта ойлар жаңа шындықтың қалыптасуына ықпал етіп, Қазақстанның болашағын айқындады.

Азаматтық қоғамның пайда болуы мен дамуы посткеңестік кезеңдегі ең маңызды өзгерістердің бірі болды. Бұл елдің саяси және әлеуметтік өмірінде маңызды ойыншыларға айналған үкіметтік емес ұйымдардың, кәсіподақтардың, түрлі қоғамдық қозғалыстардың жандануын білдірді. Азаматтық қоғам диалогты дамытуға және азаматтардың шешім қабылдау процесіне қатысуына ықпал ете отырып, мемлекет пен жеке тұлға арасындағы делдал рөлін атқара бастады [1].

Трансформацияның негізгі аспектісі қоғам мен мемлекеттің одан әрі дамуына негіз болатын жаңа базалық құндылықтарды қайта қарау және іздеу болды. Бұл процесс тарихи мұраны, мәдени дәстүрлерді қайта бағалауды және әмбебап адами құндылықтарды бейімдеу мен біріктіруді қамтыды. Демократияға, құқықтық мемлекетке, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға деген ұмтылыс қазақстандық қоғамның жаңғырту жолындағы негізгі бағдарларға айналды.

Осылайша, Қазақстан тарихындағы посткеңестік кезең терең және көп қырлы өзгерістер кезеңі болды. Қалыптасқан жүйені трансформациялау процесі күрделі және ауыр болды, бірақ сонымен бірге ол елдің дамуы мен қазіргі қазақстандық қоғамның қалыптасуы үшін жаңа мүмкіндіктер ашты.

Қазақстанда азаматтарға мемлекет пен басқа да ұйымдардың қызметін бақылауға көмектесетін қоғамдық бақылаудың түрлі тетіктері бар. Азаматтар

мен коммерциялық емес ұйымдардың өкілдері мемлекеттік органдар мен басқа мекемелердің іс-әрекеттерін талдау және бағалау үшін қоғамдық бақылау топтарына біріге алады.

Қоғамдық бақылау топтары өз қызметінің нәтижелері негізінде хаттамалар, қорытындылар мен ұсынымдар әзірлейді. Азаматтар мен қоғамдық бақылау топтары бақылау объектілерін өз жұмысының нәтижелері мен ұсыныстары туралы хабардар ете алады. Мемлекеттік органдар маңызды мәселелерді талқылау және шешім қабылдау үшін халықтың мүдделерін білдіретін қоғамдық кеңестер құра алады. Бұл механизмдер азаматтық қоғамды нығайтуға ықпал етеді және жауапкершілікті басқаруды қамтамасыз етеді.

Қоғамдық бақылауды азаматтар мен азаматтық қоғам ұйымдары шешім қабылдау процестеріне әсер етуге және билік пен бизнестің қызметін заңдылық, тиімділік және қоғамдық мүдделерге сәйкестік тұрғысынан бағалауға мүмкіндік алатын процесс ретінде анықтауға болады. Бұл процесс мониторингті, талдауды, бағалауды және кері байланысты қамтиды [2].

Қоғамдық бақылау әртүрлі арналар мен нысандар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін, соның ішінде қоғамдық тыңдаулар, азаматтардың өтініштері мен шағымдары, Қоғамдық кеңестер мен бақылау комиссияларының жұмысы, тәуелсіз сараптамалар мен зерттеулер жүргізу, ақпарат тарату және қоғамдық пікірді жұмылдыру үшін бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілерді пайдалану.

Қоғамдық бақылау құқықтық мемлекетті нығайтуға, биліктің жауапкершілігі мен ашықтығын арттыруға, мемлекет пен қоғам арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді. Ол сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың, теріс пайдаланудың және ресурстарды тиімсіз пайдаланудың алдын алу үшін маңызды. Осылайша, қоғамдық бақылау азаматтық қоғам мен демократиялық институттардың дамуының маңызды факторы болып табылады [3].

Азаматтық қоғам мемлекеттік органдардың қызметіне қоғамдық бақылау тетіктерін дамытуға ықпал ете отырып, демократиялық мемлекетті қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Қоғамдық бақылау биліктің қоғам алдындағы ашықтығын, ашықтығын және жауапкершілігін қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады.

Азаматтық қоғамның дамуы демократиялық институттарды нығайтудың және елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етудің негізгі факторы болып табылады. Бұл тұрғыда билік құрылымдарының қызметін қадағалау тетігі ретінде ғана емес, сонымен қатар азаматтардың мемлекеттік істерді басқаруға қатысу құралы ретінде де әрекет ететін қоғамдық бақылау ерекше рөл атқарады.

Қоғамдық бақылау ашықтық, жауапкершілік және азаматтар мен билік арасындағы өзара іс-қимыл қағидаттарына негізделеді. Бұл қағидаттар қоғамда сенім қалыптастыруға, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға және адам құқықтары мен бостандықтарын сақтауға ықпал етеді.

Қоғамдық бақылау-бұл азаматтар мен олар құрған ұйымдар мемлекеттік органдардың, муниципалды мекемелердің және қоғамдық мүдделерге әсер

ететін басқа институттардың қызметін қадағалайтын процесс. Қоғамдық бақылаудың маңыздылығы жаһандану және қоғамды ақпараттандыру жағдайында, ақпаратқа қол жетімділік артқан кезде және онымен бірге шешім қабылдау процестеріне азаматтық қатысу мүмкіндігі артады [4].

Қоғамдық бақылау көптеген теоретиктер мен демократия зерттеушілерінің еңбектерінде көрініс табатын азаматтық қоғамның негізгі элементі болып табылады. Де Токвилл, Габермас, және Путнам демократиялық қоғамдардағы қоғамдық қатысу мен билікті бақылаудың маңыздылығын атап өтті. Олар азаматтардың билікті бақылауға белсенді қатысуы ашықтық пен жауапкершілікті арттырып қана қоймай, қоғамдағы сенімді нығайтады деп дәлелдеді.

Қоғамдық бақылау оның маңызды құралдарының бірі бола отырып, азаматтық қоғамның дамуында шешуші рөл атқарады. Азаматтық қоғам, өз кезегінде, азаматтардың мүдделері мен ерік-жігерін білдіретін мемлекетке қатысы жоқ ұйымдар мен бірлестіктердің жиынтығы. Қоғамдық бақылаудың азаматтық қоғамның дамуына әсер етуінің негізгі аспектілерін қарастырыңыз.

Қоғамдық бақылаудың негізгі функцияларының бірі-биліктің қоғам алдындағы әрекеттерінің ашықтығы мен жауапкершілігін қамтамасыз ету. Бұған мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметі туралы ақпаратты үнемі мониторингтеу, талдау және жариялау арқылы қол жеткізіледі. нәтижесінде билік азаматтар алдындағы жауапкершілігін мойындайды, бұл сыбайлас жемқорлықты азайтуға, басқару сапасын жақсартуға және халықтың сенімін арттыруға ықпал етеді.

Азаматтық қоғамның дамуында қоғамдық бақылау маңызды рөл атқарады. Бұл механизм азаматтар мен тәуелсіз ұйымдар мемлекеттің, қоғамдық институттар мен жеке компаниялардың қызметін бақылайтын процесс. Қоғамдық бақылау мемлекет пен ұйымдардың қызметіндегі ашықтық пен ашықтыққа ықпал етеді. Азаматтар шығындарды, қабылданған шешімдерді және заңдардың сақталуын бақылай алады [5].

Заманауи ақпараттық технологиялар қоғамдық бақылаудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Онлайн-платформалар, мобильді қосымшалар және әлеуметтік желілер азаматтарға өзекті ақпарат алуға, пікір алмасуға және билік органдарының қызметін қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі іс-қимылдарды үйлестіруге мүмкіндік береді.

Қоғамдық бақылау азаматтық қоғамды дамытуда және демократиялық институттарды нығайтуда шешуші рөл атқарады. Азаматтар мен билік арасындағы ашықтық, жауапкершілік және өзара іс-қимыл қағидаттары қоғамның мемлекеттік институттарға деген сенімін арттыруға ықпал етеді, азаматтардың мемлекеттік істерді басқаруға белсенді қатысуын ынталандырады және ашық және жауапты басқаруды қалыптастыруға ықпал етеді [6].

Қоғамдық бақылау азаматтық қоғамды дамытуда шешуші рөл атқарады, мемлекет пен қоғам арасындағы қатынастарда ашықтықты, жауапкершілікті және сенімді арттыруға ықпал етеді. Қазіргі сын-тегеуріндерге қарамастан, қоғамдық бақылау тетіктерін дамыту және нығайту демократиялық

институттарды нығайту және азаматтардың мүддесі үшін басқару сапасын арттыру үшін маңызды бағыт болып қала береді.

Қоғамдық бақылау азаматтық қоғамның дамуында маңызды рөл атқарады, өйткені ол азаматтардың қоғамдық істерді басқаруға қатысу тетіктерін қамтамасыз етеді, мемлекеттік органдардың ашықтығы мен жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Азаматтық қоғамды одан әрі дамыту және демократияны нығайту үшін қоғамдық бақылау практикасы мен құралдарын кеңейту, сондай-ақ азаматтардың құқықтық және ақпараттық сауаттылығын арттыру қажет.

Тиімді қоғамдық бақылау демократиялық институттарды нығайтуға, биліктің ашықтығы мен жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді, бұл өз кезегінде азаматтық қоғамның дамуына әкеледі. Сонымен қатар, азаматтардың қоғамдық бақылау процестеріне белсенді қатысуы олардың мемлекеттік институттарға деген сенімін арттырады және белсенді азаматтық ұстанымның қалыптасуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қоғамдық бақылау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2023 жылғы 2 қазандағы № 30-VIII ҚРЗ.

2. Гусева Л.А. Институциональные основы взаимодействия власти и общества // Фундаментальные исследования, 2014. № 5-3. С. 616-619.

3. Гончарова А.А. Право граждан на участие в управлении делами государства и электронное правительство в современном демократическом государстве // Успехи современной науки и образования, 2017. Т. 8. № 2. С. 88-91

4. Перевалов В.Д., Хазанов С.Д. Общественный контроль за эффективностью антикоррупционной политики // Коррупционные риски в механизме противодействия коррупции: значение, оценка, устранение: сборник статей и методических материалов. Екатеринбург: Издательский дом Уральского государственного юридического университета, 2015. 184 с.

5. Ивашкина И.О. Развитие системы общественного контроля: проблемы и перспективы // «ЭГО: Экономика. Государство. Общество». – 2015. - No 2 (21). – С. 7-15.

6. Герасимов А.В., Жигаева А.В. Гражданское общество и государство: социальные аспекты взаимодействия // Вестник Московского государственного гуманитарно-экономического института. - 2014. - No 4 (20). - С. 40-48.

ӘӨЖ 340

ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ИНСТИТУТЫНЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ

Ануаров М.У., Тәліпхан А.Б., Әлібай Е.М., Сарсенбай Н.Н.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной научной статье рассматривается понятие института правовой ответственности, его правовая природа и значение в современном правовом обществе. Через анализ основных аспектов института правовой ответственности, таких как его нормативная основа, функции, механизмы реализации и взаимосвязь с другими правовыми

институтами, статья стремится к глубокому пониманию сущности и значения правовой ответственности в современном правовом порядке.

Выявлены признаки института правовой ответственности, обоснованы его комплексный и межотраслевой характер, а также его регулятивный и охранительный характер. Изучение института правовой ответственности осуществляется от общего к частному. От общего понятия "институт права" до понятия "институт правовой ответственности". Обосновано, что до момента совершения преступления институт правовой ответственности выполняет регулирующую функцию, определяя допустимые рамки, направляя поведение субъектов общественных отношений в нужное русло.

Summary: This scientific article examines the concept of the institution of legal responsibility, its legal nature and importance in modern legal society. Through the analysis of the main aspects of the institution of legal responsibility, such as its normative basis, functions, mechanisms of implementation and interrelation with other legal institutions, the article seeks a deep understanding of the essence and meaning of legal responsibility in the modern legal order.

The signs of the institution of legal responsibility are revealed, its complex and intersectoral nature, as well as its regulatory and protective nature are substantiated. The study of the institution of legal responsibility is carried out from the general to the private. From the general concept of "institute of law" to the concept of "institute of legal responsibility". It is proved that until the moment of committing a crime, the institution of legal responsibility performs a regulatory function, defining acceptable limits, directing the behavior of subjects of public relations in the right direction.

Құқықтық жауапкершілік мәселесі мемлекеттік-құқықтық ғылым мен практикада шешуші болып табылады, өйткені ол заңдардың орындалуын және қоғамдағы тәртіптің сақталуын қамтамасыз етеді. Құқықтық жауапкершілікті теориялық тұрғыдан түсінудегі елеулі жетістіктерге қарамастан, іс жүзінде оны түсіндіру мен қолдануға байланысты қиындықтар бар.

Негізгі проблемалардың бірі-заңды жауапкершіліктің әмбебап және нақты заңды анықтамасының болмауы, бұл оны әр түрлі құқықтық жүйелерде біржақты түсінуді және қолдануды қиындатады. Бұл өз кезегінде заңдарды түсіндіруде әртүрлі оқылымдарға, сондай-ақ әртүрлі құқықтық доктриналар мен тәжірибелер арасындағы қақтығыстарға әкелуі мүмкін.

Мәселе заңды жауапкершілік түрлерін жіктеу тәсілдеріндегі (мысалы, азаматтық, әкімшілік, қылмыстық) және оның басталу жағдайындағы айырмашылықтармен күрделене түседі. Сонымен, ниет, немқұрайлылық, себеп-салдарлық және кінә мәселелері құқық саласына байланысты әр түрлі қарастырылады, бұл әділетті және тиімді сот төрелігін қамтамасыз етуге тырысқанда қосымша қиындықтар туғызады.

Қолданбалы құқықтық жауапкершілік саласындағы қақтығыстар мен шиеленістер ұлттық және халықаралық соттардың заңнаманы түсіндіру мен қолданудағы айырмашылықтарынан, сондай-ақ заңнаманы тез өзгеретін әлеуметтік, экономикалық және технологиялық шындыққа бейімдеудегі қиындықтардан туындауы мүмкін.

Бұл проблемаларды азайту үшін құқықтық жауапкершіліктің теориялық негіздерін әзірлеуді және нақтылауды жалғастыру, сондай-ақ ұлттық және халықаралық деңгейде құқықтық нормалар мен стандарттарды үйлестіру және біріздендіру бойынша жұмыс істеу қажет. Заңгерлердің білімі мен біліктілігін

арттыру да маңызды рөл атқарады, бұл құқықтық жауапкершіліктің күрделі аспектілерін жақсы түсінуге және түсіндіруге көмектеседі.

Құқықтық жауапкершілік институты қоғам алдындағы әділеттілікті, заңдылықты және жауапкершілікті қамтамасыз ете отырып, қазіргі құқықтық тәртіптің ажырамас бөлігі болып табылады. Оның мәні мен құқықтық табиғатын түсіну құқықтық жүйені дамыту және оның тиімділігі мен заңдылығын қамтамасыз ету үшін өте маңызды [1].

Құқықтық жауапкершілік институты заңдылық, әділеттілік және қоғам алдындағы жауапкершілік принциптерін білдіретін құқықтық жүйенің негізгі элементі болып табылады. Оның тұжырымдамасы мен құқықтық табиғаты құқықтық тәртіптің жұмыс істеуін түсіну және оның тиімділігін қамтамасыз ету үшін өте маңызды [2].

Құқықтану, қылмыстық құқық және криминология, конституциялық құқық және басқа пәндердің жалпы теориясы аясында жауапкершіліктің құқықтық аспектілері, оның табиғаты, негіздері мен принциптері талданады:

1. Құқықтанудың жалпы теориясы: осы саланың мамандары оның түсінігі, мәні, формалары мен функциялары сияқты құқықтық жауапкершіліктің негізгі тұжырымдамаларын зерттейді. Олар жауапкершіліктің негізгі теорияларын және олардың құқықтың жалпы принциптеріне қатынасын талдайды, сонымен қатар құқықтық ой шеңберіндегі жауапкершілікті түсіну эволюциясын зерттейді.

2. Қылмыстық құқық және криминология: қылмыстық құқық және криминология шеңберінде қылмыс жасаған адамдарға жауапкершілікті қолдану зерттеледі. Мамандар қылмыстық жауапкершілік ұғымын, оны қолдану критерийлерін, қылмыстық жаза тетіктерін және тұтастай алғанда қылмыстық-құқықтық жүйенің қызметін талдайды.

3. Конституциялық құқық: конституциялық құқық саласында мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың қоғам мен заң алдындағы құқықтық жауапкершілігінің негізгі қағидаттары зерделенеді. Бұған Конституциялық міндеттердің орындалуын бақылау және азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау тетіктерін талдау кіреді.

4. Байланысты білім салалары: сонымен қатар, әлеуметтану, психология, экономика және саясаттану сияқты байланысты білім салаларының өкілдері өздерінің нақты зерттеу әдістері мен қызығушылықтарын ескере отырып, құқықтық жауапкершілік мәселелерін зерттейді. Мысалы, әлеуметтанушылар жауапкершілікті қабылдауға әсер ететін әлеуметтік факторларды, ал экономистер жауапкершіліктің экономикалық аспектілерін және оның нарықтық қатынастарға әсерін зерттей алады [3].

Осылайша, заңды жауапкершілік мәселелерін зерттеу көп өлшемді болып табылады және осы маңызды құқықтық институтты тереңірек және жан-жақты түсінуге ықпал ететін әртүрлі аспектілер мен көзқарастарды қамтиды.

Құқықтық жауапкершілік институты-бұл адамдардың құқықтық нормаларды бұзғаны үшін жауапкершілігін және зиянды өтеу жөніндегі міндеттерін анықтайтын нормалар мен принциптер жүйесі. Ол қылмыстық,

азаматтық, әкімшілік және басқа да құқықтарды қоса алғанда, қоғамдық өмірдің көптеген салаларын қамтиды [4].

Құқықтық жауапкершілік институтының құқықтық табиғаты құқық жүйесінде шешуші орын алады және қоғамдағы тәртіпті, әділеттілік пен заңдылықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Құқықтық жауапкершілік әлеуметтік қатынастарды реттейтін механизм ретінде әрекет етеді және құқық бұзушылықтар үшін жауапкершіліктің шарттарын, тәртібін және түрлерін анықтайтын құқықтық нормалардың жиынтығы болып табылады.

Құқықтық жауапкершілік институтының құқықтық табиғаты оның негізгі атрибуттарымен анықталады, мысалы:

- институт жауапкершілік ережелері мен шарттарын бекітетін құқық нормаларына негізделген;

- институт бірқатар функцияларды орындайды, соның ішінде детеррент, қалпына келтіру және тәрбие;

- құқықтық жауапкершілік құқық нормаларын бұзу негізінде туындайды және сот, әкімшілік және басқа рәсімдер арқылы жүзеге асырылады [5].

Құқықтық жауапкершілік институты құқықтық тәртіптің әділдігін, заңдылығын және тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Ол азаматтар мен ұйымдардың мінез-құлқын тәртіпке келтіруге, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға, сондай-ақ қоғамдық тәртіп пен тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді.

Құқықтық жауапкершілік институтының негізі құқық субъектілерінің қоғам мен мемлекет алдындағы құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін бекітетін құқық нормалары болып табылады. Нормативтік негізге конституциялық нормалар, заңдар, қаулылар, сондай-ақ құқықтық нормаларды бұзудың қолданылу саласы мен салдарын айқындайтын Құқықтық прецеденттер кіреді.

Құқықтық жауапкершілік институты құқықтық жүйеде бірқатар функцияларды орындайды, соның ішінде:

- Санкциялар қауіпі арқылы құқық бұзушылықтардың алдын алатын детерренттік функция;

- Бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіретін қалпына келтіру функциясы;

- Азаматтарды құқықтар мен міндеттер саласында оқытатын тәрбие функциясы [6].

Құқықтық жауапкершілікті іске асыру тетіктеріне сот процестері, Әкімшілік рәсімдер, сондай-ақ шешімдер мен санкцияларды мәжбүрлеп орындауды жүзеге асыратын атқарушы органдар жатады.

Құқықтық жауапкершілік институты әділ сот ісін жүргізу құқығы, кінәсіздік презумпциясы және қорғау құқығы сияқты басқа құқықтық институттармен өзара байланысты. Ол сондай-ақ заңдылық, әділеттілік және заң алдындағы теңдік принциптерімен өзара әрекеттеседі.

Құқықтық жауапкершілік институты қоғам алдындағы әділеттілікті, заңдылықты және жауапкершілікті қамтамасыз ететін қазіргі заманғы құқықтық тәртіптің негізгі элементін білдіреді. Оның мәні мен құқықтық табиғатын түсіну құқықтық жүйені дамытудың және оның тиімділігі мен заңдылығын қамтамасыз етудің кілті болып табылады.

Құқықтық жауапкершілік институты заңдардың орындалуын, әділеттілікті және қоғам алдындағы жауапкершілікті қамтамасыз ететін заманауи құқықтық тәртіптің негізгі элементі болып табылады. Оның тұжырымдамасы мен құқықтық табиғаты қоғамдағы құқықтық тәртіптің тұрақтылығы мен дамуына ықпал ете отырып, құқықтық жүйенің негізгі принциптері мен құндылықтарын көрсетеді [7].

Құқықтық жауапкершілікті анықтаудың әртүрлі тәсілдерін, оның ішінде оның белгілері, функциялары мен түрлері (мысалы, азаматтық, әкімшілік, қылмыстық жауапкершілік) туралы пікірталастарды егжей-тегжейлі талқылау. Жауапкершіліктің құқықтық табиғатын түсінудегі жалпыға бірдей танылған және даулы мәселелерге баса назар аудару.

Құқықтық жауапкершілік ұғымын түсініксіздікпен және кең ауқымды түсіндірулермен байланысты мәселелерді талқылау, бұл оны практикалық қолдану мен түсіндіруді қиындатады. Құқықтық жауапкершілік тетіктерін тиімді қолдануға және іске асыруға кедергі келтіруі мүмкін заңнамадағы және нормативтік базадағы олқылықтарды анықтау және талқылау.

Құқықтық жауапкершілік институты қоғамдағы тұрақтылық пен тәртіпті қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Бұл бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге мүмкіндік беріп қана қоймай, құқық бұзушылықтардың алдын алудың, азаматтардың заң мен құқықтық тәртіпті құрметтеуінің қуатты құралы ретінде қызмет етеді. Құқықтық жауапкершілік сонымен қатар қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін дамытуға ықпал етеді, құқықтық жүйеге және оның органдарына деген сенімді нығайтады.

Құқықтық жауапкершілік институты тұрақтылықты, әділеттілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ете отырып, демократиялық құндылықтар мен құқықтық мемлекетті нығайтуға ықпал ете отырып, қоғамда маңызды рөл атқарады.

Құқықтық жауапкершілік институты заңдылықтың сақталуын, азаматтардың құқықтарын қорғауды және қоғамдық тәртіпті сақтауды қамтамасыз ететін құқықтық жүйенің маңызды элементін білдіреді. Оның мәні мен құқықтық табиғатын түсіну әділетті және тиімді құқықтық қоғамды дамыту үшін қажет.

Осылайша, құқықтық жауапкершілік институты құқықтық жүйеде орталық болып табылады және қоғамдағы заңдылықты, әділеттілік пен тәртіпті қамтамасыз етуде негізгі функцияларды орындайды. Құқықтық жауапкершілік құқық бұзушыларға міндеттер жүктеп қана қоймайды, сонымен қатар азаматтардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғайды, оларды іске асыру мен қорғауға жағдай жасайды. Бұл институттың маңыздылығын асыра бағалау қиын, өйткені құқықтық жауапкершіліктің тиімді тетігінсіз құқықтық

мемлекет пен азаматтық қоғамның тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз ету мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сапарғалиев Ф.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. –Астана: Фолиант, 2014.-288 б.
2. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.
3. Устинова, О. Н. Юридическая ответственность как мера государственного принуждения / О. Н. Устинова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 27 (131). — С. 621-624.
4. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Проспект, 2011. - 265 с.
5. Теория государства и права в вопросах и ответах: учебное пособие. Издание второе, исправленное и доработанное / А. Ф. Колотов, О. С. Вырлеева-Балаева, В. Н. Симонов, И. В. Скуратов, Ю. В. Ярыгина. – Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2013. – 233 с.
6. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (Очерк теории). С. 59.
7. Ағдарбеков З.Т., Ағдарбекова, М.С.Данишбаева Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы. Түркістан: «Тұран» баспаханасы, 2012. - 208 б.

ОӘЖ 347.6

**СУИЦИДТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕШЕНДІ ТӘСІЛІ АЛДЫН АЛУ
ШАРАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚОЛДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ**

Арапбай Б.Б., Усен Ж.Б., Сарсенбай М.Ш., Полат Ұ.Д.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются основные ценности и установки, влияющие на поведение и мировоззрение ребенка в семье, а также пути выхода из определенных трудностей, связанных с пересечением различных культурных норм и ценностей.

Summary: This article examines the basic values and attitudes that influence the behavior and worldview of a child in the family, as well as ways out of certain difficulties associated with the intersection of various cultural norms and values.

Отбасылық тәрбие жеке тұлғаны қалыптастыруда, әсіресе көпұлтты қоғам жағдайында шешуші рөл атқарады. Ол баланың дүниетанымының, моральдық және мәдени құндылықтарының негізін қалайды, сонымен қатар оның қоршаған әлемді қабылдауын және басқа этникалық және мәдени топтардың өкілдерімен қарым-қатынасын анықтайды. Көпұлтты қоғам жағдайында отбасылық тәрбие ерекше мәнге ие болады, өйткені ол мәдениетаралық түсінушіліктің, төзімділіктің және әртүрлілікті құрметтеудің дамуына ықпал етеді. Отбасы-баланың бірінші және ең маңызды әлеуметтік ортасы. Отбасында бала мінез-құлық нормалары, құндылықтар мен дүниетаным туралы алғашқы идеяларды алады. Ата-аналар өздерінің үлгісі мен тәрбие әдістері арқылы баланың мінезін, сенімі мен өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға айтарлықтай

әсер етеді. Жеке тұлға тек генетикалық факторлардың ғана емес, сонымен бірге отбасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесудің нәтижесінде пайда болатындығын түсіну маңызды. Көпұлтты қоғамда мәдени дәстүрлерді, тілдерді және діни құндылықтарды жеткізудегі отбасының рөлі маңызды. Әр этностың жеке тұлғаның мәдени бірегейлігін қалыптастыратын өзіндік ерекше білім беру ерекшеліктері бар. Көпұлтты қоғамда отбасылық тәрбие қосымша қиындықтарға тап болады. Бір жағынан, отбасы өздерінің мәдени дәстүрлерін сақтап, беруі керек, ал екінші жағынан, баланың қоршаған әлемнің алуан түрлілігіне бейімделуіне ықпал етуі керек. Ата-аналар балаларды басқа мәдениеттердегі адамдарды қабылдауға және құрметтеуге, мәдениетаралық түсіністік пен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға үйретеді. Мұндай тәрбие этникалық төзімділік пен әлеуметтік интеграция мәселелеріне назар аударуды талап етеді [1].

Мәдениетаралық коммуникация-көпұлтты қоғамдағы тәрбиенің ажырамас бөлігі. Отбасы баланың мәдени айырмашылықтарды түсінуді және құрметтеуді үйренуінде, сондай-ақ басқа мәдениеттермен тиімді қарым-қатынас жасауда шешуші рөл атқарады. Бұл әсіресе эмпатия, төзімділік және әртүрлілікті құрметтеу сияқты қасиеттерді қалыптастыру үшін өте маңызды. Ата-аналар мәдениетаралық қарым-қатынасты келесі әдістер арқылы дамыта алады: басқа мәдениеттердің дәстүрлерімен танысу; шет тілдерін үйрену; мәдениетаралық іс-шараларға қатысу.

Отбасылық тәрбиенің маңыздылығы-бұл отбасында бала мінез-құлық нормалары, құндылықтар және басқаларға деген көзқарас туралы алғашқы түсініктерін алады. Ата-аналар алғашқы мұғалімдер бола отырып, балада оның дүниетанымының, моральының және этикалық нормаларының негіздерін қалыптастырады. Көпұлтты қоғамда бұл құндылықтар бір-біріне сәйкес келуі және араласуы мүмкін, бұл тәрбиеге ерекше жағдай жасайды. Отбасы өздерінің мәдени дәстүрлерін сақтап қана қоймай, сонымен қатар баланың әртүрлілікке деген құрметін қалыптастыра отырып, басқа мәдениеттерге есік ашуы маңызды.

Көпұлтты қоғамдағы отбасылық тәрбие бірқатар қиындықтарға тап болады. Бір жағынан, отбасы өзінің этникалық ерекшелігі мен дәстүрін сақтауы керек, екінші жағынан, баланы басқа мәдениеттердің адамдарын қабылдауға және құрметтеуге үйрету керек. Бұл ата-аналардан белсенді көзқарасты, айырмашылықтар туралы сөйлесуді және ортақ құндылықтарды табуды талап етеді. Басқа халықтардың дәстүрлерімен танысу, шет тілдерін үйрену және мәдениетаралық іс-шараларға қатысу тәрбие процесінің ажырамас бөлігіне айналады [2].

Басқа мәдениеттермен танысуды белсенділіктің әртүрлі формалары арқылы ұйымдастыруға болады. Фестивальдерге қатысу, шеберлік сабақтарына қатысу, халықтық әдет - ғұрыптарды зерттеу-мұның бәрі балаға әлемнің алуан түрлілігін көруге және эмпатияны дамытуға көмектеседі. Ата-аналардың ашықтық пен қызығушылық атмосферасын құруы маңызды, онда бала сұрақтар қоюға және айналасындағы әлемді зерттеуге еркін болады.

Отбасылық тәрбие аясында шет тілдерін үйрену де шешуші рөл атқарады. Тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар басқа мәдениетті түсінудің кілті болып табылады. Тілдерді меңгеру балаларға басқа халықтардың өкілдерімен көпір салуға көмектеседі, мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытуға және айырмашылықтарды құрметтеуге ықпал етеді. Қазіргі әлемде бірнеше тілді білу білім беруде де, мансапта да жаңа мүмкіндіктер ашатын маңызды активке айналуда.

Фестивальдар, спорттық турнирлер мен көрмелер сияқты мәдениетаралық іс-шараларға қатысу балаларға басқа мәдениеттер туралы тәжірибеде білуге ерекше мүмкіндік береді. Бұл іс-шаралар толеранттылықты қалыптастыруға, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және балаларға әлемді алуан түрлі және бай көруге мүмкіндік береді. Әр түрлі мәдениеттердегі адамдармен қарым-қатынас жасау, олардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын түсіну әлеуметтік дағдыларды нығайтуға және айырмашылықтарға құрметпен қарауға ықпал етеді. Көпұлтты қоғамдағы отбасылық тәрбие ата-аналардан мәдени айырмашылықтар мен ұқсастықтар туралы үнемі диалогты, сондай-ақ тәжірибемен бөлісуді талап етеді. Ата-аналардың өздерінің мәдени құндылықтарын жеткізіп қана қоймай, оларды әртүрліліктің кең контекстіне қалай біріктіруге болатынын көрсетуі маңызды. Бұл әртүрлі мәдениеттердің өкілдерімен өзара әрекеттесуге дайын үйлесімді тұлғаны құруға ықпал етеді.

Осылайша, отбасылық тәрбие көпұлтты қоғамда жеке тұлғаны қалыптастырудың негізі болып табылады. Ол негізгі құндылықтарды қалыптастырады, мінез-құлық нормаларын белгілейді және әртүрлі әлемде өмір сүруге қажетті дағдыларды дамытады. Ата-аналар тәрбиеге белсенді қатыса отырып, Ашық, толерантты және алуан түрлілікті құрметтейтін ұрпақтың дамуына негіз бола алады. Нәтижесінде, өсіп келе жатқан балалар өздерінің мәдени ерекшеліктерін сақтап қана қоймай, басқалардың жеке басын құрметтеуге және бағалауға қабілетті болады, осылайша бейбіт және үйлесімді қоғам құрады [3].

Көпұлтты қоғамдағы отбасылық тәрбие мәдениетаралық өзара іс-қимыл мен толеранттылыққа қабілетті тұлғаны қалыптастыру үшін негіз болып табылады. Жаһандану және көші-қон процестері жағдайында балаларды өздерінің мәдени мұраларын құрметтеу рухында, сондай-ақ басқа да мәдениеттердің алуан түрлілігіне ашықтықта тәрбиелеу маңызды. Отбасылық тәрбиенің интегративті модельдері көпұлтты әлемде өмір сүруге дайын және этносаралық қатынастарды үйлестіруге үлес қоса алатын тұлғаның дамуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мұқалдиева Г.Б. Қазақстан Республикасы отбасы құқығы: оқу құралы / Г.Б. Мұқалдиева. – Алматы: Казахский университет, 2016. – 120 б.
2. Раджабова Ж.К. Учебное пособие. (Курс лекций) «Семейное право» для направления «Юриспруденция», профилю подготовки «Гражданское право» и «Уголовное право». Махачкала: ДГУНХ, 2019. – 89 с.
3. Богданова Е. Е., Богданов Д. Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЗАМАТТЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Асильбаев Р., Саду Б.М., Абдрашова Ж.Т., Асхар А.Р.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы, направленные на гражданско-правовую ответственность за экологические правонарушения и защиту окружающей среды и прав граждан от негативных воздействий, вызванных нарушением экологических норм.

Summary: This article discusses issues aimed at civil liability for environmental offenses and the protection of the environment and the rights of citizens from negative impacts caused by violations of environmental standards..

Қазақстан Республикасындағы экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік Қазақстан Республикасының Конституциясын, ҚР Азаматтық кодексін, ҚР Экологиялық кодексін және басқа да заңдар мен заңға тәуелді актілерді қоса алғанда, бірқатар нормативтік актілермен реттеледі. Қазақстандағы экологиялық заңнама қоршаған ортаны қорғаудың және табиғи ресурстарды пайдалануды реттеудің құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайды. Осы саладағы негізгі құжат экологиялық құқық бұзушылықтардың салдарын болдырмау мен жоюдың құқықтық тетіктерін бекітетін ҚР Экологиялық кодексі болып табылады [1].

Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасына сәйкес экологиялық құқық бұзушылық нәтижесінде қоршаған ортаға зиян келтірген адам келтірілген залалды өтеуге міндетті. Зиянды өтеудің бұл қағидаты Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, сондай-ақ ҚР Экологиялық кодексінде бекітілген. Зиян келтірген адам, егер бар болса, қоршаған ортаға да, зардап шеккен адамдарға да келтірілген залалды өтеуге міндетті. Өтемақы нақты зиянды да, экологиялық бұзылуларға байланысты жоғалған пайданы да қамтуы мүмкін. Өтеу заттай нысанда да (мысалы, қираған экологиялық объектілерді қалпына келтіру) де, ақшалай нысанда да (келтірілген залал үшін ақшалай өтемақы төлеу) жүзеге асырылуы мүмкін.

ҚР Экологиялық кодексі сондай-ақ кінәлі адамның құқық бұзушылықтың салдарын жою және қоршаған ортаны қалпына келтіру жөнінде шаралар қабылдау міндетін көздейді. Қазақстанның азаматтық заңнамасында экологиялық залал келтірген адамның кінәсінің презумпциясы көзделгенін атап өту маңызды. Бұл зиян келтірген адам оның әрекеттері келтірілген зиянның себебі емес екенін дәлелдеуге міндетті дегенді білдіреді. Зардап шеккен адамдар, сондай-ақ мемлекеттік органдар экологиялық зиянды өтеу туралы талап арызбен сотқа жүгіне алады. Сот кінәлі адамның есебінен өтемақы төлеу немесе қоршаған ортаны қалпына келтіру туралы шешім қабылдауға әкелуі мүмкін.

Осылайша, Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы қоршаған ортаны қорғау және одан әрі құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі маңызды шара болып табылатын экологиялық залалды толық өтеуді талап етеді. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік екі нысанда көрінуі мүмкін: нақты залал (экологиялық зиянды жою, қоршаған ортаны қалпына келтіру шығындарын өтеу); жоғалған пайда (экологиялық бұзушылық нәтижесінде алынбаған кірістер үшін өтемақы).

Қазақстанда экологиялық құқық бұзушылықтарға байланысты істерде кінә презумпциясы қағидаты бар екенін атап өту маңызды. Бұл қоршаған ортаға зиян келтірген адам оның әрекеттері немесе әрекетсіздігі зиян келтірмейтінін дәлелдеуі керек дегенді білдіреді. ҚР Экологиялық кодексінде сондай-ақ жоғары экологиялық тәуекелге байланысты қызмет үшін жауапкершілік қарастырылған (мысалы, өнеркәсіптік өндіріс, пайдалы қазбаларды өндіру және т.б.). Мұндай жағдайларда қоршаған ортаға ықтимал қауіпті қызметті жүзеге асыратын адам, егер зиян осындай қызметтің нәтижесінде келтірілген болса, кінәсіз болса да жауапты болады [2].

Маңызды аспект-экологиялық құқық бұзушылық туралы істердің ескіру мерзімі. ҚР Азаматтық кодексіне сәйкес, талап қоюдың жалпы мерзімі жәбірленуші келтірілген залал туралы білген немесе білуге тиіс болған сәттен бастап 3 жылды құрайды. Экологиялық құқық бұзушылықтардың түрлері: ауаның, судың және топырақтың ластануы; ормандарды заңсыз кесу немесе басқа табиғи ресурстарды жою; ерекше қорғалатын табиғи аумақтар режимін бұзу; су және жер ресурстарын қорғау жөніндегі талаптарды бұзу.

Ауаның, судың және топырақтың ластануы Қазақстан Республикасында азаматтық-құқықтық, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік көзделген аса ауыр экологиялық құқық бұзушылықтардың бірі болып табылады. Ластанудың бұл түрлері қоршаған ортаға ғана емес, адамдардың денсаулығына, экожүйелерге және жалпы экономикаға зиян тигізеді. Атмосфералық ауаның ластануы өнеркәсіптік кәсіпорындардан, көлік құралдарынан, энергетикалық объектілерден және басқа көздерден зиянды заттардың шығарылуы нәтижесінде пайда болады. Атмосфераға шығарылатын зиянды заттар (мысалы, күкірт диоксиді, азот оксидтері, көміртегі тотығы және тоқтатылған бөлшектер) адамдарда тыныс алу жолдарының ауруларын, жүрек-қан тамырлары ауруларын және басқа да денсаулық проблемаларын тудыруы мүмкін. Ауаның ластануының негізгі көздері: зауыттар мен зауыттардың өнеркәсіптік шығарындылары; автомобиль шығарындылары, әсіресе ірі қалаларда; энергетика секторында көмір және басқа да қазба отындарын жағу; құрылыс қызметі және шаң шығарындылары. Су ресурстарының ластануы ластанған ағынды суларды, өндіріс қалдықтарын, химиялық заттар мен мұнайды су объектілеріне төгу кезінде пайда болады. Топырақтың ластануы улы заттардың, ауыр металдардың, мұнай өнімдерінің, химиялық тыңайтқыштардың және пестицидтердің жиналуынан туындайды, бұл жердің құнарлылығына теріс әсер етеді, эрозияны тудырады және топырақтың дақылдарды ұстап тұру қабілетін төмендетеді. Нәтижесінде азық-түлік пен су ресурстарының сапасы

нашарлайды. Ластануды тудырған адам қоршаған ортаны қалпына келтіру шығындарын және зардап шеккендерге өтемақы төлеуді қоса алғанда, залалды өтеуге міндетті. ҚР Әкімшілік Кодексінде көзделген экологиялық нормаларды бұзғаны үшін айыппұлдар мен санкциялар. Ауыр экологиялық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауапкершілік, соның ішінде бас бостандығынан айыру және ірі айыппұлдар қарастырылған.

Ластанудың алдын алу шаралары: зиянды заттардың шығарындыларын және ағынды сулардың төгінділерін бақылауды күшейту; өндірістерде экологиялық таза технологияларды енгізу; ластанған су айдындары мен жерлерді санитарлық тазарту; қоршаған ортаға теріс әсерін азайту үшін қалдықтарды кәдеге жарату және қайта өңдеу. Осылайша, ауаның, судың және топырақтың ластануына қарсы күрес Қазақстанның қоршаған ортасын қорғаудағы басым міндеттердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасындағы ормандарды заңсыз кесу және басқа да табиғи ресурстарды жою қоршаған ортаға, био әртүрлілікке және экожүйелерге елеулі зиян келтіретін елеулі экологиялық құқық бұзушылықтар болып табылады. Бұл әрекеттер климаттың нашарлауына, су ресурстарының азаюына және өсімдіктер мен жануарлардың көптеген түрлерінің табиғи мекендеу орындарының жойылуына әкелуі мүмкін [3].

Қазақстан Республикасындағы экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік қоршаған ортаны қорғау және бұзылған экологиялық құқықтарды қалпына келтіру үшін маңызды құқықтық құрал болып табылады. Кінәлі адамдар экожүйелерге келтірілген залалды өтеуге және зардап шеккендерге келтірілген залалды өтеуге міндетті, бұл елдің заңнамасында бекітілген. Экологиялық зиянды өтеу мәселелеріндегі негізгі қағидат бұзылған табиғи ортаны толық қалпына келтіру немесе келтірілген залалды ақшалай түрде өтеу болып табылады. Кінәлі адамның кінәсінің презумпциясы және шығындарды өтеу міндеттілігі Экономикалық қызмет субъектілерін экологиялық нормаларды сақтауға және ықтимал бұзушылықтардың алдын алу шараларын қабылдауға ынталандырады.

Осылайша, азаматтық-құқықтық жауапкершілік компенсаторлық функцияны орындап қана қоймайды, сонымен қатар экологиялық құқық бұзушылықтардың алдын алудың маңызды профилактикалық құралы болып табылады. Экологиялық заңнама нормаларын сақтау болашақ ұрпақ үшін Тұрақты дамуды қамтамасыз етуде және қоршаған ортаны қорғауда шешуші рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. «Қазақстан Республикасының Экология Кодексі» Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI Кодексі (2024.09.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
2. Ж.Б.Мукалдиева, М.А.Максимова Қазақстан Республикасының экология құқығы: оқу құралы. –Алматы: «Қыздар университеті» баспасы. 2013.- 130 б.
3. Богданова Е. Е., Богданов Д. Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.

ПРИНЦИПЫ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВ В КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аскарбеков А.С., Касимов Ж.Б., Амантай К.М., Рахманкулова С.Л.
Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Серик Г.
Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Түйін: Конституция — мемлекеттегі құқықтық жүйенің негізін қалаушы, ең жоғары заңдық құжат болып табылады. Мұнда елдегі басқару тәртібі, азаматтардың құқықтары мен міндеттері, мемлекеттік органдардың құрылымы мен қызметі айқындалады. Конституциядағы құқық үстемдігі принципі құқықтық мемлекеттің негізгі оның көрсеткіші ретінде қарастырылады. Бұл принцип заңдардың, құқық нормаларының барлық азаматтар, мемлекеттік органдар, ұйымдар және әлеуметтік құрылымдар үшін міндетті екенін білдіреді.

Summary: The Constitution is the founder of the legal system in the state, is the highest legal document. It defines the order of government in the country, the rights and obligations of citizens, the structure and activities of state bodies. The principle of the rule of law in the Constitution is considered as the main indicator of the rule of law. This principle means that laws, norms of law are binding on all citizens, state bodies, organizations and social structures.

Конституция Республики Казахстан-основной закон страны, документ, устанавливающий основы общественной и государственной жизни, права и обязанности граждан. Одним из важнейших принципов Конституции является верховенство права (принцип верховенства права). Этот принцип обеспечивает верховенство закона, защиту основных прав и справедливость.

По принципу верховенства права все граждане, государственные органы и организации подчиняются закону. В пункте 1 статьи 1 Конституции Республики Казахстан указано: "Республика Казахстан-правовое государство, основанное на соблюдении принципов демократизма и верховенства права, защиты прав и свобод граждан, а также социальной справедливости". Здесь верховенство права характеризует не только выполнение правовых норм, но и их роль в повышении справедливости, эффективности и благосостояния населения [1].

В Конституции закреплены несколько основных принципов верховенства права:

- Законность все граждане и организации Республики Казахстан имеют равенство перед законом. К нарушителям закона налагаются наказания, а нарушения должны быть понятны, очевидны и предварительны для широкой публики.

- Права и свободы граждан в статье 1 Конституции закреплены основные права и свободы граждан. К ним относятся свобода слова, свобода религии, права на труд, право на социальную защиту. Верховенство права играет важную роль в реализации этих прав.

- Судебная система по Конституции судебная система является независимой и обязана защищать верховенство закона. Суды должны честно служить интересам всего общества и государства.

Обеспечение верховенства права в Республике Казахстан осуществляется через несколько механизмов [2]:

- Конституционный контроль Конституционный совет выполняет функцию проверки конституционности правовых норм. Он контролирует конституционность законов и обеспечивает правопорядок.

- Система судов в правовой системе Республики Казахстан особую роль играют суды. Они призваны обеспечить верховенство закона и защитить права граждан. Осуществление правосудия обеспечивает осуществление верховенства права.

- Гражданское общество развитие гражданского общества в Казахстане способствует укреплению верховенства права. Деятельность организаций по защите прав граждан, общественных объединений и неправительственных организаций направлена на соблюдение и осуществление законности.

Принципы верховенства права в Конституции Республики Казахстан играют важную роль как основополагающий элемент правовой системы страны. Верховенство закона позволит защитить права граждан Казахстана, сохранить баланс между государством и обществом, а также обеспечить социальную справедливость. Реализация этих принципов способствует формированию правового государства, создает условия для соблюдения законности в обществе.

Верховенство права - это бесконечность и высокая сила норм права в государстве. То есть ни одно лицо или государственный орган не может быть выше закона. Каждое действие, решение и действие должны соответствовать требованиям закона. Данный принцип позволяет формировать правовую культуру, соблюдать общественный мир, защищать права и свободы граждан.

Принципы верховенства права в Конституции Республики Казахстан [3]

1. Верховенство закона как указано в статье 4 Конституции Республики Казахстан, Конституция является высшим законом. Все законы и нормативные правовые акты должны соответствовать Конституции. Подчиняясь глобальным принципам законов, государство обеспечивает правопорядок.

2. Права и свободы граждан как указано в пункте 2 статьи 1 Конституции, права и свободы гражданина Республики Казахстан охраняются законом. То есть каждый гражданин имеет охраняемые государством права. Эти права включают человеческое достоинство, равенство, свободу, право на жизнь, труд, обучение и образование.

3. Судебная защита статья 13 Конституции предусматривает механизмы защиты прав и свобод граждан. В случае нарушения закона граждане имеют право обратиться в суд. Это укрепляет принцип верховенства права, поскольку суд является органом, исполняющим Конституцию и законы.

4. Законность и правопорядок в Конституции Республики Казахстан прописаны меры по соблюдению правопорядка, усилению законности, эффективной организации деятельности правоохранительных органов. Здесь государство создает правоохранительную, прокуратуру, судебную системы с целью реализации принципа верховенства права.

Принципы верховенства права играют важную роль в регулировании общественных отношений. Они обеспечивают признание, защиту и уважение прав граждан. Поддерживая верховенство закона, государство предлагает своим гражданам чувство безопасности, стабильности и справедливости.

Обеспечение верховенства права-получение в государстве высокого статуса норм права, соблюдение правопорядка, исполнение законов, защита прав и свобод граждан. Это понятие составляет основу правовой системы и важно для стабильности и развития любого общества.

Основными аспектами обеспечения верховенства права являются [4]:

1. Совершенствование законов государственные органы должны постоянно обновлять законодательство и адаптировать его в соответствии с общественными требованиями.

2. Независимость судебной системы независимость судов является важным фактором обеспечения верховенства права. Суды обязаны защищать справедливость и права.

3. Эффективность правоохранительных органов деятельность полиции, прокуратуры и других правоохранительных органов должна быть направлена на укрепление верховенства права.

4. Правовая культура граждан формирование правовой культуры в обществе, повышение способности граждан осознавать и защищать свои права.

5. Правоохранительный механизм эффективные меры против правонарушений, например, наличие таких механизмов, как обращение в суд, обжалование.

6. Транспарентность и отчетность деятельность государственных органов должна быть прозрачной и отчитываться перед обществом.

Обеспечение верховенства права является основой демократии, прав человека и социальной справедливости. Принцип верховенства права-один из основных столпов и структур Конституции Республики Казахстан. Данный принцип позволяет защитить права и свободы граждан, повысить ответственность государственных органов перед законом, обеспечить порядок и справедливость в обществе. Все граждане, органы государства и гражданское общество должны внести особый вклад в развитие и процветание страны, действуя в правовых рамках [5].

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)

2. Афанасьева О. В., Колесников Е. В., Комкова Г. Н. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 407 с.

3. Бойко Н. С., Иглин А. В., Чуканов Иван А. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 429 с.

4. Кененова И. П., Троицкая А. А., Шустров Д. Г. Сравнительное конституционное право в доктрине и судебных решениях. М.: Юрайт, 2021. 720 с.

5. Конституционное право. Практикум / под ред. Г. Н. Комковой. М.: Юрайт, 2023. 244 с.

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН ҚОЛДАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ

Ахаев Н.Б., Аубақір Е.Н., Абдулла А.С., Бейсенбаев Н.Е.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются правовые механизмы государственной поддержки институтов и анализ законодательства, регулирующего взаимодействие государства и гражданских институтов, а также основные направления государственной поддержки

Summary: This article discusses the legal mechanisms of state support for institutions and the analysis of legislation regulating the interaction of the state and civil institutions, as well as the main directions of state support.

Азаматтық қоғам институттары демократиялық процесте маңызды рөл атқарады, азаматтар мен мемлекеттік құрылымдар арасындағы байланыс қызметін атқарады. Бұл институттарды мемлекет тарапынан құқықтық қолдау олардың орнықтылығы мен тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін қажет. Бұл рефератта мемлекет азаматтық қоғам институттарын қолдай алатын негізгі құқықтық тетіктер қарастырылады. Азаматтық қоғам институттары кез-келген мемлекеттің демократиялық құрылымының ажырамас бөлігі болып табылады. Олар азаматтардың мүдделері үшін әрекет ететін және әлеуметтік құрылымның, саяси белсенділіктің және мәдени әртүрліліктің дамуына ықпал ететін ұйымдар мен бірлестіктер. Азаматтық қоғам институттарын азаматтардың мүддесі үшін мемлекеттің тікелей бақылауы мен ықпалынан тыс әрекет ететін әлеуметтік бірлестіктер, ұйымдар мен қозғалыстар ретінде анықтауға болады. Бұл институттарға үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), кәсіподақтар, қауымдастықтар, бастамашыл топтар және азаматтардың өзін-өзі ұйымдастырудың басқа түрлері кіреді.

Азаматтық қоғам институттары қоғамның әлеуметтік және саяси өмірінде маңызды рөл атқарады. Олардың мағынасын бірнеше перспективадан қарастыруға болады: Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау- бұл институттар азаматтардың мүдделерін қорғаушы ретінде әрекет етеді және адам құқықтарының сақталуына ықпал ете отырып, мемлекеттік органдардың қызметін бақылайды [1].

Саясатты қалыптастыруға қатысу- олар лоббизм және қоғамдық бастамалар арқылы заңнама мен саясатқа әсер ете отырып, мемлекеттік органдар деңгейінде шешім қабылдауға қатыса алады.

Әлеуметтік білім беру және жұмылдыру - азаматтық қоғам институттары азаматтардың сана-сезімін арттыруға және қоғамдық процестерге қатысуға ықпал етеді, бұл саясат пен әлеуметтік қозғалыстарға белсенді қатысуға әкеледі.

Диалог алаңын құру- олар азаматтық диалог пен консенсустың дамуына ықпал ететін әлеуметтік және саяси мәселелерді талқылауға мүмкіндік береді. Азаматтық қоғам институттары дербес жұмыс істесе де, олардың мемлекетпен өзара іс-қимылы өте маңызды. Бұл өзара іс-қимыл әр түрлі формада болуы мүмкін, соның ішінде әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асырудағы ынтымақтастық, консультативтік органдарға қатысу және бірлескен жобалар. Азаматтық қоғам институттары демократиялық процестерді қолдауда, азаматтардың құқықтарын қорғауда және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Олардың маңыздылығы азаматтардың мүдделерін қорғауда ғана емес, сонымен бірге олар мемлекеттік басқаруға енгізетін қызметте де жатыр. Бұл институттарды мемлекет тарапынан қолдау және дамыту неғұрлым үйлесімді және прогрессивті қоғамға әкелуі мүмкін. Азаматтық қоғам институттарын құқықтық қолдаудың негізі заңнама болып табылады. Көптеген елдерде ҮЕҰ және басқа да осыған ұқсас ұйымдардың қызметін реттейтін арнайы заңдар бар. Бұл заңдар азаматтық қоғам институттарының құқықтық мәртебесін, оларды тіркеуді, қызмет бостандығын және қаржыландыруды қамтамасыз етеді.

Азаматтық қоғам институттары қазіргі демократиялық жүйелерде маңызды рөл атқарады. Олар азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, азаматтық белсенділік пен сыни ойлауды дамытуға жәрдемдесуді қамтамасыз ете отырып, мемлекет пен қоғам арасындағы байланыс қызметін атқарады. Алайда, азаматтық қоғам институттары өз функцияларын орындау үшін құқықтық қолдауды қажет етеді, оның негізі заңнама болып табылады. Заңнама азаматтық қоғам институттары тиімді дами алатын құқықтық ортаны қалыптастырады. Ол олардың қызметінің шеңберін белгілейді, мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл қағидаттарын белгілейді және олардың құқықтарының қорғалуына кепілдік береді. Алайда, заңнаманың маңыздылығы тек реттеумен ғана шектелмейді; ол сонымен қатар азаматтардың қоғамға белсенді қатысуына ықпал ететін мәдени және әлеуметтік жағдайларды қалыптастырады [2].

Құқықтық қолдаудың маңызды бағыты азаматтық қоғам институттарының ашықтығы мен есептілігін қамтамасыз ету болып табылады. Заңнамада бақылау және есеп беру тетіктері көзделуге тиіс, бұл өз кезегінде азаматтардың осындай институттарға деген сенімін арттыруға ықпал ететін болады. Бұл сенімсіз азаматтардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуы қиын болады. Алайда, заңнаманың өзі азаматтық қоғам институттарының табысты жұмыс істеуі үшін әрдайым жеткілікті шарт бола бермейтінін атап өткен жөн. Заңнаманы дамыту азаматтық секторды қолдауға және нығайтуға нақты саяси ерік-жігермен сүйемелденуі маңызды. Көбінесе заңдар қағаз жүзінде болуы мүмкін, бірақ оларды жүзеге асыру мемлекеттік құрылымдардың көңіл-күйі мен бағдарламасына байланысты. Сондықтан азаматтық қоғамның рөлі туралы оң қоғамдық пікір қалыптастыру бойынша белсенді жұмыс қажет.

Сондай-ақ, құқықтық қолдау белсенділер мен азаматтық бастамаларға қатысушылардың құқықтарын қорғауды қамтуы керек екенін ескеру қажет.

Қоғамдық өмірге қатысуға және азаматтардың құқықтарын қорғауға ұмтылатындарға қарсы мемлекеттік органдардың қудалауы немесе қуғын-сүргіні жағдайында заңнаманың тиімді қорғаныс тетіктерін қамтамасыз етуі өте маңызды [3].

Осылайша, заңнама азаматтық қоғам институттарын құқықтық қолдаудың негізі болып табылады, олардың тәуелсіз және тиімді қызметіне жағдай жасайды. Алайда, нақты өзгерістерге қол жеткізу үшін құқықтық базаның саяси ерік-жігермен және азаматтық белсенділікпен үйлесуі қажет. Тек осы жағдайда ғана мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының толыққанды өзара іс-қимылы туралы айтуға болады, ол бүгінде салауатты және тұрақты қоғам құру үшін өте қажет. Мемлекет гранттар, субсидиялар және бірлесіп қаржыландыру бағдарламалары арқылы азаматтық қоғам институттарына қаржылық қолдау көрсете алады. Бұл тетік ҰЕҰ-ға қоғамның өзекті мәселелерін шешуге бағытталған әлеуметтік жобаларды іске асыруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік органдар жаңа заңдар мен саясаттарды әзірлеу процесінде азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл жасай алады. Бұл ынтымақтастық азаматтардың мүдделерін білдіруді қамтамасыз етеді және қабылданатын шешімдердің сапасын жақсартады.

Азаматтық қоғам институттарын оқыту және ақпараттық қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар олардың тиімділігі мен тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді. ҰЕҰ қызметкерлерін жұмыстың жаңа әдістеріне және олардың қызметінің құқықтық аспектілеріне үйрету олардың атқаратын функцияларының сапасын жақсартуға көмектеседі. Құқықтық қолдау тетіктерінің болуына қарамастан, бюрократиялық кедергілер, қаржыландырудың жеткіліксіздігі және кейбір ұйымдардың мемлекеттік құрылымдар тарапынан қызмет бостандығын шектеу сияқты маңызды проблемалар бар. Бұл факторлар азаматтық қоғам институттарының дамуына кедергі келтіруі және олардың қоғамдық өмірге қатысу деңгейін төмендетуі мүмкін.

Мемлекет тарапынан азаматтық қоғам институттарын қолдаудың құқықтық тетіктері демократиялық қоғамның дамуында шешуші рөл атқарады. Бұл тетіктерді тиімді іске асыру барлық мүдделі тараптардың — мемлекеттің, азаматтық қоғамның және жеке сектордың ынтымақтастығын талап етеді. Осылайша ғана азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға және демократиялық принциптерді нығайтуға ықпал ететін тұрақты және үйлесімді өзара іс-қимыл жүйесін құруға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Омарова А.Б., Абишева А.Н. Гражданское право. Учебное пособие – Алматы, 2015 - 219с.
2. Ағайдаров Т.С., Жаксылыков Н.Н., Алтаева М.О., Айтеке К.А., Серик Г. Қазақстан Республикасындағы мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының өзара әрекеттесуінің құқықтық мәселелері, ұжымдық монография. Ұжымдық монография. Издательство ИП «Лесов». Шымкент.2023.-149б.
3. Белов В.А. Гражданское право в 2 т. Том 1. Общая часть : учебник для вузов / Москва : Издательство Юрайт, 2024. - 451 с.

ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ ЖЕДЕЛ - ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІН ДАМУ

Аширбеков Б.Р., Темірбай С., Амзе А.Б., Әбдікерім Т.Ә.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы правовой основы использования в уголовном судопроизводстве результатов оперативно-розыскной деятельности, в дальнейшем совершенствовании и закреплении в уголовно-процессуальном законодательстве.

Summary: This article examines the issues of the legal basis for the use of the results of operational investigative activities in criminal proceedings, in further improvement and consolidation in criminal procedure legislation.

Жедел-ізвестіру қызметі (ЖІҚ) - бұл қылмыстардың алдын алуға, жолын кесуге және ашуға, сондай-ақ қылмыстық іс-әрекет туралы ақпаратты жинауға және талдауға бағытталған шаралар жүйесі. Қылмыстарды тергеуде ЖІҚ нәтижелерін пайдаланудың құқықтық негіздерін дамыту өзекті тақырып болып табылады, өйткені бұл азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етумен, сондай-ақ қылмыстық процестің тиімділігімен байланысты.

ЖІҚ құқық қорғау органдары қызметінің нақты саласын білдіреді, оның мақсаты қылмыстарды анықтау, алдын алу және ашу болып табылады. ЖІҚ негізгі міндеттеріне мыналар жатады: қылмыстар туралы ақпаратты жинау және талдау; қылмыстық топтарды және олардың қызметін анықтау; дайындық сатысында қылмыстардың жолын кесу.

Қазақстан Республикасының 15.09.1994 ж. Заңы № 154-ХІІІ «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» осы нақты қызметке мынадай анықтама берді: «жедел-ізвестіру қызметі – азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, меншігін қорғау, қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының Конституциясына, осы Заңға, Қазақстан Республикасының басқа да заңдары мен нормативтік актілеріне сәйкес арнайы уәкілетті мемлекеттік органдар жүзеге асыратын Жария және жария етілмеген жедел-ізвестіру, ұйымдастыру және басқару іс-шараларының ғылыми негізделген жүйесі қоғамдар мен мемлекеттер қылмыстық қол сұғушылықтан, сондай-ақ шет мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың арнайы қызметтерінің барлау-диверсиялық қызметінен»[1].

Аталған анықтаманы талдау қызметтің бұл түрі мынадай белгілермен сипатталатынын көрсетеді: мемлекеттік-құқықтық сипатта болады; қызметтің бұл түрі ұйымдық және құрылымдық жағынан оны жүзеге асыруға уәкілетті субъектілердің арнайы шеңбері есебінен басқа түрлерден оқшауланған; жедел-ізвестіру іс-шараларының ерекше нысаны бар өзіне ғана тән құралдар мен әдістер арқылы іске асырылады. Мұндай субъектілердің қатарына: ішкі істер органдары; Ұлттық қауіпсіздік органдары; Қорғаныс министрлігінің әскери

барлау органдары; қаржы полициясы органдары; Қазақстан Республикасы Президентінің Күзет қызметі жатады.

ЖІҚ туралы Заңның 1-бабы жедел-ізвестіру қызметі ұғымын айқындай отырып, жедел-ізвестіру іс-шараларын осы қызметті өз өкілеттіктері шегінде жүзеге асыратын арнайы уәкілетті мемлекеттік органдар жүргізетінін белгілейді. Заң жедел ізвестіру қызметін жүзеге асыру құқығы берілген органдардың өкілеттіктері бірдей емес екенін ескереді. Бұл, әрине, жедел-ізвестіру іс-шараларына қатысты өкілеттіктер туралы емес. Жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыратын органдардың әрқайсысы заңда көзделген кез келген жедел-ізвестіру іс-шараларын ол үшін негіздер болған кезде, Бірақ өз құзыреті шегінде жүргізуге құқылы. Жедел-ізвестіру қызметінің негізінде заңдылықтың жалпы құқықтық қағидаттары, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу және сақтау, сондай-ақ бірқатар салалық қағидаттар (қастандық, дауысты және жария емес принциптердің үйлесуі және т.б.) жатыр.

ЖІҚ нәтижелері қылмыстық процесте маңызды рөл атқарады. Олар сотта дәлел ретінде пайдаланылуы мүмкін, бірақ бұл үшін белгілі бір процедураларды орындау қажет. Негізгі қызметтері: дәлелдемелерді жинаудың заңдылығы. ЖІҚ жүргізу кезінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау. Жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу үшін негіздердің болуы қажеттігі.

Жедел ізвестіру қызметінің құқықтық негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» Заң, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңдары мен өзге де нормативтік актілері құрайды. Жедел-ізвестіру қызметінің құқықтық негізінің негізгі элементі Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылады, ол мемлекеттің негізгі заңы ретінде құқыққа қайшы қызметті анықтау, оның алдын алу және жолын кесу жөніндегі барлық шаралар кешенін қамтитын заңдарды қабылдауға алғышарттар жасайды және жедел-ізвестіру қызметі туралы заңнаманың заңды негізін құрайды.

Әкімшілік, қылмыстық, қылмыстық атқару және қылмыстық іс жүргізу заңнамасы да жедел-ізвестіру қызметінің құқықтық негізін құрайтынын атап өткен жөн. Соңғысы Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің қылмыстық іс қозғауға, анықтау, тергеу органдарының қызметіне, дәлелдемелерді жинауға және бағалауға қатысты нақты тараулары мен баптарының ережелері арқылы жедел-ізвестіру қызметі туралы заңнаманы нығайтады. Осылайша, қылмыстық процестің қажеттіліктері үшін қажетті ақпаратты алудың негізгі әдісі заңмен уәкілеттік берілген тиісті мемлекеттік органдардың жедел - ізвестіру қызметі болып табылады деген қорытынды жасауға болады [2].

Сонымен қатар, жедел-ізвестіру қызметінің құқықтық негізі туралы айта отырып және мемлекетішілік құқық көздерін сипаттай отырып, екінші құқық жүйесі – халықаралық құқық туралы айтпауға болмайды. «Халықтар өмірін интернационалдандыру, қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларындағы халықаралық әріптестік пен ынтымақтастықты кеңейту, халықаралық қатынастардың рөлінің өсіп келе жатқан маңызы, олардың мемлекеттердің ішкі өміріне, жекелеген

халықтардың тағдырына және қазіргі әлемге тұтастық беретін жеке тұлғаның тағдырына әсерін тереңдету халықаралық құқықтың маңызын күшейтеді. Қазіргі халықаралық құқық жалпы адамзаттық құндылықтар мен басымдықтарды білдіретін әмбебап реттеушіге айналады».

«Жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелері» ұғымын заңнамалық тұрғыдан бекіту мақсатында және осыған байланысты «жедел-ізвестіру қызметі туралы» Заңды мынадай мазмұндағы дербес баппен толықтыру қажеттілігі туындады: «жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелері деп жедел ізвестіру іс-шараларын жүргізу арқылы алынған және мән-жайларды анықтауға ықпал ететін нақты деректер, мәліметтер немесе ақпарат түсініледі дайындалатын немесе жасалатын қылмысқа, адамдарды ізвестіруге байланысты, алдын ала тергеу мен сот органдарынан жасырынып, хабар-ошарсыз кеткендер» [3].

Бұл деректер жедел-ізвестіру қызметінің мынадай материалдық нәтижелерінде қамтылуы немесе бекітілуі мүмкін: осы іс-шараларды жүзеге асырған адамдар жасаған анықтамаларда, актілерде, баянаттарда, сондай-ақ осы жазбаша дереккөздерге қоса тіркелген объектілерде; ақпаратты тіркеудің техникалық құралдарында (фото,- кино, бейнетүсірілім материалдарында, магниттік таспаларда және т.б.); жедел-ізвестіру іс-шараларына қатысқан адамдардың түсіндірмелерінде; құпия ақпарат көздерінің хабарламаларында.

Аталған дәлелдемелердің барлық көздері, әрине, ЖІҚ және қылмыстық іс жүргізу туралы Заңның талаптарын сақтай отырып, алдын ала тергеу және сот талқылауы кезеңдерінде пайдаланылуы мүмкін. Аталған объектілерді пайдаланудың жалғыз қатаң шектеуі-бұл қажеттілік қастандық ережелерін сақтау. Жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелері істі алдын ала тергеу немесе сот қарауы сатысында қандай да бір ақпаратты алу көзін анықтау, оның мазмұнын басқа тергеу немесе сот іс-әрекеттері барысында, сондай-ақ тиісті сот сараптамасын жүргізу кезінде тексеру мүмкін болған жағдайда ғана пайдаланылуы мүмкін.

Осылайша, қылмыстық сот ісін жүргізуде жедел ізвестіру қызметінің нәтижелерін пайдаланудың құқықтық негізі Жедел ізвестіру құқығына қарағанда қылмыстық іс жүргізу заңнамасында одан әрі жетілдіруді және бекітуді қажет етеді деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Жедел-ізвестіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Ревина В.В. Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы. Ерекше бөлім. Оқулық. 3-ші басылым, қайта өңделген және толықтырылған / з.ғ.д., профессор, РФ Еңбек сіңірген ғылым қайраткері В. П. Ревиннің редакциясымен – Нұрсұлтан: Тұран-Астана университеті, 2021 – 328б.
3. Алибеков С.К. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік құқығы: Оқулық (2-ші бас.). Алматы:ЖК «LP Zhasulan», 2021.-254б.

ГУМАНИЗМ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ

Багисбаев Т.Ж., Шәріп С.Қ., Карахан І.Е., Бустанжанов О.А.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье гуманизм рассматривается как один из ключевых принципов уголовного законодательства Республики Казахстан. Этот принцип отражает стремление государства к защите прав и свобод человека, а также к обеспечению справедливости и гуманного обращения с лицами, совершившими преступления.

Summary: The article considers humanism as one of the key principles of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. This principle reflects the State's desire to protect human rights and freedoms, as well as to ensure justice and humane treatment of persons who have committed crimes.

Қолданыстағы қылмыстық заңнаманы талдау кезінде Қылмыстық кодексте қылмыстық құқық қағидаттары бекітілмегеніне назар аударылады, өйткені әдетте құқықтың әртүрлі салаларының барлық кодификацияланған заңнамаларында қолданылады. Бірақ та, азаматтардың заң алдындағы теңдігі, заңды ұқсастық пен қосарланған қылмыстық жауапкершілікке қолдануға жол бермеу, азаптаулар мен ар-намысты қорлайтын қарым-қатынастың басқа да түрлеріне жол бермеу туралы өте іргелі идеяларға жатқызуға болатын кейбір гуманизм қағидасы аспектілері Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 15-бабының 4-бөлігінде, 4-бабының 4-тармағында және 9-бабының 3-бөлігінде бекітілген [1]. Мысалы, Ресей Федерациясының қылмыстық заңнамасында гуманизм принципі (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 7-бабы) адамның қауіпсіздігін қамтамасыз етумен байланысты және қылмыс жасаған адамдарға қолданылатын жаза мен басқа да қылмыстық-құқықтық шаралар олардың физикалық азап шегу немесе адамның қадір-қасиетін төмендету мақсатын көздемейді деп қаралған [2].

Берілген тұжырым өзара байланысты екі аспектіні анық көрсетеді [3]. Гуманизм қағидаты қылмыстық заңның қоғамның барлық мүшелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталуын көздейді. Мұнда жаза мен жауапкершілікті жеңілдету туралы абстрактілі идея қозғалмайды, қылмыстық заңнамадағы өзгерістер әлеуметтік және қылмыстық жағдайды ескере отырып және әділеттілік пен гуманизм қағидаттарын сөзсіз сақтай отырып, қылмыстық жауапкершілік пен жазалау мақсаттарына қол жеткізуге қауіп төндірмейтін шектерде ғана жүзеге асырылуы керек. Қылмыстық жауапкершілікке тартылған адамдардың ғана емес, жәбірленушілердің, қылмыс құрбандарының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың басым талабын да есте ұстаған жөн

Гуманизм принципін адамгершілік деген ұғыммен де түсінуге болады. Осыған байланысты, осы қағиданы іске асыру, қылмыстық заңнаманың барлық басқа қағидаттары сияқты, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтардан тиімді қорғауды қамтамасыз етуі тиіс.

Гуманизм қағидаты қылмыс жасаған адамдарға қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларының артықтығынан және өзге де "бұрмаланған" бағытталуынан қорғауды қамтамасыз етеді. Қылмыскерлерге қатыгездік көрсетпеу немесе адамдық қадір-қасиетін қорлауға тыйым салу ҚР Конституциясының 17-сінен және Қазақстанның халықаралық-құқықтық міндеттемелерінен туындайды [4]. Осыған сәйкес қылмыстық жазалар мен қылмыстық-құқықтық сипаттағы басқа да шаралар тізбесінде өз-өзіне зиян келтірумен не физикалық және психикалық азаппен байланысты шаралар жоқ.

Қылмыстық жазаның сипаты көптеген сотталғандардың ауыр психикалық келеңсіздіктерге ұшырауына, физикалық өмір сүру жағдайларының нашарлауына әкеледі. Жазаның салдары гуманизм принципіне қайшы келе ме? Бұл сұраққа жоқ деп жауап беру керек. ҚР ҚК 39-бабына сәйкес кінәлі адамды жазалаудың мәні Қылмыстық кодексте көзделгендей осы адамды құқықтары мен бостандықтарынан айыру немесе шектеу болып табылады. Сонымен, психалық келеңсіздіктер, қолайсыз өмір сүру жағдайлары және қылмыстық заңда көзделген басқа да салдарлардың болуы сөзсіз. Мәселе мынада, бұл қылмыстық жазаның мақсаты емес, оның сөзсіз салдары.

Бұл ретте ҚР Қылмыстық-атқару заңнамасы да жазасын өтеп жатқан адамдардың құқықтарынан айыру шегін немесе құқықтарын шектеуді заңмен көздейді. Түзеу мекемелеріне прокурорлық қадағалау толық көлемде қолданылады, ал сотталғандар жазаны орындайтын мекемелер әкімшілігінің заңсыз әрекеттеріне шағымдануға құқылы.

Гуманизм ұғымы қазіргі уақытта құндылықты бағдарлау жүйесі ретінде түсіндіріледі, оның негізінде адамды жоғары құндылық ретінде тану, тұтастай алғанда адам болудың әмбебап маңыздылығын және атап айтқанда әрбір жеке тұлғаны тану проблемасы басым. Адам жоғары мақсат және қоғамдық дамудың игілігі ретінде қарастырылады. Осыған байланысты гуманизм қағидаттарын іске асыру тек бір топ, тап, адамдар партиясы үшін ғана емес, бүкіл адамзат үшін абсолютті және мәңгілік сипаттағы құндылықтарға іргелі маңызы бар жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарлануды білдіреді.

Гуманизм проблемалары қоғамның назарында болуы кездейсоқ емес, жұртшылық қоғам дамуының жаңа жағдайларында сот жүйесінің, жазалау аппаратының қылмыстың алдын алу немесе болдырмау іс шараларында әсері тиімді емес екеніне көздері жетуде. Классикалық жазалар әрқашан қоғамдық тәртіпті сақтауға қабілетті бола бермейді. Қоғамға адамды қылмыстан сақтай алатын түбегейлі шаралар қажет, адам қылмыс жасаған жағдайда да оларға деген көзқарас гуманистік принцип шеңберінде болуы керек.

Жұртшылық мемлекет пен жалпы қоғам үшін жазаның қатаңдығы мен қатыгездігі емес, қылмыс жасаған адамдарды түзетудің басқа жолдарын іздестіру әлдеқайда қолайлы екеніне сенімді.

Рақымшылық жасау және кешірім жасау белгілі бір қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық заңның да, сот үкімінің де күшін жоймай, қылмыстық жауаптылықтан немесе жазадан босататын немесе сот тағайындаған жазаны жеңілірек жазамен алмастыратын актілер болып

табылады. Рақымшылық пен кешірімді қолдану демократиялық, құқықтық мемлекеттің гуманизмінің көрінісі, құқықтарды құрметтеу және қылмыс жасаған адамдарға сенім білдіру болып табылады. Қазақстанда шығарылатын рақымшылық пен кешірім туралы актілердің негізінде жеке адамның, қоғамның мүдделерін қорғайтын және өз саясатында гуманизмнің ең үлкен принциптерін жүргізетін мемлекеттің терең халықтық сипаты жатыр [5].

Рақымшылық актілері нормативтік сипатта болады, рақымшылық туралы Заңға сәйкес адамдардың белгілі бір санаттарына немесе топтарына қолданылады. Қазақстанда рақымшылық жасау актілері әдетте айтулы оқиғаларға немесе мерейтойлық күндерге байланысты қабылданады. Қазақстанда 1991 жылдан 2006 жылға дейін рақымшылық жасау туралы сегіз заң қабылданды.

Өлім жазасын жою мәселесі де гуманизмді орнықтырудың бағыты ретінде қазіргі қоғамдағы ең өткір және пікірталастардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында бұл мәселе де назардан тыс қалмады және соңғы жылдары ел өзінің қылмыстық саясатын ізгілендіру бағытында елеулі қадамдар жасады.

Өлім жазасы ұзақ уақыт бойы аса ауыр қылмыстар үшін ең жоғары жаза ретінде қолданыла отырып, Қазақстанның қылмыстық жүйесінің бір бөлігі болды. Алайда, уақыт өте келе, халықаралық стандарттар мен қоғамдық пікірдің әсерінен жазаның бұл түріне деген көзқарас өзгере бастады. 2003 жылы Қазақстанда өлім жазасын қолдануға мораторий енгізілді, бұл оны толығымен жою жолындағы алғашқы қадам болды [6].

2021 жылы Қазақстан өлім жазасын жоюға бағытталған «Азаматтық және саяси құқықтар туралы» халықаралық пактінің екінші Факультативтік хаттамасын ресми түрде ратификациялады. Бұл шешім елдегі гуманизм мен адам құқықтарын қорғау принциптерін нығайтудағы маңызды қадам болды.

Қазақстанда өлім жазасын жою гуманизм мен адам құқықтарын құрметтеудің маңызды көрінісі болып табылды. Қазақстан Конституциясының 15-бабының 2-тармағында: «ешкімнің адамның өмірін өз еркімен айыруға құқығы жоқ» деп жазды. 2021 жылғы 29 желтоқсандағы "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өлім жазасын жою мәселесі бойынша өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы" заңда өлім жазасы түпкілікті жойылды. Достоевскийдің «зорлық зомбылықпен зорлық зомбылықты тоқтату мүмкін емес» деген идеясы қазіргі таңда өз мәнін дәлелдеуде. Бүгінгі күні өлім жазасы басқа жазаларға қарағанда қылмыстың алдын алуда тиімдірек екендігі туралы ешқандай дәлел жоқ.

Гуманизм әрбір адам өмірінің құндылығын мойындауды және олардың іс-әрекеттеріне қарамастан барлық адамдарға әділ және мейірімді болуға ұмтылуды қамтиды. Өлім жазасы қайтымсыз жаза бола отырып, бұл принциптерге қайшы келеді, өйткені ол адамды түзету мен оңалту мүмкіндігінен айырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 3 шілде 2014 жыл № 226-V ЗРК (09.09.2024 ж. өзгертулер мен түзетулермен)
2. Уголовный Кодекс РФ от 13.06. 1996 (ред. от 25.10.2024)
3. Принципы гуманизма в уголовном и уголовно – исполнительном праве Казахстана: закрепление в государственной политике борьбы с преступностью Вестник Омского университета. Серия «Право». 2011. № 1. С. 181-187
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (2022 жылғы 19 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтырулармен)
5. Абдиков А.Е. Проблемы смертной казни в современном мире Вестник Института Законодательства РК и правовой информации 2006. С. 68-73
6. Светлана Исаева, Бахытжан Сагымбеков Сужение сферы применения смертной казни в Республике Казахстан Заң және заман 2018 № 6/210. С. 20-23

ӘӘЖ 342.4

КОНСТИТУЦИАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ САЙЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Байырбек Н.Н., Қалмаханбет Г.Н., Орақбай С.К., Умерқұл Е.Т.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена проблемам, связанным с изменением системы законодательства по совершенствованию избирательной системы Казахстана.

Summary: The article is devoted to the problems related to the change in the system of legislation to improve the electoral system of Kazakhstan.

Елдің сайлау жүйесі қоғамның демократиялық дамуына да, оның тоқырауы мен деградациясына да ықпал ететін саяси құрал болып табылады. Мұның бәрі қоғамдағы басым саяси күштер мен олардың көшбасшыларының бағытына байланысты. Сословиялық - өкілдік демократия жағдайында сайлау жүйесінде қоғамның төменгі топтары үшін шектеулер, ал жоғарыдағылар үшін көптеген артықшылықтар болғаны белгілі.

Социалистік демократия жағдайында құқықтардағы жеңіліс сияқты құбылыс өте кең таралған, ол, ең алдымен, таптық негізде азаматтардың сайлау құқығынан айыруға қатысты болды.

Тоталитаризм мен авторитаризм жағдайында өздерінің шынайы мәнін демагогиялық псевдодемократиялық фразеологизммен жасыруға тырысқанда, сайлау заңнамасы және оған негізделген сайлау жүйесі, мысалы, кеңестік сайлау жүйесіне тән өкілді органдарды қалыптастырудың демократиялық емес тәсілдерін қамтитын саяси экранға айналады.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанның сайлау жүйесі эволюциялық дамудың ұзақ жолынан өтті, мемлекеттік биліктің негізгі институттарын қалыптастыруға елеулі үлес қосты. Жан жақты реформалар жағдайында Қазақстан сайлау заңнамасын үнемі жетілдіруге бағытталған.

Қазақстанда сайлау жүйесін жаңғыртуды бастаған алғашқы заңнамалық акт "Қазақ КСР Конституциясына (Негізгі Заңына) өзгерістер мен толықтырулар туралы" 1989 жылғы 22 қыркүйектегі № 4141-ХІ Қазақ КСР Заңы болды [1]. Онда "Сайлау жүйесі" 10-тарауына өзгерістер енгізілді, онда "халық депутаттарының төрттен бір бөлігі қоғамдық ұйымдардан сайланады. Осының арқасында 1990 жылдың алғашқы айларында ХІІ шақырылған Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінде депутаттық орындар үшін бұрынғы Қазақстанға тән емес күрес басталды. Сайлау үдерісімен саясаттандырылған топтар, бейресми бірлестіктер қамтылды.

1990 жылғы 25 наурызда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесіне сайлау өтті. 12-ші шақырылым. Сол жылы 24 сәуірде "Қазақ КСР Президенті лауазымын құру және Қазақ КСР Конституциясына (Негізгі Заңына) № 6-ХІІ өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақ КСР Заңына сәйкес 5 Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі бес жыл мерзімге Қазақ КСР Президенті болып Н.Ә. Назарбаев сайланды (173-баптың IV бабы). Бұл Президент, мемлекет басшысы ретінде Парламент сайлаған кезде парламенттік республикаларға тән тәжірибе болды. Бұл өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының басында Қазақстан енген транзиттік кезеңнің ерекшеліктерінің бірін көрсетті.

Ал 1991 жылғы 1 желтоқсанда " Қазақстан Республикасының Президентін сайлау туралы "1991 жылғы 10 қазандағы Заңының негізінде оны жалпыхалықтық дауыс беру арқылы сайлау өтті.

Қазақстанның сайлау жүйесінің одан әрі дамуы Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 28 қаңтардағы Конституциясының қабылдануымен байланысты болды. Онда сайлау жүйесіне қатысты өзін-өзі ақтаған ережелер жаңғыртылды: 18 жасқа толған азаматтардың жалпыға бірдей, тең, тікелей сайлау құқығы, яғни белсенді сайлау құқығы. Пассивті сайлау құқығының төменгі шегі – Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесіне кандидат үшін 25 жасқа және жергілікті өкілді органға 20 жасқа толу белгіленді [2].

1993 жылы 9 желтоқсанда "Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" кодекс қабылданды. Ол 1995 жылы ХІІ шақырылымның Жоғарғы Кеңесінің өкілеттік мерзімінің аяқталуына байланысты алдағы сайлау науқандарын ескере отырып әзірленді, бұл мемлекеттік органдар мен саяси партиялар, Қоғамдық бірлестіктер мен жекелеген азаматтар тарапынан сайлау науқанына дайындық бойынша үлкен жұмыс жүргізуді көздеді.

"Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" ҚР Кодексі қысқа мерзімділігіне қарамастан, сайлауға байланысты қоғамдық қатынастарды егжей-тегжейлі реттейтін кодификацияланған заңнамалық акт ретінде үлкен рөл атқарды. Онда сайлау құқығының негізгі принциптері көрсетілген: сайлау бостандығы, жалпыға бірдей, тең, тікелей сайлау құқығы, жасырын дауыс беру. Кодексте тұрақты жұмыс істейтін мемлекеттік орган болып табылатын Орталық сайлау комиссиясы басқаратын сайлау органдарының жүйесі белгіленген, сайлау органдарының әрбір деңгейі қызметінің өкілеттіктері мен ұйымдық-құқықтық нысандары айқындалған, абсолютті және салыстырмалы

көпшіліктің мажоритарлық жүйесінің ұғымдары мен қолдану аясы айқындалған. Қазақстан Республикасының сайлау туралы Кодексі парламенттік республика бағытында мемлекеттік биліктің транзиті есебінен қабылданды [3].

1995 жылғы ҚР Конституциясы Қазақстан Республикасының сайлау жүйесінде жаңа ережелер енгізеді.

1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясында Парламент өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтатудың жалғыз негізі Қазақстан Республикасы Президентінің шешімі болып табылатыны анықталған. Алайда, Конституция мәслихаттардың өкілеттігін тоқтатудың жаңа тәртібін белгілей отырып, оған сәйкес Сенаттың орнына Президентке олардың қызметін тоқтату өкілеттігі беріледі, сонымен бірге 85-баптың 5-тармағында өзін-өзі тарату туралы шешім қабылдау құқығын мәслихатқа қалдырады.

ҚР 1999 жылғы 6 мамырдағы № 375-1 Конституциялық заңымен нормативтік құқықтық акт "Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңына өзгертілді. Осы атаумен осы Заң өзгертулер мен толықтырулармен қазіргі уақытта да қолданылады.

Осылайша, қысқа мерзім ішінде Қазақстан 1993 жылы XII шақырылымның Жоғарғы Кеңесінің өзін-өзі таратуынан және 1995 жылы Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотының XIII шақырылымның Жоғарғы Кеңесіне заңсыз сайлау деп тануынан туындаған екі парламенттік дағдарысқа тап болды. Бұл жағдайда республиканың жоғары өкілді органына мерзімінен бұрын сайлау өткізілді.

Қазақстанның сайлау жүйесін трансформациялаудағы жаңа бетбұрыс Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясының қабылдануына байланысты болды. Осы кезден бастап президенттік республиканың екі палаталы Парламентпен және жергілікті өкілді органдар – мәслихаттардың дамыған жүйесімен жолын таңдаған Қазақстанның сайлау жүйесінің түбегейлі жаңа беттері басталады. Олардың заңнамалық негізін 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы және оған сәйкес қабылданған "Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" 1995 жылғы 28 қыркүйектегі № 2464 Конституциялық заң күші бар Президенттің Жарлығы құрады» [4].

Онда Президентті, Сенат пен мәжіліс, мәслихат депутаттарын, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау өткізу рәсімдері құқықтық регламенттелді. Сонымен қатар, республика заңнамасында жергілікті өзін-өзі басқарудың мәні туралы нақты түсінік жоқ екенін атап өтеміз. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 мамырдағы Конституциясына енгізілген түзетулермен жергілікті өзін-өзі басқару мәслихаттар арқылы жүзеге асырылатыны анықталды (89-бап).

Сонымен бірге, 85-бап мәслихаттар жергілікті мемлекеттік басқаруды жүзеге асыратын органдарға жатады. Дәл осындай бұлыңғырлық қазіргі қолданыстағы "Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" Конституциялық заңда сақталады, онда 131-бап "Өзге де жергілікті өзін-өзі басқару

органдарының мүшелерін сайлау мерзімдері" деп аталады. Бұл жағдайда "басқа органдардың" мағынасы ашылмаған. 1998 жылғы 7 қазандағы Конституциялық реформа бойынша жаңа өкілеттік мерзімдері белгіленді: Президент – 7 жыл, Сенат – 6 жыл, Мәжіліс – 5 жыл. Аралас сайлау жүйесіне көшудің басталуы белгіленді: пропорционалды және мажоритарлық, онда Мәжілістегі 10 мандат партиялық тізімдер бойынша сайлаушылардың кемінде 7% дауысын жинаған партиялар арасында бөлінді.

1999 жылдың желтоқсанында жаңа сайлау жүйесі бойынша сайлау өтті, оған 9 саяси партия қатысты, ал 10 партия бір мандатты округтер бойынша кандидаттарды ұсынуға бастамашы болды. Алайда тосқауылды олардың үшеуі ғана жеңе алды. Оппозициялық партиялар депутаттық мандаттарды ала алмады. ҚР Парламенті Мәжілісіне келесі сайлау 2004 жылғы 24 қыркүйекте өтті, онда 7% тосқауылды үш саяси партия мен "АИСТ" сайлау блогы еңсере алды. 2005 жылдың 4 желтоқсанында бес кандидат қатысқан президенттік сайлау өтті.

2007 жылғы 16 мамырда жаңа конституциялық реформа басталды, оған сәйкес қолданыстағы жеті жылдық мерзім аяқталғаннан кейін президенттің өкілеттік мерзімі 5 жылға дейін қысқартылды. ҚР Конституциясының 42-бабында Тұңғыш Президентті қоспағанда, "бір адам қатарынан екі реттен артық Республика Президенті болып сайлана алмайды" деп белгіленген. Осылайша Президенттің жиі өзгеретін мерзімдеріне бір кандидатураны бірнеше рет қайта сайлаудың қалыптасқан тенденциясын тоқтату әрекеті болды.

Мысалы, Президенттің өкілеттік мерзімі: 1991 жылы – 5 жыл, 1998 жылы – 7 жыл, 2007 жылы – 5 жыл және 2022 жылы – 7 жыл болып белгіленді. Бұл ретте заң шығарушы орган мұндай өзгерістердің себептері туралы орынды жауап бермейді. "Мерзімінен бұрын", "кезектен тыс" деген сөздермен 1990 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде 5 рет – 1991, 1999, 2011, 2015 жылдары өткізілген Тұңғыш Президентті мерзімінен бұрын сайлау туралы да айтуға болады. Бұған Президенттің өкілеттік мерзімін ұзарту қосылуы керек.

Бұл мәселеге айқындық пен оның ұтымды шешімін Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 17 қыркүйектегі Заңы енгізді, онда "Республика Президенті жеті жыл мерзімге сайланады және сол адамды Республика Президенті бір реттен артық сайлай алмайды" деп белгіленген. 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында ҚР Президенті.- Ж. Қ. Тоқаев бір реттік президенттік идеяны жеткілікті түрде негіздеді.

Авторитаризм тенденциясының жолын кесуге бағытталған бір президенттік Конституциялық императив бір уақытта осы жоғары лауазымға үміткерлерді тарылтудың орнына кеңейтуі керек. Бұған Республика Президенттігіне кандидатқа қойылатын талаптар бағытталуы тиіс. Бұл ретте Президенттікке кандидатқа қойылатын мемлекеттік тілді еркін меңгеру талабының әділдігіне ешкім дау айтпайды. ҚР Конституциясының 41-бабында көзделген туу бойынша ҚР азаматтығы, жасы 40 жастан кем емес, Қазақстанда соңғы 15 жылда тұру және жоғары білімнің болуы сияқты кандидатқа қойылатын талаптар да орынды деп танылады.

Жалпы, Қазақстандағы сайлау жүйесі бойынша заңнама жүйесін жетілдіру "Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" 2022 жылғы 5 қарашадағы заңмен өз дамуын алды. Ол 1995 жылғы 28 қыркүйектегі "Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" Конституциялық заңға 34 жаңа бапты қоса алғанда 174 өзгерістер мен толықтырулар енгізді. Олар сайлау құқығының барлық аспектілеріне және оны қолдану тәжірибесіне қатысты болды.

Бұл заңның сөзсіз артықшылығы-бұл сайлау жүйесінің процедуралық мәселелерін, мысалы, кандидаттарды ұсыну тәртібі, дауыс беру режимі, дауыс беруді санау және т.б. құқықтық реттеуге көп көңіл бөледі. Осылайша, Қазақстанның сайлау жүйесі 2022 жылғы 5 маусымда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес келтірілді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Нурпеисов Е.К., Ауанасова А.М. История законодательства о выборах в постсоветском Казахстане. – Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2019, № 1, с.26-35.

2. История законодательства о выборах в системе местного самоуправления в Казахстане. – Вестник ЕАГИ, 2019, № 2, с. 22-26.

3. Избирательное законодательство Республики Казахстан и политические партии. – Сборник материалов конференции «Молодёжь Великой степи: историческая миссия и формирование нации и единого будущего». – Нур-Султан, 2019, с.100-106

4. Эволюция казахстанского законодательства о выборах. – Вестник МЮ РК, 2023, №1 (46), с. 8-14

ОӘЖ 341: 95

ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІГІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Бауыржанова А.С., Умаров Д.Б., Зулпихар М.Ж., Кауынбаева Қ.Қ.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Тленшин Т.Б.

«Мирас» университеті, Шымкет қ., Қазақстан

Резюме: В статье исследуются актуальные вопросы правообладания иностранцами по законодательству Республики Казахстан по сравнению с подходом зарубежной правовой системы. Автором даны рекомендации по коллизионному и материально-правовому регулированию, совершенствованию иностранного элемента в международном частном праве и института международного наследования.

Summary: The article examines topical issues of ownership of rights by foreigners under the legislation of the Republic of Kazakhstan in comparison with the approach of the foreign legal system. The author gave recommendations on conflict and material and legal regulation, on improving the foreign element and the institution of international inheritance in international private law.

Халықтың қарқынды көші-қоны және әртүрлі халықаралық алмасулар саласының кенеюі көбінесе бір мемлекеттің қайтыс болған азаматы басқа мемлекетте тұрақты тұратын, шаруашылық қызметті жүзеге асырған және

үшінші мемлекетте "негізгі мекемесі" болған жағдайларды тудырады, бұл халықаралық жеке құқық арқылы мұрагерлікті реттеу қажеттілігін объективті түрде күшейтеді [1].

Мұрагерлік қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайын, әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін, діндерін, әр халықтың моральдық-адамгершілік ұстанымдарын көрсететін ең консервативті құқықтық институт ретінде танылады. Бұл оның мақсаты ұрпақтар сабақтастығын және мемлекет ішіндегі экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету болып табылатындығына байланысты. Бұл халықаралық жеке құқықтың Қазақстан Республикасындағы құқық және құқықтану саласы ретіндегі өзектілігі салыстырмалы түрде жақында белгіленгендігімен түсіндіріледі және осы тақырып бойынша арнайы зерттеулер, өкінішке орай, әлі көп емес, ал олардың көпшілігінде теориялық емес, қолданбалы болып табылады. Сонымен қатар осы кезеңде негізгі принциптер негізінде нақты мұрагерлік істерді шешу туралы айту қиын құқықтар (салалық принциптер), дегенмен бұл дамудың басты міндеттерінің бірі болуы керек. Ал құқықтық принциптерге практикалық жолы жоқ таза ғылыми, дерексіз категория ретінде инерциялық көзқарас халықаралық жеке құқықты ауып арттырады. Қоғамның мүліктік қатынастардың тұрақтылығына деген қызығушылығы айқын көрінеді, бірнеше азаматтық-құқықтық институттардың бірі-мұрагерлік құқығына тікелей конституциялық кепілдік беріледі (ҚР Конституциясының 26-бабының 2-тармағы) және мұрагерлік еркіндігі айрықша жағдайларда (жария мүдделерді қамтамасыз ету үшін) мынадай негізде шектелуге тиіс ҚР Конституциясының 39-бабының 1-тармағы: "конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, денсаулығын сақтау және қорғау мақсатында қажет болған шамада ғана заңдармен және халықтың адамгершілігі" [2].

Мұрагерлік құқығының мазмұны мұрагердің құқығын қамтиды өз мүлкіне билік ету, сондай-ақ мұрагерлердің оны алу құқығы. Иесіздендірілген форма оның заңнамалық бекітілуі азаматтығы мен тұрғылықты жеріне қарамастан кез- келген адам мұрагерлік субъектісі бола алатындығын білдіреді. Демек, шетелдіктердің мұрагерлік құқықтары-бұл өсиет жасау құқығы, мұраны қабылдау құқығы және мүлікті елден шығару құқығы. Шетелдіктердің мұрагерлік қатынастарға қатысуы қайшылықты мәселені шешуді талап етеді-мұрагерлік мәртебесін белгілеу, оған сәйкес мұрагерлік мүліктің құрамы, мұраны ашу және қабылдау тәртібі, мұрагерлік тәртібімен алынған құқықтардың көлемі, мұрагерлер шеңбері анықталады. Халықаралық жеке құқықтағы мұрагерлік туралы заң деп соқтығысу нормасы негізінде айқындалатын және шетелдік элементпен күрделенген мұрагерлік қатынастар жиынтығына немесе олардың негізгі бөлігіне қолданылатын құқық түсініледі Біз адам қайтыс болғаннан кейін мүлікті басқа адамға ауыстырудың ерекше әдісі туралы айтып отырғандықтан, мұрагерлік саласындағы қақтығыстар М.Иссад жеке және заттық жарғылар арасындағы аралық позицияны бөледі. Сонымен бірге, бұл мұра қалдырушының ерікті актісінің нәтижесі болуы мүмкін, бұл есепке алуды және міндетті жарғыны талап етеді. Байланыстың

негізгі элементі ретінде "адамға" немесе "заттарға" артықшылық беру, сайып келгенде, белгілі бір құқықтық жүйенің дәстүрлеріне және басқа да заңсыз көзқарастарға байланысты болады. Қазіргі әлемдік тәжірибеде шетелдік мұрагерлікке қатысты құзыретті құқықтық тәртіпті анықтаудың екі негізгі әдісі белгіленді. Бірінші тәсілдің негізі жалпы мұрагердің жеке Заңына — соңғы азаматтығы бар елдің (*lex patriae*) немесе домицилияның (*lex domicilii*) құқығына бағынатын мұрагерлік массаның бірлігі тұжырымдамасы. Бұл қағиданы Австрия, Алжир, Бразилия, Буркина-Фасо, Венгрия, Венесуэла, Германия, Греция, Египет, Италия, Куба, Литва, Лихтенштейн, Перу, Польша, Португалия, Чехия, Оңтүстік Корея, Жапония және т. б. қолдайды. Екінші тәсіл мұрагерлік туралы ережені екіге бөле отырып, мұрагерлік массадағы жылжымалы және жылжымайтын заттарды ажыратуға негізделген: жеке заң (соңғы азаматтығы бар елдің құқығы немесе мұрагердің үйі) — жылжымалы мүлік үшін, ал жылжымайтын мүлік туралы заң (*Lex rei sitae*) — жылжымайтын мүлік үшін. Мұндай ұстанымды ұстанатын елдерге Англия, Бельгия, Болгария, Қытай, Мадагаскар, Румыния, ТМД елдері, АҚШ, Таиланд, Түркия, Франция, Чили, Эстония жатады. Аталған айырмашылықтар бірнеше ұлттық құқықтық тәртіптерге байланысты мұрагерліктің құқықтық режиміне айтарлықтай әсер етеді [3]. Қазақстан елдердің екінші санатына жатады. Сонымен қатар, кең таралғанына қарамастан, "мұрагерлік туралы ережені екіге бөлу" тұжырымдамасын жүзеге асыру механизмін мінсіз деп тануға болмайды. Белгілі болғандай, адам қайтыс болғаннан кейін оның мүлкі бірыңғай мүліктік кешеннің ерекше сапасына ие болады, оның негізгі мақсаты — мұрагерлерге көшу (ҚР АҚ 1038-бабы) [3].

Азаматтық айналымның дамуы қарыздар мен мүлікті біріктіруді қажет ететіндігі бұрыннан дәлелденген, сондықтан "тұқым қуалайтын масса шашыраңқы мүліктік объектілердің қосындысы ретінде емес, қолма-қол ақша мен қарыздар (*active* және *passiva*) бір заңды тұтастыққа (*Universum jus*) біріктірілетін, кездейсоқ басқыншыға емес, белгілі адамдарға, алдын-ала анықталған адамдарға, мұрагерлерге". Алайда, жарғылардың көптігі тұқым қуалайтын массаның бөлінуіне және оның бөліктерінің әртүрлі құқықтық тәртіптерге бағынуына әкеледі, бұл мұрагерлік идеясын әмбебап мұрагерлік ретінде байыпты түрде түзетеді және халықаралық алмасуға теріс әсер етуі мүмкін [4].

Әрине, мемлекеттердің өз аумақтарындағы жылжымайтын мүлікті бақылауды сақтауға және оның шетелдік заңға бағынуына жол бермеуге деген ұмтылысы түсінікті, бірақ мұндай дуализм ішкі мұрагерлік құқығының нормаларын шетелдіктердің қатысуымен мұрагерлікке біржақты қолдануға мүмкіндік бермейді. Біздің ойымызша, мұрагерлік өзінің ішкі мәнін ұлттық немесе халықаралық деңгейде дамып келе жатқанына байланысты өзгертпейді және нәтижесінде азаматтық заңнаманың материалдық нормаларымен немесе соқтығысу нормаларымен реттеледі. Бүкіл тұқым қуалайтын масса болған жағдайларда айтарлықтай қиындықтардан аулақ болуға болады (жылжымалы және жылжымайтын мүлік) шетелдіктің тұрақты тұратын немесе азаматтығы

бар елде (Lex patriae өсиетінде таңдалған кезде) орналасқан. Бірақ өмірде мұндай идеалды жағдай, өкінішке орай, тән емес және өте сирек кездеседі. Демек, осы жағдайларға байланысты мұрагерлік қатынастарды құқықтық реттеудің жеткіліктілігі халықаралық жеке құқыққа немесе ішкі азаматтық құқыққа жүгіну туралы мәселені шешу үшін шетелдік элементтің болуын нақтылауды талап етеді. Әр түрлі мемлекеттердің ұлттық заңдары арасындағы қақтығыстар шетелдік элементпен мұрагерлікке қолданылатын құқықты анықтаудың соқтығысу жүйелері арасындағы тұжырымдамалық айырмашылықтармен шиеленіседі. Мұндай жағдайларда ұлттық заңдардың қақтығыстарын еңсерудің тиімді құралдарының бірі әрқашан халықаралық шарттар жасасу болып табылады. Алайда, ұлттық, діни және отбасылық дәстүрлерге байланысты тұқым қуалаушылық қатынастардың ерекшелігі мұрагерлік туралы материалдық-құқықтық нормалардың тиімді бірігуіне жол бермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Международное частное право: Учебник / Под ред. Г.К.Дмитриевой. — М.: Проспект, 2000. — С. 104–105.

2.Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз 1995 жыл. (23.03.2019 жылы жаңартылған)

3.Мухамеджанов, Э.Б.Конституционное (Государственное право) зарубежных стран [Текст]: Учебное пособие / Э.Б. Мухамеджанов.- Алматы: Жеті Жарғы, 2014.- 356

4.Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ. (01.09.2024 жылы жаңартылған).

ОӘЖ- 34.342

ЗАҢ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ

Бейсен И.Б., Серікұлы Е., Өмірзақ Ә.Б., Турабеков Ә.А.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Талман А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются понятие, содержание и сущность государственных законов и прав Республики Казахстан.

Summary: This article discusses the concepts, content and essence of state laws and rights of the Republic of Kazakhstan.

Заң — бұл мемлекет тарапынан қабылданған, жалпыға міндетті, құқықтық нормалардың жиынтығы. Мемлекеттің құрылымын, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын анықтайды. Мемлекеттік басқару саласындағы қатынастарды реттейді. Сонымен қатар қоғамдағы тәртіпті, қауіпсіздікті және әділеттілікті қамтамасыз ететін құқықтық нормалар мен принциптердің жиынтығы. Заңның негізгі функциялары мен рөлдері төмендегіше сипатталады. Заң азаматтардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын анықтайды және қорғайды. Ол әрбір адамның құқықтарын сақтауға, заңсыз әрекеттерден қорғауға мүмкіндік береді және қоғамдағы

тәртіпті орнатуға көмектеседі. Ол құқық бұзушылықтарды анықтап, жазалау шараларын белгілеп, қоғамдық тәртіпті сақтауға ықпал етеді. Заң экономикадағы қатынастарды реттейді, кәсіпкерлік қызметті қолдайды, нарықтық бәсекелестікті қамтамасыз етеді және тұтынушылардың құқықтарын қорғайды.

Заңның басты мақсаты — әділеттілікті сақтау. Заң алдында бәрі тең, бұл азаматтардың құқықтарын қорғауға және заңсыздықты болдырмауға бағытталған. Қоғамдағы моральдық нормаларды бекітіп, оларды қорғауға көмектеседі. Заңның талаптарын орындау азаматтардың моральдық жауапкершілігін арттырады.

Мемлекеттің негізгі заңдарын, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын белгілейді. Мемлекеттік органдардың қызметін, әкімшілік құқық бұзушылықтарды реттейді. Құқықтық қатынастарды, міндеттемелерді, меншік қатынастарын реттейді.

Қылмыстық заң: Құқық бұзушылықтар мен жазаларды анықтайды. Құқық бұзушылықтар мен қылмыстарды анықтап, жауапкершілікті белгілейді. Азаматтық құқық қатынастарын, меншік құқықтарын және келісімшарттарды реттейді.

Заңдардың орындалуын қамтамасыз ету үшін құқық қорғау органдары, сот жүйесі және мемлекеттік бақылау механизмдері жұмыс істейді.

Заңның тиімділігі қоғамдағы құқықтық мәдениетпен тығыз байланысты. Құқықтық білім мен ақпараттандыру азаматтардың заңдарды түсінуіне және құрметтеуіне ықпал етеді. Қоғамдық, экономикалық және саяси өзгерістерге байланысты заңдар өзгеріп, жаңартылып отырады. Заңдардың өзгеруі қоғамның қажеттіліктеріне жауап беруге бағытталған.

Қоғамдағы тәртіпті орнатуға көмектеседі. Ол құқық бұзушылықтарды анықтап, жазалау шараларын белгілеу арқылы қоғамдағы тәртіпті сақтауға ықпал етеді. Заңсыз әрекеттерге қарсы тиімді шаралар қабылдау арқылы құқық бұзушылықтардың алдын алу мүмкіндігі артады.

Экономикадағы қатынастарды реттеуде маңызды рөл атқарады. Мысалы, кәсіпкерлікпен айналысатын адамдар үшін құқықтық нормалар мен талаптар белгіленеді. Бұл бизнес жүргізу кезінде әділ бәсекелестікті қамтамасыз етеді, сондай-ақ тұтынушылардың құқықтарын қорғайды. Заңның басты мақсаты — әділеттілікті қамтамасыз ету. Әрбір азамат заң алдында тең болып, кез келген адам өзінің құқықтарын қорғау үшін сотқа жүгіне алады. Заңның әділеттілігі қоғамда сенімділікті арттырады. Заң мен мораль арасындағы байланыс күрделі. Кейбір жағдайларда заң моральдық нормалармен сәйкес келмейді, бірақ заңның сақталуы қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Моральдық құндылықтар қоғамда қабылданған нормаларды қалыптастырады, ал заң оларды нығайтады.

Заң — қоғамның негізі ретінде әрбір азаматтың құқықтарын қорғап, әлеуметтік тәртіпті сақтауға, экономикалық қатынастарды реттеуге және әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған. Заңның тиімділігі қоғам мүшелерінің оны сақтауына және құрметтеуіне байланысты. Сондықтан,

құқықтық білімді арттыру және заңды түсіну қоғамның дамуына оң әсер етеді. Заңның қоғамдағы рөлі өте маңызды және көпқырлы. Ол азаматтардың өміріне, әлеуметтік қатынастарға және қоғамның дамуына әсер етеді. Міне, заңның қоғамдағы негізгі рөлдері: Қоғамдағы тәртіпті қамтамасыз ететін, қатынастарды реттейтін және құқықтарды қорғауға бағытталған нормалар мен ережелердің жиынтығы.

Заңның қоғамдағы рөлі: Тәртіпті сақтау: Заңдар қоғамдағы тәртіпті орнатуға және заңсыз әрекеттерді тоқтатуға көмектеседі.

Құқықтарды қорғау: Заңдар азаматтардың құқықтарын қорғап, олардың заңды мүдделерін қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік әділеттілік: Заңдар арқылы әлеуметтік әділеттілік пен теңдікті қамтамасыз етуге тырысады. Заң мен мораль арасындағы байланыс күрделі. Заң көбінесе моральдық нормаларға негізделеді, бірақ олардан бөлек болуы мүмкін. Мысалы, кейбір заңдар қоғамның моральдық қағидаларынан тыс болуы мүмкін.

Қоғамның дамуына байланысты заңдар да өзгеріп отырады. Бұл өзгерістер әлеуметтік, экономикалық, саяси факторларға байланысты жүзеге асырылады. Құқықтық мәдениет — қоғамдағы құқықтық білім, құқықтарды түсіну және заңдарды сақтау деңгейі. Жоғары құқықтық мәдениет қоғамның құқықтық санасын арттырады.

Әлеуметтік әділеттілік — заңдардың қалай жұмыс істейтініне және олардың қоғамның әртүрлі топтарына қалай әсер ететініне байланысты. Заңдар тек формальды түрде емес, сонымен қатар әлеуметтік теңдікті қамтамасыз ету үшін де қызмет етуі керек.

Заңның негізгі мақсаты — қоғамда әділеттілікті сақтау. Ол барлық азаматтардың құқықтарын тең дәрежеде қорғайды, бұл қоғамдағы теңсіздікті азайтуға көмектеседі.

Қоғамдағы моральдық нормаларды бекітіп, оларды қорғауға көмектеседі. Заңның талаптарын орындау азаматтардың моральдық жауапкершілігін арттырады және қоғамдағы этикалық стандарттарды нығайтады. Заңның жүзеге асырылуы сот жүйесіне байланысты. Соттар заңды түсіндіреді, дауларды шешеді және құқықтарды қорғайды. Сот жүйесінің әділдігі мен тиімділігі қоғамдағы заңның беделін арттырады. Жаңа технологиялардың және инновациялардың дамуына ықпал етеді. Мысалы, авторлық құқық, патенттер және сауда белгілері арқылы заң инновацияларды қорғап, кәсіпкерлерге жаңа идеяларды іске асыруға мүмкіндік береді.

Заң — бұл қоғамның негізі, ол азаматтардың құқықтарын қорғап, әлеуметтік тәртіпті сақтауға, экономикалық қатынастарды реттеуге және әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған. Заңның тиімділігі қоғам мүшелерінің оны сақтауына және құрметтеуіне байланысты, сондықтан құқықтық мәдениетті дамыту маңызды.

Полицейлер мен құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін арттыру. Азаматтармен қарым-қатынас: Құқық қорғау органдарының қоғаммен тиімді байланыс орнатуы, азаматтардың құқық қорғау

жүйесіне сенімін арттыру. Қоғамдық ұйымдар мен тәуелсіз бақылаушылардың заңдардың орындалуын мониторинг жасауына мүмкіндік беру.

Азаматтық қоғамды қолдау: Азаматтық қоғам ұйымдарының құқықтық мәселелерге қатысуын арттыру. Кеңес беру және пікір алысу: Заң жобаларын әзірлеу кезінде қоғамның пікірін ескеру. Цифрландыру: Заңнама мен құқық қорғау жүйесін цифрландыру, халықтың құқықтық қызметтерге қол жеткізуін жеңілдету.

Азаматтық қоғам ұйымдарының заңдардың орындалуын бақылау, құқық қорғау органдары мен мемлекеттік органдардың жұмысын бағалау. Құқық қорғау органдарының, мемлекеттік мекемелердің және басқа ұйымдардың заңдардың орындалуы туралы есеп беруі. Заңдардың орындалуы туралы ақпараттың жариялылығы, азаматтардың құқық қорғау жүйесіне сенімін арттыру. Заңдардың орындалуына қатысты азаматтардың пікірін тындау, заңнамаға қажетті өзгерістер енгізу.

Заңбұзушыларға қатысты нақты жазалау шараларын белгілеу, бұл заңның орындалуын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Құқық бұзушылықтарға сәйкес санкцияларды қолдану, бұл заңның орындауына әсер етеді. Халықаралық стандарттарға сәйкес заңдардың орындалуын бақылау, бұл ұлттық құқықтық жүйенің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Басқа елдердің тәжірибесі: Басқа елдердің құқық қорғау жүйелерінің тәжірибесін зерттеу және қолдану. Заңның орындалуын бақылау механизмдері құқықтық жүйенің тиімділігін қамтамасыз ету үшін қажет. Олар құқық қорғау органдарының жұмысын, қоғамдық мониторингі, технологиялық шешімдерді, және халықаралық стандарттарды қамтиды. Бұл механизмдер заңның орындалуын қамтамасыз ету және азаматтардың құқықтарын қорғау үшін маңызды рөл атқарады.

Заңның орындалуын бақылау механизмдерінің тиімділігін бағалау — құқықтық жүйенің жұмысын түсіну және жетілдіру үшін маңызды. Мұны бірнеше критерийлер мен әдістер арқылы жүзеге асыруға болады: Заңбұзушылықтардың саны: Заң бұзушылықтардың статистикасын талдау. Егер құқық бұзушылықтар саны азайса, бұл механизмдердің тиімділігі жоғары екенін көрсетеді.

Сот шешімдерінің саны: Соттарға түскен істердің саны мен олардың шешілу мерзімдерін бақылау. Азаматтардың құқық қорғау органдарына, сот жүйесіне және заңдардың орындалуына қатысты пікірлерін жинау. Қоғамдық ұйымдардың және құқық қорғаушылардың бағалауы, олардың мониторингтік есептері. Заңның орындалуын бақылау механизмдерінің тиімділігін бағалау кешенді тәсілді талап етеді. Бұл бағалау азаматтардың пікірлерін, статистикалық деректерді, құқық қорғау органдарының жұмысы мен халықаралық тәжірибені ескере отырып, заңдардың орындалуын қамтамасыз ету үшін қажетті шараларды анықтауға мүмкіндік береді.

Заңның орындалуы. Заңның тиімділігі оның орындалуына байланысты. Бұл құқық қорғау органдарының, сот жүйесінің, және азаматтық қоғамның

белсенділігін талап етеді. Заңның орындалуын бақылау механизмдері құқықтық жүйенің тиімділігін қамтамасыз ету үшін маңызды. Заң — қоғамның негізі, ол азаматтардың құқықтарын қорғап, әлеуметтік тәртіпті сақтауға, экономикалық қатынастарды реттеуге және әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған. Заңның тиімділігі қоғам мүшелерінің оны сақтауына және құрметтеуіне байланысты, сондықтан құқықтық мәдениетті дамыту маңызды. "Заң" термині қоғамның құқықтық нормаларын, ережелерін және қағидаларын білдіреді. Заңдар азаматтардың құқықтары мен міндеттерін белгілейді, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен ұйымдардың әрекеттерін реттейді. Заңның негізгі аспектілері мыналар:

Заңның бұзылуы жағдайында жауапкершілік түрлері құқық бұзушылықтың сипатына, ауырлығына және контекстіне байланысты өзгереді. Әр жауапкершілік түрі заңмен бекітілген, және оның мақсаты — құқықтық тәртіпті сақтау мен азаматтардың құқықтарын қорғау.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сапарғалиев Ғ., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы: Оқулық. Астана, 2007
2. Марченко М.Н. Теория государства и права 1998 г.
3. Ыдырышева О.С., Садыканова Ж.Е. Мемлекет және құқық теориясы Оқу құралы Өскемен, 2008.
4. Булгакова Д.А. Мемлекет және құқық теориясы Алматы, 2002.
5. Өзбекұлы С., Қопабаев Ө. Мемлекет және құқық теориясы: Оқулық Алматы, 2006

ӘӨЖ 340

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТЕГІ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУ

Бекеева С.Қ., Қуатбек Ж.У., Есениязұлы К., Култай Н.Т.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается роль общественного контроля в современных правовых государствах. Общественный контроль играет ключевую роль в обеспечении прозрачности, открытости и ответственности государственных органов перед обществом. В контексте развития правового государства общественный контроль является неотъемлемым элементом гражданского общества и гарантом соблюдения прав и свобод граждан.

Гражданское общество представляет собой совокупность независимых негосударственных организаций, групп и индивидуальных граждан, которые действуют в интересах общества, а не государства или частных корпораций.

Summary: The article examines the role of public control in modern legal states. Public control plays a key role in ensuring transparency, openness and responsibility of public authorities to society. In the context of the development of the rule of law, public control is an integral element of civil society and a guarantor of respect for the rights and freedoms of citizens.

Civil society is a collection of independent non-governmental organizations, groups and individual citizens who act in the interests of society, not the State or private corporations.

Қоғамдық бақылау қазіргі құқықтық мемлекеттердің ажырамас элементі болып табылады. Ол мемлекеттік органдардың қоғам алдындағы ашықтығын, ашықтығын және жауапкершілігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Құқықтық мемлекеттің дамуы шеңберінде қоғамдық бақылау ерекше маңызға ие болады, өйткені ол демократияны нығайтуға ықпал етеді және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуына кепілдік береді.

Қоғамдық бақылау әртүрлі механизмдер мен формалар арқылы жүзеге асырылады. Негізгі механизмдердің бірі – ақпаратқа қол жеткізу. Азаматтарға мемлекеттік органдардың қызметі және олардың шешімдері туралы ақпарат қолжетімді болуы тиіс. Бұл қоғамға биліктің қызметін қадағалауға және теріс пайдаланудың алдын алуға мүмкіндік береді [1].

Қоғамдық бақылау тетіктері-бұл қоғам биліктің қызметін бақылай алатын, оның тиімділігін бағалай алатын, сондай-ақ шешім қабылдауға және қоғамдық саясатты қалыптастыруға әсер ететін құралдар мен механизмдер. Қоғамдық бақылау тетіктерінің маңызды аспектісі олардың ашықтықты, ашықтықты және билік құрылымдарының қоғам алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз ету қабілеті болып табылады.

Тағы бір маңызды тетік-азаматтардың шешім қабылдауға қатысуы. Бұл қоғамдық тыңдауларға қатысу, заң жобаларын талқылау және азаматтық қатысудың басқа түрлері арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Қоғамдық бақылау құқықтық мемлекетті нығайтуда шешуші рөл атқарады. Бұл демократия үшін қажетті шарт болып табылатын биліктің ашықтығы мен ашықтығын арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, қоғамдық бақылау азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ете отырып, сыбайлас жемқорлық пен билікті асыра пайдаланудың алдын алуға көмектеседі [2].

Құқықтық мемлекет-бұл мемлекет құрылымының нысаны, онда заң қоғамдық қатынастардың негізгі реттеушісі болып табылады, ал адам мен азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылық ретінде танылады және мемлекет қорғайды. Құқықтық мемлекеттің негізгі принциптеріне мыналар жатады:

- Заңның үстемдігі: Заң барлығына, соның ішінде мемлекеттік органдарға, шенеуніктерге және азаматтарға бірдей.

- Биліктің бөлінуі: тәуелсіздік және заң шығарушы, атқарушы және сот билігінің өзара ұстамдылығы.

- Негізгі құқықтар мен бостандықтарды қорғау: азаматтардың жеке, саяси, экономикалық және әлеуметтік құқықтарының кепілдіктері.

- Заңдылық: мемлекеттік органдардың қызметі заңға негізделген және заңды негіздемесі бар [3].

Құқықтық жауапкершілік: заңдарды бұзғаны үшін жауапкершілік қатаң реттеледі.

Қоғамдық бақылау дегеніміз-азаматтар мен олардың бірлестіктерінің мемлекеттік органдардың, муниципалды органдар мен лауазымды адамдардың

іс-әрекеттерінің заңдарға, азаматтардың мүдделеріне және қоғамдық талаптарға сәйкестігін тексеруге бағытталған қызметі.

Қоғамдық бақылаудың негізгі проблемаларының бірі азаматтардың ақпараттылығы мен белсенділігінің жеткіліксіздігі болып табылады. Көбінесе азаматтар өздерінің құқықтары мен билік қызметіне бақылауды жүзеге асыру мүмкіндіктері туралы жеткілікті білімге ие болмайды. Сондай-ақ, тиімді қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету үшін билік пен қоғам арасындағы кері байланыс тетіктерін дамыту маңызды [4].

Сонымен қатар, ақпараттық технологиялардың дамуымен қоғамдық бақылауды нығайту үшін жана мүмкіндіктер ашылуда. Интернет пен әлеуметтік медианы пайдалану азаматтарға тез ақпарат алмасуға және өз құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін үйлестіруге мүмкіндік береді.

Құқықтық мемлекет үшін қоғамдық бақылаудың маңыздылығын асыра бағалау қиын. Қоғамдық бақылау билікті тексеру құралы ғана емес, сонымен қатар заңдарды сақтау және азаматтардың құқықтарын құрметтеу үшін негізгі ынталандыру болып табылады. Құқықтық мемлекет үшін қоғамдық бақылаудың маңыздылығының бірнеше негізгі аспектілері:

1. Ашықтық пен ашықтық: қоғамдық бақылау Үкімет пен басқа да мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын қамтамасыз етеді. Азаматтар шешімдердің қалай қабылданатынын, мемлекеттік ресурстардың қалай пайдаланылатынын және қандай нәтижелерге қол жеткізілгенін білуге құқылы. Бұл биліктің жауапкершілікті мінез-құлқына жағдай жасайды және жасырын манипуляциялар мен сыбайлас жемқорлықтың алдын алады.

2. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдігі: қоғамдық бақылау азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың қуатты құралы болып табылады. Үкімет пен басқа да билік органдарының қызметін бақылау арқылы азаматтар құқықтардың бұзылуын анықтай алады және соттарға немесе Халықаралық ұйымдарға қорғау үшін жүгіну арқылы оларға тиімді жауап бере алады.

3. Құқық қолдану сапасын арттыру: қоғамдық бақылау Құқық қорғау органдары мен соттардың жұмыс сапасын арттыруға көмектеседі. Бұл органдардың қызметі көпшіліктің назарына түскен кезде, олар заңдар мен әділеттілік принциптерін ұстануға, сондай-ақ озбырлықтан аулақ болуға бейім.

4. Демократияны нығайту: қоғамдық бақылау-демократиялық құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаларының бірі. Ол азаматтардың саяси өмірге қатысуын ынталандырады, азаматтық қоғамның дамуына және азаматтық белсенділіктің қалыптасуына ықпал етеді.

5. Сыбайлас жемқорлық пен теріс пайдаланудың алдын алу: қоғамдық бақылау сыбайлас жемқорлық пен билікті теріс пайдалануға қатысты профилактикалық іс-қимыл жасайды. Олардың қызметі көпшілікке жария етілуі және сынға ұшырауы мүмкін екенін біле отырып, шенеуніктер мен қоғамдық ұйымдар өз іс-әрекеттеріне мұқият және заңсыз немесе лайықсыз әрекеттерге бейім емес [5].

Осылайша, қоғамдық бақылау азаматтардың мүддесі үшін және заңдылық, әділеттілік және демократия қағидаттарына сәйкес оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін құқықтық мемлекеттің маңызды элементі болып табылады.

Қоғамдық бақылау құқықтық мемлекет қызметінде ашықтықты, заңдылық пен әділдікті қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады. Осы тақырыпты зерттеу барысында оның рөлінің негізгі аспектілері, іске асыру тетіктері, сондай-ақ проблемалар мен даму перспективалары анықталды.

Ең алдымен, мақала Мемлекеттік органдардың қоғам алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз ету және азаматтардың мүдделерін қорғау тетігі ретінде қоғамдық бақылаудың маңыздылығын көрсетеді. Билікті бақылауды жүзеге асырудағы азаматтық қоғамның, БАҚ-тың және басқа да қоғамдық институттардың рөліне ерекше назар аударылады.

Алайда, талдау көрсеткендей, қоғамдық бақылау биліктің ашықтығының жеткіліксіздігі, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының шектелуі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық пен адалдықтың теріс әсері сияқты бірқатар проблемаларға тап болады. Бұл проблемалар қоғамдық бақылаудың тиімді жұмыс істеуіне кедергі келтіреді және жүйелі өзгерістерді қажет етеді.

Анықталған проблемаларды ескере отырып, мақалада қоғамдық бақылауды дамыту перспективалары келтірілген. Оларға заңнамалық базаны нығайту, азаматтық қоғамды дамыту, технологияларды пайдалану, халықаралық ынтымақтастық және азаматтардың хабардарлығын арттыру жатады. Бұл шаралар қоғамдық бақылауды жүзеге асыру үшін жағдайды жақсартуға және оның тиімділігін арттыруға бағытталған.

Қорытындылай келе, құқықтық мемлекеттегі қоғамдық бақылау демократиялық қоғамның қажетті элементі болып табылады және оның тиімді жұмыс істеуі билік қызметіндегі заңдылықты, ашықтықты және әділеттілікті қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Қоғамдық бақылауды дамыту мемлекет, азаматтық қоғам және халықаралық қоғамдастық тарапынан бірлескен күш-жігерді талап етеді және қазіргі қоғамның демократиялық дамуын қамтамасыз етудің негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қоғамдық бақылау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2023 жылғы 2 қазандағы № 30-VIII ҚРЗ.
2. Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник. М., 2012. 11. Радько Т.Н. Теория государства и права : в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М. : Проспект, 2017. - 176 с.
3. Гончарова А.А. Право граждан на участие в управлении делами государства и электронное правительство в современном демократическом государстве // Успехи современной науки и образования, 2017. Т. 8. № 2. С. 88-91
4. Перевалов В.Д., Хазанов С.Д. Общественный контроль за эффективностью антикоррупционной политики // Коррупционные риски в механизме противодействия коррупции: значение, оценка, устранение: сборник статей и методических материалов. Екатеринбург: Издательский дом Уральского государственного юридического университета, 2015. 184 с.

ОӘЖ 349.2

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ ӨМІРІ МЕН ДЕНСАУЛЫҒЫНА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯН ҮШІН ЖҰМЫС БЕРУШІНІҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бәкіржан С.М., Үсен Т.Е., Курманбек Б.Д., Махкам Г.Б.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается материальная ответственность работодателя и защита прав работников за вред, причиненный жизни и здоровью работника в Республике Казахстан.

Summary: This article examines the financial responsibility of the employer and the protection of the rights of employees for harm caused to the life and health of an employee in the Republic of Kazakhstan.

Қызметкердің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян үшін жұмыс берушінің материалдық жауапкершілігі жұмысшылардың мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін маңызды құқықтық категория болып табылады. Қазақстан Республикасы экономикасының дамуы және өндірістік тәуекелдердің өсуі жағдайында осы тақырыптың өзектілігі артып келеді. Жұмыс берушінің залалды өтеу жөніндегі міндеттемелеріне қатысты мәселелер еңбек заңнамасы тұрғысынан да, азаматтық-құқықтық нормалар тұрғысынан да қарауды талап етеді. Жұмыскердің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян үшін жұмыс берушінің материалдық жауапкершілігінің құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде және Азаматтық кодексте бекітілген. Еңбек кодексінің 164-бабына сәйкес жұмыс беруші, егер бұл зиян олардың еңбек міндеттерін орындауы нәтижесінде туындаса, қызметкерлерге зиян келтіргені үшін жауап береді [1].

Маңызды аспект-зиян тек физикалық емес, сонымен қатар моральдық болуы мүмкін, бұл көптеген бұзушылықтарды қамтиды. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне (917-бап) сәйкес басқа адамның өміріне немесе денсаулығына зиян келтірген адам оны өтеуге міндетті. Бұл ереже зардап шеккен қызметкердің нақты залалын да, емделу шығындарын да өтеуге міндетті жұмыс берушілерге қолданылады [2].

Жұмыс берушінің материалдық жауапкершілігінің басталуы үшін бірнеше міндетті элементтердің болуы маңызды. Жұмыс берушіні зиян келтіргені үшін жауапты деп тану үшін оқиға Еңбек міндеттерін орындау барысында орын алуы қажет. Жұмыс берушіні қызметкерге зиян келтіруге жауапты деп тану үшін негізгі шарт- бұл оқиға Еңбек міндеттерін орындау барысында болуы керек. Бұл қызметкерге келтірілген зиян олардың еңбек шарты шеңберінде өзіне жүктелген жұмыс функцияларын немесе міндеттерін

орындауымен байланысты болуы керек дегенді білдіреді. Мұндай жағдайларда ескеру қажет бірнеше маңызды аспектілер бар: жұмыс берушінің жауапкершілігі, егер оқиға жұмыс берушінің аумағында немесе басқа жерде болған болса, егер қызметкер жұмыс тапсырмалары бойынша болған болса. Сондай-ақ, жұмыс беруші іссапарлар кезінде, үзілістерде немесе негізгі жұмыс орнынан тыс жерлерде басқа да Еңбек міндеттерін орындау кезінде болған оқиғалар үшін жауап бере алады. Егер оқиға қызметкердің өзінің тікелей міндеттерін немесе еңбекке байланысты іс-әрекеттерін орындау барысында орын алса, жұмыс беруші жауапты болады. Егер зиян еңбек міндеттерінен тыс, мысалы, жеке себептер бойынша келтірілсе, жұмыс берушінің жауапкершілігі болмауы мүмкін. Егер оқиға жұмыс берушінің қауіпсіздік ережелерін, еңбекті қорғау шарттарын бұзуына немесе қауіпті өндіріс құралдарын ұсынуына байланысты болса, онда жұмыс беруші кінәлі деп танылуы мүмкін. Егер жұмыс беруші бұл оқиғаның қызметкердің өрескел абайсыздығынан болғанын дәлелдесе, мысалы, егер ол нұсқауларды бұзса немесе қауіпсіздік ережелерін ескермесе, онда жұмыс берушінің жауапкершілік дәрежесі төмендетілуі немесе алынып тасталуы мүмкін. Алайда, бұл үшін тиісті дәлел қажет.

Нәтижесінде қызметкердің еңбек міндеттері мен оқиға арасындағы нақты байланыстың болуы жұмыс берушіге материалдық жауапкершілік жүктеудің негізгі шарты болып табылады. Зиян материалдық, моральдық немесе физикалық болуы мүмкін. Мысалы, бұл жарақат, жарақат немесе тіпті мүгедектік болуы мүмкін. Жұмыс барысында қызметкерге келтірілуі мүмкін зиян үш негізгі түрге жіктеледі: материалдық, моральдық және физикалық. Зиянның осы түрлерінің әрқайсысы тиісті өтемақыны талап етеді және құқықтық реттеуде өзіндік ерекшеліктері бар. Материалдық зиян қызметкердің жұмыста алған жарақаты салдарынан болған барлық экономикалық шығындарды қамтиды. Бұған мыналар кіруі мүмкін: емдеу шығындары (медициналық қызметтер, дәрі-дәрмектер, процедуралар). Жоғалған табыс (егер қызметкер уақытша немесе толық жұмысынан айырылса). Оңалту шығындары (қалпына келтіру процедуралары, санаторлық емдеу). Еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айырылған жағдайда табыс көзінен айырылу. Егер еңбек қызметі барысында зиян келтірілгені дәлелденсе, жұмыс беруші осы шығындардың барлығын толық көлемде өтеуге міндетті. Моральдық зиян оқиғаға байланысты қызметкердің психоэмоционалды жағдайының бұзылуымен байланысты. Мұны мыналар түрінде көрсетуге болады: жарақаттанудан немесе мүгедектіктен туындаған азап пен стресс. Кәсіби қызметті жалғастыра алмау салдарынан туындаған психологиялық проблемалар. Физикалық шектеулермен немесе әлеуметтік маңыздылығын жоғалтумен байланысты қалыпты өмірдің бұзылуы [3].

Моральдық зиянды өтеу, әдетте, сотта жәбірленушінің мәлімдемелері мен оның эмоционалды және психологиялық азап шегу дәрежесі негізінде анықталады. Қазақстанда моральдық зиянды өтеу нормалары Еңбек кодексінде және Азаматтық кодексте белгіленген. Өтемақы мөлшері жағдайдың ауырлығына қарай жеке анықталады.

Физикалық зиян-бұл жұмысшының денсаулығына немесе денесіне Еңбек міндеттерін орындау барысында алынған зиян. Бұл мыналарды қамтуы мүмкін: әр түрлі дәрежедегі жарақаттар (сынықтар, жаралар). Зақымдану (мысалы, аяқ-қолдың немесе басқа органның жоғалуы). Еңбекке жарамсыздығы (уақытша немесе тұрақты, ішінара немесе толық). Өндірістегі жазатайым оқиға салдарынан қызметкердің қайтыс болуы.

Физикалық зиян дереу емдеуді және қалпына келтіруді қажет етеді, сонымен қатар мүгедектік үшін өтемақы төлеуге немесе қайтыс болған жағдайда қайтыс болған адамның отбасына төлеуге себеп болуы мүмкін. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, еңбекке қабілеттілігінен айырылған жағдайда, жұмыс беруші еңбекке қабілеттілігінен толық айырылған жағдайда мүмкін болатын өмірлік зейнетақыны қоса алғанда, табысынан айырылудың бүкіл кезеңі үшін өтемақы төлеуге міндетті. Осы зиян түрлерінің әрқайсысы қолданыстағы заңнамаға сәйкес жұмыс берушімен өтелуі керек. Жұмысшылардың өз құқықтарын білуі және жұмыс орнындағы оқиғалардан туындайтын тікелей материалдық шығындарды да, моральдық зиянды да өтеуді талап етуі мүмкін екенін түсінуі маңызды. Өзекті мәселелердің бірі қызметкерлердің өтемақы алу құқықтары туралы жеткіліксіз хабардар болуы болып табылады. Зардап шеккен қызметкер заңнамалық нормалар туралы білімнің жоқтығынан немесе жұмыстан шығарылудан қорқып, залалды өтеуге жүгінбейтін жағдайлар жиі кездеседі. Осыған байланысты еңбекшілерді өз құқықтары туралы хабардар ету жөніндегі жұмысты күшейту қажет. Еңбекті қорғау нормаларының сақталуын бақылау жүйесін жақсарту мәселесі де маңызды. Жұмыс берушілер жұмыс орнында қауіпсіздіктің тиісті деңгейін қамтамасыз етпейтін жағдайлар бар, бұл жарақат алу қаупін арттырады [4].

Қазақстан Республикасындағы қызметкердің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян үшін жұмыс берушінің материалдық жауапкершілігі еңбек құқықтарын қорғау жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады. Алайда, қызметкерлерді қорғаудың тиімділігін арттыру үшін заңнаманың сақталуын бақылау тетігін жақсарту, сондай-ақ қызметкерлерді олардың құқықтары туралы хабардар ету жөніндегі жұмысты күшейту қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы №414-V Еңбек Кодексі (2024.21.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Богданова Е. Е., Богданов Д. Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.
3. Қазақстан Республикасының Еңбек құқығы. Оқу - әдістемелік құрал. А.Х.Тажимаева – Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2016. – 87 б.
4. Еңбек құқығы және әлеуметтік қамсыздандыру құқығы[Текст]: Оқулық/ Д. Жампеісов, 2011.- 664б.

РЕФЕРЕНДУМ ИНСТИТУТЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ

Ботабай М.Б., магистрант
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается конституционно-правовая природа института референдума, его роль в системе народовластия и обеспечения демократических прав граждан. Особое внимание уделено юридическим аспектам, связанным с проведением референдумов, включая вопросы их законодательного регулирования, правового статуса и процедурных особенностей в различных странах. Анализируются основные принципы, стоящие за институционализацией референдума как инструмента прямой демократии, его связь с конституционными нормами, а также ограничения и гарантии, которые обеспечивают легитимность и эффективность этого механизма. Статья также исследует практическую значимость референдума как механизма для выражения воли народа, гарантируя стабильность и демократичность политической системы.

Summary: The article examines the constitutional and legal nature of the institution of referendum, its role in the system of democracy and ensuring the democratic rights of citizens. Special attention is paid to the legal aspects related to the holding of referendums, including issues of their legislative regulation, legal status and procedural features in various countries. The main principles behind the institutionalization of the referendum as an instrument of direct democracy, its connection with constitutional norms, as well as the limitations and guarantees that ensure the legitimacy and effectiveness of this mechanism are analyzed. The article also explores the practical significance of the referendum as a mechanism for expressing the will of the people, guaranteeing the stability and democracy of the political system.

Референдум өткізу практикасы теориялық және практикалық ғылымның алдына бірқатар маңызды сұрақтар қояды, оларға жауаптарды жинақталған эмпирикалық материал мен практикалық тәжірибені жан-жақты жалпылау және терең талдау арқылы ғана алуға болады. Бұл тұрғыда, ең алдымен, бүкілхалықтық дауыс беруге шығарылатын мәселелерді таңдау және тұжырымдау негізгі мәселелер болып табылады, бұл Мұқият теориялық пысықтауды және қолданыстағы тәсілдерді қайта қарауды қажет етеді. Екіншіден, референдумдарды өткізуді практикалық ұйымдастыру да назар аударуды талап етеді, өйткені кейбір жағдайларда саяси айла-шарғы жасаудың кез-келген түрін болдырмау және процеске деген сенімділіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін дауыс беру механизмін жетілдіру қажеттілігін көрсетуі мүмкін бұзушылықтар бар [1].

Референдумдарды халықтық ерік-жігердің бір түрі ретінде пайдалану тарихы ежелгі дәуірден бастау алады. Осылайша, Ежелгі Римде ең маңызды мемлекеттік шешімдер жалпыхалықтық дауыс беруге шығарылды және плебейлер жиналыстарында қабылданды. Осыған ұқсас тәжірибе Ежелгі Грецияда да болған, онда референдумдар мен тікелей демократияның ұқсас формалары әртүрлі формаларда кең таралған [2].

Референдум, өкілді органдарға сайлауда дауыс беру сияқты, қазіргі мемлекеттің тікелей демократиясының нысаны болып табылады. Шын мәнінде,

референдум плебисцит ұғымына ұқсас (лат. * plebiscitum* - халықтың шешімі). Теориялық контексте бұл терминдердің арасындағы айырмашылық айтарлықтай маңызды емес. Сонымен қатар, заң тұрғысынан референдум мен плебисцит олардың құқықтық табиғатында ешқандай айырмашылық жоқ синонимдер болып табылады. Алайда, стилистикалық айырмашылық бар: плебисцит мемлекет немесе аймақ үшін тағдырлы маңызы бар мәселелерге қатысты референдум деп аталады. Мұндай плебисциттің мысалы ретінде Кеңес Одағының одан әрі өмір сүруі туралы 1991 жылғы жалпыхалықтық дауыс беруге болады.

Факультативті референдум-бұл өткізу міндетті емес референдум түрі және оны тағайындау туралы шешім құзыретті органның қалауына немесе Конституцияда немесе заңда белгіленген бастаманың болуына байланысты. Егер конституциямен немесе заңмен референдумға шығаруға тыйым салынбаса, мемлекеттік (өзін-өзі басқару) шешімнің кез келген мәселесі немесе жобасы факультативтік референдумның тақырыбы болуы мүмкін. Мысалы, 89-бапқа сәйкес (сағ. 2-4) 1874 жылғы Швейцария конфедерациясының Федералдық Конституциясы, федералдық заңдар мен жалпы маңызы бар ережелер, сондай-ақ халықаралық шарттар референдумға шығарылуы мүмкін. Демек, федералды құзыреттілікке қатысты кез-келген мәселе ұлттық референдумның тақырыбы бола алады.

Референдумды азаматтардың ерік-жігерін тікелей білдіру нысаны ретінде сипаттауға болады, онда олар мемлекет, аймақ немесе муниципалитет үшін маңызды мәселелер бойынша дауыс беруге қатысады. Ерік білдірудің бұл формасы халыққа өкілді органдар арқылы шешім қабылданатын сайлаудан айырмашылығы, делдалдарсыз негізгі мәселелерді тікелей шешуге мүмкіндік береді.

Референдумның негізгі белгілерін келесідей бөлуге болады:

1. Референдум халықтық билікті тікелей жүзеге асырудың бір түрі ретінде. Бұл дегеніміз, бұл азаматтарға өз еріктерін "таза" түрде, депутаттар немесе басқа билік өкілдері сияқты делдалдардың қатысуынсыз білдіруге мүмкіндік береді. Референдум бүкіл қоғамға немесе оның маңызды бөлігіне қатысты маңызды мәселелер бойынша шешім қабылдаудың тікелей әдісін ұсынады.

2. Референдум әрқашан дауыс беру болып табылады. Бұл халықтың көпшілігінің ерік-жігерін анықтаудың бір түрі, онда шешім дауыс беруге қатысушылардың көпшілік дауысымен қабылданады. Бұл азаматтардың көпшілігінің пікірі дұрыс көрсетілгеніне көз жеткізуге мүмкіндік береді.

3. Референдум заң жобаларын бекіту механизмі ретінде. Референдумда қабылданған заңдар немесе шешімдер түпкілікті болып табылады және жаңа референдум өткізбестен өзгертілмейді немесе жойылмайды. Бұл жалпыхалықтық дауыс беруде қабылданған шешімдердің заңдылығының жоғары дәрежесін көрсетеді, өйткені олар халықтың ерік-жігерін көрсетеді.

4. Референдумда қабылданған шешім басқа органдардың қосымша бекітуін қажет етпей күшіне енеді. Референдумның нәтижелері ресми түрде

жарияланғаннан кейін және олар жарияланғаннан кейін шешім күшіне енеді, бұл процесті жедел және демократиялық етеді, бұл қосымша бекіту процедураларының қажеттілігін жояды.

Осылайша, референдум азаматтарға мемлекеттік басқарудағы негізгі шешімдерді қабылдау процестеріне тікелей ықпал етуге мүмкіндік беретін народоластик қағидатын іске асырудың маңызды құралы болып табылады. Сонымен бірге, оны өткізу тәжірибесі дауыс беруге шығарылатын мәселелерді теориялық пысықтау деңгейінде де, ұйымдастырушылық және заң механикасы деңгейінде де үнемі жетілдіруді талап етеді, бұл мүмкін манипуляцияларды болдырмау және процестің адалдығы мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін қажет [3].

Референдум тікелей демократияның негізгі институттарының бірі ретінде мемлекеттегі маңызды шешімдерді қабылдауға азаматтық қатысу үшін өте маңызды. Қазақстан Республикасында референдум халық билігін іске асыруда және саяси жүйеде демократиялық қағидаттарды бекітуде шешуші рөл атқарады. Қазақстандағы референдум институтының Конституциялық-құқықтық табиғаты халықтың Конституцияға өзгерістер енгізу, заңнамалық актілерді қабылдау немесе саяси мәселелерді шешу сияқты аса маңызды мемлекеттік мәселелерге өз еркі мен ықпалын тікелей жүзеге асыратын тетік ретінде айқындалады.

Қазақстандағы Референдум тікелей демократия институты ретінде ел Конституциясында көзделген. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы референдум институтының құқықтық негіздерін белгілейді, оны халықтың еркін тікелей білдіру тәсілі ретінде айқындайды. Референдум өткізуді реттейтін негізгі нормалар Қазақстан Республикасы Конституциясының 33-36-баптары, сондай-ақ сайлау құқығы мен референдум процесін реттейтін заңдар болып табылады.

Конституцияның 33-бабы референдум Президенттің, Парламенттің бастамасы бойынша, сондай-ақ халықтың бастамасы бойынша өткізілуі мүмкін екенін айқындайды. Қазақстан Республикасының Конституциясы халықтың референдумға қатысу құқығына кепілдік беретінін атап өту маңызды, бұл тікелей халықтық билік пен демократиялық процесті растайды [4].

Қазақстан Республикасындағы референдум институты халықтың егемендігін және оның мемлекетті басқаруға тікелей қатысу құқығын іске асыру тетігін білдіреді. Бұл азаматтарға Конституцияға өзгерістер мен толықтыруларға, сондай-ақ негізгі мемлекеттік шешімдер қабылдауға тікелей ықпал етуге мүмкіндік береді.

Референдум өзінің құқықтық табиғаты бойынша халықтық ерік-жігерді білдіретін акт болып табылады және Конституцияға енгізілген өзгерістерді бекіту, азаматтардың кең ауқымының мақұлдауын талап ететін маңызды заңдар немесе шешімдер қабылдау қажет болған жағдайларда қолданылуы мүмкін. Маңызды аспект-референдум қол жинау, өткізілетін күнді белгілеу, дауыс беруді дайындау және ұйымдастыру сияқты процедуралық нормаларды

міндетті түрде орындауды қамтиды, бұл процестің демократиялық және құқықтық сипатын көрсетеді.

Референдум өткізудің негізгі қағидаттары:

- Жалпылық қағидаты-референдумда 18 жасқа толған Қазақстан Республикасының барлық азаматтары дауыс беруге құқылы.

- Бостандық пен теңдік қағидаты-әрбір азамат референдумға еркін және тең қатысуға құқылы.

— Жасырын дауыс беру принципі-референдумда дауыс беру құпия болып табылады және азаматтардың еркін білдіру құқығын қорғайды.

- Заңдылық қағидаты-референдум өткізуге байланысты барлық іс-әрекеттер Қазақстан Республикасының заңнамасына қатаң сәйкес келуге тиіс.

Бұл принциптер референдум процесінің әділ, ашық және демократияның халықаралық стандарттарына сәйкес келуін қамтамасыз етеді [5].

Референдумның демократияны нығайтудағы оң рөліне қарамастан, оны Қазақстан Республикасында қолдануға байланысты белгілі бір проблемалар бар. Олардың ішінде мыналарды ажыратуға болады:

- Азаматтардың референдумдарға қатысудағы белсенділігінің жеткіліксіздігі, бұл құқықтық мәдениеттің төмен деңгейімен және халықтың саяси процестерге ықпал ету мүмкіндіктері туралы хабардар болуымен байланысты болуы мүмкін.

- Процестің толық ашықтығы мен тәуелсіздігін қамтамасыз етудегі проблемалар, атап айтқанда, референдумды ұйымдастыратын органдарға саяси жағдай мен қысымның әсері.

Екінші жағынан, Қазақстандағы референдум институтының дамуындағы оң үрдістерді бөліп көрсетуге болады. Соңғы жылдары еліміз саяси жүйені белсенді дамытып, азаматтық белсенділікті арттыруға және демократияны жетілдіруге бағытталған заңнаманы жетілдіруде. Конституцияға және саяси өмірде азаматтардың құқықтарын кеңейтуге бағытталған басқа заңдарға өзгерістер енгізу маңызды қадам болды.

Қазақстан Республикасындағы референдум институты халық билігі қағидаттары мен демократиялық нормаларды іске асыру үшін маңызды мәнге ие. Референдумның конституциялық-құқықтық сипаты оның азаматтардың маңызды мемлекеттік шешімдерді қабылдауға тікелей қатысу құралы ретіндегі рөлінде жатыр. Референдумдарды өткізу процесін жетілдіруді жалғастыру, олардың ашықтығын қамтамасыз ету және азаматтық белсенділікті арттыру маңызды, бұл Қазақстандағы демократияны одан әрі нығайтуға қадам болады.

Референдумдарды өткізудің ғасырлық тәжірибесі және "конституциялық референдумдардың" тарихы екі ғасырға жуық уақытқа созылады, жасырын кемшіліктерге қарамастан, плебисциттердің айтарлықтай демократиялық әлеуеті бар екенін көрсетті.

Референдум, бірнеше рет атап өтілгендей, тікелей демократия институттарының бірі болып табылады, онда сайлаушылар өз еріктерін тікелей, тікелей түрде білдіреді және сыртқы және ішкі мемлекеттік саясат мәселелерін өз құқықтарын бермей шешуге мүмкіндік алады. Алайда, өзінің демократиялық

сипатына карамастан, референдум референдум арқылы қабылданған шешімдердің маңыздылығын төмендетпеу үшін референдум тек ұлттық қызығушылық тудыратын ең өткір мәселелерді шешу шарасы ретінде қолданылуы керек екенін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сапарғалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан : академический курс / Г. Сапарғалиев. - 3-е изд., доп. - Алматы : ЖетІ Жарғы, 2014. - 544 с.
2. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрист, 1999. – 600 с.
3. Толстик В.А., Трусов Н.А. Референдум как инструмент демократизации правотворчества // Юридическая техника. – 2014. - № 8. – С.450-457
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)
5. Республикалық референдум туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 2 қарашадағы N 2592 Конституциялық заңы

ӘӨЖ 342.4

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ
ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ**

Бөрібай Ә.М., Әлімбекқызы Н., Бекмуратов Н.А., Нышанбай Қ.Қ.
Ғылыми жетекші: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Развитие гражданского общества в Республике Казахстан и наличие действующей Конституции необходимы для построения правового, демократического государства. Средства массовой информации являются неотъемлемым элементом развитого гражданского общества. Роль информационного гражданского института возникает не сразу и выходит на первый план незаметно. Собственно говоря, это власть общественного мнения, это древний институт публичного обсуждения проблемы на митинге, на риторическом состязании. Современные технологии делают этот процесс более совершенным.

Summary: The development of civil society in the Republic of Kazakhstan and the existence of a functioning Constitution are necessary for building a legal, democratic State. The mass media are an integral element of a developed civil society. The role of the information civil institution does not arise immediately and comes to the fore imperceptibly. Strictly speaking, this is the power of public opinion, this is an ancient institution of public discussion of a problem at a rally, at a rhetorical contest. Modern technologies make this process more perfect.

Азаматтық қоғамның негізгі қызметі қоғамның материалдық, әлеуметтік, рухани қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру маңыздылығында. Өз уақытында Г. Гегель азаматтық қоғамды оның үш құрамдас бөлігі арқылы түсіндірді. Оның пікірінше азаматтық қоғам мыналарды қамтиды: 1. қажеттіліктер жүйесін (жеке адамның да, барлық азаматтардың да), оларды қанағаттандыру еңбек арқылы және еңбек процесінде жүреді; 2. меншіктің бостандығы мен қорғалуына кепілдік беретін сот төрелігі; 3. жеке тұлғаның

игілігі «құқық ретінде қарастырылатынына және жүзеге асырылатынына» және корпорациялардың белгілі бір мүдде, іс немесе дағды бойынша бірігетін бірлестіктер, оның құрамына кіретіндердің барлығы "мемлекеттің адамгершілік тамырын білдіретін" артықшылықтар мен абырой беретіндігіне көз жеткізетін полиция [1].

Азаматтық қоғам тек демократия жағдайында толық қалыптасады және дамиды. Демократия азаматтық қоғамның дамуына ықпал ететін бірқатар негізгі принциптер мен жағдайларды қамтиды.

Біріншіден, демократия адамның жеке басының өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсетеді. Демократиялық қоғамда әр адам өзін-өзі көрсетуге, қоғамдық өмірге қатысуға және оның өміріне әсер ететін шешімдер қабылдауға құқылы. Бұл белсенді азаматтық қатысуға және азаматтық қоғамды қалыптастыруға негіз жасайды.

Екіншіден, Заң Үстемдігі демократияның ажырамас бөлігі болып табылады. Заңдар әділ болуы керек және барлық азаматтарға қатысты болуы керек. Бұл азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді, сондай-ақ оларды іске асыруға жағдай жасайды.

Үшінші маңызды аспект-азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, сақтау және қорғау мүмкіндіктері мен тетіктерінің болуы. Демократиялық қоғамда азаматтарға өз құқықтарын қорғауға көмектесетін тәуелсіз соттар, құқық қорғау ұйымдары және басқа институттар бар [2].

Жеке меншікке негізделген азаматтардың экономикалық тәуелсіздігі де маңызды рөл атқарады. Жеке меншік адамдарға тәуелсіз болуға және тәуелсіз шешім қабылдауға мүмкіндік береді, бұл бастама мен кәсіпкерліктің дамуына ықпал етеді.

Жеке тұлғалардың өзін-өзі тануының алуан түрлілігі демократияның тағы бір маңызды аспектісі болып табылады. Демократиялық қоғамда әр адамның өзінің даму жолын таңдауға, сүйікті ісімен айналысуға және қоғамдық өмірге үлес қосуға мүмкіндігі бар.

Ақырында, мемлекеттің азаматтар мен азаматтық қоғам ұйымдарының барынша көп санымен сындарлы өзара іс-қимылы демократияның негізгі элементі болып табылады. Мемлекет азаматтармен диалог пен ынтымақтастық үшін ашық болуы тиіс, бұл сенім мен өзара түсіністікті нығайтуға ықпал етеді [3].

Осылайша, демократия азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, экономикалық тәуелсіздік пен өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктерін қамтамасыз ете отырып, азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасайды.

Мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылы кез келген елдің саяси өмірінің маңызды аспектісі және Қазақстан Республикасы да ерекшелік болып табылмайды. Азаматтық қоғамға демократиялық процестерді қалыптастыруға, әлеуметтік байланыстарды нығайтуға және қоғамның да,

мемлекеттің де жауапкершілік деңгейін арттыруға көмектесетін әртүрлі ұйымдар, қозғалыстар мен бастамалар кіреді.

1991 жылы Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері ел өзінің мемлекеттік институттары мен азаматтық қоғамын дамытуда елеулі жолдан өтті. 2000 жылдардың басында Үкімет Ашық мемлекет құруға қадамдар жасады, алайда уақыт өте келе мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қатынастар саяси және әлеуметтік салалардағы өзгерістерді көрсететін дамып, өзгере берді.

Қазақстанда үкіметтік емес ұйымдарды (ҮЕҰ), кәсіподақтарды, қауымдастықтарды және жергілікті бастамашыл топтарды қоса алғанда, азаматтық қоғам институттарының әртүрлі нысандары бар. Бұл институттар мына бағыттарда шешуші рөл атқарады:

Адам құқықтарын қорғау: ҮЕҰ көбінесе халықтың әртүрлі топтарының құқықтарын қорғауды қолдайды, сонымен қатар азаматтардың құқықтарына қауіп төндіретін тәжірибелерді сынға алады.

1. Азаматтық бастамаларға қатысу: азаматтық ұйымдар заңнаманы және әлеуметтік стандарттарды жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлеуге белсенді қатысады.

2. Әлеуметтік бағдарламаларды , соның ішінде мысалы, көптеген ҮЕҰ білім беру, денсаулық сақтау, экология және басқа да салалардағы проблемаларды шешуге бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды іске асырумен айналысады.

3. Мемлекетпен өзара іс-қимыл әрекеттер жасайды [4].

Қазақстандағы мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылының оң және теріс жақтары бар:

Оң аспектілері:

Кеңес беру және серіктестік: мемлекеттік органдар кейде әлеуметтік өзгерістерге және жаңа заңдарды әзірлеуге қатысты мәселелерді талқылау үшін азаматтық қоғам өкілдерін тартады.

Әлеуметтік бастамалар: ҮЕҰ үшін мемлекет тарапынан қаржыландыру бағдарламаларын тарату маңызды әлеуметтік бастамаларды дамытуға мүмкіндік береді.

Теріс аспектілері:

Сөз бостандығын шектеу: кейбір жағдайларда ҮЕҰ мен белсенділерге қысым жасалады, бұл олардың жұмысын қиындатады және қоғам тарапынан сын айту мүмкіндігін шектейді.

Әкімшілік кедергілер: бюрократиялық кедергілердің болуы ҮЕҰ-ны тіркеу және қаржыландыру процесін қиындатуы мүмкін.

Қиындықтар мен мүмкіндіктер

Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарының алдында тұрған негізгі сын-қатерлерге құқықтық саладағы шектеулер, азаматтар арасындағы сенім деңгейін арттыру қажеттілігі және мемлекеттік құрылымдармен диалог қажеттілігі жатады.

Дегенмен, өзара әрекеттесуді жақсартудың көптеген мүмкіндіктері бар, соның ішінде:

Білім беру және оқыту: азаматтық қоғамның рөлі туралы білім деңгейі мен хабардарлығын арттыру оның дамуына ықпал етуі мүмкін.

Халықаралық ынтымақтастық: халықаралық ұйымдар мен NGOs-ты қолдау қазақстандық азаматтық қоғам институттарына жаңа дағдылар мен тәжірибе алуға көмектесе алады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылы қоғамның тұрақты дамуына ықпал ететін күрделі, бірақ қажетті процесс болып табылады. Бұл өзара әрекеттесуді нығайту демократия деңгейін көтеру үшін ғана емес, сонымен бірге әділетті және тұрақты қоғам құру үшін де маңызды. Екі тараптың да елдің барлық азаматтарына пайда әкелетін сындарлы диалог пен ынтымақтастық мүмкіндіктерін іздеуін жалғастыру маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. А.Е. Сыдыкова Взаимодействие государства и институтов гражданского общества в Республике Казахстан ВестникКазНУ. Серия юридическая. No2 (66). 2013. С. 59-65

2. Темиргалиев М. М. Основные направления государственной политики в области создания и распространения массовой информации в Республике Казахстан. // Журнал «ВЕСТНИК КазНУ», № 3 (28). – Алматы: Издательство «Қазақ университеті», 2003. – С. 64.

3. Михайлова О. Конституция Республики Казахстан в действии, Владимир Ким интервью // «Заң және заман». – №8 (54). – 2004. – 3-6 с.

4. Нысанбаев А. О формах взаимодействия институтов гражданского общества с государственными органами в Республике Казахстан // Информационно-аналитический журнал «Саясат». – № 7/02. – С. 63-65.

УДК 343.9(574)

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА ОРУЖИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Голиков С.А. магистрант

Научный руководитель: к.ю.н., старший преподаватель Жаналиева А.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Гафурова Н.Э.

и.о. профессора кафедры международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Түйін: Мақалада қаруды заңсыз тарату мәселесі, оның қоғамға әсері және құқық қорғау органдарының мұндай қылмыстардың алдын алудағы рөлі талданады. Мақалада Қазақстандағы қарудың заңсыз айналымының криминологиялық ерекшеліктері ашылады, статистикалық мәліметтер келтіріледі, осы қатерге қарсы күрестің негізгі әдістері мен құралдары сипатталады.

Мақала сонымен қатар қару-жарақтың заңсыз айналымына қарсы күресте халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығын көрсетеді.

Summary: The article analyzes the problem of illegal proliferation of weapons, its consequences for society and the role of law enforcement agencies in preventing such crimes. The article reveals the criminological features of illegal arms trafficking in Kazakhstan, provides statistical data, describes the main methods and means of combating this threat.

The article also highlights the importance of international cooperation in the fight against illegal arms trafficking.

Незаконный оборот оружия в современном мире является одной из самых серьезных угроз как международной, так и национальной безопасности, оказывая дестабилизирующее воздействие на политическую, социальную и экономическую сферы общества. Республика Казахстан, находящаяся в стратегически важном положении в Центральной Азии, сталкивается с особыми вызовами в этой области из-за ряда географических, социально-экономических и геополитических факторов.

Географическое расположение Казахстана на пересечении Европы и Азии создает уникальные условия, которые могут как содействовать международному сотрудничеству, так и вызывать определенные риски в сфере безопасности. Длинные государственные границы и соседство с регионами повышенной конфликтности увеличивают вероятность использования территории страны для транзита незаконного оружия.

Незаконный оборот оружия охватывает такие действия, как незаконное приобретение, хранение, распространение, продажа или использование не зарегистрированного в установленном порядке или поддельного оружия [1]. Проблемы, связанные с незаконным оборотом оружия в Казахстане, имеют множество аспектов.

Во-первых, следует отметить проблему доступности оружия на черном рынке. Часто огнестрельное оружие оказывается в руках преступников или организованных групп, что ведет к увеличению числа преступлений с его использованием.

Во-вторых, серьезной проблемой является распространение оружия среди населения, не имеющего законных прав на его приобретение или использование. Несмотря на существующие законодательные ограничения, случаи обнаружения нелегального оружия у граждан, особенно в удаленных районах и на селе, становятся все более распространенными. Это связано с недостаточным уровнем контроля и слабой осведомленностью о правовых последствиях за нарушение законов.

Кроме того, незаконный оборот оружия представляет собой международную проблему, поскольку оружие может быть ввезено через границы, что создает дополнительные трудности для правоохранительных органов и служб безопасности [2].

Анализ причин и условий, способствующих незаконному обороту оружия, требует изучения социальных, экономических и правовых факторов, влияющих на спрос и предложение нелегального оружия на черном рынке. Основные причины незаконного оборота оружия в Казахстане включают:

1. Присутствие неконтролируемого оружия: Ситуации, когда граждане получают или хранят оружие без лицензии, увеличивают вероятность его использования в преступных действиях.

2. Социально-экономическая нестабильность: Высокий уровень безработицы, низкий уровень жизни и социальная уязвимость могут

подталкивать людей к преступным поступкам, включая покупку и использование оружия.

3. Трансграничная преступность: Казахстан граничит с государствами, где могут существовать более доступные и слабоконтролируемые потоки оружия, что создает дополнительные риски ввоза нелегального оружия.

4. Недостаточная эффективность правового регулирования: Неопределенности в законодательстве могут создавать серые зоны в обороте оружия, а недостаточно жесткие наказания могут снижать стимулы к соблюдению правил.

5. Организованная преступность: Криминальные группировки заинтересованы в распространении оружия для обеспечения своих интересов и ведения преступной деятельности, что усиливает деятельность на черном рынке.

Правоохранительные органы Казахстана, такие как полиция, национальная гвардия, Комитет национальной безопасности и пограничные службы, играют ключевую роль в борьбе с незаконным оборотом оружия. Их деятельность сосредоточена на нескольких основных задачах: выявлении, пресечении и предотвращении преступлений, связанных с незаконным обращением с оружием, а также на профилактике и противодействии преступной деятельности в этой сфере [3].

Одной из основных задач правоохранительных органов является мониторинг и расследование преступлений, связанных с незаконным оборотом оружия. Это включает в себя не только выявление лиц, занимающихся нелегальной торговлей оружием, но и расследование случаев применения нелегального оружия в преступных действиях.

В процессе расследований правоохранительные органы должны определить источники оружия, схемы его распространения и выявить виновных в незаконной деятельности. Это требует сотрудничества различных силовых структур, анализа информации о происшествиях и проведения комплексных оперативно-разыскных мероприятий.

Превентивные меры по борьбе с незаконным оборотом оружия включают работу с населением и образовательными учреждениями, а также информационные кампании, направленные на популяризацию культуры безопасности. Одной из результативных мер является повышение информированности граждан о правовых последствиях за незаконное приобретение, хранение и использование оружия. Лекции и тренинги в учебных заведениях, а также публичные мероприятия помогают формировать в обществе нулевую толерантность к преступлениям, связанным с оружием.

Кроме того, на территории Казахстана проводятся регулярные амнистии, предоставляющие гражданам возможность добровольно сдать незаконное оружие. Эти инициативы способствуют не только снижению количества незаконного оружия в стране, но и укреплению доверия населения к правоохранительным органам.

Помимо оперативной работы, важную роль в борьбе с незаконным оборотом оружия играют законодательные инициативы. Законодательство Республики Казахстан, регулирующее оборот оружия, предусматривает строгие меры наказания за незаконные действия с ним, включая продолжительные сроки лишения свободы.

Одним из ключевых аспектов борьбы с незаконным оборотом оружия стало усовершенствование законодательства, направленного на ужесточение ответственности за несоблюдение норм, регулирующих его оборот. В последние годы были приняты новые законы и изменения, направленные на ограничение распространения оружия, улучшение системы учета и контроля, а также на ужесточение наказаний за нарушения законодательства.

Законодательные меры также включают создание системы контроля за оборотом оружия, начиная с регистрации и заканчивая строго регулируемым процессом его продажи. Следует подчеркнуть, что строгие меры ориентированы не только на наказание правонарушителей, но также на предотвращение возможных преступлений [4].

Совершенствование законодательства Республики Казахстан в области регулирования оборота оружия представляет собой важную и актуальную задачу, стоящую перед государством. Современные нормы, регулирующие эту сферу, охватывают широкий спектр вопросов: от контроля за оборотом огнестрельного оружия до обеспечения безопасности граждан и предотвращения преступлений, связанных с незаконным использованием оружия.

На сегодняшний день в Казахстане существует комплекс законодательных актов, направленных на ограничение доступа граждан к оружию, определение порядка его приобретения, хранения, использования и утилизации. Основными нормативными актами, регулирующими оборот оружия, являются Закон Республики Казахстан «О оружии», а также различные подзаконные акты и постановления, детализирующие процесс регистрации оружия, требования к владельцам, ответственность за его незаконное использование.

Тем не менее, несмотря на наличие законодательства, существует необходимость в его постоянном совершенствовании, с учетом новых вызовов и угроз. Одним из направлений улучшения законодательства является создание более строгих критериев для выдачи лицензий на оружие. Важным аспектом является усиление мер безопасности при хранении и транспортировке оружия, что могло бы предотвратить его попадание в руки преступников.

Ключевыми задачами на данный момент остаются:

1. Ужесточение ответственности за нарушение правил оборота оружия, включая более строгие санкции за незаконное хранение, продажу и использование оружия.

2. Обновление системы контроля за оборотом оружия, включая внедрение современных технологий для отслеживания и учета оружия, что поможет повысить прозрачность и предотвратить его незаконный оборот.

3. Разработка механизма для регулирования гражданского оружия, что могло бы включать дополнительные проверки владельцев, их психологическую и медицинскую пригодность для владения оружием.

4. Развитие образовательных программ для граждан, направленных на повышение правовой культуры и осведомленности о безопасности при обращении с оружием, а также формирование культуры ответственного обращения с оружием.

5. Усиление международного сотрудничества в сфере контроля над оружием, особенно с соседними странами, для предотвращения трансграничной торговли оружием и усиления мер безопасности [5].

Таким образом, совершенствование законодательства в области оборота оружия является ключевым элементом для обеспечения безопасности общества. Важно, чтобы законодательные инициативы не только отвечали современным вызовам, но и учитывали международный опыт и лучшие практики в этой сфере.

Роль правоохранительных органов в предотвращении незаконного оборота оружия в Республике Казахстан огромна и многогранна. Успешное предотвращение преступлений в этой сфере требует скоординированных усилий, как на уровне внутренних органов, так и на международной арене. Важно понимать, что эта проблема имеет не только уголовную, но и социальную значимость. Улучшение законодательства, повышение правовой осведомленности граждан и активизация работы правоохранительных органов способствуют снижению уровня преступности и повышению безопасности граждан.

Однако, несмотря на предпринимаемые меры, незаконный оборот оружия в Казахстане остается проблемой, требующей комплексного подхода, сотрудничества между государственными и частными структурами, а также более активной работы на международной арене.

Проблема незаконного оборота оружия в Республике Казахстан требует всестороннего подхода к ее решению, включающего юридические, организационные и технологические меры. Важным аспектом является развитие международного сотрудничества и внедрение современных технологий контроля. Эффективное противодействие этому явлению возможно лишь при координации усилий всех заинтересованных сторон и постоянном совершенствовании системы предупреждения.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан. — Алматы: Юрист, 2021.
2. Байкенжеев, А.С. Конституционно-правовые основы обеспечения национальной безопасности в Республике Казахстан. – Алматы, 2017. – 150 с.
3. Иманбаев, С. М. Предупреждение незаконного оборота оружия в Республике Казахстан: криминологический аспект / С. М. Иманбаев // Человек: преступление и наказание. – 2018. – Т. 26(1–4), № 2. – С. 193–200.
4. Клейменов М.П. Криминология / М.П. Клейменов. — М. : Норма : Инфра-М, 2014. — 432 с.

ОӘЖ 347.6

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ МҰРАГЕРЛІК ЖҮЙЕСІ

Дәуренұлы Қ., Тулепбаева Г.Г., Самат А.Е., Карсыбай Қ.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Тленшин Т.Б.
«Мирас» университеті, Шымкет қ., Қазақстан

Резюме: Главной темой этой статьи является общее описание института наследования. Институт наследования – один из древних институтов. Если ознакомиться с историей института наследования, то можно заметить, что он тесно связан с обществом, и развивается вместе с ним. Согласно закону, имущества, права и связанные с ними собственности умершего лица по наследству переходит к его наследникам. Достижение наследственности осуществляется с помощью закона и завещания.

Summary: General description of heritage is the main issue of this article. Institution of heritage is one of the ancient institutions. If we look through the history of its development, we will see that this is closely connected to society. According to the heritage rights and rights of property of deceased person are handed down to heir-at-law. The principles of getting owner of heritage are implemented by law and will.

Мұрагерлік-қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылымын көрсете отырып дамыған ежелгі, тарихи қалыптасқан құқықтық категория. Мұрагерлік құқық ең тұрақты құқықтық институт болып саналады. Ежелгі уақытта, мысалы, қайтыс болған адамның мүлкінің балаларына ауысуы болған. Мұрагерлік құқықтың маңыздылығын 1936 жылғы КСРО Конституциясына азаматтардың мұрагерлік құқығын заңмен қорғауға кепілдік беретін норма енгізілгендігі дәлелдейді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 26-бабының 2-тармағына сәйкес меншікке, оның ішінде мұрагерлік құқығына заңмен кепілдік беріледі. Бұл ереже қоғамдағы мүліктік қатынастардың тұрақтылығының кепілі болып табылады, бірақ сонымен бірге мұрагерліктің абсолютті еркіндігін қамтамасыз етпейді. Азаматтардың басқа құқықтары мен бостандықтары сияқты, мұрагерлік бостандығын заң шығарушы конституциялық құрылыстың негіздерін, басқа адамдардың адамгершілігін, денсаулығын, құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қаншалықты қажет болса, сол шамада шектеуі мүмкін. Мұндай шектеудің бір мысалы-ерік бостандығын шектейтін мұрадағы міндетті үлес ережесі [1].

Сот практикасын зерделеу Республиканың соттары негізінен мұрагерлік құқық нормаларын дұрыс қолданатынын көрсетті. Сонымен бірге, сот практикасында материалдық құқық нормаларын қолдануда бірдей мәселелерді шешудің әртүрлі тәсілдері бар. ҚР Азаматтық Кодексі 1043 — бабына сәйкес мұраны ашу орны мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жері, ал егер ол

белгісіз болса-мүліктің немесе оның негізгі бөлігінің орналасқан жері болып табылады. Мұра қалдырушының тұрғылықты жерін анықтау мұрагерлердің мұрагерлік құқығы туралы куәлікті кейіннен алуы үшін қажет. Он төрт жасқа толмаған адамдардың немесе қамқорлықтағы азаматтардың тұрғылықты жері олардың ата-аналарының, асырап алушыларының немесе қамқоршыларының тұрғылықты жері болып танылады. Сонымен қатар, тұрғылықты жер әрқашан азаматтың қайтыс болған жерімен сәйкес келе бермейді. Мысалы, азаматтың қайтыс болуы санаторийде, ауруханада немесе осы азамат тұратын жерден тыс жерде болуы мүмкін [2].

Мұрагерлік құқықтық қатынастарға қатысты мұраның ашылу орны мұра қалдырушының тұрақты (уақытша емес) тұрғылықты жері екенін есте ұстаған жөн. Мысалы, мерзімді қызметтегі әскери қызметшілердің, жоғары оқу орындарында, тұрақты тұрғылықты жерінен тыс орналасқан арнаулы орта оқу орындарында оқитын адамдардың мұрасын ашу орны деп аталған адамдар мерзімді қызметке шақырылғанға дейін немесе тиісті оқу орнына түскенге дейін тұрған жері танылады. Бас бостандығынан айыру орындарында қайтыс болған адамдардың мұрасын ашу орны оларды қамауға алғанға дейін олардың соңғы тұрақты тұрғылықты жері болып танылады. Мұра мұра қалдырушының тұрғылықты жері шынымен белгісіз болған жағдайларда мұрагерлік мүліктің орналасқан жері (жылжымайтын мүліктің орналасқан жері, көлік құралының тіркелген жері, мұра қалдырушының атына шот ашылған банктің орналасқан жері және т.б.) бойынша ашылуы мүмкін. Мұрагерлер мұраның ашылған жерін растау үшін нотариусқа дәлелдер ұсынуы керек. Мұра қалдырушының тұрғылықты жері мұрагерлерге белгілі болған, бірақ олар оның тұрақты тұратын жерін растайтын даусыз құжаттық дәлелдемелерді ұсына алмайтын жағдайларда, мұрагерлер мұраның ашылу орны фактісін анықтау туралы сотқа жүгінуге құқылы. Мұндай өтініштерді қарай отырып, сот жазбаша дәлелдемелерді ғана емес, сонымен қатар куәгерлердің айғақтарын да назарға алуға құқылы.

Сонымен қатар, мұрадан бас тарту біржақты мәмілені білдіреді, өйткені өтініш беруші жасаған әрекет азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған. Мәмілені жарамсыз деп тану үшін Азаматтық кодексте көзделген негіздер бойынша мұрадан бас тарту жарамсыз деп танылуы мүмкін. Сондықтан, пайдасына мұрадан бас тартылған адамның мұрагерлік мүлікті қайтаруға келісуі талаптарды қанағаттандыру үшін жеткілікті негіз бола алмайды. Кез-келген мәміле сияқты, мұраны қабылдаудан бас тарту сот тәртібімен даулануы мүмкін және егер бас тарту зорлық-зомбылық, қорқыту, алдау, алдау және т.б. әсерінен орын алса, жарамсыз деп танылуы мүмкін. мұндай өтініштерді қарау кезінде мұраны қабылдаудан бас тарту туралы өтініш берген адамның ерік-жігері тексеріледі. Мұраны қабылдаудан бас тартуды кейіннен мұрагер жоя алмайды немесе қайтарып ала алмайды. Мұрагердің мұраны қабылдаудан бас тартуға құқығы жоқ, егер: - мұра ашылған күннен бастап алты ай мерзім аяқталды; - мұрагер іс-жүзінде мұрагерлік мүлікке иелік етті, оларға билік етті; - мұрагер осы мүлікке құқығын

куәландыратын құжаттарды алу үшін нотариусқа жүгінді. Заң шығарушы мұрагердің пайдасына мұрадан бас тартуға құқылы адамдар тобын шектеді. Бұл ретте мұрадан бас тартуды ескертпемен не шартпен жасауға болмайды. Мұрагер заң бойынша да, өсиет бойынша да мұрагер болған жағдайды қоспағанда, мұраның бір бөлігінен бас тартуға құқылы емес. Бұл жағдайда ол мұрагерліктен, мысалы, өсиет бойынша бас тартуға, бірақ заң бойынша мұрагер болып қалуға құқылы. Ішінара бас тарту мұрадан толық бас тартуды көрсетеді. Пайдасына бас тарту жүргізілген адамдарды көрсетпей, мұрадан бас тарту сөзсіз болып табылады. Мұрагер заң бойынша немесе өсиет бойынша мұрагерлер арасынан басқа мұрагерлердің пайдасына мұрадағы өзіне тиесілі үлестен бас тартуға құқылы [3].

Мұрагер мұрадан бас тартатын адамдарды таңдау кезінде мұрагер оларды мұрагерлікке шақыру кезегімен байланысты емес. Мұрагер бір немесе бірнеше мұрагерлердің пайдасына бас тарта алады. Егер мұрадан бас тартқан мұрагер жалғыз мұрагер болса, онда бұл жағдайда мүлік жойылып кетеді. Іс-жүзінде мұрагер мұрагерліктен немерелері сияқты мұрагер емес адамдардың пайдасына бас тарта ала ма деген сұрақ туындайды. Заңның мәні бойынша мұрагер немерелері өсиет бойынша мұрагер болған жағдайда немесе ұсыну құқығы бойынша заң бойынша мұрагер болған жағдайда мұрагердің немерелерінің пайдасына мұрадан бас тартуға құқылы. Егер мұра ашылған кезде мұрагер болып табылатын ата-ана тірі болса, онда немерелердің пайдасына мұрадан бас тартуға болмайды, өйткені бұл жағдайда олар заң бойынша мұрагерлікке шақырылмайды. Мұрадан бас тартуға да жол берілмейді: - егер бұл туралы өсиетте тікелей көрсетілсе, мұрагер мұрагерлік құқығынан айырылған мұрагерлер; - мұрадан бас тартқан мұрагерлердің пайдасына; - лайықсыз деп танылған мұрагерлердің пайдасына. Соттар негізінен лайықсыз мұрагерлерді мұрагерліктен алып тастау мәселелерін реттейтін Азаматтық кодекстің 1045-бабының нормаларын дұрыс қолданады. Сот практикасы мұрагердің мұрагерді мұрагерліктен алып тастау үшін мұрагердің қасақана өмірінен айыру фактісінің өзі жеткіліксіз болатындай етіп қалыптасады, бұл туралы сот шешімі қажет.

Еңбекке жарамсыздық шарттары мұра қалдырушы қайтыс болғанға дейін бір жыл бұрын болуы керек. Мұра қалдырушының асырауында болған, мұра қалдырушының толық күтімінде болған немесе олардан көмек алған еңбекке жарамсыз адамдар деп санау керек, бұл олар үшін күнкөрістің негізгі және тұрақты көзі болды. Мұра қалдырушының мұрагерге материалдық көмек көрсетуінің жекелеген жағдайлары асырауындағы фактінің дәлелі бола алмайды. Нотариус мұндай мұрагердің өтініші бойынша мұрагердің еңбекке жарамсыздығынан басқа, тәуелділік фактісін анықтауы керек, яғни. мұра қалдырушының асырауындағы мұрагердің толық мазмұны. Мұндай фактіні анықтау қиынға соғады, сондықтан мұрагерлікке үміткер еңбекке жарамсыз адамдарды мұрагерлікке шақыру үшін асырауында болу фактісін анықтау туралы сот шешімдерін ұсынған жөн болар еді [3].

Мұра қалдырушының асырауында болуының заңды фактісін анықтау туралы өтінішті қарау кезінде асырауында болу фактісін растау үшін сотқа

мынадай құжаттар ұсынылуы мүмкін: - мұра қалдырушының асырауындағы адамдардың болуы туралы тұрғын үй-пайдалану ұйымдары органдарының немесе жұмыс орнынан анықтама; - мұрагерге асыраушысынан айрылу бойынша төленетін зейнетақы туралы әлеуметтік қорғау органдарынан немесе төлем орталығынан анықтама; - мүгедектікті растайтын құжаттар; - халықты жұмыспен қамту орталығынан құжаттар; - оқу орнының құжаттары және т. б.

Асырауындағы фактіні анықтау бойынша дәлелдемелерді бағалау кезінде он сегіз жасқа толмаған, сондай-ақ осы жастан асқан өгей ұлдары мен өгей қыздары, бауырлары мен немерелері, егер олар он сегіз жасқа толғанға дейін мүгедек болып қалса, мұрагердің асырауындағы адамдар ретінде қарастырылуы мүмкін екенін ескеру қажет.: - бауырлары мен немерелерінің еңбекке қабілетті ата-аналары жоқ; - өгей ұлдар мен өгей қыздар ата-аналарынан алимент алмаған немесе алмаған. Осы баптың негізінде мұрагерлікке шақырылған адамдар заң бойынша басқа мұрагерлер болған кезде мұраның төрттен бір бөлігінен аспайтын бөлігін мұраға алады.

Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік-бұл мұрагерлерді заң бойынша мұрагерлікке шақырудың ерекше тәртібі. Азаматтық кодекстің 1067-бабына сәйкес, егер мұрагер заң бойынша мұра ашылғанға дейін қайтыс болса, онда оның ашылған мұрадағы үлесі оның ұрпақтарына ұсыну құқығы бойынша өтеді. Қайтыс болған мұрагердің үлесі бірдей дәрежеде ұсынылған мұрагермен бірге болған ұрпақтар арасында тең бөлінеді. Өкілдік құқығы бойынша мұрагерлік дегеніміз, Мұрагер табылғанға дейін қайтыс болған мұрагердің заңмен анықталған ұрпақтары мұрагерлік қатынастарда қайтыс болған мұрагерді, егер ол мұра ашылған күні тірі болса, мұрагерлікке шақырылатын заңмен алмастырады [4].

Осылайша, сот практикасын талдау құқық қолдану қызметін жақсарту қажеттілігін де, заңнаманы жетілдіруді де көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз 1995 жыл. (23.03.2019 жылы жаңартылған)

2.Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ. (01.09.2024 жылы жаңартылған).

3. Тажибаева А.Х. Қазақстан Республикасының Мұрагерлік құқығы. Оқу-әдістемелік құрал.– Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, 2021. – 83 б.

4.Сапарғалиев, Г. ҚР. Конституциялық құқық Академиялық курс [Мәтін]: Оқулық/ Г. Сапарғалиев.- Изд.3-е, с доп.- Алматы: Жеті жарғы, 2014.- 544б

АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫҢ ӨЗАРА ІС- ҚИМЫЛЫ

Әбдібай Ұ.Н., Шарибек Н.Е., Жәнібек Е.Б., Төлбасы Б.Т.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Серик Г.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена анализу взаимодействия государства и гражданских институтов в обеспечении прав и свобод граждан. Рассмотрены функции государства, включая законотворческую, правоохранительную, судебную и социальную, в защите прав граждан, а также роль гражданских институтов — общественных организаций, СМИ, правозащитных ассоциаций — в мониторинге, защите интересов и повышении правовой осведомленности населения. Подчеркивается важность партнерства, создания совместных площадок для диалога и законодательной поддержки для эффективного сотрудничества между государством и гражданским обществом. В статье также обсуждаются вызовы, такие как законодательные ограничения и недоверие между сторонами, и предлагаются меры для их преодоления. Взаимодействие этих двух сил способствует устойчивому развитию и защите прав граждан в демократическом обществе.

Summary: The article is devoted to the analysis of the interaction of the state and civil institutions in ensuring the rights and freedoms of citizens. The functions of the state, including law—making, law enforcement, judicial and social, in protecting the rights of citizens, as well as the role of civil institutions — public organizations, mass media, human rights associations - in monitoring, protecting the interests and raising legal awareness of the population are considered. The importance of partnership, the creation of joint platforms for dialogue and legislative support for effective cooperation between the state and civil society is emphasized. The article also discusses challenges such as legislative restrictions and mistrust between the parties, and suggests measures to overcome them. The interaction of these two forces contributes to sustainable development and the protection of citizens' rights in a democratic society.

Мемлекет пен азаматтық институттар демократиялық қоғамның екі қосымша элементін білдіретін азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Мемлекет құқықтар мен бостандықтарға кепілдік беретін құқықтық базаны қамтамасыз етеді, ал қоғамдық ұйымдар, кәсіподақтар және бұқаралық ақпарат құралдары сияқты азаматтық институттар осы құқықтардың сақталуын қадағалайды және қоғамдық белсенділікті қолдайды. Жаһандану мен демократияландыру жағдайында тұрақты әлеуметтік прогреске және азаматтардың құқықтық қорғалуына қол жеткізу үшін мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимылдың маңызы артып келеді [1].

Мемлекет азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғайтын құқықтық жүйені құру және бақылау үшін билікке ие орталық субъект болып табылады. Мемлекет өз қызметінде Конституцияға және барлық азаматтарға кепілдік беретін құқықтық актілерге сүйенеді. Азаматтардың құқықтарын қамтамасыз етудегі мемлекеттің негізгі функцияларына мыналар жатады [2]:

1. Заң шығарушы - мемлекеттік органдар қоғамның мүдделерін көрсететін және оның құқықтарын қорғайтын заңдар әзірлейді және қабылдайды.

2. Құқық қорғау - құқық қорғау органдарының қызметі арқылы Құқық тәртібін қамтамасыз ету.

3. Сот - сот билігінің тәуелсіздігі азаматтарға дауларды қорғауға және әділ қарауға мүмкіндік береді.

4. Әлеуметтік — білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру салаларында мүмкіндіктердің теңдігі үшін жағдайлар жасау.

Бұл функциялар азаматтардың құқықтарын жүзеге асыруға бағытталған, бірақ өздері азаматтық қоғаммен ынтымақтастықсыз жеткіліксіз болуы мүмкін.

Азаматтық институттар (қоғамдық ұйымдар, құқық қорғау бірлестіктері, БАҚ және т.б.) жеке азаматтардың немесе әлеуметтік топтардың мүдделері мен құқықтарын қорғауға бағытталған азаматтардың ерікті бірлестіктері болып табылады. Бұл институттардың қоғамдағы рөлі келесідей [3]:

1. Құқықтар мен бостандықтардың сақталу мониторингі - азаматтық ұйымдар адам құқықтарының сақталуын қадағалайды, бұзушылықтар жағдайларын анықтайды және оларға қоғамның назарын аударады.

2. Білім беру және ағарту - азаматтық институттар азаматтарды құқықтар мен бостандықтар туралы хабардар етеді, құқықтық сауаттылықты арттырады.

3. Қоғамдық бастама және қатысу — азаматтық қоғам институттары қоғамдық пікір қалыптастырады, қоғамдық жобаларды бастайды және әлеуметтік мәселелерді шешу үшін идеялар ұсынады.

4. Мүдделерді қорғау және адвокатура - олар азаматтардың мүдделерін соттар мен билік органдарының алдында қорғай отырып, мемлекет алдында білдіреді.

Бұл институттар қоғамдық маңызы бар мәселелерге назар аудара отырып, мемлекеттік тетіктерді қолдайды және толықтырады.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету үшін мемлекет пен азаматтық институттар арасында тығыз ынтымақтастық орнату маңызды. Өзара әрекеттесудің мүмкін механизмдеріне мыналар жатады [4]:

1. Серіктестіктер мен келісімдер жасасу - мемлекеттік органдар мемлекеттік бағдарламаларды қолдайтын және қоғамдық бақылауға қатысатын қоғамдық ұйымдармен серіктестік құра алады.

2. Диалог үшін бірлескен аялдар құру — азаматтардың құқықтары мәселелері талқыланатын форумдар, дөңгелек үстелдер және консультациялар.

3. Қаржылық қолдау және гранттар - мемлекет азаматтық бастамаларды қолдау үшін субсидиялар мен гранттар бере алады.

4. Құқықтық базаны қамтамасыз ету- азаматтық ұйымдардың қызметін қолдайтын, олардың қорғалуына және тәуелсіздігіне кепілдік беретін заңнамалық актілер.

Бұл тетіктер мемлекет пен азаматтық қоғамға тиімді ынтымақтастыққа мүмкіндік береді, ашық және жауапты басқаруға ықпал етеді.

Ынтымақтастықтың маңыздылығына қарамастан, белгілі бір қиындықтар бар [5]:

1. Заңнамадағы шектеулер - кейбір жағдайларда мемлекет азаматтық ұйымдардың қызметіне кедергі келтіретін шектеу шараларын енгізеді.

2. Құқықтық мәдениеттің төмен деңгейі — азаматтардың өз құқықтары туралы хабардар болмауы олардың азаматтық институттардың қызметіне белсенді қатысуына кедергі келтіреді.

3. Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы сенімсіздік — - қарым-қатынас тарихы қақтығыстар мен өзара айыптаулармен белгіленуі мүмкін, бұл тиімді өзара әрекеттесуді қиындатады.

Бұл мәселелерді шешу мемлекет тарапынан да, азаматтық қоғам тарапынан да шыдамдылық пен күш-жігерді қажет етеді.

Мемлекет пен азаматтық институттардың өзара іс-қимылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ететін демократиялық қоғамның маңызды элементі болып табылады. Мемлекет құқықтардың сақталуына жағдай жасайды және құқықтық жүйені қолдайды, ал азаматтық институттар құқықтарды сақтау мәселелеріне назар аударады, азаматтардың мүдделерін қорғайды және олардың құқықтық сауаттылығына ықпал етеді. Мемлекет пен азаматтық қоғамның бірлескен күш-жігері азаматтардың құқықтары мен бостандықтары жарияланып қана қоймай, қоғамның тұрақты және әділ дамуын қамтамасыз ете отырып, нақты сақталуы үшін қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.01.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Белов В. А. Юридические факты в гражданском праве. М.: Юрайт, 2024. 451 с.

3. Выборнова Е. С., Александрова Н. С. Предмет гражданско-правового договора. М.: Юрайт, 2022. 161 с.

4. Гражданское право. Особенная часть: учебник / Н.В. Багрова, Т.Ю. Баришпольская, Р.С. Бевзенко и др.; под ред. Е.С. Болтановой. Москва: ИНФРА-М, 2023. 583 с.

5. Зенин И. А. Гражданское право. Общая часть. М.: Юрайт, 2023. 527 с.

ӘӨЖ 340

ЗАҢҒЕРДІҢ КӘСІБИ ЭТИКАСЫНЫҢ ТҮСІНІГІ, БЕЛГІЛЕРІ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ

Әбдіманапұлы Н., Утепов Н.И., Досмаханбетов Н.Б., Қолдасбекова Ә.Б.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Профессиональная этика юриста является ключевым аспектом в области права, определяющим стандарты поведения, моральные обязательства и ответственность перед клиентами, судом и обществом в целом. В этой статье мы рассмотрим понятие, признаки и основные принципы профессиональной этики юриста, а также их значение для эффективного функционирования правовой системы.

Статья посвящена анализу понятия, признаков и принципов профессиональной этики юриста. Рассматриваются значение этики для юридической профессии, основные этические принципы, регулирующие деятельность юристов, и их влияние на качество правосудия и доверие в обществе.

Summary: The professional ethics of a lawyer is a key aspect in the field of law, defining standards of conduct, moral obligations and responsibility to clients, the court and society as a whole. In this article, we will consider the concept, signs and basic principles of professional ethics of a lawyer, as well as their importance for the effective functioning of the legal system.

The article is devoted to the analysis of the concept, signs and principles of professional ethics of a lawyer. The article examines the importance of ethics for the legal profession, the basic ethical principles governing the activities of lawyers, and their impact on the quality of justice and trust in society.

Заңгердің кәсіби этикасы - бұл мамандыққа тән моральдық қағидаттар мен нормалар жиынтығы. Ол заңгердің өз клиенттеріне, қоғамға және әріптестеріне қатысты адалдық, жауапкершілік, әділеттілік және құпиялылық сияқты моральдық құндылықтарды ұстануды талап етеді. Этикалық нормалар заңгерлердің қызметінің заңдылық шеңберінде жүргізілуін және жоғары кәсіби деңгейде атқарылуын қамтамасыз етеді.

Заңгердің кәсіби этикасы – құқықтық қызмет саласындағы жоғары стандарттарды сақтау үшін қажетті маңызды фактор. Этикалық нормалар мен қағидаттарды сақтай отырып, заңгерлер заңдылықты және әділеттілікті сақтауға, сондай-ақ құқық қорғау жүйесінің сенімділігін арттыруға өз үлесін қосады.

Кәсіби этика заңның қатаң ережелері мен моральдық принциптердің икемділігі арасындағы көпір ретінде қызмет етеді, бұл кәсіпқойларға құқықтық нормалар жеткілікті түрде нақты болмауы немесе толық қолданылмауы мүмкін қиын жағдайларда шарлауға мүмкіндік береді.

Нормативті түрде реттелетін кәсіби қызмет белгілі бір жұмыс түрлерін орындау үшін қажетті біліктілік критерийлерін, сондай-ақ кәсіби ортадағы мінез-құлық стандарттарын белгілеуді қамтиды. Бұл қызметтер мен өнімдердің жоғары сапасын сақтауға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар кәсіби қызметпен айналысатын адамдардың қажетті білім мен дағдыларға ие болуын және белгілі бір этикалық стандарттарды сақтауын қамтамасыз ету арқылы қоғамның мүдделерін қорғайды.

Кәсіби этика, әсіресе кәсіби шешімдер адамдардың өміріне, денсаулығына, қауіпсіздігіне немесе әл-ауқатына елеулі әсер ететін салаларда маңызды рөл атқарады. Мысалы, медицинада, заң ғылымында, инженерияда, білім беруде және басқа да көптеген салаларда кәсіби этика мамандардың іс-әрекеттерін бағыттайды, оларға жеке және кәсіби құндылықтарын ғана емес, сонымен бірге қоғамдық мүдделерін де көрсететін шешімдер қабылдауға көмектеседі [1].

Осылайша, кәсіби қызмет құзыреттілікке негізделген белгілі бір міндеттерді орындау ғана емес, сонымен қатар қоғам алдындағы жауапкершілікті және сенімді қалыптастыратын және әлеуметтік тұрақтылықты сақтайтын жоғары этикалық стандарттарды сақтауды қамтиды.

Заңгердің кәсіби этикасы-бұл құқық саласындағы кәсіби қатынастарды реттейтін этикалық нормалар мен мінез-құлық ережелерінің жиынтығы. Бұл нормалар заңгер жұмысында адалдықтың, адалдықтың, құпиялылықтың және әділдіктің жоғары стандарттарын қамтамасыз етуге бағытталған [2].

Заңгердің кәсіби этикасы-бұл заңгерлердің кәсіби саладағы мінез-құлқын реттейтін моральдық нормалар мен ережелердің жиынтығы. Бұл ережелер заң мамандығының ар-намысын, қадір-қасиетін және жоғары мәртебесін қамтамасыз етуге, сондай-ақ клиенттердің және жалпы қоғамның құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған.

Заңгердің кәсіби этикасы-бұл өзінің кәсіби қызметін жүзеге асыру процесінде заңгердің рұқсат етілген мінез-құлқы мен міндеттерін анықтайтын құндылықтар, нормалар мен ережелер жүйесі. Бұл клиенттермен, әріптестермен, сотпен, сондай-ақ жалпы қоғаммен қарым-қатынасты қамтиды [3].

Заңгердің кәсіби этикасы-бұл құқық саласындағы мамандардың мінез-құлқын реттейтін моральдық нормалар мен қағидалардың жиынтығы. Бұл ережелер мен нормалар заң мамандығына деген сенімнің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге, клиенттердің құқықтары мен мүдделерін қорғауға, сондай-ақ қоғамдағы құқықтық жүйенің беделін сақтауға бағытталған.

Заңгердің кәсіби этикасының негізгі белгілеріне мыналар жатады:

- Адалдық пен әділеттілік: заңгер өз клиенттеріне де, сот пен қарсыластарына да адал болуға міндетті. Заңгер өзінің кәсіби қызметінің барлық аспектілері бойынша адал болуы керек, өз клиентінің мүддесі үшін сенімін асыра пайдаланбай немесе алдау әрекетін жасамай әрекет етуі керек. Заңгер өтірік айтудан, алдаудан және басқа да адал емес әрекеттерден аулақ бола отырып, өз клиенттерінің мүдделерін адал және адал ұстауы керек.

- Құпиялылық: заңгер кәсіби қызмет барысында алынған ақпаратты құпия ұстауы керек. Клиенттік істің құпиясын сақтау клиенттің мүдделерін қорғайтын негізгі аспект болып табылады. Заңгер заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, клиенттерден алынған ақпараттың құпиялылығын сақтауға және оны олардың келісімінсіз жария етпеуге міндетті.

- Тәуелсіздік және бейтараптық: заңгерлер мүдделер қақтығысынан аулақ болып, өз пікірлері мен әрекеттерінде тәуелсіздігін сақтауы керек. Заңгер өзінің кәсіби пікіріне немесе іс-әрекетіне әсер етуі мүмкін сыртқы қысымға бой алдырмай, өз бетінше әрекет етуі керек. Заңгер өтірік айтудан, алдаудан және басқа да адал емес әрекеттерден аулақ бола отырып, өз клиенттерінің мүдделерін адал және адал ұстауы керек. Заңгер сыртқы әсерлерге немесе мүдделер қақтығысына бой алдырмай, өз қызметінде Тәуелсіздік пен объективтілікті сақтауы керек.

- Құзыреттілік: заңгер өзінің біліктілігін үнемі арттыруға және өзінің кәсіби міндеттерін тиімді орындау үшін қажетті білімге ие болуға міндетті. Заңгер өзінің біліктілігін үнемі арттыруға және құқық саласында өзекті білімге ие болуға міндетті [4].

Заңгердің кәсіби этикасының принциптері

1. Заңдылық пен әділеттілік принципі. Заңгер заң шеңберінде әрекет етуге және әр жағдайда әділеттілікке жетуге ұмтылуға міндетті.

2. Құпиялылық принципі. Заңгер клиенттің мүдделерін қорғай отырып, кәсіби қызмет барысында алынған ақпаратты құпия ұстауы керек.

3. Тәуелсіздік принципі. Заңгер мүдделер қақтығысы мен сыртқы факторлардың кәсіби пікірге әсерін болдырмай, тәуелсіз әрекет етуі керек.

4. Құзыреттілік принципі. Заңгер өзінің кәсіби біліктілігі мен жұмыс тиімділігін үнемі арттыруға міндетті.

5. Құрмет принципі. Әріптестермен, клиенттермен және сот өкілдерімен қарым-қатынаста заңгер құрмет, адалдық және әділеттілік танытуы керек.

6. Адалдық принципі. Заңгер өз клиенттерінің мүдделеріне адал болуы керек, оларды заң мен Этика шеңберінде қорғауы керек.

7. Әлеуметтік жауапкершілік принципі. Заңгерлер Сот төрелігіне қол жеткізуді қамтамасыз етудегі өз рөлін мойындауы және қоғам мен құқықтық жүйенің дамуына үлес қосуы керек [5].

Заңгердің кәсіби қызметінің этикалық принциптері мен нормалары адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде, сондай-ақ заң мамандығына деген сенімнің жоғары деңгейін сақтауда шешуші рөл атқарады. Олар заңгерлердің кәсіби қоғамдастығын қалыптастыру үшін негіз болады, заң көмегінің сапасын арттыруға және елдің құқықтық жүйесін нығайтуға ықпал етеді.

Заңгердің кәсіби этикасы құқықтық жүйенің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуде және азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауда маңызды рөл атқарады. Сенім, Тәуелсіздік, әділеттілік және адалдық қағидаттарына сүйене отырып, заңгердің этикасы оның кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады және құқықтық жүйеге деген сенімді сақтау үшін өте маңызды.

Заңгердің кәсіби этикасы қоғамның заң мамандығына деген сенімін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Этикалық қағидаларды сақтау заң қызметтерінің сапасын арттыруға, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сондай-ақ құқықтық тәртіп пен әділеттілікті нығайтуға ықпал етеді. Әрбір заңгер клиент, әріптестер және қоғам алдындағы жауапкершілігін түсініп, кәсіби мінез-құлықтың жоғары стандарттарына ұмтылуы керек.

Қорытындылай келе, заңгердің кәсіби этикасы құқықтық жүйеге деген сенімділіктің жоғары деңгейін және сот төрелігінің тиімділігін сақтауда шешуші рөл атқарады. Ол заңгерлер әрекет етуі керек моральдық шеңберді анықтайды, осылайша азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Порубов Н.И., Порубов А.Н. «Юридическая этика». – Минск: «ВУЗ». – 2016. – 345 с.
2. Гуревич, П. С. Этика: учебник для студентов вузов / П. С. Гуревич. — Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. — 416 с.

3. Макаренко, С. Н. Профессиональная этика юриста: учебное пособие / Макаренко С.Н. — Ростов-на-Дону: Издательство ЮФУ, 2016. — 90 с.
4. Профессиональная этика юриста: учебник для СПО / И. Ю. Носков. — Москва: Издательство Юрайт, 2018. — 277 с
5. Основы этики. Профессиональная этика юриста: учебник / С. В. Корнакова. — Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2012. — 308 с.

ОӘЖ 379.81

ЖАСТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ТИІМДІ ӨТКІЗУ МӘСЕЛЕСІ

Әбдірахман Б.С., Әжібек Д.Н., Есболган Н.Н., Абдинасир Е.Ш.
Ғылыми жетекші: аға оқытушы Еркінбекова А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются к осмыслению некоторых вопросов, связанных с содержанием, организацией досуга молодежи и возможностями его совершенствования в современных реалиях.

Summary: The article deals with the understanding of some issues related to the content, organization of youth leisure and the possibilities of its improvement in modern realities.

Қай елде болмасын жастар – сол елдің ертеңі, болашағы болып табылады. Ел тәуелсіздігінің нығайып, болашақтың жарқын болуы – олардың бейімділігі мен іскерлігіне байланысты. Қазіргі кезде Қазақстан өзінің тәуелсіздігін алғаннан бергі бұл мәселеге ерекше мән беріп, ел болашағын, елжанды, отаншыл, толерантты көзқарастағы жастарға сеніп тапсыруға баса мән беруде.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Президенттік жастар кадр резервіне өткен азаматтармен кездесуде сөйлеген сөзінде «Қазақта «Жүзден – жүйрік, мыңнан – тұлпар» деген жақсы сөз бар. Елімізге озық ойлы, бәсекеге қабілетті мамандар өте қажет. Жаңа Қазақстанның дамуына аянбай үлес қосасыздар деп сенемін» деп сенім білдірген болатын [1].

Бұл мәселеде ең алдымен отбасындағы тәрбие, адамгершілік, мейірімділік, ерлікке баулу, толеранттылық, елді қорғау, Отанды сүю, оны қадірлеу ерекше орын алуы тиіс. Өйткені біздің Отанымыз біреу ғана екендігін жастар санасына жеткізу қажет. Қазіргі кезде елімізде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес, жастар санаты 29-дан 35 жасқа дейін ұзартылып, жастардың саны 5,7 млн-ға жуықталды.

«Жастар саясаты» туралы Заңда «Ерекше әлеуметтік демографиялық топ ретінде, жастардың мүдделері мен қажеттіліктерін тану» деген бапта оны іске асыру жолдарын қарастыру мәселесі өз дәрежесінде шешілуді қажет етеді.

Жастардың бос уақытын өзектендіру жас ұрпақтың әлеуметтік-мәдени қажеттіліктеріне сәйкес бос уақытын негізінен жастар компанияларында, құрдастар топтарында қарым-қатынас жасауға арнайтындығына байланысты, мұнда жас адамның жеке басының қалыптасуына әсер ететін ерекше жастар

субмәдениеті қалыптасады. Жастар субмәдениеттері - бұл қазіргі қоғамның мәдениеті мен әлеуметтік өзара әрекеттесуінің сипатына, сондай-ақ оның жастардың орны мен рөліне түбегейлі өзгеруіне байланысты құбылыс. Бос уақыт - өзін-өзі дамыту және өзін-өзі идентификациялау алаңы.

Жастардың бос уақытының екі негізгі формасы бар: ұйымдастырылған және ұйымдастырылмаған. Ұйымдастырылған демалыс саласына жастар, жасөспірімдер ұйымдары, мәдениет үйлері, әлеуметтік орталықтар, көркемөнер және спорт үйірмелері, клубтар, секциялар және т. б. жатады.

Жастардың бос уақытымен айналысатын формальды түрде құрылған ұйымдар ұлдар мен қыздарды жаңа әлеуметтік қатынастарға қосуға, олардың өзін-өзі жүзеге асыруына, жеке тұлғаны әлеуметтендіруге ықпал етеді, отбасына өскелең ұрпақты тәрбиелеуде көмек көрсетеді, қараусыздықтың, кәмелетке толмағандар арасындағы девиантты мінез-құлықтың алдын алуға көмектеседі. Ұйымдастырылмаған бос уақыт - бұл қандай да бір негізде біріктірілген жастар топтарының стихиялық құрылымдары, мысалы, бұл мүдделері, қызығушылықтары ұқсас болуы мүмкін.

Жастардың бос уақыттағы іс-әрекетінің айрықша ерекшелігі қарым-қатынаста психологиялық жайлылыққа деген ашық ұмтылыс, әртүрлі әлеуметтік-психологиялық ортадағы адамдармен қарым-қатынас жасаудың белгілі бір дағдыларын игеруге деген ұмтылыс болды.

Жастардың бос уақыттағы қарым-қатынасы, ең алдымен, оның келесі қажеттіліктерін қанағаттандырады:

- эмоционалды байланыста, эмпатияда;
- ақпаратта;
- бірлескен іс-қимыл үшін күш біріктіруде.

Эмпатияға деген қажеттілік, әдетте, шағын, бастауыш топтарда (отбасы, достар тобы, жастар бейресми бірлестігі) қанағаттандырылады. Ақпаратқа деген қажеттілік жастар арасындағы қарым-қатынастың екінші түрін құрайды. Ақпараттық топтағы қарым-қатынас, әдетте, "эрудиттер", басқаларда жоқ және сол басқалар үшін құндылығы бар белгілі бір ақпаратқа ие адамдар айналасында ұйымдастырылады. Жастардың бірлескен келісілген іс-әрекеттері үшін қарым-қатынас тек өндірістік-экономикалық салада ғана емес, сонымен бірге бос уақытында да пайда болады [2].

Бос уақыттағы жастардың қарым-қатынасының барлық түрлерін келесі негізгі белгілерге сәйкес жіктеуге болады:

- мазмұны бойынша (танымдық, ойын-сауық);
- уақыт бойынша (қысқа мерзімді, мерзімді, жүйелі);
- сипаты бойынша (пассивті, белсенді);
- байланыстардың бағыты бойынша (тікелей және жанама).

Жастар, барлық әлеуметтік қабаттар сияқты, толық стандартты емес. Егер біз жастардың бос уақытын динамикада дамытуды қарастыратын болсақ, уақыт өте келе жас ұрпақтың қызығушылықтары мен тәуелділіктері тек ойын-сауықпен ғана тұйықталмағанын атап өтеміз. Оқу, хобби, әр түрлі қосымша іс-шаралар сияқты бос уақытты өткізу формалары бүгінгі күнге дейін өз

маңыздылығын жойған жоқ. Бірақ та кинотеатрларға, театрларға, мұражайларға, концерттерге, клубтарға, мейрамханаларға, кафелерге және т.б. бару, әртүрлі білім беру, сауықтыру, қоғамдық-саяси немесе азаматтық институттардың қызметіне қосылу, үйден тыс кез-келген басқа әлеуметтік белсенділік айтарлықтай қосымша шығындарды талап етеді (материалдық және зияткерлік жоспар). Алайда, бұл адамдардың әлеуметтік өмірін толықтырады. Сондықтан бос уақыт типологиясының иерархиялық баспалдақтарымен жоғары көтерілу «белсенді» бос уақыт түрі ең бай, алуан түрлі және ең озық әлеуметтік топтарға, соның ішінде білімді және әлеуметтендірілген жастарға әлеуметтік жағынан жақын болып келеді [3].

Жастар бос уақытын дұрыс пайдалана білсе – өндірісте қызмет пен оқу ісін қоса алып жүрсе, тұлғаны сипаттайтын моральдық, рухани және физикалық сапалылығы артады. Оларға оқу, сүйіспеншілік, бос уақыт аса қызықты екені рас, сондықтан да олардың уақыт тынысын сезіне білуі де нақтылы жағдай. Жастардың рухани байлығы мен потенциалды тәрбиелік мүмкіндіктерін отбасында қалыптасқан дәстүрлерге де қарап нақтылауға болады. Отбасындағы тәрбиенің дұрыс болуы көбінесе педагогикалық ықпалдың тиімділігін арттыруға себін тигізеді, яғни өзара құрмет, достық, жағдайға толерантты, сезіммен өскен бала тәрбиеге оңай иілгіш, тәрбиелік әсерге көңгіш келеді және бос уақытын дұрыс жұмсайды [4].

Жастардың бос уақытын тиімді пайдаланып, қоғамдық өмірге белсенді түрде жұмылдырудың уақыты өтіп кетті деу теріс пікір болып табылады. Кезінде жастарды қоғамдық пайдалы еңбекке жұмылдыратын комсомолдың белсенді іс-әрекеті әлі ұмытыла қойған жоқ. Соңғы 20-30 жыл аралығында қазіргі әлем терроризм, нашақорлық, оның апаты, салдары туралы айта бастағаны мәлім. Оған нашақорлықтың әлеуметтік дерт екендігі, есірткі заттарының заңсыз жолмен таралуы, оны тұтынушылардың санының және қылмыс түрлерінің өсе түсуі, оның жастарға ауыз салуы, кейде нашақорлық жүйенің үлкен саясатқа (содырлық) араласып, өз әсерін тигізе бастауы да себеп болады. Бұл тарихи тұйыққа алып келеді. Адам өзінің бос уақытын тиімді етіп өткізуге, мақсат-мұраттарын қадағалауға мүмкіндік алуы тиіс. Бұған ол өзін-өзі жетілдіру арқылы жетеді және толерантты болуы тиіс. Білімді, білікті, парасатты алам бос уақытын қоғамдық пайдалы орындарда өткізеді. Шығармашылықпен айналысатын адамдар үшін кейде бос уақыт бола бермейді, қажеттілік үшін бос уақытты туындатуы керек. Білім жолындағы адамның ақыл-ойы айқын, ерік-жігері, тілек-мақсаты қашан да толерантты болып, әділдік пен талап жолында болуы керек.

Кейде жастар толеранттылыққа психологиялық қажеттілік ретінде түрткі болуын да жөн санайды. Х.Хекхаузен «жүріс-тұрыстың бастапқы бақыланған жағдайы мен келесі бақыланатын құбылыстың арасындағы әрекетті түсіну» - деп адам өмірінің қажетті кезеңін айтып өтеді [5].

Кейде көптеген жастар бос уақыттарының жетпейтіндігін де айтады. Бұл жағдай адамның көп уақытының жұмыс істеуімен, оқумен бос болмайтындығымен түсіндіріледі. Уақыттың көп бөлігі жұмысқа барып-келу

үшін немесе үй тұрмысына қажетті заттарды іздеуге жұмсалатыны да рас. Бос уақыт және оны тиімді пайдалану мәселесінің бір ерекшелігі - бос уақыт сағаттары іс жүзінде адамның мүдделерін толерантты тұрғыда қанағаттандыруға бағыттталып, жүзеге асырылуымен де маңызды.

Қай елде, қай қалада болмасын ойын автоматтары мен сауықханалар кезкелген жерде орналасқан және оның ешқайсысы заңмен шектеліп отырған жоқ. Жастар әр нәрсеге қызыққыш келетіндіктен де оны қоршаған орта, әлем бар екені естен шықпауы керек. Қоғамда қай жас қауым болмасын өзі көрген кино кейіпкеріне еліктеп, оны өмірлік тұлғасына да айналдырып алады. Криминалистиканы үлгі тұтып, соған ұқсағысы келетін кездері де болады, сонымен қоса жастардың бос уақытын тиімді түрде пайдаланудың орнына нашакорлық пен ішімдікке әуестенушілігі де белең алуы қалыпты жағдай болып барады. Бұл мәселеде белгілі зерттеушілер В.Б. Альтшулер, А.Н.Надеждин, Н.В.Веселовская, А.Н.Гаранский, А.Данилик, Н.Н.Ивановец, Т.В.Клименко және т.б. қазіргі заманғы есірткінің адам баласына келтіріп отырған ауыр зардаптарын жан-жақты зерттеп, оның қазіргі кезде ең өзекті мәселеге айналғанын дәлелдеуде.

Ж.Б.Қоянбаев «Семья және балалар мен жеткіншектер тәрбиесі» деген еңбегінде отбасының өзіне тән ерекше қызметтері деп: халықтың өсуін, азамат ұрпағының әрі қарай жалғастырылуын, қажетті шаруашылық функциясын, отбасының тәрбиелік функциясын, отбасы мүшелерінің өзара және туған-туысқандарымен қарым-қатынас жасау функциясын есептейді.

Осы аталған еңбекке отбасы тәрбиесінің бір қалыпты жағдайда іске асырылатындығы және отбасы тәрбиесінің жастарға қатысты сәтсіз болуының басты себебі – ересек адамдардың педагогикалық көзқарастарының қауқарсыздығынан дей келе, отбасындағы бала тәрбиесіне игі ықпал етуде мәні бар деп оның қоғамдық маңызды ерекшеліктерін атап көрсетеді [5].

Соңғы жылдары кейбір оң өзгерістер байқалды, атап айтқанда, жастардың бос уақыттағы қызығушылықтарының ақпарат алуға деген ұмтылысының артуы. Орташа алғанда, қазіргі уақытта әрбір үшінші қазақстандық жастар бос уақытында компьютерге, бағдарламалауға, Интернетке, компьютерлік ойындарға қызығушылығы бар екенін айтады.

Бұл жастардың өзін-өзі жетілдіруге, қосымша білім алуға, дағдыларға, біліктілікті арттыруға деген ұмтылысына қатысты - соңғы жылдары бос уақытты тиімді өткізудің осы түрлеріне деген қызығушылық біртіндеп артып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Президенттік жастар кадр резервіне өткен азаматтармен кездесуде сөйлеген сөзі. Астана, 2020 жылғы 15 қаңтар.
2. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Аспект пресс, 2000. – С.137-303.
3. Бестужев – Лада И.В. Молодость и зрелость: Размышления о некоторых социальных проблемах молодежи / И.В. Бестужев – Лада. – М.: Политиздат, 2001.- 320с.
4. У.А. Сейдалиев. Оқушыларға патриоттық тәрбие беру әдістемесі. №2(02) маусым. 2013. «Ата-ана және мектеп» журналы. Шымкент 2013.30-б.

ӘӨЖ 340

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР КЕЗІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӘРЕКЕТ ЕТУ ТЕТІГІ

Әлімбаева С.Б., магистрант
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается механизм действия права при чрезвычайных ситуациях, представляющий собой систему правовых норм и институтов, обеспечивающих регулирование общественных отношений в кризисных ситуациях, таких как стихийные бедствия, техногенные катастрофы, эпидемии, войны и другие угрозы безопасности.

В статье рассматриваются основные элементы правового механизма в чрезвычайных ситуациях: введение чрезвычайного положения, распределение полномочий между различными государственными органами, использование силовых структур, установление обязательных для субъектов права норм и стандартов. Особое внимание уделяется правам граждан как ключевому элементу, требующему защиты даже в чрезвычайных ситуациях.

Summary: In the article, the mechanism of action of law on emergency situations, representing the system of law norms and institutions, ensuring the regulation of public relations in crisis situations, such as spontaneous consequences, technogenic catastrophes, epidemics, wars and other "I'm sorry," she said.

In the article, the main elements of the right mechanism are considered in specific situations: the introduction of special measures, the distribution of full-fledged intergovernmental bodies, the use of silov structures, the establishment of mandatory for subjects of law and standards. Special attention is paid to the rules of citizens as a key element that protects even in difficult situations.

Төтенше жағдайлар, әдетте, қоғамның қалыпты жұмыс істеуін бұзуға әкеп соғады және құқықтық аспектілерге ерекше назар аударуды талап етеді, өйткені олар арнайы ден қою, реттеу және бақылау шараларын қолдануды көздейді. Мұндай жағдайларда құқық азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен дағдарыс жағдайында тез шешім қабылдау қажеттілігі арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін маңызды рөл атқарады. Төтенше жағдайлар кезіндегі құқықтың әрекет ету тетігі құқықтық нормалар мен рәсімдерді өзгеретін жағдайларға бейімдеу, мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, тәртіпті сақтау және жеке адамның құқықтарын қорғау болып табылады.

Әртүрлі факторлардың, соның ішінде қауіпті аурулардың таралуының салдарынан туындауы мүмкін төтенше және төтенше жағдайлар қазіргі әлемнің ажырамас бөлігіне айналуда. Бұл оқиғалар көбінесе кенеттен орын алады, қоғам өмірінің әдеттегі бағытын айтарлықтай өзгертеді және олардың жағымсыз салдарын азайтуға және әлеуметтік-еңбек қатынастары саласын қоса алғанда, қоғамдық институттардың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған нақты және жедел шешімдер қабылдауды талап етеді.

Мұндай жағдайларға жауап беру қиын міндет, өйткені олардың сипаты мен салдарын алдын-ала болжау өте қиын. Себебі төтенше жағдайлар көбінесе болжау мүмкін истігімен және өзгергіштігімен ерекшеленеді, бұл әмбебап шешімдерді әзірлеуді қиындатады. Кәдімгі дағдарыстардан айырмашылығы, бұл жағдайлар шешім қабылдауда икемділікті қажет етеді, өйткені әр жағдай ерекше және жеке көзқарасты қажет етеді.

Осыған қарамастан, заңнама жедел әрекет ету үшін нақты белгіленген құқықтық тетіктердің болуын қамтамасыз ете отырып, осындай ерекше жағдайларға дайындалуы керек. Мұндай құқықтық нормалар мемлекеттік органдардың іс-қимылдарының жеделдігін қамтамасыз етіп қана қоймай, форс-мажорлық жағдайларға қарамастан адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарының сақталуына кепілдік беруі маңызды. Бұған халық пен қоғамдық тәртіпті қорғауға бағытталған шаралар мен жеке бас бостандығы, қозғалыс еркіндігі және басқа да азаматтық құқықтар сияқты демократиялық принциптерді сақтау арасындағы тепе-теңдік қажеттілігі кіреді [1].

Мұндай құқықтық тетік қазірдің өзінде туындаған төтенше жағдайларға ден қоюды ғана емес, сондай-ақ билік осындай жағдайларда әрекет ете алатын қағидаттарды, соның ішінде Төтенше және ерекше шараларды енгізу тәсілдерін, сондай-ақ азаматтарға билікті теріс пайдалануға қатысты кепілдіктерді көздеуге тиіс. Мұндай жағдайларда құқық азаматтарды қорғау функциясын сақтап, қысым мен негізгі бостандықтарды шектеу құралына айналмауы маңызды. Тиісті құқықтық тетіктерді жүйелеу және қамтамасыз ету, сайып келгенде, қоғамның тұрақтылығы мен қауіпсіздігіне әсер ететін осындай сын-қатерлерге тиімді жауап берудің қажетті шарты болады.

Төтенше жағдайларды ауқымына, пайда болу себептеріне және қоғамға әсеріне қарай бірнеше түрге жіктеуге болады. Негізгі санаттарға мыналар жатады:

- Табиғи төтенше жағдайлар (су тасқыны, жер сілкінісі, дауыл, өрт);
- Техногендік төтенше жағдайлар (авариялар, апаттар, қоршаған ортаның ластануы);
- Әлеуметтік және саяси төтенше жағдайлар (жаппай тәртіпсіздіктер, соғыстар, террористік актілер).

Осы типтердің әрқайсысы құқықтық реттеуге нақты көзқарасты талап етеді, өйткені салдарды жоюға және жаңа қауіптердің алдын алуға бағытталған әрекеттер төтенше жағдайлар сипатына байланысты әр түрлі болады [2].

Төтенше жағдайларда құқықтың әрекет ету механизмі құқықтық реттеудің әртүрлі деңгейлеріне сүйенеді. Әр елде төтенше жағдайларда биліктің әрекеттерін реттейтін арнайы заңдар мен нормативтік актілер қарастырылған.

Қазақстан Республикасында төтенше жағдайлармен байланысты құқықтық қатынастарды реттейтін негізгі заң актісі — "Төтенше жағдайлар туралы" заң. Бұл заң мемлекет тарапынан төтенше жағдайларды болдырмау, олардың салдарын жою, азаматтарды қорғау және әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін қолданылатын құқықтық нормаларды

реттейді. Заңның басты мақсаты — төтенше жағдайлардың алдын алу және олардың салдарын азайту үшін қажет құқықтық негіздерді қамтамасыз ету [3].

Жағдайға байланысты Үкімет немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары қоғам өмірінің әртүрлі аспектілерін реттейтін бұйрықтар мен ережелер шығара алады, мысалы, халықты эвакуациялау, қозғалысты шектеу, коменданттық сағатты енгізу, белгілі бір құқықтар мен бостандықтарды тоқтата тұру.

Төтенше жағдай кезіндегі құқықтық реттеу тетігінің негізгі элементтерінің бірі төтенше жағдайды енгізу және қолдану тетігі болып табылады. Көптеген елдерде бұл процесс келесі процедураларды анықтайтын арнайы ережелермен реттеледі:

- Төтенше жағдайды енгізу. Конституциялық нормаларға немесе арнайы заңдарға сәйкес президент немесе басқа уәкілетті тұлға төтенше жағдай енгізе алады. Бұл елдің қауіпсіздігіне қауіп төнген жағдайда, табиғи апаттарда, жаппай тәртіпсіздіктерде немесе басқа да ерекше оқиғаларда болуы мүмкін. Бұл шешім төтенше жағдайдың ұзақтығын және оның географиялық шеңберін көрсетумен бірге жүреді.

- Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын тоқтата тұру немесе шектеу. Төтенше жағдайда қозғалыс еркіндігі, жиналыс бостандығы құқығы, сондай-ақ жеке басына қол сұғылмау құқығы шектелуі мүмкін. Бұл шаралар тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті сақтауға бағытталған, бірақ пропорционалдылық пен қажеттілік сияқты құқықтық мемлекеттің негізгі принциптері сақталуы керек.

- Құқық қорғау органдары мен билік органдарының өкілеттіктерін күшейту. ТЖ жағдайында билік азаматтардың қозғалысына шектеулер енгізуді, тінту жүргізуді, бұқаралық ақпарат құралдарын бақылауды, Қарулы Күштерді пайдалануды қоса алғанда, жедел шешімдер қабылдау үшін кеңейтілген өкілеттіктерге ие болады. Маңызды мәселе-қажеттілік пен жеке құқықтарды қорғау арасындағы тепе-теңдікті сақтау.

Төтенше жағдайлар жағдайында билік пен халықтың іс-қимылын үйлестіруде құқықтық институттар шешуші рөл атқарады. Бұған мыналар кіреді:

- Биліктің әрекеттері олардың құқықтарын шектейтін жағдайларда азаматтарды құқықтық қорғауды қамтамасыз ететін сот жүйесі. Жедел әрекет ету қажеттілігіне қарамастан, сот органдары билік әрекеттерінің заңдылығын және жеке құқықтарды қорғауды бақылауы керек.

- Құтқару операцияларын ұйымдастыруды, эвакуациялауды, өмірлік маңызды инфрақұрылымдарды қалпына келтіруді қоса алғанда, төтенше жағдайларға алғашқы ден қою шараларын ұйымдастыратын атқарушы билік органдары.

- Жергілікті жерлерде нормативтік актілердің орындалуын тікелей қамтамасыз ететін, халықпен өзара іс-қимыл жасайтын, ТЖ салдарын жою және қалыпты өмірді қалпына келтіру жөніндегі іс-шараларды жүргізетін мемлекеттік және муниципалдық органдар.

Төтенше жағдайларда іс-әрекеттерді реттейтін құқықтық нормалар жүйесінің болуына қарамастан, құқықтық тетіктерді әзірлеу және қолдану кезінде ескеру қажет бірқатар проблемалар бар:

- Жедел шаралар қажеттілігі мен жеке құқықтарды қорғау арасындағы қақтығыс. Төтенше жағдайлар кезінде тез шешім қабылдау қажеттілігі туындайды, бірақ бұл азаматтардың құқықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін, бұл құқық қорғаушылар мен халықаралық ұйымдардың сынына әкеледі.

- Төтенше жағдайды қолданудағы белгісіздік. Кейде елдер заңды анықтамада белгісіздікке тап болады, бұл төтенше жағдайды енгізуге негіз болады. Бұл билікті асыра пайдалануға және тиісті себептерсіз төтенше шараларды қолдануға әкелуі мүмкін.

- Жаңа қатерлерді реттеу үшін құқықтық нормалардың болмауы. Технологияның қарқынды дамуы мен жаһандану кибершабуылдар немесе пандемия сияқты төтенше жағдайлардың жаңа түрлеріне әкеледі, олар үшін дәстүрлі құқықтық нормалар жеткіліксіз болуы мүмкін. Бұл жаңа заңдар мен реттеу тетіктерін әзірлеуді талап етеді.

Төтенше жағдайларда құқықтың әрекет ету тетігі жедел шешімдер қабылдау қажеттілігі мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау арасындағы тепе-теңдікті сақтауға тиіс күрделі жүйе болып табылады. Ол өзгертін жағдайларға тез жауап беруге икемділік пен дайындықты, сондай-ақ осы жағдайларда биліктің іс-әрекетін қатаң бақылауды талап етеді. Бұл ретте төтенше жағдайлар реттейтін құқықтық нормалар мен рәсімдер адам мен азаматтың негізгі құқықтарына нұқсан келтірместен іс-әрекеттердің тиімділігін қамтамасыз етуі маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Рыбкина, М.В. Правовой механизм обеспечения безопасности личности/М.В.Рыбкина // Право. Безопасность. Чрезвычайные ситуации.- 2011. - № 3 (12).- С. 28 – 38
2. Ильичёв И.Е. О понятии и классификация чрезвычайных ситуаций // Проблемы правоохранительной деятельности. 2020. № 1. С. 6–19.
3. Төтенше жағдай туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 ақпандағы № 387-ІІ Заңы (2024.28.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

УДК 343.337.5

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ГЕНОЦИД ПРОБЛЕМАСЫ

Әлімқұл А.П.

Ғылыми жетекші: Жайлауова А.Ш.

Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В статье анализируется рост в мире самых разнообразных политических, социальных, экономических и других практик, причастных к геноциду, их допустимость, появление новых насильственных практик, что указывает на понятийный кризис термина «геноцид», его спорность и противоречивость, поэтому все более актуальным для

современной науки становится требование найти объективный критерий определения геноцида.

Summary: The article analyzes the growth in the world of a wide variety of political, social, economic and other practices involved in genocide, their permissibility, the emergence of new violent practices, which indicates the conceptual crisis of the term "genocide", its controversy and inconsistency, therefore, the requirement to find an objective criterion for the definition of genocide is becoming increasingly relevant for modern science.

Геноцид-бұл адамның барлық заңдары мен нормалары жойылған кезде. "Геноцид" сөзі белгілі бір ұлттың, нәсілдің немесе діннің адамдар тобына қарсы бағытталған әрекеттерді білдіреді. БҰҰ Бас Ассамблеясының Төрағасы Чабба Керешидің айтуынша, "қайғылы тәжірибе" бұл кезеңді процесс екенін көрсетеді. Алдымен араздық тілі таралады, белгілер қойылады, құқықтар бұзылады, содан кейін ғана осы адамдар тобына қарсы жаппай қылмыстар орын алады [1].

Геноцид ұғымын 1944 жылы Рафаэль Лемкин анықтаған. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін оны 1948 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымы қабылдады. Лемкин үшін геноцид кеңінен анықталды және белгілі бір этникалық топты жоюдың барлық әрекеттерін қамтыды, мейлі олар тек физикалық (қырғындар арқылы) немесе мәдени және психологиялық (жергілікті өмір салтын қысым көрсету және жою арқылы)[2].

Халықаралық құқықта қолданылатын БҰҰ анықтамасы Лемкиннің анықтамасынан гөрі тар және геноцид бұл: "ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты толығымен немесе ішінара жою мақсатында жасалған келесі әрекеттердің кез келгені:

- топ мүшелерін өлтіру;
- топ мүшелеріне ауыр дене немесе психикалық зиян келтіру;
- топтың толық немесе ішінара физикалық жойылуына арналған өмір сүру --жағдайларын қасақана жасау;
- топта туудың алдын алуға бағытталған шараларды қабылдау;
- балаларды топтан басқа топқа күштеп көшіру".

Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде жеке ұлттық, нәсілдік және діни қауымдастықтар геноцидтен қатты зардап шекті.

Қазіргі уақытта жалпы әлемдік шиеленіс, терроризм қаупі, жергілікті қарулы қақтығыстар, халықаралық құқықтың беделінің төмендеуі жағдайында адамзат пен оның жекелеген топтарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі өте маңызды.

1948 жылы 9 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымы геноцид қылмысының алдын алу және жазалау туралы конвенция қабылдады. Конвенция геноцидті Конвенцияға қатысушы елдер ескертуге және жазалауға міндеттенетін халықаралық қылмыс ретінде анықтайды.

Адамзат тарихындағы ең қатыгез геноцид Америка континентінде өрбіді. Конкистаның алғашқы бір жарым ғасырында ғана оның тұрғындарының 90% жойылды. Солтүстік Американың байырғы тұрғындарының 2% - дан азы қалды. "Американдық Холокост" еңбегінің авторы, тарихшы Дэвид

Стэннардтың айтуынша, 100 миллионға жуық американдықтарды еуропалықтар мақсатты түрде жойған[3].

1915 жылы Осман империясындағы армяндардың жаппай жер аударылуы мен өлтірілуі Ресейде, Германияда, Францияда, Канадада және әлемнің бірқатар басқа елдерінде геноцид ретінде танылды. Алайда Түркия мұндай түсіндіруге үнемі наразылық білдіріп келеді, содан кейін АҚШ үкіметі бұл оқиғаларды геноцид деп атаудан аулақ болды.

2021 жылы президент Байден армяндардың Анадолыдағы, Қазіргі Түркиядағы жерлерінен қуылуын 1915 жылғы геноцид деп таныды, бұл мәселе бойынша АҚШ-тың жүз жылдық үнсіздігінің қайғылы салдары болғанын атап өтті.

Бүгінде әлем "геноцидтің жиіркенішті апаты" қаупі мен шындығынан алыс.

2022 жылдың 27 ақпанында Украина Ресей Федерациясының Донбассты қорғау жөніндегі арнайы операциясы басталғаннан бірнеше күн өткен соң Гаагадағы БҰҰ Халықаралық сотына жүгінді. Киев Ресейді "агрессияны ақтау үшін геноцид ұғымын бұрмалағаны үшін" жауапқа тартуды талап етті. Дүние жүзіндегі армяндар геноцидті тануды моральдық мәселе ретінде қарастырады.

19 қыркүйекте Әзірбайжан Қорғаныс министрлігі Таулы Қарабақта жергілікті сипаттағы терроризмге қарсы операцияның басталғанын жариялады. Ведомство операцияның мақсаты Таулы Қарабахтағы "кең ауқымды арандатушылықтардың" жолын кесу, сондай-ақ армян армиясының бөлімшелерін қарусыздандыру және аймақ аумағынан шығару болады деп мәлімдеді.

Жалпы татар қоғамдық орталығы (ДСҰ) "Қытайдағы мұсылмандардың геноцидіне" қатысты мәлімдеме таратты. ДСҰ "ұйғырлар, қазақтар, қырғыздар, татарлар, дүнгендер және басқа да мұсылман халықтары геноцидке ұшырайды", ал "Қытай өз аумағында ислам мен түркі халықтарына ашық соғыс жариялады" деп атап өтті[4].

Шыңжаңдағы этникалық азшылықтардың қуғын-сүргіні туралы хабарламалар 2017 жылдың сәуірінен бастап келеді. Қазақстанның Сыртқы істер министрлігі Қытайда қамауда отырған қазақтардың туыстарынан 915 өтініш алғанын хабарлады. 2018 жылдың басынан бастап қытай тарапы екі мыңнан астам қазақтың Қытай аумағынан шығуына рұқсат берді. Сонымен қатар, Қытайда қос азаматтығы бар деген күдікпен ұсталған 29 қазақстандықтың 15-і босатылды, деп хабарлады министрлік.

2020 жылы "Ақ жол" парламенттік партиясы 1930 жылдардағы аштықты "большевиктердің тоталитарлық билігі ұйымдастырған ""халқымыздың геноцидін" мойындауды талап етті.

Геноцидке байланысты ең маңызды қауіп факторларының бірі жеке тұлғаның жеке ерекшеліктеріне негізделген кемсітушіліктің дәлелденген фактілері болып табылады — басқаша айтқанда, діни, этникалық, нәсілдік немесе ұлттық белгілері бойынша жеке тұлғаларды немесе топтарды кемсіту.

Сонымен, геноцидтің алдын алу үшін барлық түрдегі кемсітушілік пен біржақтылықты жою, сондай-ақ этникалық, діни және басқа да сипаттайтын белгілер бойынша жеккөрушілік пен араздықтың таралуымен күресу қажет. Соңғы жылдары біз бүкіл әлемде жеккөрушіліктің, дұшпандықтың және төзімсіздіктің жеке тұлғалық критерийі бойынша қауіпті өсуін байқадық: саяси науқандар шеңберінде; Еуропаға босқындар мен мигранттардың келуіне реакция ретінде; жауынгер экстремистер жасаған шабуылдарға жауап ретінде және басқа да көптеген себептер бойынша. Тарих бізге белгілі бір саяси мақсаттарға жету үшін адамдардың проблемалары мен қорқыныштарын манипуляциялау өте жауапсыз және қауіпті әрекет алгоритмі екенін үйретеді. Бұл бейбіт уақытқа да, соғыс жағдайына да қатысты [5].

Біз геноцидке және басқа да қатыгез қылмыстарға қарсы иммунитеті бар қоғам құруға көбірек күш салуымыз керек — стресске төзімділігі жоғары қоғам. Біз адам құқықтары қорғалатын, заң үстемдігі қағидатын ұстанатын, жеке тұлғалардың жеке ерекшеліктеріне, соның ішінде діни көзқарастарға негізделген кемсітушілік пен оқшаулануға ұшырамайтын қоғам-мұндай қоғам барлық популяциялардың бейбіт қатар өмір сүруін қамтамасыз ете алатынын білеміз және бұл бейбіт қатар өмір сүру әрі қарай әлеуметтік-экономикалық даму мен өркендеудің негізі болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1 Для получения дополнительной информации см. Бенджамин А. Валентино и Итан М. Вайнберг, «Больше, чем слова? "Геноцид", аналогии с Холокостом и общественное мнение в Соединенных Штатах», *Journal of Human Rights*, том. 16, № 3 (2017), с. 276–292; Скотт Штраус, «Спорные значения и противоречивые императивы: концептуальный анализ геноцида», *Journal of Genocide Research*, том. 3, № 3 (2001), с. 349–375; и Мартин Меннеке, «Что в имени? Размышления об использовании, неиспользовании и чрезмерном использовании "Слова на букву Г"», *Genocide Studies and Prevention*, том. 2, № 1 (2007), с. 57–71.

2 Рафаэль Лемкин, *Правление государств «оси» в оккупированной Европе: оккупационные законы, анализ правительства, предложения по возмещению ущерба* (Кларк, Нью-Джерси: The Lawbook Exchange, Ltd., 2008).

3 Хелен Фейн, «Геноцид: социологическая перспектива», *Current Sociology*, том. 38, № 1 (1990), с. 24.

4 В окончательном решении Международного уголовного трибунала по Руанде по делу Прокурор против Акаесу, геноцид описывался как «преступление из преступлений».

5 Саманта Лакин, «Память и жертвы в Руанде после геноцида: правовые, политические и социальные реалии», в *Narratives of Mass Atrocity: Victims and Perpetrators in the Aftermath*, Сара Федерман и Рональд Низен, ред. (Издательство Кембриджского университета, 2022), стр. 201–221. Доступно по адресу <https://www.cambridge.org/core/books/narratives-of-mass-atrocity/memory-and-victimhood-in-postgenocide-rwanda/1CF601943BED0BEAAEA007CFEB0F9960>.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Жандарбек Ж.Ғ., Тагаев Н.Н., Ермахан Ә.Н., Төлебай Н.Ғ.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается реализация прав граждан, а также их прав. Равенство граждан перед законом предоставляет реальные возможности для реализации и защиты гражданских прав и законных интересов.

Summary: This article considers the realization of civil rights, as well as their rights. Equality of the citizen before the law provides real opportunities for the implementation and protection of civil rights and legitimate interests.

Азаматтық құқықтарды жүзеге асыруға және міндеттерді орындауға нақты мүмкіндік беру - бұл мемлекеттің құқықтық саясатын жүзеге асырудың өзекті бағыттарының бірі. Осы саладағы құқықтық саясат - бұл Қазақстан Республикасының Конституциясына және ұлттық құқықтық доктринасына негізделген, мемлекеттік және муниципалдық органдардың азаматтық құқықтар мен құқықтарды жүзеге асыру мен қорғаудың тиімді механизмін қалыптастыру үшін жүйелі, дәйекті және тұрақты қызметіне негізделген заңнамалық тұрғыдан бекітілген міндеттерді орындау. Оның мақсаты - жүйелі түрде ұйымдастырылған заңдық құралдардың көмегімен субъективті азаматтық құқықтар мен заңды мүдделерді жүзеге асыру мен қорғаудың нақты мүмкіндігін қамтамасыз ету, осы қатынастарды құқықтық реттеудің ажырамас жүйесін құру. Оның үстіне, егер объективті (позитивті) азаматтық құқық - бұл заңды түрде тең, мүліктік және ұйымдық жағынан бөлек субъектілер арасындағы мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттейтін нормалар жүйесі болса, онда субъективті азаматтық құқық белгілі бір уәкілетті тұлғаның мүмкін болатын мінез-құлқының түрі мен өлшемін көрсетеді.

Субъективті азаматтық заңға сәйкес келеді, сонымен қатар объективті қажеттілікпен субъективті азаматтық борыш құқықтық қатынастардың мазмұнына кіреді. Міндет міндетті тұлғаның тиісті мінез-құлқының түрі мен өлшемін білдіреді. Тараптардың субъективтік құқықтары мен міндеттері өзара байланысты ғана емес, сонымен бірге бір-біріне өзара шартты. Сонымен, егер сатушы тауарға төлемді толық көлемде және белгіленген мерзімде талап етуге құқылы болса, онда сатып алушы бұл әрекеттерді орындауға және оларды тиісті тәртіпте жүзеге асыруға міндетті [1].

Субъективтік құқық құқығы бар адамға қажетті нәтижеге (жақсылыққа) жету үшін белгілі бір заңды мінез-құлықты таңдау мүмкіндігін ұсынады, яғни «тек заңмен бекітілген, әлеуетті мүмкіндік». Осы мүмкіндіктер іске асырылған сәттен бастап – нақты іс-әрекеттерді орындау - субъективтік заңды жүзеге асыру басталады (пайда болады). Демек, субъективтік құқықтарды жүзеге

асыру және міндеттерді орындау дегеніміз - бұл құқық қатынастары тараптарының белгілі бір мінез-құлық мүмкіндігі мен қажеттілігін шындыққа айналдыру арқылы жүзеге асыру.

Дәстүр бойынша, азаматтық құқық ғылымында «азаматтық құқықтарды жүзеге асыру» ұғымы заңда немесе келісімде өз құқығын өз қалауы бойынша пайдалану мүмкіндіктерін жүзеге асыру ретінде анықталады. Яғни, оны жүзеге асыру деп уәкілетті тұлғаның өзіне тиесілі субъективті азаматтық құқықтың мазмұнын құрайтын мүмкіндіктерді жүзеге асыруы түсініледі [2].

Алайда, бүгінде құқық жүйесінің «ауыртпалықтарының» бірі - құқықтарды жүзеге асыру мен міндеттемелерді орындаудың тиімді кепілдіктері. Кепілдік принципін іргелі қағидат деңгейіне дейін көтере отырып, доктрина іске асыру механизмін ұйымдастырудың осындай құралдары мен әдістерінің жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді, онда заңды мақсатқа жету сөзсіз нәтижеге айналады. Қазақстан Республикасының заң ғылымдарының жетістіктеріне, сот практикасы материалдарына, азаматтар мен заңды тұлғаларға тиесілі құқықтарды олардың көмегімен иеліктен шығарудың құқықтық табиғаты туралы қазіргі заманғы ғылыми түсінікке негізделген тұжырымдама іске асыру, сондай-ақ міндеттерді орындау; азаматтық құқық бұзушылықтың құқықтық табиғатын анықтауға байланысты теориялық және практикалық мәселелерді анықтау, тұжырымдау және шешу; сот практикасы материалдары негізінде азаматтық құқықтарды қорғау институтының мәнін ашу.

Азаматтар құқықтық қатынастардың қатысушылары ретінде субъективті құқықтарға ие және оларды жүзеге асыруға құқылы, яғни кез-келген субъективтік құқық субъектісінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жүзеге асырылуы мүмкін. Азаматтық құқықтар конституциялық құқықтардың бөлігі болып табылады, сондықтан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары тең және олардың заң алдында азаматтық құқығы толық қолданылады деген конституциялық ереже. Құқықтарды жүзеге асыруға кепілдік берудің ерекше түрі міндеттеменің тиісті түрде орындалуы деп танылуы керек. Міндеттемені орындау тиісті құқықты жүзеге асыруға әкеп соқтыратындықтан, заңды түрде оның уақтылы және дұрыс орындалуына назар аудару қажет [3].

Кепілдіктердің жекелеген түрлерін көптеген мамандар сәтті зерттеген, бірақ кепілдендірілген құқықтар мен міндеттемелерді орындау доктринасын қалыптастырудың осы кезеңінде бұл мәселені кешенді түрде шешу қажеттілігі айқын. Біздің ойымызша, құқықтарды жүзеге асырудың және міндеттемелерді орындаудың ең маңызды шарты құқықтық жүйенің жеке элементтерін реформалау емес, қолайлы құқықтық ортаны құру болып табылады. Бұл доктриналық негізді - құқықтарды жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау қағидаларын, жекелеген құқықтық институттарды, құқықтарды жүзеге асыру механизмі мен заңға тән міндеттерді орындау механизмін, құқықтарды қорғаудың нысандары мен әдістерін қамтитын күрделі құқықтық құбылыс.

Сонымен, қолайлы құқықтық орта дегеніміз - бұл субъективті құқықтарды жүзеге асыруға және міндеттерді орындауға оң әсер ететін және азаматтық айналымды ынталандыратын жүйелік құқықтық байланыстардың оңтайлы жағдайы (шарттар мен заңдық құралдар жиынтығы). ондықтан, аталған факторлардан басқа, сот жұмысының сапасына тікелей тәуелді болатын заңды адекватты түсіндіру, сондай-ақ субъективті азаматтық құқықтарды қорғаудың тиімді тетіктері кепілдік берудің маңызды негізі болып табылады. Сонымен, кепілдендірілген іске асыру қағидасы дегеніміз - бұл құқықтарды жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау үшін экономикалық, құқықтық, материалдық, ұйымдастырушылық кепілдіктерге қол жеткізуге бағытталған шараларды іздеу, оның ішінде барлық кедергілерді жою.

Азаматтар, құқықтық қатынастарға қатысушылар субъективтік құқықтарға ие және оларды жүзеге асыруға құқылы, яғни кез-келген субъективтік құқық субъектісінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жүзеге асырылуы мүмкін. Азаматтық құқықтар конституциялық құқықтардың бөлігі болып табылады, сондықтан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары тең және заң алдындағы теңдік азаматтардың құқықтарына толық сәйкес келеді. Ешкімді құқықтармен шектеуге болмайды, бірақ ешкім басқалардан артық құқықтарға ие бола алмайды.

Алайда абсолютті меншік бостандығы болуы мүмкін емес, өйткені мемлекет пен қоғамда да еркіндік бар. Жеке тұлғаның көп мөлшердегі құқықтарға ие болу үшін абсолютті еркіндікке ұмтылуы осы құқықтардың теріс пайдаланылуына әкеледі. Сондықтан құқықты адамның іс жүзінде жүзеге асыруы үшін заңдармен кепілдендірілген құқықтар мен бостандықтарға кейбір шектеулер бар [4].

Кез-келген субъективтік құқық, субъектінің мүмкін болатын мінез-құлқының өлшемі ретінде, оның мазмұны және оны жүзеге асыру сипаты бойынша белгілі бір шекараларға ие. Бұл шекаралар кейбір әрекеттерді жасаудың субъективті құқығының басқа әрекетке таралмайтындығына назар аударуға мүмкіндік береді. Субъективті азаматтық құқықтарды жүзеге асыру бостандығының кепілдіктерін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар, осы бостандықты мақсатсыз пайдалану мүмкіндігін шектейтін нормалар бар. Заңнама азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың кейбір шектеулерін белгілейді, дегенмен бұл тізім азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың әлеуметтік жағымсыз тәсілдерінің, құралдары мен мақсаттарының барлық мүмкін көріністерін түгелдей алмайды, оны нарықтық қатынастардың дамуы мен пайда болуына байланысты толықтыруға болады.

Жоғарыда айтылғандармен қатар, қалыпты азаматтық айналым субъектілер үшін белгілі бір азаматтық құқықтарды мойындауды ғана емес, сонымен бірге олардың сенімді құқықтық қорғалуын қамтамасыз етеді. Бұзылған құқықтардың азаматтық қорғанысы дегеніміз - бұл құқықты қалпына келтіруге, бұзылған мүддені өтеуге, заңның орындалуына немесе заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге кедергі келтіретін заңсыз әрекеттердің алдын алуға

бағытталған нормалардың қорғаушы әсері. Заң шығарушы қорғаудың үш түрін бөледі: сот, әкімшілік, өзін-өзі қорғау [5].

Жалпы, азаматтық құқықтарды жүзеге асыру және міндеттерді орындау институтын зерттеу бүгінгі күні бұл тақырыптың нашар зерттелгендігін көрсетті, бұл ғалымдар арасында көптеген пікірталастар мен проблемалар тудырады. Қалыптасқан жағдай мақала жазуыма үлкен перспективалар ашады және осы жұмыста қолға алынған мәселелерді шешуге тырысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Төлеуғалиев Ғ.И. ҚР азаматтық құқығы. Жалпы бөлім. Академиялық курс. 2000ж.
- 2.Алимбаева Г. Возмещение морального вреда, возникшего из деликта //Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. /Под ред. К.А.Мами, А.Г.Диденко. – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа,201 4 Вып.29 (стр. 176-187)
- 3.Алимбаева Г. Исполнение договоров банковского займа //Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Үлгі: Договорные споры /Под ред. К.А.Мами, А.Г.Диденко.отв. за выпуск М.А.Әкетай – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа,201 7 Вып.49 (стр. 4-22.)
- 4.Базарбаев Б.Б. Возмещение морального вреда по законодательству РК // Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика.Избранное. Под ред. А.Г.Диденко. –Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2008.с Т.2 (стр.738-754)
- 5.Басин Ю.Г. О необходимости концептуальных изменений Гражданского кодекса актика.Избранное. ТомII. (Выпуски 11-20) Под ред. А.Г.Диденко. –Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2018г(стр.133-148)

ӘӘЖ 343.5

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЫҚПАЛ ЕТУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Жарылқасын Е.Е., Сапарбаев А.Н., Қарабаев Л.Е., Базарбек Н.Н.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена анализу проблемы коррупции в контексте уголовно-правового регулирования. Рассматриваются основные подходы к выявлению коррупции, ее классификация, а также механизмы уголовно-правового воздействия, направленные на ее предупреждение, выявление и пресечение. Особое внимание уделяется изучению международного опыта в борьбе с коррупционными преступлениями и анализу эффективности действующих нормативно-правовых актов.

Summary: The article is devoted to the analysis of the problem of corruption in the context of criminal law regulation. The main approaches to the identification of corruption, its classification, as well as mechanisms of criminal legal impact aimed at its prevention, detection and suppression are considered. Special attention is paid to the study of international experience in the fight against corruption crimes and the analysis of the effectiveness of existing regulations.

Қазақстан Республикасының Конституциясында заңды және әділ қоғамды қалыптастыру үшін негіз болып табылатын азаматтардың базалық құқықтары мен бостандықтары бекітілген. Бұл құқықтарға өмір сүру құқығы, бостандық

және жеке қол сұғылмаушылық, сөз және сөз бостандығы, әділ сот ісін жүргізу құқығы және басқалары жатады. Бұл құқықтар мен бостандықтарды қорғау қылмыстың алдын алуға тікелей байланысты, өйткені ол құқықтық сананың дамуына жағдай жасайды, азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтады және заңдардың сақталуына ықпал етеді [1].

Алайда Конституцияда қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғау туралы маңызды ережелер де бар. Бұл ережелер азаматтардың заң алдындағы жауапкершілігін, сондай-ақ қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті сақтау принциптерін қарастырады. Конституцияда құқықтық мемлекет, Сот тәуелсіздігі және заң алдындағы теңдік қағидаттарын бекіту қылмыспен тиімді күресу үшін жағдай жасауға ықпал етеді және қоғамдағы әділеттілік пен заңдылықты қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын бекіту, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғау, сондай-ақ құқықтық тәртіп пен заңдылықты сақтау арқылы қылмыстың алдын алуда шешуші рөл атқарады. Бұл қылмыс азайтылып, әр адамның құқықтары мен бостандықтары қорғалатын құқықтық мемлекет пен қоғамның дамуына негіз болады.

Сыбайлас жемқорлық бүкіл әлемдегі көптеген құқықтық жүйелердегі қылмыстық-құқықтық ықпал ету объектісін білдіреді. Қылмыстық заңнама парақорлық, парақорлық, лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану және т.б. сияқты сыбайлас жемқорлықтың әртүрлі нысандарын анықтайды және оларды жасағаны үшін тиісті қылмыстық жазаларды қарастырады [2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте қылмыстық-құқықтық шаралар шешуші рөл атқарады, өйткені олар сыбайлас жемқорлық қылмыстардың жолын кесу мен жазалаудың заңды негізін қамтамасыз етеді. Бұл шаралар құқықтық мемлекеттің негіздерін бұзбай сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күресті қамтамасыз ету үшін халықаралық қылмыстық құқықтың негізгі қағидаттарына да, ұлттық заңнамаға да реттеліп, бағынуға тиіс [3].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі қылмыстық-құқықтық шараларды әзірлеу және қолдану кезінде ескерілуі тиіс Халықаралық қылмыстық құқықтың негізгі қағидаттары мыналарды қамтиды:

1. Заңдылық пен құқықтық сенімділік принципі: қылмыстық заңдар мен шаралар процестің барлық қатысушылары үшін нақты анықталып, болжануы керек. Бұл айыпталушылардың құқықтарының әділдігі мен қорғалуына кепілдік береді.

2. Пропорционалдылық принципі: сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар жасалған қылмыстың ауырлығына пропорционалды болуы керек. Жаза қылмыстың кінәсі мен қоғамдық қауіптілік деңгейіне сәйкес келуі керек.

3. Екіұштылық принципі: екіұштылық пен ерікті қолданудан аулақ болу үшін қылмыстық заңдар нақты және анық тұжырымдалуы керек.

4. Адам құқықтарын қорғау қағидаты: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің барлық шаралары адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын,

соның ішінде әділ сот ісін жүргізу құқығын, жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын және басқаларын ескеруі және қорғауы тиіс.

5. Халықаралық ынтымақтастық қағидаты: трансшекаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте ақпарат алмасу, қылмыскерлерді экстрадициялау және күш-жігерді үйлестіру үшін мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар арасындағы ынтымақтастық маңызды [4].

Ұлттық деңгейде қылмыстық-құқықтық шаралар елдің конституциялық қағидаттары мен заңнамасына сәйкес енгізілуге тиіс. Олар ұлттық құқықтық жүйенің ерекшеліктерін ескеріп, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтай отырып, қоғамды сыбайлас жемқорлықтан тиімді қорғауды қамтамасыз етуге тиіс.

Осылайша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық-құқықтық шаралар осы елеулі қоғамдық зұлымдықпен тиімді және әділ күресуді қамтамасыз ету үшін халықаралық және Ұлттық қылмыстық құқықтың негізгі принциптерін құрметтеуге негізделуі керек.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасағаны үшін айыппұлдар, бас бостандығынан айыру, мүлкін тәркілеу, сондай-ақ белгілі бір лауазымдарға орналасуға тыйым салуды қоса алғанда, қылмыстық жазалардың әртүрлі түрлері көзделген. Жазаның дәрежесі мен түрі қылмыстың ауырлығына, оның мән-жайлары мен қоғам мен мемлекет үшін салдарына байланысты. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес заңнаманы күшейтуді, мемлекеттік органдар мен мекемелердің іс-қимылдарының ашықтығын арттыруды, сондай-ақ қоғамдық бақылау және халықаралық ынтымақтастық тетіктерін дамытуды қоса алғанда, кешенді тәсілді талап етеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың мәселелері:

1. Жүйесіздік және сәйкессіздік. Жеке ережелер бір-бірін қайталай алады немесе керісінше, қарама-қайшылықтарды қамтуы мүмкін, бұл оларды қолдану мен түсіндіруде қиындықтар туғызады. Бұл әртүрлі жағдайларда бірдей нормаларды әртүрлі түсінуге әкелуі мүмкін.

2. Заңдылық, кінә, әділеттілік және гуманизм принциптеріне қайшы келеді. Кейбір қылмыстық-құқықтық нұсқаулар, мысалы, кішігірім құқық бұзушылықтар үшін тым ауыр жазалар беру немесе теріс пайдалануға әкелуі мүмкін түсіндіру үшін тым кең өріс қалдыру арқылы осы негізгі қағидаларды бұзуы мүмкін.

3. Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау. Қылмыспен күресу қажеттілігі мен адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау қажеттілігі арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету, жеке өмірге негізсіз араласпау немесе жеткілікті негіздерсіз бостандықты шектеу үшін қажет [5].

Шешу жолдары:

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы кешенді реформалау. Қарама-қайшылықтарды, қайталануларды және басқа да кемшіліктерді анықтау және жою мақсатында қолданыстағы заңнамаға жан-жақты талдау жүргізу

қажет. Бұл сыбайлас жемқорлықпен күресудің жүйелі және келісілген құқықтық өрісін құруға көмектеседі.

2. Бақылау және қадағалау тетіктерін жетілдіру. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы қолданудың ашықтығы мен объективтілігін қамтамасыз ету үшін азаматтық қоғам институттары мен тәуелсіз сыбайлас жемқорлыққа қарсы органдарды дамытуды қоса алғанда, оның іске асырылуын бақылау және қадағалау тетіктерін күшейту қажет.

3. Халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз ету. Ұлттық заңнаманы халықаралық стандарттар мен үздік тәжірибелерге бейімдеу оның тиімділігі мен дәйектілігін арттыруға ықпал етуі мүмкін.

4. Білім беру және білім беру бағдарламалары. Сыбайлас жемқорлық проблемаларына және оны жеңу тәсілдеріне қатысты азаматтардың құқықтық сауаттылығы мен хабардарлығын арттыру қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті қалыптастырудың маңызды элементі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың жүйесіздігі, сәйкессіздігі және қарама-қайшылығы мәселелерін шешу биліктің барлық тармақтарының, азаматтық қоғамның және халықаралық қоғамдастықтың кешенді көзқарасы мен бірлескен күш-жігерін талап етеді. Тек үйлестірілген іс-әрекеттер арқылы ғана әрбір азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ете отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте елеулі прогреске қол жеткізуге болады [6].

Қылмыстық ықпал етудің мемлекеттік-құқықтық шаралары сыбайлас жемқорлыққа бағытталған қылмыстарға қарсы күрестің негізгі құралы болып табылады. Бұл шаралар сыбайлас жемқорлық қылмыстарды анықтауға, жолын кесуге және жазалауға, сондай-ақ олардың жасалуын болдырмауға бағытталған заңдар, ережелер мен рәсімдер жүйесін білдіреді [7].

Әрбір елдің қылмыстық заңнамасында сыбайлас жемқорлыққа бағытталған қылмыстар заңға сәйкес айқындалады және жазаланады. Бұған парақорлық, парақорлық, лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану, заңсыз байыту және басқа да осыған ұқсас қылмыстар жатады.

Заңнама осы құбылыстың ауырлығын көрсету және оның жасалуына жол бермеу үшін сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін қатаң жазаларды қарастыруы мүмкін. Бұл қамауға алудың, айыппұлдардың және мүлікті тәркілеудің максималды мерзімдерін ұлғайтуды қамтуы мүмкін.

Мемлекет сыбайлас жемқорлықты неғұрлым тиімді анықтау, тергеу және жолын кесу үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттіктер немесе комиссиялар сияқты арнайы органдар мен тетіктер құра алады. Бұл органдар әдетте сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін кеңейтілген өкілеттіктер мен ресурстарға ие.

Мемлекеттік және жеке құрылымдарда ашықтық пен есептілікті арттыру жөніндегі шараларды енгізу де сыбайлас жемқорлықтың алдын алуда маңызды рөл атқарады. Бұған қаржылық ақпаратты міндетті түрде ашу, аудиттер мен тексерулер жүргізу, азаматтар мен қоғамдық ұйымдар үшін ақпаратқа қол жетімділікті қамтамасыз ету кіреді.

Қылмыстық Ықпал етудің мемлекеттік-құқықтық шаралары сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі құралы болып табылады, өйткені олар сыбайлас жемқорлық қылмыстардың жолын кесу және олардың орындаушыларын жауапқа тарту үшін заңды негізді қамтамасыз етеді. Алайда, сыбайлас жемқорлықпен тиімді күресу үшін қылмыстық-құқықтық шараларды алдын алу, білім беру және қоғамдық өмірдің барлық салаларында ашықтыққа, ашықтық пен жауапкершілікке ықпал ететін азаматтық қоғам институттарын дамыту үшін жағдай жасау шараларымен ұштастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сапарғалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан : академический курс / Г. Сапарғалиев. - 3-е изд., доп. - Алматы : ЖетІ Жарғы, 2014. - 544 с.
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.
3. Липинский Д.А. К вопросу о понятии коррупционного правонарушения // Юридическая наука и правоприменительная практика. 2017. № 3 (41). С. 100-108.
4. Бондаренко Н. В., Гудков Л. Д., Красильникова М. Д. Социальная природа коррупции // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. 2013. № 3–4 (116). С. 91–110.
5. Журавлев А. Л., Юревич А. В. Психологические факторы коррупции в современной России // Психологический журнал. 2012. № 3. С. 43–52.
6. Гаврилов, Б.Я. Уголовно-правовые санкции и практика их реализации при противодействии отдельным видам коррупционных преступлений / Б.Я. Гаврилов, Е.В. Рогова // Всероссийский криминологический журнал. - 2021. - Т. 15. - № 5. - С. 543-554.
7. Шумских, Ю.Л. Об эффективности ужесточения ответственности за коррупционные преступления / Ю.Л. Шумских // Юридическая наука и правоохранительная практика. - 2021. - № 2(56). - С. 82-90.

ӘОЖ 94

1920-1921 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ «АҚ ЖОЛ» БЕТТЕРІНДЕ

Жолубай А.Н., Саттархан А.С., Сабыртай С.О., Алишер Н.А.
Ғылыми жетекшісі: философ.ғ.докторы, профессор Қосанбаев Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье на основе материалов периодической прессы были изучены лишения, и невзгоды, которые перенесла наша страна во время голода в 1920-1921 гг. Кроме того, в некоторой степени анализируется политика помощи голодающим советской системы, различные судьбы тех, кто пострадал от массового голода в нашем регионе. Помимо того, в ней даны оценка материалам, связанным с голодомором, опубликованным в издании «Ак Жол» того периода.

Summary: The article examines the suffering of the people during the famine of 1920-1921 in Soviet Kazakhstan based on press materials. In addition, the policy of the Soviet system to help the hungry, the difficult fate of those who suffered from mass starvation in our region are also analyzed, and the researcher tries to delve into this difficult topic, the "white pages" of our native history that have remained untouched, and to reveal the topic as much as possible. In addition, the article also evaluates and analyzes the materials related to the famine published in the "Ak Zhol" publication of that period.

Тарих болып қалып бара жатқан ғасырлар қойнауына көз жүгіртсек, адамзат баласының қолымен жасалған қаншама қанды шайқастардың, неше түрлі табиғи апаттардың болғандығы тайға таңба басқандай адам санасына орнап, тарих беттерінде өшпестей жазылып келеді. Сондай қасіретті кезеңнің бірі – ашаршылық жылдары еді. Жалпақ жұртты жұтқа ұшыратып, бостырып, тоздырып жіберген ашаршылық қазақ даласын 1920-1922 жылдар аралығында қатты қайғыға салды. Қыста қар жаумай, көктем мен жазда жаңырдың тапшылығынан елді қуаңшылық жайлап, шөптің жоқтығынан мал қырылып, екпешіліктің де берекесі кетіп, ел-жұрт тамағынан өтер талғажау таба алмай, жан-жаққа, орман-тоғайға, бір сөзбен айтқанда басы ауған жаққа босты. Ондағы жалғыз арманы тамақ болар бірдеңе тауып, жүрек жалғау екені айқын.

Ал, 1930-1933 жылдардағы ашаршылыққа зер салсаңыз, қыста қар, жазда жаңбыр жауып, мал көбейіп, егін бітік болып өскен. Десе де, «Қазақ ауылдарында ішер ас, киер киімнің болмай, аштыққа тап болғаны қалай?» деген сұрақтың есті адамды мазаламай қоймайтыны шындық. Екі жыл бұрын елдегі ауқатты адамдардың бәрін «бай-кулак» деп ат қойып, айдар тағып, қолындағы барлық малын тәркілеп алғандығы әрі осы келеңсіздіктің екі жылдан артық қатаң түрде жүргізіліп келгендігі баршаға аян. Тіршілігінің тірегі болған төрт түрлігінен айырылған қазақ халқы амалсыздан екпешілікке өтіп, күзде жемісін көреміз бе деп отырғанда, оны да тәркілеп алып кетеді. Ас-ауқаты жоқ халық бір үзім нанға зар болып, қырылып жатты. Тәркілеумен қатар жұртқа мүйіз салығы, қауырсын салығы, тұяқ салығы т.б. неше түрлі салықтардың қатарын көбейтіп отырды. Осының бәрін орындау үшін олар арып-таласты. Соңы аштыққа әкеп соқпай қайтсын? Осындай қитұрқылықтардан кейінгі ашаршылықты қалай табиғи деп айта аламыз?

Ол жылдардың қасіреті жайлы жиі қалам тартылғанмен, бірқатар зерттеулер жарыққа шыққанмен, 1920-1921 жылдардың қасіреті әлі де болса тереңірек зерделеуді талап етеді. Ашаршылық мәселесі сол замандағы қоғамдық-саяси өмірдің айнасы болған «Ақ жол» газетінде де аз жазылмады. Алапат аштыққа ұшырағандарды ажал тырнағынан аман алып қалу үшін де жәрдем комиссиялары қауырт жұмыс жүргізді. Мәселен, 1920 жылдың бедерінде ашаршылыққа көмек ретінде Ферғана облысында Қоқандағы аштар комиссиясы кіндік комиссияның атына 2 вагон астық, 8 пұт сиыр, 5 пұт әр түрлі үй аспаптары жіберілсе, Қоқанға жан-жақтан босып келген аштардың саны 330-ға жуықтапты.

Жалпы көршілес елге жан сауғалап барған қазақтың нақты саны туралы деректі газет бетінен табу қиын. Анығы сол, Жалал-Абад аймағындағы 8 мұжық қышлақтары 500 пұт астық, 1000 пұт һәм 5 миллион сом берсе, Наманган үйезінде бал тіршілігін етушілер 39 миллион сом һәм 9 пұт бал тапсырып, Әндіжанға келген 130 аштарға жатақ жай салынған екен. Осы тұста басқа аймақты былай қойып, өз өңіріміз турасында айта кетер болсақ, Сырдария облысына қарайтын Ташкентте ашыққандар үшін 426 мың сом, Қазалыда 1 миллион 920 мың 724 сом, Ақмешітте 4 миллион 290 мың 525 сом, ешкі, қой 28, Түркістанда 523 мың 575 сом, 35 пұт 38 қадақ ұн, 2 пұт қонақ, 2

пұт 30 қадақ арпа, Шымкентте 8 миллион 962 мың 690 сом , 63 пұт 39 қадақ астық, 4 пұт 7 қадақ тұз, 9 қадақ шай, бір қадақ темекі, 20 қадақ кепкен алма, Арыста 2 миллион 900 мың сом, 30 пұт астық, 25 қой жиналған екен.

Бұл алапат аштықтың Қазақстанның бар аймағын шарпығаны анық. Газеттегі қысқаша хабар-ошарларға сенсек, сол 1920 жылы Ақтөбе губерниясында ел үміт етіп екен тары жаздың аяқ шамасында бір жаңбыр-ақ жауып, құрғақшылық қысып, әрі қыркүйекте күздің суығы ұрып кетіп, жерін тастаған ауған, көшкен, есі шығып сасқан, босқандардың қарасы қалың болыпты. Қостанайда да сол жағдай. Астық жоқ, құрғақшылықтан құрып кеткен, қалғаны әр десятинасынан 2 пұт ғана өнім берген болса, Орал губерниясында егін мүлде шықпай қалыпты.

Халық жаппай қырыла бастағасын ұлт оқығандары да жандары күйіп, қолдан келер қайран болмай, бүркеншік атпен замана зауалын запыран құсып зарлап отырып газет редакциясына жолдап отырған. Солардың қатарындағы «Ашыққандардың бірі» атты автор қазақ-қырғыз жұртына салмақ сала, үміт арта сөйлеп: «...Қазақ аштары да Түркістанға келе бастады. Шөп басын сындырып ырым қылуға болғандай қазақ аштарының тең жарымы Ташкент келіп Жизақ үйезіне орналасатын болды. Аштардың халі кісі аяғандай, айтуға келместей нашар. Жолшыбай ат арбадан құлап, жансыз нәрсеше бүрісіп қалып, өзін-өзі тастап, өлгені өліп, келгені келіп, маңдайынан сипағандай қазақ-қырғыз жұртына жаңа жетіп, жарық дүниеге жаңа шығып отыр. Өзі жарлы хүкіметтің қолынан келген жәрдемінен басқа жергілікті халықтың көмегі әлі көрінген де жоқ.

Бауырым, қазақ-қырғыз жұрты!... Жәрдемнен басқа да жұмысы көп хүкіметтің қолынан толық асырап шығудың келмейтінін аштар жақсы біледі. Олардың бар үміті-сендер. Ырың-жырың болмаңдар, тартыншақтық қылмаңдар, бірлікпен, ынтымақпен қазақ-қырғыздың меймандостық әдеті бойынша аштарды өздерің үйді-үйіңе бірдей қып бөліп алыңдар.

Қылышын сүйреткен қыс келеді. Қанды құрығын сүйретіп өлім келеді. Аш-жалаңаш бауырларыңды киіндіріп, тойындырып келер заманда үйіріне аман есен қайта қосу сендердің міндеттерің...» [1],-деп күллі қазаққы көмекке жұмылдыруға ұмтылуы да жайдан-жай емес. Өйткені 1921 жылы Орынбор қаласының өзінде күн сайын 250 дей адамнан өлсе, ашыққандар ішінде балалардың көп болғаны мұрағат материалдарынан мәлім. Айталық, сол Орынбордағы аштық көрген 4 пен 15 жастың арасындағы балалар – 30 мың 689-ға жетіп жығылса, аш губерниялардан келген 500 баланы Ташкент үйезінің болыстарға төмендегі ретпен таратқан екен:

- 1) Ташкент болысына – 150 бала.
- 2) Жалалтөбе болысына – 100 бала.
- 3) Зеңгі ата болысына – 100 бала.
- 4) Шыназ болысына – 100 бала.

Тіпті басылым газеттің тұтас бір санын ашаршылыққа жәрдемге арнап, «Аштарға жәрдем» газетін сатып бермекші болған мекеме басқарушыларына хат та жолдапты. Анығы сол, ашаршылыққа қарсы күресте

аз да болса жәрдем үшін «Ақ жол» газетінің басқармасы, 10 мың дана «Аштарға жәрдем» атты бір нөмір газет шығарған. Сол газет ақшасын түгел тапсырмағандарға құлаққағыс етіп мынаны айтыпты:

«1. Ақмешіт – 1000 газет

2. Ташкент – Хожаев 300 газет

3. Ташкент – милициясы 3 мың 500 газет

4. Қазалы исполкомы 900 газет

5. Ташкент үйезі Қауыншы қышылағындағы Хожамқұлов 1 мың газет. (Бұның 320 мың сомы алынған) 280 газет тағы жіберілген.

6. Ташкент қаласы Зеңгі-ата Бердияров 400 газет.

Қылышын сүйреткен ызғарлы қыстың суығына қарсы қымбатшылық күн сайын артуда. Сондықтан, бір тілім нанға зар болып бұралып жүрген бауырларымызға азда болса, әл-қуат болар. Кешіктірмей, берулерінді өтінеміз»[2]. Яғни, газет редакциясының басты мақсаты да ашаршылық сынды өзекті мәселені перде етіп пұл жинау емес, ашытыққа ұшыраған ұлтқа титтей де болса көмек көрсету болатын. Былайша айтқанда, сол газетті сатудан түскен аз-кем қаражат да аштарға көмек үшін аударылған. Көмек туралы тағы да кеңірек айта түсер болсақ, Түркістаннан ашыққандарға жәрдем ретінде «Жорап» өнімшілік орнының жұмыскерлері бір жетіге шейін әр жұмыскердің күндік азығынан күн сайын бір қадақ наннан ашыққандар пайдасына беруге қаулы қылған[3].

Одан бөлек Аштарға жәрдем жинау комиссиясының Ташкент комитетінің жұмысшылар ұйымының ұйытқы болуымен ашыққандардың пайдасына қойған сауық кешінен 7 миллион 861 мың сом ақша жиналған екен.

Жалпы сол тұстағы адам санақ бөлімінің мағлұматына қарағанда 1921 жылы Сырдария облысында туылғандар саны 11585, өлгендері: 7554, Самарқанд облысында туғандары 5612, өлгендері 5253, Ферғана облысында туғандары: 3 мың 94, өлгендері: 2 мың 831, Жетісу облысында туғандары: 10360, өлгендері: 6210 болғаны газет бетіне жазылыпты. Әрине, бұл жалған статистика. Өйткені «Ақ жол» сынды азулы басылым елін сүйген қазақ азаматтарына аттан салып, «Ел күйзелді... Халқың болса сен де барсың, болмаса жоқсың. Қазақ үшін қаны қызып, жүрегі лүпілдеп қоймаған елін шын сүйетін азаматтар серпілiндер! Ояныңдар! Аштарға жәрдем жұмысына тегіс жұмылу керек. Бірің емес бәрің жұмыл!» деп ұрандасып, топтанып жатқан біржылғы халық шығынын әлгіндей цифрлармен шектеу шындықты бүркеу көрсету екені айдан анық. Жалпы ашаршылықтың бәрінен де жас балаларды қынадай қырғаны белгілі. «Ақ жол» да балаларды аман алып қалуға қолынан келгенше септесіп, әр көмегін көпке үлгі етіп, газет бетінде жазып отырыпты. Мәселен, Ташкентте ашаршылықтың кесірінен далада қалған 12 баланы, тәрбиелеп, бағып-қағатын орындарға жайластырыпты [4].

Түйіндей айтқанда, кез келген кезеңнің, кез-келген нәубеттің бет-бейнесін сол тұстағы шыққан баспасөз беттеріндегі жазбалар анық көрсетіп бере алады. 1920 жылдың желтоқсан айынан бастап жұртшылық қолына тие бастаған, Алаштықтардың үні болған «Ақ жол» газетіне үнілсеңіз де

ашаршылықтан зардап шеккен өңірлердің қырылған жан саны мен мал санының есебі жетерлік. Аштықтың салдарынан бірінің етін бірі жеген оқиғаларды оқығанда сай сүйегің сырқырап, ащы өксік алқымыңа тығылады. Бұл енді табиғаттың дұрыс болмауынан тауындаған табиғи ашаршылық еді. Сондықтан 1920 жылдардағы ашаршылықты толыққанды терең дерделеу үшін сол кезең баспасөзі материалдарына да сүйенген жөн болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Ақ жол» №110. Сәрсенбі 23 ноябрь 1921 жыл.
2. «Ақ жол» №122. Жұма, 23 декабрь, 1921жыл.
3. «Ақ жол» №123. Жексенбі, 25 декабрь, 1921 жыл.
4. «Ақ жол» №144. Сенбі, 18 февраль, 1922 жыл.

УДК 796.071:342.7 (476)

**ПОНЯТИЕ «ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТСМЕН»
В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И СТРАН СНГ**

Журавский К.А.

УО «ГГУ им. Ф.Скорины», г. Гомель, Республика Беларусь

Аннотация: В статье уделяется внимание толкованию понятия «профессиональный спортсмен» по законодательству Республике Беларусь и стран СНГ.

Summary: The article pays attention to the interpretation of the concept of «professional athlete» the legislation of the Republic of Belarus and CIS countries.

В Республике Беларусь созданы предпосылки для развития профессиональной спортивной деятельности и соответственно Государственная программа «Физическая культура и спорт» на 2021 – 2025 годы» определяет, что на достижение определенных показателей в области спорта определенное влияние оказывают правовые риски, и связываются с изменением законодательства и длительным периодом формирования нормативной правовой базы [1]. Основу белорусского законодательства в спорте составляет Закон Республики Беларусь «О физической культуре и спорте», который определяет не только правовые и организационные основы деятельности в сфере физической культуры и спорта, но и направлен на создание условий для развития спорта высших достижений и участия в них спортсменов, в том числе и профессиональных спортсменов.

Одной из основных правовых проблем при регулировании спорта является определение правового статуса работника в сфере профессионального спорта. Закон Республики Беларусь «О физической культуре и спорте» содержит две дефиниции лиц, занимающихся спортом, это: «спортсмен» и «спортсмен высокого класса». В соответствии со статьей 1 «спортсмен это физическое лицо, проходящее спортивную подготовку по избранному виду спорта», а «спортсменом высокого класса» признаётся спортсмен, имеющий спортивное

звание и выступающий на спортивных соревнованиях в целях достижения высоких спортивных результатов [2].

В русском языке эти понятия изложены иначе, более кратко и обобщенно, в частности под «спортсменом понимается человек, занимающийся спортом и владеющий его высокими достижениями» [3, с. 57].

Белорусский законодатель к субъектам профессионального спорта кроме юридических и физических лиц, осуществляющих деятельность в сфере профессионального спорта (федерации, союзы, ассоциации) относит также профессиональных спортсменов, профессиональных тренеров и иных лиц, осуществляющих деятельность в сфере профессионального спорта [2, ст. 56].

Согласно п. 2 статьи 56 Закона Республики Беларусь «О физической культуре и спорте» профессиональный спортсмен – это спортсмен, для которого занятие профессиональным спортом является основным видом деятельности, осуществляющий деятельность на основании трудового, гражданско-правового договора или в качестве индивидуального предпринимателя и получающий заработную плату (вознаграждение) за спортивную подготовку, участие в спортивных соревнованиях и достигнутые спортивные результаты [2]. Следовательно, профессиональный спортсмен признается полноправным субъектом профессионального спорта, его части, включающей предпринимательскую, трудовую и иную не запрещенную законодательством деятельность, направленную на достижение высоких спортивных результатов.

Наиболее близким к понятию профессионального спортсмена является именно понятие «спортсмена высокого класса», несмотря на отсутствие одного из главных критериев профессионала – использования своего профессионального занятия в качестве основного способа получения дохода.

Аналогично понятие профессионального спортсмена не нашло законодательного закрепления в Российской Федерации, в Федеральном законе «О физической культуре и спорте в Российской Федерации» содержится лишь определение спортсмена высокого класса [4, ст. 2], аналогичное с понятием содержащимся в законодательстве Республики Беларусь.

На наш взгляд, в Модельном Законе «О профессиональном спорте», принятом на Межпарламентской Ассамблее государств-участников СНГ, данный вопрос решён более детально, прямо закрепляя не только понятие профессионального спортсмена как физического лица, для которого занятия профессиональным спортом являются основным видом деятельности [5], но и указывает на квалифицирующий признак профессионального спортсмена как получение вознаграждения (заработной платы).

Данное определение соответствует мнению учёных о профессиональной деятельности как о деятельности, направленной на получение дохода лицом, обладающим необходимыми для этого профессиональными навыками и компетенциями, признаками которой являются систематичность, самостоятельность, рисковый характер и имущественная ответственность [6, с. 131].

Таким образом, деятельность профессионального спортсмена с позиции вышеуказанного Модельного закона может осуществляться только в рамках трудового законодательства и вместе с тем, о признании спорта в качестве профессии свидетельствует наличие соответствующих норм в законодательстве о труде разных стран.

Заключение

В результате проведённого анализа можно заключить, что спорт является неотъемлемой частью общественной жизни, при этом профессиональный спорт в значительной степени регулируется национальным законодательством, а также и на межгосударственном уровне и как следствие такого регулирования является Модельный Закон «О профессиональном спорте», принятый на Межпарламентской Ассамблее государств-участников СНГ. Спорт признаётся в качестве профессии в большинстве стран СНГ, что подтверждается применением норм разных отраслей права при регламентации условий деятельности спортсмена.

Список использованной литературы:

1 О Государственной программе «Физическая культура и спорт» на 2021-2025 годы: постановление Совета Министров Республики Беларусь, 29 янв. 2021 г. № 54 // Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. – 2021. – 5/48742

2 О физической культуре и спорте: Закон Республики Беларусь, 4 янв. 2014 г. № 125 - 3 // Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. – 2014. – 2/2123

3 Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов // 100000 слов, терминов и выражений. М: Оникс, 2008. – 994 с.

4 О физической культуре и спорте в Российской Федерации: Федеральный закон, 4 дек. 2007 г. № 329-ФЗ: в ред. от 17 апреля 2017 г. // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2007. – № 50. – Ст. 6242

5 О профессиональном спорте: Модельный закон, постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, 31 мая 2007 г. №28-8 // Информационный бюллетень. – 2007. – № 40.

6 Петров, Д. А. Правовой статус саморегулируемой организации в сфере предпринимательства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Д. А. Петров. – СПб, 2016. – 433с

ОЭЖ 342.7

МЕДИАЦИЯ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ НЫСАНДАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Исакова А.Т., Өсер Ә.Б., Төрехан А.А., Худайбергян Н.А.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье авторы рассматривают развитие института медиации в Казахстане. В частности, анализируются отдельные положения Гражданского процессуального кодекса по вопросам медиации.

Summary: In this article, the authors consider the development of the mediation institute in Kazakhstan. In particular, certain provisions of the Code of Civil Procedure on mediation are analyzed.

Медиация-бұл үшінші тәуелсіз тарап қайшылықты тараптарға өзара қолайлы шешімге қол жеткізуге көмектесетін процесс. Соңғы жылдары медиация әртүрлі елдерде, соның ішінде Қазақстан Республикасында дауларды шешудің танымал тәсілдерінің біріне айналды. Бұл мақалада медиацияны татуластыру рәсімдерінің нысаны, оның заңнамалық негіздері, іске асыру тетіктері және қоғам үшін әлеуетті игіліктер ретінде талдауға арналған. Медиация дауларды баламалы шешудің нысаны ретінде күрделі әлеуметтік және құқықтық ортада өзекті бола түсуде. Бұл тараптарға нәтижені өздері бақылауға мүмкіндік береді, бұл көбінесе сот процестерімен салыстырғанда қанағаттанарлық және ұзақ мерзімді шешімдерге әкеледі.

Қазақстан 2011 жылы Медиация туралы заң қабылдады, бұл институттың дамуына құқықтық негіз құрды. Заң медиацияның негізгі принциптерін, медиаторлардың құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ медиация процесін анықтайды. Медиация туралы Заң құпиялылықты негізгі аспектілердің бірі ретінде белгілейтінін ескеру маңызды, бұл процесті тараптар үшін тартымды етеді. Медиация институты 2011 жылы "Медиация туралы" Қазақстан Республикасының Заңын қабылдаумен заңнамалық түрде бекітілді [1].

Осы Заңмен құқықтық қақтығыстарды реттеу кезінде медиацияны дамыту және кеңінен қолдану процесі басталды. Оның қолданылу аясы жеке, заңды тұлғалардың қатысуымен азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын, сондай-ақ ауырлығы аз және орташа қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын даулар болып табылады. Бұл заң құқық субъектілеріне медиатор деп аталатын үшінші бейтарап тараптың қатысуымен медиация рәсімдерін өткізу тәртібін, мерзімдерін және орнын дербес анықтауға мүмкіндік берді.

Қазақстан тарихында келісу немесе татуластыру рәсімдері жаңа білім емес, керісінше «билер соты» немесе «ақсақалдар кеңесі» институтында белсенді қолданылатын қазақ қоғамының ажырамас бөлігі болды. Өткен уақытта бұл институттар белгілі бір сот төрелігін жүзеге асырудан басқа, тараптар арасындағы дауларды шешумен айналысқан (елді мекендердің тұрғындары, саудагерлер, фермерлер және т.б. арасындағы даулар). Бұл институттарды қолданудың артықшылығы, ең алдымен, беделіне ешкім күмәнданбаған аймақтағы немесе елді мекендегі құрметті адамдар (би мен ақсақалдар) дауларды, сондай-ақ дауды тез және жария түрде шешуді қарастырды. Дауларды шешудің бұл түрінің кемшіліктері, әрине, келісу рәсімдерінде еріктіліктің болмауы (көп жағдайда Тараптардың бірінің бастамасы бойынша), медиаторды таңдауда (аймақтағы би немесе ақсақалдармен шектелген), дауды орындаудың еріктілігі туралы айтудың қажеті жоқ және т. б.

Құқықтық жанжалдарды реттеу рәсімі ретінде медиацияны кеңінен таратудың тиімді тетіктерінің бірі Қазақстандағы қолданыстағы сот медиациясы моделі шеңберінде сот жүйесі мен медиаторлардың кәсіби ұйымдарының өзара іс-қимылын оңтайландыру болып табылады. Адам

құқықтарын қорғаудың ең көп таралған түрі-құқықтар мен заңды мүдделерді сот арқылы қорғау. Осыған байланысты соттың Медиация процесіне қатысуы осы институттың кең таралуына әкеледі. Қазақстандағы Медиация әртүрлі салаларда жүзеге асырылуы мүмкін: отбасылық, еңбек, коммерциялық және азаматтық даулар. Процесс әдетте бірнеше кезеңнен тұрады. Тараптар медиаторға жүгінеді, бұл оларға процесі түсіндіреді. Медиатор мүдделер мен тілектерді анықтау үшін әр тараптан кездесулер өткізеді. Медиатор тараптарға жанжалды шешуге көмектесу үшін жиналыс ұйымдастырады.

Теория мен практика дауды шешудің бірқатар балама тәсілдерін анықтады - қажет болған жағдайда үшінші, тәуелсіз тұлғаны тарта отырып, келісімге қол жеткізу үшін тараптар қолданатын құралдар мен әдістердің жиынтығы ретінде, оның түпкілікті шешімі даудың мәні бойынша ұсынымдық және кейбір жағдайларда міндетті болып табылады [2].

Медиацияның артықшылықтары: сот процестерімен салыстырғанда шығындар мен уақыттың төмендеуі; тараптардың бір-бірінің мүдделерін ескеру икемділігі мен мүмкіндігін арттыру; ұзақ мерзімді перспективада Тараптар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту. Дегенмен, медиацияның кемшіліктері жоқ емес. Олардың кейбіреулері мыналарды қамтиды: медиаторларды сапасыз дайындау; медиация процесінде бір тараптың екінші тарапқа үстемдік ету мүмкіндігі; барлық дауларды медиация арқылы шешуге болмайды.

Қазақстандық Заң әдебиеті және қалыптасқан тәжірибе әртүрлі конфигурациялары болуы мүмкін дауларды шешудің бірнеше балама тәсілдерін бөліп көрсетеді: келіссөздер; медиация; татуласу; шағын іс жүргізу; төрелік.

Келіссөздер-азаматтық-құқықтық және өзге де дауларды шешудің негізгі түрі, нәтижесінде тараптар үшін жанжалды жағдайды шешудің және дауды шешудің кез келген нұсқалары мен мүмкіндіктері мүмкін. Сонымен қатар, жекелеген заңгерлер келіссөздерді рәсімнің бір бөлігіне немесе дауды тұтастай шешу кезеңіне жатқызады. Осыған қарамастан, көптеген мәмілелер мен шарттарда келіспеушіліктер туындаған жағдайда Тараптар оларды келіссөздер арқылы реттеуге тырысады деген ескертулер қолданылады. Бұл ретте дауды реттеу мен шешудің дербес түрі ретіндегі келіссөздердің іс-қимылының жарқын мысалы халықаралық құқықта, трансшекаралық сулар, әскери қақтығыстар, босқындар және т.б. мәселелері бойынша жанжалды жағдайларды шешу кезінде байқалады. Дауларды шешудің бұл тәсілі негізінен тараптар келісімінің (келісімшарттың, шарттың), сондай-ақ халықаралық конвенциялар мен шарттардың және т. б. талаптарымен реттеледі.

Медиация-дауларды шешудің басқа балама әдістерінен басты айырмашылығы - бұл формат оң немесе кінәлі тараптарды анықтауға емес (Тараптардың бірінің мүдделері сөзсіз қысымға ұшырайды), бірақ өзара тиімді тәсілдерді іздеуге және табуға негізделген. Әрине, жанжалды жағдайда Тараптар үшін өзара тиімді шешімдерді табу өте қиын, бірақ медиацияның негізгі міндеті-компаға келу. Отандық заңгерлер көп жағдайда медиацияны қолдану саласы бойынша бөледі, мысалы: қылмыстық процестегі медиация,

азаматтық процестегі медиация, аралық (төрелік) рәсімдердегі медиация және соттан тыс (тәуелсіз) медиация.

Татуласу-көптеген заңгерлер үшін «медиация» және «келіссөздер» деген ұқсас ұғым, және одан да көп-жанжалды шешудің келісу рәсімінің ажырамас, дәлірек айтқанда шешуші бөлігі. Шынында да, татуласу медиация мен келіссөздерге өте ұқсас, бірақ бір айырмашылығы бар: татуластырушы екі тарап үшін де ең тиімді болып табылатын алдағы дауды шешу шарттарын анықтайды – «дауды әділ шешу» деп аталады.

Шағын іс жүргізу көп жағдайда коммерциялық дауларды шешу процедурасы болып табылады. Шағын іс жүргізу өз атауын сот процедурасына сыртқы ұқсастықтан алды және Корпорация басшыларының, заңгерлердің және істі тыңдауды басқаратын үшінші тәуелсіз тұлғаның қатысуымен дауды шешуді білдіреді. Төрелік (аралық сот) - төрелік соттарды, халықаралық және шетелдік коммерциялық төреліктерді қамтитын жалпы ұғымдар. Жалпы қабылданған мемлекеттік соттан айырмашылығы, аралық сот-бұл мүліктік және басқа дауларды шешу үшін Тараптардың өздері сайлайтын сот [3].

Медиация Қазақстан Республикасындағы татуластыру рәсімдерінің нысаны ретінде жанжалдарды шешудің тиімді құралы болып табылады. Кейбір кемшіліктерге қарамастан, оны қолдану сот жүйесінің сапасын едәуір жақсартып, қоғамдық қатынастарды нығайта алады. Медиаторлар санының артуы және бұл процеске деген қызығушылық оның қазіргі қоғамдағы шынайы қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы (2023.01.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Қазиев О.Қ. Оқу құралы. ЖК LP –Zhasulan, Алматы, 2021.-120 бет.
3. Имашев Б.Е., Серик Г., Айтеке К.А. Қазақстан республикасының медиация негіздері. Оқу құралы. Шымкент, 2022 .-110 бет.

ӘӨЖ 347.4

КӘСІПКЕРЛІК САЛАСЫНДА ТӘУЕКЕЛДЕРДІ САҚТАНДЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ізбасар Е.М., Байжанова Н.А., Рахымбек М.Б., Тілепбек А.И.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена проблемам, связанным с изменением системы законодательства по страхованию предпринимательского риска в Казахстане.

Summary: The article is devoted to the problems related to the change in the system of legislation on business risk insurance in Kazakhstan.

Динамикалық өзгертін іскерлік ортада кәсіпкерлер өз бизнесіне теріс әсер етуі мүмкін көптеген тәуекелдерге тап болады. Тәуекелдерді сақтандыру осы қауіптерді азайтудың және бизнестің тұрақтылығын қамтамасыз етудің

маңызды құралына айналды. Кәсіпкерлік саласындағы сақтандырудың қазіргі маңыздылығын бірнеше негізгі аспектілер арқылы қарастыруға болады [1].

1. Активтерді қорғау

Сақтандырудың негізгі функцияларының бірі-кәсіпкердің активтерін қорғау. Бұл физикалық және материалдық емес активтерге қатысты болуы мүмкін. Мысалы, бизнестің мүлкі, қоймадағы тауарлар немесе лицензиялар зақымданудан, ұрлықтан немесе жоғалудан сақтандырылуы мүмкін. Бұл кәсіпкерге қолайсыз жағдайлар туындаған жағдайда қаржылық жағдайды қалпына келтіріп, өз қызметін жалғастыра алатындығына сенімділік береді.

2. Қаржылық шығындарға төзімділік

Тәуекелдерді сақтандыру кәсіпкерлерге қолайсыз оқиғалардан болатын қаржылық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Мысалы, жауапкершілікті сақтандыру бизнесті үшінші тұлғалардың ықтимал талаптарынан қорғайды, бұл компанияны сот процестеріне байланысты айтарлықтай шығындардан құтқара алады. Бұл әсіресе құқықтық қорғауға және ықтимал өтемақыларға жоғары шығындар жағдайында байқалады.

3. Серіктестер мен клиенттердің сенімін арттыру

Өз тәуекелдерін сақтандыратын кәсіпкерлер серіктестер мен клиенттердің сенім деңгейін арттырады. Сақтандырудың болуы қаржылық жауапкершілік пен бизнеске байыпты қараудың белгісі ретінде қабылдануы мүмкін. Бұл маңызды бәсекелестік артықшылық болуы мүмкін, әсіресе компаниялар басқалардан ерекшеленуі керек қаныққан нарықтарда.

4. Шешім қабылдауды қолдау

Тәуекелдерді сақтандыру бизнес шешімдерін қабылдау процесінде де маңызды рөл атқарады. Кәсіпкерлер өз әрекеттерін сақтандыру мүмкіндігі бар екенін біле отырып, тәуекелдерді бағалай және талдай алады. Бұл жаңа жобаларға сенімдірек инвестициялауға, бизнесті кеңейтуге немесе жаңа нарықтарға кіруге мүмкіндік береді, өйткені олар күтпеген жағдайлардан қорғалған.

5. Инновация және даму

Жаһандану және тез өзгертін технологиялар жағдайында кәсіпкерлер жаңа қиындықтар мен мүмкіндіктерге тап болады. Тәуекелдерді сақтандыру инновациялар мен жаңа идеяларды енгізудің катализаторы бола алады, өйткені тәуекелдерді азайту тәжірибені еркін жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, стартаптар зияткерлік меншікті қорғау үшін сақтандыруды пайдалана алады немесе сәтсіздіктердің қаржылық әсерінен қорғалғанын біле отырып, жаңа өнімдермен тәжірибе жасай алады [2].

Кәсіпкерлік саласындағы тәуекелдерді сақтандырудың қазіргі маңызы даусыз. Бұл бизнестің қаржылық мүдделерін қорғап қана қоймай, оның тұрақтылығына, өсуіне және дамуына ықпал етеді. Белгісіздіктің жоғары деңгейімен сипатталатын нарық жағдайында сақтандыру кәсіпкерлік құрылымдардың тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқара отырып, тәуекелдерді стратегиялық басқарудың негізгі

элементіне айналады. Сондықтан бұл құралды елемейтін кәсіпкерлер өздерінің дамуында елеулі қаржылық қиындықтар мен шектеулерге тап болу қаупі бар.

Қазақстандағы соңғы оқиғалар - бүкіл ел бойынша жойқын су тасқыны және Алматыдағы көктемгі жер сілкінісі-апаттардан сақтандыру қорғанысын нығайту қажеттігін айқын көрсетті. Қазақстан Үкіметі төтенше жағдайлардан міндетті сақтандыруды енгізу туралы шешім қабылдады, бұл осы мәселенің өзектілігін көрсетеді.

Әр түрлі елдерде апатты тәуекелдерден сақтандыру әр түрлі жұмыс істейді: АҚШ-та жеке компаниялар басты рөл атқарады, Ұлыбритания мен Жапонияда олар мемлекетпен ынтымақтасады, Түркияда мемлекеттік сақтандыру пулымен бірлесіп жұмыс істейді, ал Жаңа Зеландияда басты жауапкершілік жеке сақтандыру компанияларына жүктеледі. Кейбір елдерде, мысалы, Франция мен Румынияда жеке сақтандыру компаниялары мемлекеттік құрылымдармен серіктестікте жұмыс істейді. Румынияда бірқатар апаттардан кейін жер сілкінісі, су тасқыны және көшкіннен міндетті сақтандыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік сақтандыру пулы құрылды.

Әр түрлі елдердегі апатты тәуекелдерді басқаруға мемлекеттің қатысуының әртүрлі модельдері бар. АҚШ, Ұлыбритания, Түркия, Жапония және Жаңа Зеландия мысалдары мемлекеттің табиғи апаттар тәуекелдерін басқаруда белсенді рөл атқаратынын, сақтандырудың қолжетімділігін, шығындарды өтеуді және жеке компаниялар сақтандырғысы келмейтін тәуекелдерді басқаруды қамтамасыз ететінін көрсетеді. Олардың елдері апатты тәуекелдерден сақтандырудың қолжетімділігі мен тиімділігін арттыру үшін "қалдық нарық", мемлекеттік бассейндер және қорлар сияқты әртүрлі механизмдерді пайдаланады. Францияда Caisse centrale de Réassurance (CCR) мемлекеттік қайта сақтандыру компаниясы апаттардан сақтандыруды қамтамасыз етеді және егер шығындар белгіленген шектен асып кетсе, төлемдерге кепілдік береді. Румынияда мемлекеттік сақтандыру пулы тәуекелдерді шоғырландырады және оларды халықаралық нарықта қайта сақтандырады. Исландияда жер сілкінісі, жанартау атқылауы және басқа да табиғи апаттардың шығындарын жабатын мемлекеттік апаттар қоры бар.

Табиғи апаттар қаупінен міндетті сақтандыру, әсіресе табиғи апаттарға ұшыраған елдерде тәуекелдерді басқарудың маңызды құралына айналуға. Халықаралық тәжірибені талдау көрсеткендей, бұл тәсіл меншік иелерін қорғауға да, экономиканың тұрақты дамуына ықпал етуге де мүмкіндік береді.

АҚШ: су тасқынынан сақтандыру

АҚШ-та су тасқынынан міндетті сақтандыру федералды ипотека алушылар үшін қолданылады. Бұл шара тәуекел аймақтарында орналасқан жылжымайтын мүлікті қорғаудың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Бастама сонымен қатар су тасқынының экономикаға әсерін айтарлықтай азайтады, табиғи апаттан кейін қалпына келтіру үшін қаржыны қамтамасыз етеді.

Ұлыбритания: ипотека және су тасқынынан сақтандыру

Ұлыбританияда ипотекасы бар үй иелеріне арналған міндетті су тасқынынан сақтандыру бағдарламасы ұқсас мысал бола алады. Осы шараның

арқасында сақтандырудың ену деңгейі айтарлықтай артып, су тасқыны кезінде қаржылық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Түркия: жер сілкінісінен мемлекеттік сақтандыру

Түркия бірегей бағдарламаны — жер сілкінісінен міндетті мемлекеттік сақтандыруды (DASK) енгізді. Барлық тұрғын үйлер сақтандырудың осы түрін ресімдеуге міндетті, бұл табиғи апаттарға көмек көрсету үшін ұжымдық резервтік қор құруға ықпал етеді. Бұл шара халықты қорғау шарасы ғана емес, сонымен қатар азаматтарды сақтандыру компанияларына жүгінуге итермелейтін ескерту стратегиясы болды.

Жапония: жер сілкінісінен сақтандыру

Сейсмикалық белсенділіктің жоғары деңгейімен танымал Жапонияда жер сілкінісінен міндетті сақтандыру тек өрттен міндетті сақтандыруға қосымша ретінде қол жетімді. Бұл қосымша қорғаныс қабатын жасайды және азаматтар арасында сананың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Румыния: табиғи апаттардан міндетті сақтандыру

2010 жылдан бастап Румынияда жер сілкінісі, су тасқыны және көшкіннен міндетті сақтандыру бар, бұл Украина мемлекетінің қауіпсіздікті жақсартуға деген ұмтылысын көрсетеді. Алайда, сақтандырудың бұл түрінің енуінің төмен деңгейі (ғимараттардың шамамен 20%) халықтың хабардарлығы мен қатысуын арттыру қажеттілігін көрсетеді.

Исландия: автоматты міндетті сақтандыру

Исландия табиғи апаттардан сақтандырудың автоматты жүйесін қолданады, онда сақтандыру компаниялары мемлекеттік қорға сыйлықақы жинайды. Бұл табиғи апаттарға қарсы әрекет ету үшін тиісті ресурстарды қамтамасыз етеді және сақтандыру полистерін жеке-жеке рәсімдеуді қажет етпейтін азаматтар үшін қорғаныс жасайды.

Табиғи апаттар қаупінен міндетті сақтандыру әлемнің әртүрлі елдерінде өзінің оң нәтижелерін көрсетеді. Жоғарыда келтірілген мысалдардың әрқайсысы сақтандыру бағдарламаларын жүзеге асыруда мемлекеттік саясат пен қолдаудың қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Табиғи апаттардан тұрақты сақтандыру мүлікті қорғап қана қоймайды, сонымен қатар экономика мен жалпы қоғам үшін салдарды жеңілдетуге көмектеседі. Әр ел үшін бейімделген бағдарламаларды әзірлеу табиғи апаттар кезінде қауіпсіздік пен стейкхолдерлердің деңгейін арттырудың маңызды қадамы болады.

Америка Құрама Штаттарында тұрғын үй жылжымайтын мүлігі үшін ең жоғары сақтандыру лимиті 250 000 долларды (113,7 млн теңге) және коммерциялық жылжымайтын мүлік үшін 500 000 долларды (227,5 млн теңге) құрайды. Жапонияда сақтандыру компаниялары келісім бойынша лимиттер белгілейді және ірі корпорациялар үшін олар өрттен сақтандыру сомасының 5% - на дейін шектелуі мүмкін. Жаңа Зеландияда EQCover бағдарламасы бойынша қамтудың ең жоғары сомасы 300 000 долларға (136,5 млн теңге) дейін ұлғайтылды, ал EQC жарнасының мөлшері 480 долларға (218 400 теңге) дейін өсті. Францияда табиғи апаттардан қайта сақтандырудың мемлекеттік жүйесі шексіз қамтуды қамтамасыз етеді, бірақ қорларды қолдау үшін Үкімет

қосымша қаражат салуға және қосымша сақтандыру тарифтерін көтеруге мәжбүр болды.

АҚШ-та Калифорния сияқты жер сілкінісінен сақтандыру, сондай-ақ Флоридадағы дауылдан қайта сақтандыру бойынша мемлекеттік қорлар бар. Ұлыбританияда су тасқынынан сақтандыру үшін Еуропадағы ең ірі Flood re бағдарламасы жүзеге асырылуда. Түркияда жер сілкінісінен міндетті сақтандыруды басқаратын мемлекеттік апаттан сақтандыру пулы (tcip) құрылды. Сонымен қатар, Францияда ауыл шаруашылығы, үй иелеріне өтемақы төлеу және терроризмнен сақтандыру сияқты салаларды қамтитын бірнеше мемлекеттік сақтандыру бағдарламалары бар. ССР барлық осы бағдарламалар бойынша қайта сақтандыру қолдауын ұсынады, соңғы саты ретінде әрекет етеді.

Халықаралық тәжірибе табиғи апаттармен байланысты тәуекелдерді тиімді азайту үшін мемлекет пен жеке сектор арасындағы серіктестіктің маңыздылығын көрсетеді. Табысты сақтандырудың негізгі факторлары қайта сақтандыру, алдын алу бағдарламалары, стратегияларды әзірлеу және төтенше жағдайларға ден қоюдың тиімді тетіктері болып табылады. Халықтың қауіпсіздігі мен экономиканың орнықтылығын қамтамасыз ету үшін Қазақстан сақтандыру нарығын дамытуды жалғастырып, апатты тәуекелдерді басқарудың жаңа әдістерін енгізуі тиіс [3].

Тәуекелдерді сақтандыру кәсіпкерлерге табиғи апаттар, техникалық ақаулар, ұрлық немесе кәсіби қателер сияқты әртүрлі факторлардан ықтимал шығындарды азайтуға көмектеседі. Сақтандыру полистерін дұрыс таңдау бизнесмендерге өз активтерін қорғауға ғана емес, сонымен қатар қаржылық жағдайының тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сақтандыру бизнесті сақтап қалуға ғана емес, оны барынша тиімді басқаруға көмектесетін тәуекелдерді басқарудың маңызды құралына айналды.

Сонымен қатар, сақтандыру полисінің болуы инвесторлар мен серіктестер тарапынан сенімді арттыруы мүмкін. Сақтандыру ынтымақтастық туралы шешім қабылдау кезінде шешуші фактор бола алатын, ойластырылған тәуекелдерді басқару стратегиясының болуын көрсетеді.

Қазақстанда сақтандыру нарығы белсенді дамып келеді, бірақ бірқатар проблемалармен бетпе-бет келіп отыр.

Біріншіден, көптеген кәсіпкерлер сақтандырудың маңыздылығын жете бағалап, оны қорғау мен дамытудың стратегиялық құралы ретінде емес, бюджетке қосымша жүктеме ретінде қарастырады. Бұл жеткіліксіз сақтандыруға және кәсіпкерлік қызметпен байланысты жоғары тәуекелдерге әкеледі.

Екіншіден, сақтандыру компанияларына деген сенімсіздіктің белгілі бір деңгейі бар, бұл келісім-шарттар талаптарының әрдайым ашық болмауынан және төлем жасаудан жиі бас тартудан туындайды. Бұл ресейлік кәсіпкерлердің сақтандыруға теріс көзқарасын тудырды және нарықтың өсуіне кедергі келтіруде.

Үшіншіден, заңнамалық және реттеуші аспектілер де жетілдіруді қажет етеді. Сақтандыру шарттарын, сондай-ақ сақтанушылардың құқықтарын қорғауды нақтырақ реттеу қажет. Бұл саладағы ашықтық пен сенімді арттыруға көмектеседі.

Тәуекелдерді сақтандыру перспективалары

Бар проблемаларға қарамастан, Қазақстандағы кәсіпкерлік тәуекелді сақтандыру нарығы айтарлықтай әлеуетке ие. Жаһандану және экономиканы цифрландыру жағдайында сақтандырудың мамандандырылған шешімдерін әзірлеуді талап ететін тәуекелдердің жаңа түрлері пайда болуда.

Блокчейн және жасанды интеллект сияқты заманауи технологиялар сақтандыру процестерін айтарлықтай жақсартуға, автоматтандыруды арттыруға және әкімшілік шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Үлкен деректерді пайдалану, сондай-ақ сақтандыру қызметтерін даралау және тәуекелдерді дәлірек бағалау үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Кәсіпкерлік тәуекелді сақтандыру тек қаржылық құрал ғана емес, сонымен қатар бизнесті басқару стратегиясының құрамдас бөлігі болып табылады. Белгісіздік пен тұрақсыздық жағдайында сақтандыруды өз қызметінің элементі ретінде белсенді түрде пайдаланатын кәсіпкерлер бәсекелестік артықшылықтарға ие болатынын түсіну маңызды. Қазақстанда сақтандыру нарығының дамуын аяқтау үшін бар кедергілерді жою, заңнамалық базаны дамыту және кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылық деңгейін арттыру қажет. Бұл сақтандыруды бизнес үшін неғұрлым қолжетімді және тиімді құрал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Шихахмедов Р. Ш. Страхование сельскохозяйственных рисков с государственной поддержкой: проблемы и пути их решения // Устойчивое развитие науки и образования. 2016. № 3. С. 74-78.
2. Юлдашев Р.Т. Глобальные риски 2018г. и перспективы управления ими. Страхование дело. 2018. № 2. С. 3-12
3. Ю.Т. Ахвледиани Информационная безопасность и роль страховой защиты в условиях цифровой экономики. Сборник трудов XIX Междунар. научн. практ. конф. 2018.с. 20-22

ОӘЖ 343.6

ОТБАСЫ ІШІНДЕГІ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ МЕН ОТБАСЫ ІШІНДЕГІ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН-АЛУ НЕГІЗДЕРІ

Калиева А.Ә., Айдарханова Ш.М., Оразбеков Б.Д., Сейдимхан Н.А.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной работе рассматривается генезис преступлений против бытового насилия, выявляются основные факторы, способствующие его распространению, а также предлагаются основные подходы к его профилактике. Кроме того, рассматриваются такие

факторы, как патриархальные взгляды, гендерные стереотипы, а также неосведомленность жертв о доступных ресурсах поддержки.

Summary: This paper examines the genesis of crimes against domestic violence, identifies the main factors contributing to its spread, and suggests basic approaches to its prevention. In addition, factors such as patriarchal attitudes, gender stereotypes, and victims' ignorance of available support resources are considered.

Отбасылық зорлық-зомбылық-бұл қоғам өмірінің әртүрлі салаларына әсер ететін көп қырлы мәселе. Ол физикалық және психологиялық түрде көрінеді және жеке адамдар үшін де, бүкіл отбасы үшін де ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Отбасылық зорлық-зомбылық қылмыстарының генезисі бірқатар әлеуметтік, экономикалық және мәдени факторлармен байланысты. Отбасылық зорлық-зомбылықтың алдын алу әр түрлі мемлекеттік және қоғамдық институттардың кешенді көзқарасы мен өзара әрекеттесуін талап етеді.

Отбасы өмір сүретін әлеуметтік орта оның мүшелері арасындағы қарым-қатынасты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Қақтығыстар, қылмыс пен тұрақсыздық деңгейі бар зорлық-зомбылық пен агрессия деңгейі жоғары қоғамдарда отбасылық зорлық-зомбылық ықтималдығы айтарлықтай артады. Мысалы, жұмыссыздық пен кедейлік деңгейі жоғары аудандар көбінесе отбасылардағы зорлық-зомбылық сахнасына айналады. Отбасындағы ерлер мен әйелдердің рөлдері туралы мәдени нормалар мен стереотиптер де зорлық-зомбылыққа ықпал етеді. Ер адам отбасының басшысы ретінде қарастырылатын патриархалдық қоғамдарда зорлық-зомбылық әйел мен балаларды бақылаудың қалыпты құралы ретінде қабылдануы мүмкін. Бұл тәсіл зорлық-зомбылықты ақтап қана қоймайды, сонымен қатар оны көрінбейтін етеді, бұл оны айыптауды және алдын алуды қиындатады. Әлеуметтік оқшаулану отбасылық зорлық-зомбылыққа ықпал ететін ең қауіпті факторлардың бірі болып табылады. Құрбандар достарының, туыстарының немесе қоғамдық ұйымдардың қолдауына қол жеткізе алмаған кезде, олар осал болады. Оқшаулану физикалық (мысалы, қозғалысты шектеу) және эмоционалды (мысалы, өзін-өзі бағалауды төмендетуге бағытталған манипуляциялар) болуы мүмкін. Әлеуметтік орта, соның ішінде отбасы мен қоғамдық институттардың әсері жеке адамдардың психикалық денсаулығына әсер етуі мүмкін. Мысалы, зорлық-зомбылық болған отбасыларда өскен адамдар оны норма ретінде қабылдап, өмірлерінде осы мінез-құлықтарды қайталай алады. Нашақорлық (мысалы, алкогольдік немесе есірткілік) және психикалық бұзылулар отбасындағы зорлық-зомбылыққа ықпал ететін әлеуметтік факторлар ретінде де әрекет етуі мүмкін. Мұндай проблемалардан зардап шегетін адамдар өздерінің іс-әрекеттерін бақылауды жоғалтуы және жақындарына агрессия көрсетуі мүмкін. Отбасылық зорлық-зомбылық генезисіне ықпал ететін әлеуметтік факторлар әртүрлі және өзара байланысты. Бұл факторларды түсіну зорлық-зомбылық құрбандарының алдын алу және оларға көмектесудің тиімді шараларын әзірлеу үшін маңызды. Мәселені шешудің кешенді тәсілі қоғамдық пікірмен жұмыс істеуді, мәдени нормаларды

Өзгертуді, білім беруді және ресурстарға қол жеткізуді, сондай-ақ дағдарыс жағдайында отбасылар мен жеке тұлғаларды қолдауды қамтиды.

Психологиялық аспектілер отбасылық зорлық-зомбылық генезисінде де маңызды рөл атқарады. Зорлық-зомбылық жасаушылар көбінесе балалық шақтан травматикалық тәжірибеге ие, бұл ересек жастағы агрессивті мінез-құлықта көрінуі мүмкін. Эмоционалды тұрақсыздық, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және агрессияны бақылау проблемалары да зорлық-зомбылыққа ықпал етуі мүмкін.

Құқық қолданудың тиімсіз жүйесі және зорлық-зомбылық құрбандарын құқықтық қорғаудың болмауы да осы құбылыстың таралуына ықпал етеді. Заңнама тиісті қорғаныс шараларын қамтамасыз етпеуі мүмкін, ал жәбірленушілер көбінесе құқық қорғау органдарының біржақты көзқарастарына тап болады. Көптеген елдерде тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғауға бағытталған нақты және тиімді заңдар жоқ. Заңнамада «тұрмыстық зорлық-зомбылық» ұғымы, сондай-ақ жақындауға тыйым салу немесе жәбірленушілерге арналған уақытша баспана сияқты белгілі бір қорғаныс шаралары болмауы мүмкін. Бұл құрбандарды қажетті қорғаныс пен қолдауға жол бермей, осал етеді. Заңдар болса да, оларды жүзеге асыру және қолдану өте тиімсіз болуы мүмкін. Құқық қорғау органдары кейде отбасылық зорлық-зомбылық туралы шағымдарды байыпты қабылдамайды, мұндай оқиғаларды жеке істер ретінде қабылдайды, бұл құрбандардың өтініштерін елемеуге әкелуі мүмкін. Бұл түсінбеушілік зорлық-зомбылықтың қайталануына және құқық қорғау органдарындағы құрбандардың қатты көңілін қалдыруы мүмкін [1].

Құқық қолданудың тиімсіз жүйесі және зорлық-зомбылық құрбандарын құқықтық қорғаудың болмауы отбасылық зорлық-зомбылық құқық бұзушылықтардың таралуына ықпал етеді. Жағдайды жақсарту үшін неғұрлым тиімді заңнамалық бастамаларды әзірлеу және енгізу, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің біліктілігін арттыру, сондай-ақ құрбандарды қорғауға және отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған ведомствоаралық өзара іс-қимыл тетіктерін құру қажет. Тек кешенді тәсіл тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының құқықтарына нақты өзгерістер мен қорғауды қамтамасыз ете алады. Отбасылық зорлық-зомбылықтың алдын алу негіздері: алдын алудың негізгі бағыттарының бірі-халыққа отбасылық зорлық-зомбылық мәселесі туралы білім беру және білім беру. Бұған қақтығыстарды шешу дағдыларын үйрету, сондай-ақ зорлық-зомбылықтың салдары мен қол жетімді қорғаныс шаралары туралы хабарлау кіреді. Құқық бұзушылармен олардың мінез-құлқын және зорлық-зомбылыққа деген көзқарасын өзгертуге бағытталған бағдарламалар тиімді болуы мүмкін. Мұндай бағдарламаларға психотерапия, топтық жұмыс және қарым-қатынас дағдыларын үйрету кіруі мүмкін. Зорлық-зомбылық құрбандарын кешенді құқықтық қорғау, соның ішінде заң көмегіне қол жеткізу және уақытша тұру үшін арнайы мекемелер құру қажет. Заңнама зорлық-зомбылықтың алдын алуға және құрбандарды қорғауға бағытталуы керек.

Отбасылық зорлық - зомбылық қылмыстарының генезисі-бұл алдын-алудың кешенді тәсілін қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс. Білім беру, құқық бұзушылармен жұмыс, Құқықтық қорғау және ведомствоаралық өзара іс-қимыл отбасындағы зорлық-зомбылық деңгейін төмендетуге ықпал ететін негізгі аспектілер болып табылады. Тек бірлескен күш-жігермен ғана айтарлықтай өзгерістерге қол жеткізуге және отбасыларда қауіпсіздік пен әлауқатты қамтамасыз етуге болады [2].

Отбасылық зорлық-зомбылық қылмыстарының генезисі әлеуметтік, психологиялық және құқықтық аспектілерді қоса алғанда, көптеген өзара байланысты факторларға байланысты күрделі процесс болып табылады. Экономикалық тұрақсыздық, ерлер мен әйелдердің рөлдері туралы мәдени стереотиптер және білімнің жетіспеушілігі сияқты әлеуметтік жағдайлар отбасындағы зорлық-зомбылықтың таралуына қолайлы жағдай жасайды.

Сонымен қатар, тиімсіз орындау жүйесі және құқық қорғау органдарының біржақты көзқарасы жәбірленушілерді қажетті қорғау және қолдау тетіктерінен айыра отырып, жағдайды нашарлатады. Жәбірленушілермен және құқық бұзушылармен жұмыс істеудің мамандандырылған тәсілінің болмауы зорлық-зомбылық деңгейінің төмендеуіне де кедергі келтіреді. Отбасылық зорлық-зомбылықтың тиімді алдын алу үшін құқықтық реттеуді, білім беру бағдарламаларын және белсенді ведомствоаралық ынтымақтастықты қамтитын кешенді тәсіл қажет. Осылайша, отбасылық зорлық-зомбылыққа қарсы сәтті күрес заңнама деңгейінде де, қоғамдық сана деңгейінде де кешенді және жүйелі өзгерістерді қажет етеді. Мемлекеттің, қоғамның және отбасылардың бірлескен күш-жігері арқылы ғана отбасындағы зорлық-зомбылық деңгейін төмендету және құрбандарды қорғауды қамтамасыз ету үшін жағдай жасауға болады, бұл сайып келгенде қауіпсіз және гүлденген қоғамға әкеледі [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2024.09.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

2. Жансараева Р.Е., Маликова Ш.Б., Избасова А.Б., Арын А.А., Ергали А.М. Қылмыстық құқықтың жалпы бөлімінен дәрістер курсы. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 156 б.

3. Уткин В.А. Проблемы уголовно- исполнительного права: учебно-методический комплекс.-Томск: Издательство Томского государственного университете, 2023.-158 с.

КӘСІБИ ЗАҢ КӨМЕГІН КӨРСЕТУ САЛАСЫНДАҒЫ АДВОКАТУРАНЫҢ РӨЛІ

Камалбай А.А., Меқуалы Қ.Қ., Жарқынбек Қ.Р., Бекмухаметов А.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье отражена важность адвокатской деятельности в контексте современной правовой системы, а также ее влияние на обеспечение прав и законных интересов граждан и организаций. Также с современных позиций определяется конституционно-правовая роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь в условиях формирования гражданского общества.

В статье рассматривается важность адвокатуры в системе оказания профессиональной юридической помощи, отмечается ее вклад в обеспечение доступности и качества юридических услуг для населения, а также анализируются вызовы и перспективы развития данной отрасли.

Summary: This article reflects the importance of advocacy in the context of the modern legal system, as well as its impact on ensuring the rights and legitimate interests of citizens and organizations. The constitutional and legal role of the bar in the realization of the constitutional right to qualified legal assistance in the context of the formation of civil society is also determined from a modern perspective.

The article examines the importance of advocacy in the system of providing professional legal assistance, notes its contribution to ensuring the accessibility and quality of legal services for the public, and analyzes the challenges and prospects for the development of this industry.

Адвокатура азаматтарға кәсіби заң көмегін көрсету арқылы сот төрелігі жүйесінде шешуші рөл атқарады. Бұл функцияның маңыздылығын асыра бағалау қиын, өйткені білікті құқықтық қолдауға қол жеткізу адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруды және қорғауды қамтамасыз етеді.

Адвокатура азаматтар мен заңды тұлғаларға кәсіби құқықтық көмек көрсететін құқықтық жүйенің ажырамас бөлігі болып табылады. Адвокаттардың құқықтық қорғаудағы рөлі теңдесі жоқ, өйткені адвокаттар әділеттілік пен құқықтық тұрақтылықты қамтамасыз етудің негізгі агенттері болып табылады [1].

Адвокаттар өз клиенттерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған бірқатар функцияларды орындайды. Олар сотта өз клиенттерінің мүдделерін білдіреді, заң мәселелері бойынша кеңес береді, шарттар мен басқа да заңды маңызды құжаттарды жасайды. Адвокаттар клиенттерге нақты құқықтық мәселелерді шешуге көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар халықаралық және ұлттық заңдарға сәйкес олардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ететіндігін атап өткен жөн.

Адвокатураның негізгі қағидаттарының бірі-кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейі. Адвокаттар қатаң оқыту және сертификаттау процесінен өтеді, бұл олардың сапалы заңгерлік қызмет көрсету қабілетіне кепілдік береді. Осы

құзыреттіліктің арқасында адвокаттар өз клиенттеріне тиімді құқықтық көмек көрсете алады.

Адвокаттар кәсіби этиканың жоғары стандарттарын сақтауға міндетті, соның ішінде құпиялылық, клиенттердің мүдделерін тиісті қызғанышпен білдіру, сондай-ақ мүдделер қақтығысын болдырмау.

Адвокатураның құқықтық қорғаудағы рөлі шынымен де теңдесі жоқ. Адвокаттар бірнеше себептерге байланысты әділеттілік пен құқықтық тұрақтылықты қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады:

1. Мүдделерді білдіру: адвокаттар өз клиенттерінің мүдделерін сотта қорғайды, оларға құқықтық қорғауды және олардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді.

2. Заңдарды түсінуге көмектесу: адвокаттардың заңнама бойынша білімі мен тәжірибесі бар, бұл оларға клиенттерге заңға сәйкес олардың құқықтары мен міндеттерін түсінуге көмектесуге мүмкіндік береді.

3. Әділ процесті қамтамасыз ету: адвокаттар әділ сот процестерін жүргізуге ықпал ететін сот ісін жүргізу рәсімдері мен ережелерінің сақталуын қамтамасыз етеді.

4. Заңсыз әрекеттердің алдын алу: адвокаттар клиенттерге туындаған жағдайларды шешудің заңды жолдары туралы кеңес беру арқылы заңды мәселелер мен заңсыз әрекеттерден аулақ болуға көмектеседі.

5. Құқықтар мен бостандықтарды қорғау: адвокаттар азаматтардың заңмен және Конституциямен кепілдендірілген негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғайды [2].

Кәсіби құзыреттілігі мен этикалық стандарттарының арқасында адвокаттар құқықтық жүйенің ажырамас бөлігі болып табылады және заңдылық пен заңдылықты сақтауда маңызды рөл атқарады.

Арнайы мәртебесі бар және тиісті дайындықтан өткен адвокаттар жеке және заңды тұлғаларға білікті заң көмегін көрсетеді. Олар өз клиенттерінің атынан сот, құқық қорғау органдары және басқа инстанциялар алдында өз құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында әрекет етеді. Сонымен қатар, адвокаттар өз клиенттеріне құқықтық мәселелер мен процедураларды түсінуге көмектесу арқылы әділеттілікке қол жеткізуде маңызды рөл атқарады.

Адвокатура кәсіби заң көмегін көрсету саласында шешуші рөл атқарады. Оның рөлі сотта клиенттердің мүдделерін білдіруде ғана емес, сонымен қатар кеңес беруде, қорғау стратегияларын әзірлеуде, құқықтық сараптама беруде, сондай-ақ әртүрлі құқықтық жағдайларда заңдылықтың сақталуын қамтамасыз етуде.

Зерттеу объектісі кәсіби заң көмегін көрсетудегі адвокатураның рөлі мыналарды қамтуы мүмкін:

- Адвокаттардың кәсіби міндеттері: құқықтық ақпаратты зерделеу және талдау, клиенттерге кеңес беру, қорғау стратегияларын әзірлеу, сотта және басқа да құқықтық инстанцияларда клиенттердің мүдделерін білдіру.

- Заңдылықты сақтаудағы және азаматтардың құқықтарын қорғаудағы адвокаттардың рөлі: заңдарды қолдану практикасын зерттеу, азаматтардың

құқықтарының бұзылуын анықтау, сот және әкімшілік рәсімдерде клиенттердің мүдделерін қорғау.

- Адвокаттар қызметінің тиімділігі: қорғау стратегияларының нәтижелілігін бағалау, әртүрлі жағдайларда клиенттердің мүдделерін білдірудің тиімділігін талдау, адвокаттық практиканың сәттілігіне әсер ететін факторларды зерттеу.

Адвокатураның рөлін зерттеу әдістері мыналарды қамтуы мүмкін:

- Құқықтық практиканы талдау: сот шешімдерін, төрелік практиканы, сондай-ақ азаматтардың құқықтары мен клиенттердің мүдделерін қорғау саласындағы прецеденттерді зерттеу.

- Эмпирикалық зерттеулер: адвокаттар мен клиенттердің сауалнамалары, адвокаттардың қызметі туралы статистикалық деректерді талдау, клиенттердің көрсетілетін қызметтердің сапасына қанағаттану деңгейін бағалау.

- Құжаттамалық талдау: адвокаттар өз жұмысында кездесетін негізгі тенденциялар мен қиындықтарды анықтау үшін нормативтік актілерді, құқықтық әдебиеттерді, Адвокаттық қызмет туралы есептерді зерттеу.

- Кейс-стади: нақты жағдайларды талдау
адвокаттар табысты стратегиялар мен проблемалық жағдайларды анықтау үшін заң көмегін көрсетті.

Кәсіби заң көмегін көрсетудегі адвокатураның рөлін зерттеу бұл мамандықтың қоғамдағы маңыздылығын түсініп қана қоймай, сонымен қатар заң қызметтерінің сапасын жақсарту және азаматтардың құқықтарын тиімді қорғауды қамтамасыз ету жолдарын анықтауға көмектеседі.

Адвокатураның тарихы ежелгі дәуірден бастау алады, онда сотта адамның мүдделерін қорғау тек заңдарды білуді ғана емес, сонымен бірге өз дәлелдерін сенімді түрде жеткізе білуді де талап етті. Уақыт өте келе адвокатураның рөлі тек күшейіп, көптеген елдердің құқықтық жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды.

Адвокатураның Рим империясынан бастап ұзақ тарихы бар, онда адвокаттар сот ісін жүргізуде маңызды рөл атқара бастады. Уақыт өте келе адвокатураның функциялары мен мәртебесі айтарлықтай дамыды, бұл құқықтық жүйелер мен қоғамдық қатынастардағы өзгерістерді көрсетті [3].

Қазіргі әлемде адвокатура сотта азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау құралы ғана емес, сонымен қатар әртүрлі құқықтық жағдайларда делдалдықтың, консультациялардың және мүдделерді білдірудің маңызды құралы болып табылады. Адвокаттар азаматтық, қылмыстық, әкімшілік және өзге де сипаттағы істерде құқықтық қолдауды қамтамасыз етеді.

Адвокатура қазіргі Қазақстанда білікті заң көмегіне қол жеткізуді қамтамасыз етуде және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауда маңызды рөл атқарады. Адвокаттар азаматтарға қылмыстық және азаматтық, еңбек және отбасы сияқты әртүрлі құқық салаларында құқықтық көмек көрсетеді.

Адвокатура қазіргі Қазақстанда білікті заң көмегіне қол жеткізуді қамтамасыз етуде және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын

қорғауда маңызды рөл атқарады. Адвокаттар азаматтарға қылмыстық және азаматтық, еңбек және отбасы сияқты әртүрлі құқық салаларында құқықтық көмек көрсетеді.

Адвокатураның маңызды функциялары:

1. Сотта клиенттердің мүдделерін білдіру. Адвокаттар сотта өз клиенттерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді, заңнаманың дұрыс қолданылуын қамтамасыз етеді және әділ процесті қамтамасыз етеді.

2. Құқықтық мәселелерді шешуге көмектесу. Адвокаттар клиенттерге әртүрлі жағдайларда өздерінің құқықтары мен міндеттерін түсінуге көмектесу арқылы құқықтық мәселелер бойынша кеңес береді.

3. Соттан тыс тәртіпте құқықтық консультациялар беру және сүйемелдеу. Адвокаттар азаматтарға сотқа жүгінгенге дейін құқықтық мәселелерді шешуге көмектеседі, оларға құжаттарды рәсімдеуге, келіссөздер жүргізуге және т. б.

4. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау. Адвокаттар азаматтардың құқықтарын қорғайды және олардың мемлекет немесе басқа тараптар тарапынан сақталуын қамтамасыз етеді [4].

Адвокаттар өз жұмыстары арқылы заңдылықтың сақталуын қамтамасыз ету және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау арқылы құқықтық мемлекеттің нығаюына ықпал етеді.

Адвокатураның басты міндеті – қолданыстағы заңнамаға сәйкес клиенттердің құқықтары мен мүдделерін қорғау. Бұған заңгерлік кеңес беру, сотқа құжаттарды дайындау және тапсыру, сот процестері кезінде клиенттің мүдделерін білдіру және т.б. кіреді. Адвокаттар азаматтар мен ұйымдардың әділ сот ісін жүргізу құқығын қорғау мүмкіндігіне ие болуын қамтамасыз етеді.

Адвокатура сонымен қатар құқықтық жүйені дамытуға және жетілдіруге айтарлықтай үлес қосады. Адвокаттардың практикалық тәжірибесі, олардың Құқықтану ғылымына қатысуы, заңнаманы әзірлеу және білім беру қызметі сот төрелігінің тиімділігін арттыруға және әділ құқықтық өрісті қалыптастыруға ықпал етеді.

Адвокатураның этикасы кәсіби қызметте ерекше орын алады. Қатаң этикалық нормалар мен мінез-құлық стандарттары адвокат мамандығына деген сенімділіктің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Құпиялылықты сақтау, адалдық, тәуелсіздік және клиенттің мүдделеріне адалдық адвокаттық қызметтің негізі болып табылады [5].

Адвокатура үшін негізгі сын-қатерлердің қатарында заң қызметтерінің қолжетімділігін қамтамасыз ету, кәсіпқойлық пен этиканың жоғары стандарттарын сақтау, сондай-ақ құқықтық орта мен технологиялардағы өзгерістерге бейімделу мәселелерін бөліп көрсетуге болады. Адвокатураның мемлекеттік және корпоративтік құрылымдардан тәуелсіздігін қамтамасыз ету мәселесі де өзекті.

Адвокатураның болашағы заң қызметтерінің сапасын арттыру, кәсіби қоғамдастықты дамыту және заң көмегін көрсету практикасына

инновацияларды енгізу арқылы оның қоғамдағы рөлін нығайтумен байланысты. Халықаралық ынтымақтастық және құқықтық көмек саласында тәжірибе алмасу да маңызды аспект болып табылады.

Кәсіби заң көмегін көрсету саласындағы адвокатураның рөлін асыра бағалау мүмкін емес. Ол әділдікті қамтамасыз етеді, азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен мүдделерін қорғайды, сондай-ақ құқықтық мемлекеттің дамуына ықпал етеді. Адвокаттардың тиімді жұмысы құқықтық жүйеге деген сенімді нығайтып қана қоймай, әділетті және тең құқықты қоғам құруға ықпал етеді.

Кәсіби заңгерлік көмек көрсету саласындағы адвокатураның рөлін асыра бағалау қиын. Білікті заң қызметтеріне қол жетімділікті қамтамасыз ете отырып, адвокаттар адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауда, сондай-ақ құқықтық жүйені дамыту мен жетілдіруде шешуші рөл атқарады. Адвокатураның кәсібилігі, жауапкершілігі және жоғары этикалық стандарттары оның қазіргі қоғамдағы маңыздылығы мен қажеттілігінің кепілі болып табылады.

Осылайша, құқық қорғаудың әлеуметтік қоғамдық институты бола отырып, қазіргі заманғы адвокатура қоғам үшін өмірлік маңызды функцияларды орындайды. Құқықтар мен бостандықтарды қорғауды конституциялық қамтамасыз ету механизмінде ол айтылмаған қоғамдық келісім шартының нақты нысаны ретінде, әлеуметтік өзара көмектің бір түрі ретінде, сот төрелігінің дұрыс жүргізілуіне тәуелсіз азаматтық қадағалау, биліктің озбырлығын тежейтін күш ретінде сот төрелігі мен заң шығару саласындағы мемлекеттік саясатқа қоғамдық ықпал ету факторы ретінде әрекет етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2018 жылғы 5 шілдедегі № 176-VI ҚРЗ.
2. Зозуля А.А. Адвокатура как саморегулируемый институт гражданского общества: теоретико-правовой аспект. Евразийская адвокатура. 2021;5(54):62–68
3. Алексеева Е.В., Алексеев Д.Н. Понятие и правовая природа юридической услуги / Е.В. Алексеева, Д.Н. Алексеев // В сборнике: Теоретические и практические аспекты развития юридической науки Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции. - 2017. - С. 16 - 21.
4. Урусбиев М.Т. Роль адвоката-защитника в обеспечении права подсудимого на защиту // Аллея науки. 2018. Т. 6. № 6 (22). С. 167-171.
5. Щуковская О.М. Правовое регулирование деятельности по оказанию правовых услуг: дис. канд. юрид. наук / О.М. Щуковская. СПб., 2001. 223 с.

ЕЛІМІЗДЕ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ДАМУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Канжарбеков К.Н., Танхыбаев Е.Е., Савулебек Н.Е., Көсек К.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Тленшин Т.Б.
«Мирас» университеті, Шымкет қ., Қазақстан

Резюме: Сегодня многие страны рассматривают инновационное развитие экономики как один из основных способов обеспечения экономического роста и конкурентоспособности. Наиболее обсуждаемыми вопросами инноваций в Республике Казахстан являются: институты, финансы, регулирование, кадры, технологии, права интеллектуальной собственности. Сравнительно новый аспект исследований, такой как открытые инновации, может стать неотъемлемым элементом реализации стратегии индустриально-инновационного развития Казахстана.

Summary: Today, many countries consider the innovative development of the economy as one of the main ways to ensure economic growth and competitiveness. The most discussed issues of innovation in the Republic of Kazakhstan are: institutions, finance, regulation, personnel, technologies, intellectual property rights. A relatively new aspect of research, such as open innovation, can be an integral element in the implementation of Kazakhstan's industrial-innovative development strategy.

Қазіргі уақытта экономикалық дамудың индустриялық кезеңі инновациялық «білім экономикасымен» ауыстырылуда, онда зияткерлік меншікті иелену және пайдалануды сауатты басқару экономикалық жүйе субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Қоғамды ақпараттандыру және жеке меншіктің нарықтық қатынастарының қарқынды қалыптасуы жағдайында интеллектуалдық қызмет нәтижесінде жасалған білім инновациялық қызметтің негізгі субъектісіне және өндіргіш күштердің негізгі құрамдас бөлігіне айналады. Соңғы екі ғасырда зияткерлік меншік қоғамдық өндірістің маңызды факторларының біріне айналды. Интернеттің, электрондық коммерцияның, халықаралық ынтымақтастықтың және жаңа технологиялық шындықтар контекстіндегі тауарлар алмасуының дамуымен елдер санының артуы жағдайында зияткерлік меншік олардың бюджеттерінің шамамен 1/6 бөлігін «кұрады» және бұл үлес әлі де жалғасуда. жылдам өседі [1].

Сондай-ақ қазіргі әлемде білім экономикасына, сәйкесінше зияткерлік меншікке (IP) мән берілуде. Алайда, материалдық емес активтер, атап айтқанда идеялар, технологиялар, басқару шешімдері, зияткерлік меншік объектілері (зияткерлік қызмет нәтижелеріне айрықша құқық), ұйымның іскерлік беделі олардың құндылығының барабар нысандарына, экономикалық және әлеуметтік өлшемдерге және құқықтық стандарттарға ие емес зияткерлік меншік ұғымын енгізу қажеттілігі болып табылады.

Зияткерлік меншік – бұл интеллектуалдық еңбек өнімдерін жасау, оларды айырбастау және пайдалану процесінде дамитын қатынастарды реттейтін құқықтарды қамтитын ұжымдық ұғым. Басқаша айтқанда, зияткерлік меншік кез-келген саладағы интеллектуалдық және шығармашылық қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтарды білдіреді [2].

«Зияткерлік меншік» термині ғылыми айналымға және заңнамаға енген, зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижелерін және ерекше құқықтар (зияткерлік меншік) объектісі болуы мүмкін дараландыру құралдарын пайдалануды үшінші тұлғалар ғана жүзеге асыра алады. авторлық құқық иесінің келісімі [3].

Интеллектуалдық меншік объектілеріне авторлық құқық, сабақтас құқықтар, тауар белгісіне, қызмет көрсету белгісіне құқық, тауардың шыққан жерін пайдалану құқығы, патенттік құқық жатады.

«Зияткерлік меншік» ұғымының үш мағынасы бар:

- біріншіден, бұл қарым-қатынастар жиынтығы материалдық емес игіліктерге қатысты адамдар арасындағы, зияткерлік қызметтің нәтижелері немесе оның туындылары болып табылатын;

- екіншіден, бұл адамның интеллектуалдық әрекетінің нәтижелеріне қатысты ұжымдық ұғым (интеллектуалдық мүлік);

- үшіншіден, кең мағынада (ҚР Азаматтық кодексінде заң шығарушы түсіндірген) – бұлар объектілер мен оларға құқықтар.

Зияткерлік меншік – кең мағынада термин авторлардың зияткерлік қызмет нәтижесіне немесе дараландыру құралдарына заңмен бекітілген, уақытша ерекше құқықты, сондай-ақ жеке мүліктік емес құқықтарын білдіреді. Зияткерлік меншік құқықтарын айқындайтын заңнама авторлардың зияткерлік және шығармашылық қызметінің нәтижелерін пайдаланудың жекелеген нысандарына монополиясын белгілейді, осылайша оны басқа тұлғалар біріншісінің рұқсатымен ғана пайдалана алады. «Зияткерлік меншік» түсінігінің қолдану аясы тек ерекше құқықтармен ғана шектелмейді, зияткерлік қызмет нәтижелері мен дараландыру құралдарына мүліктік құқықтардың барлық жиынтығына таралады. Зияткерлік қызметтің нәтижелерін білдіретін неғұрлым тар ұғым «зияткерлік меншік объектілері» термині болып табылады, ол зияткерлік қызметтің қорғалатын нәтижелерін және даралау құралдарын біріктіреді [4].

Зияткерлік меншік қазіргі заманғы инновациялық экономиканың дамуында маңызды рөл атқарады. Өйткені, экономика мен өндірістің кез келген саласында бәсекелестерден оқ бойы озып, табыс табудың басты жолы – инновация. Өз кезегінде, зияткерлік меншікті қорғау инновацияның негізгі нүктесі болып табылады. Ал қоғам алдында зияткерлік меншікті ашық инновациялық модельде қорғау міндеті тұр. Зияткерлік меншік институты мүлдем жаңа екені белгілі, өйткені жақында ғана меншіктің бұл түрі инженерлер мен ғалымдардың шағын тобын ғана қызықтыратын сияқты көрінді, ал қазір адамның шығармашылық еңбегінің нәтижесі және дараландыру құралдары пайда болды. Мүліктік қасиеттерге ие болды, соған сәйкес зияткерлік меншіктің де кез-келген материалдық ресурс сияқты экономикалық құндылығы мен құны бар екенін түсіну. Сондықтан қоғам дамуының қазіргі деңгейі мемлекеттен авторлардың олардың зияткерлік өндірісі өнімдеріне құқықтарын тану мен қорғауды ғана емес, сонымен қатар зияткерлік меншіктің жаңа объектілерін құруға бағытталған интеллектуалдық

шығармашылық қызметпен айналысу үшін жағдай жасауды талап етеді. Осыған орай, біздің еліміз үшін ашық инновациялық модель негізінде зияткерлік меншікті одан әрі дамытудың орасан зор перспективалары мен мүмкіндіктерін алу тек мемлекеттік органдар мен жоғары оқу орындарының тиімді ынтымақтастығында ғана мүмкін болады. Университеттерде іргелі жаңалықтар ашылып жатыр. Бұл ашылуларды инновациялық өнімге айналдыру, міндетті лицензия алу (зияткерлік меншікті қорғау үшін) және қолайлы бизнес үлгілері арқылы коммерцияландыру үшін индустрия университеттермен тығыз жұмыс істеуі керек. Білімнің әлі де мол болуы және компаниялар өздерінің ғана емес, сонымен қатар сыртқы білімдерін де тиімді пайдалануы үшін мемлекеттік институттар зияткерлік меншікпен алмасуды жеңілдету керек. Мұны істеуге мүмкіндік беретін шешімдердің бірі патенттік қорғау түріндегі процестер - мөлдір, түсінікті және болжамды. Патенттік алымдар, сондай-ақ зияткерлік меншікті қорғау шекаралары өте анық жазылуы керек. Уәкілетті органдардың тағы бір рөлі - зияткерлік меншікке қатысты бәсекелестік шағымдар бойынша шешім қабылдау. Уәкілетті органдар мұндай бұзушылықтардан туындайтын дауларды тиімді шешуге, мұндай бұзушылықтардан сөзсіз туындайтын зиян деңгейін төмендетуге және құқықтарды қалпына келтірудің тиісті әдістерін қолдануға тиіс. Мұндағы мәселе инновациялық компаниялар өз идеяларын сенімді түрде жүзеге асыра алатындай кездейсоқтық пен біржақтылықтың барлық элементтерін сот сараптамасынан алып тастау болуы керек [5].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, білім қоғамға кең таралмаған және басқалар үшін пайдалы нәрсе жасау үшін компаниялар жаңалықтармен байланысты жұмыстардың көпшілігін өздері орындауға мәжбүр болған кезде мүмкін екенін атап өткім келеді. Дегенмен, бүгінгі күні маңызды білім мен идеяларды өз шахталарына құлыптау мүлдем қажет емес, тіпті дұрыс емес, олар компанияның жеке бизнесіне қажет болған жағдайда ғана пайдаланылады. Мүмкіндіктер әлемі компанияның қоршаған ортадан алынған идеяларды шебер пайдалана алатынын және сол арқылы өз бизнесін ілгерілететінін, сонымен қатар қазіргі бизнесінің шекараларымен шектелмей, өз идеяларының артықшылығын пайдалана алатынын күтеді. Мұндай қоғам білімге, дағдыларға, адамдарға және институттарға инвестиция салып, осы біліммен бөлісуді қолдаса, ол барлық азаматтардың жақсы болашағын қамтамасыз ете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.«Санаткерлік меншік құқықтарын қорғау тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі бағдарламаны бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2002 жылғы 29 мамыр N 591. [Электрондық ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P020000591> (қаралған күні: 13.03.2022).

2.Алиев С.Б. Информационно-аналитическое исследование «Роль интеллектуальной собственности в развитии евразийской интеграции»//Евразийская экономическая комиссия, 2016.

3.Имущественная составляющая интеллектуальных прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д. Ш. Серебрякова. — Москва, 2017. — 160 с.

4.Канатов Т.К. Полномочия Евразийской экономической комиссии в области унификации и гармонизации законодательства об охране и защите авторских и смежных прав//Евразийская адвокатура, 2016. - № 2. - С. 98–101.

5.Шугуров М.В. Право интеллектуальной собственности Евразийского экономического союза: системно-правовой подход // Вестник Саратовской государственной юридической академии, 2019. - С.84

ӘӨЖ 347.3

САҚТАНДЫРУ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Каримов Ә.Е., Авалбеков М.Қ., Туленбек Б.Т., Ғабитұлы Е.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются основные тенденции страхования как инструмента управления рисками в Казахстане.

Summary: This article discusses the main trends of insurance as a risk management tool in Kazakhstan.

Кәсіпкерлік тәуекелді сақтандыру алғаш рет 1991 жылы КСР және Республикалар Одағының азаматтық заңнамасының негіздерінде заңды түрде бекітілді. Қазіргі уақытта кәсіпкерлік тәуекелді сақтандыру бойынша қатынастар сақтандыру туралы жалпы нормалармен, мүліктік сақтандыруға арналған нормалармен және бір арнайы нормамен (бап 833 ҚР АҚ) реттеледі. Кәсіпкерлік тәуекелді сақтандыру бойынша қатынастар шарт негізінде туындайды.

Келісім-шарт көптеген азаматтық-құқықтық міндеттемелердің пайда болуының ең көп тараған негізі болып табылады. Дәл осы шарт ұғымы ҚР АҚ 378 және 388-баптарында ашылады [1].

Тәуекелдерді басқару кез-келген ұйымның ауқымы мен саласына қарамастан маңызды аспектісі болып табылады. Тәуекелдерді тиімді басқару компанияларға бар тәуекелдерді уақтылы анықтауға, бағалауға және талдауға, сондай-ақ оларды азайтудың тиімді стратегияларын жасауға мүмкіндік береді.

Тәуекелдерді басқару процесі бірнеше негізгі кезеңдерді қамтиды:

Тәуекелдерді анықтау. Бұл кезеңде ұйымның қызметіне әсер етуі мүмкін барлық ықтимал тәуекелдер анықталады. Бұл қаржылық тәуекелдер, операциялық, стратегиялық, маркетингтік, экологиялық және әлеуметтік, саяси және басқа да тәуекелдер болуы мүмкін.

Тәуекелдерді бағалау. Бұл кезеңде анықталған тәуекелдерді олардың пайда болу ықтималдығы мен ықтимал зақымдануы тұрғысынан талдау және бағалау жүргізіледі. Бұл тәуекелдерге басымдық беруге және олардың ішіндегі ең маңыздыларына назар аударуға мүмкіндік береді.

Тәуекелдерді талдау. Бұл кезең тәуекелдердің табиғаты мен себептерін, сондай-ақ оларды жүзеге асырған жағдайда ықтимал салдарларды тереңірек

зерттеуді қамтиды. Бұл олардың алдын алу және азайту үшін тиімді шараларды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Төмендету стратегияларын әзірлеу. Тәуекелдерді жан-жақты талдағаннан кейін компания оларға жауап берудің оңтайлы стратегияларын қалыптастыруы керек. Бұған әртараптандыру, сақтандыру, резервтер құру, заманауи технологияларды енгізу, ұйымдастырушылық өзгерістер және тәуекелдерді басқарудың басқа әдістері кіруі мүмкін.

Тәуекелдерді басқару-бұл үнемі бақылауды, қайта қарауды және сыртқы және ішкі ортаның өзгертін жағдайларына бейімделуді қажет ететін үздіксіз процесс. Тәуекелдерді басқарудың кешенді тәсілі ғана компанияларға өз бизнесінің тұрақтылығын арттыруға, жаңа мүмкіндіктерді анықтауға және пайдалануға, сондай-ақ ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сақтандыру-қазіргі заманғы бизнестегі тәуекелдерді басқарудың негізгі құралдарының бірі. Бұл компанияларға әртүрлі тәуекелдермен байланысты күтпеген қаржылық шығындардан қорғануға мүмкіндік береді [2].

Сақтандырудың мәні тәуекелді сақтандырушы мен сақтанушы арасында қайта бөлу болып табылады. Компания белгілі бір тәуекелге тап болған кезде, ол сақтандыру шарты жасасуы мүмкін, онда сақтандырушы сақтандыру оқиғасы орын алған жағдайда шығындарды өтеу үшін жауапкершілікті өз мойнына алады. Бұған айырбастау үшін сақтанушы (компания) сақтандыру сыйлықақыларын үнемі төлейді.

Сақтандыруды тәуекелдерді басқару әдісі ретінде пайдаланудың негізгі артықшылықтары:

Қаржылық қорғау. Сақтандыру компанияны күтпеген шығындар жағдайында қаржылық құралдармен қамтамасыз етеді, бұл оның қызметін айтарлықтай үзіліссіз жалғастыруға мүмкіндік береді.

Бизнестің тұрақтылығы. Қамтудың болуы қаржылық тұрақсыздықты азайтады және тәуекелді оқиғалар туындаған кезде компанияның банкроттық ықтималдығын азайтады.

Беделді арттыру. Сақтандыруды қамтитын тәуекелдерді басқарудың тиімді жүйесі Компанияның клиенттер, серіктестер және инвесторлар алдындағы сенімділігі мен жауапкершілігін көрсетеді.

Негізгі қызметке шоғырлану мүмкіндігі. Тәуекелдерді сақтандыруға беру басшылыққа тәуекелді оқиғалардан туындаған мәселелерді шешуге емес, бизнесті дамытуға назар аударуға мүмкіндік береді [3].

Осылайша, сақтандыру компанияларға қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және өз қызметінің тиімділігін арттыруға көмектесетін тәуекелдерді басқарудың маңызды құралы болып табылады. Сақтандыруды басқа әдістермен бірге сауатты пайдалану тәуекелдердің бизнеске теріс әсерін азайтуға мүмкіндік береді.

Тәуекелдерді басқару кез-келген бизнестің сәттілігінің негізгі факторы болып табылады. Тәуекелдерді басқарудың ең кең таралған және тиімді әдістерінің бірі-сақтандыру. Сақтандыру шартын жасау осы процестің маңызды

аспектісін білдіреді, өйткені кәсіпкерлік қызметті қорғаудың тиімділігі шарттың сапасы мен талаптарына байланысты.

Сақтандыру шарты-бұл сақтанушы мен сақтандырушы арасындағы олардың құқықтары мен міндеттерін анықтайтын заңды келісім. Шартты жасау кезінде сақтандыру объектісін, сақтандыру тәуекелдерін, сақтандыру өтемінің мөлшерін, шарттың қолданылу мерзімдерін және басқа да елеулі талаптарды нақты айқындау маңызды. Жеткіліксіз пысықталған немесе дұрыс жасалмаған шарт даулы жағдайларға және сақтандырушының сақтандыру жағдайы басталған кезде өтемақы төлеуден бас тартуына әкелуі мүмкін.

Сақтандыру шартын жасау кезінде сақтандыру қорғанысының мазмұнына ерекше назар аудару керек. Шартта сақтандырушының өзіне алатын барлық тәуекелдері барынша дәл және егжей-тегжейлі сипатталуы тиіс. Бұл сақтандыру жағдайы басталған кезде келіспеушіліктерді болдырмайды, және кәсіпкердің келтірілген залалдың толық өтелуін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, жауапкершіліктің тиісті лимиттерін, шегерімдерді және сақтандыру қорғанысының тиімділігіне әсер ететін басқа шарттарды келісу маңызды. Жеткіліксіз жоғары шектеулер немесе тым үлкен шегерімдер сақтандырудың барлық пайдасын жоққа шығаруы мүмкін. Сонымен қатар, негізсіз жоғары сақтандыру сыйлықақылары сақтандыруды экономикалық тұрғыдан тиімсіз етуі мүмкін [4].

Тендестірілген және жан-жақты пысықталған сақтандыру шартын жасау кәсіпкерлік қызметтегі тәуекелдерді тиімді басқарудың ажырамас бөлігі болып табылады. Сақтандыру шарттарын мұқият пысықтау компанияларға тәуекелдердің кең ауқымынан сенімді қорғауды қамтамасыз етуге және өз бизнесін дамытуға шоғырландыруға мүмкіндік береді.

Сақтандырудың көлемі мен шарттарын анықтау да маңызды аспект болып есептеледі. Шарт сақтандыру оқиғасының басталуы нәтижесінде туындауы мүмкін барлық тікелей және жанама шығындарды өтеуді көздеуге тиіс. Бұл жағдайда кәсіпорын қызметінің ерекшелігін және оған тән тәуекелдерді ескеру қажет.

Жалпы айтқанда, сауатты сақтандыру шартын жасау кәсіпкерлік қызметтегі тәуекелдерді тиімді басқарудың маңызды элементі болып табылады. Шарттың барлық талаптарын мұқият пысықтау бизнесті әртүрлі қолайсыз оқиғалардан толық қорғауды қамтамасыз етуге және олар басталған кезде қаржылық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1999 жылы 1 шілде (Ерекше бөлім) (2024.09.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Миронова Е.Е. Страхование предпринимательских рисков // Современное состояние и перспективы развития рынка страхования материалы международной научно-практической конференции, приуроченной ко Дню страховщика. Воронежский экономико-правовой институт; Экономико-технологический институт Баткенского государственного университета. 2016. С. 166-171.

3. Лутовинова Наталья Викторовна Страхование предпринимательских рисков как вид страхования. Бизнес в законе № 3 2015 с. 75-79

4. Н.Г. Адамчук Страхование в эпоху цифровой экономики: проблемы и перспективы: Сборник трудов XIX Междунар. научн. практ. конф. 2018.с. 13-16

ОӘЖ 177.9

МОРАЛЬ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Керимбаев Б.Б., Айназарова А.К., Ахмет Ә.Қ., Қашқын А.Б.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Еркінбекова А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы соотношения права и морали. Анализируются моральные нормы, виды правовых норм, а также единство и различия права и морали.

Summary: The article examines the issues of the relationship between law and morality. Moral norms, types of legal norms, as well as the unity and differences of law and morality are analyzed.

Мораль және құқық әлемдік тәртіптің негіздерімен және жеке тұлғаның санасымен тығыз байланысты. Адамның қоғамдағы рөлін түсінудің шұғыл қажеттілігі; оның өмір сүруінің мәні мен мақсаты құқық мәселелерін аксиологиялық тұрғыдан түсіну қажеттілігін тудырады. Қазіргі адам өзін тек өз мемлекетінің азаматы ғана емес, сонымен бірге әлемдік қоғамдастықтың мүшесі, бүкіл әлемде болып жатқан жаһандық процестер мен оқиғалардың қатысушысы ретінде сезінеді. Сондықтан халықаралық деңгейдегі осы құбылыстардың рөлі мен арақатынасын ескермей, құқық пен моральдың құндылығын түсіну мүмкін емес.

Құқықта бекітілген негізгі моральдық құндылықтар - бостандық, теңдік, әділеттілік, гуманизм және басқалар - қазіргі уақытта осы құндылықтарды біздің қоғамның әрбір мүшесі түсінуі қажет. Негізгі саяси-идеологиялық міндет - Қазақстанның еркін, демократиялық мемлекет ретінде дамуы. Бұл сөздерді жиі қолданамыз, бірақ бостандық пен демократия, әділеттілік пен заңдылық құндылықтарының терең мағынасы өмірлік тәжірибеде сирек ашылады. Сондықтан, талдауға деген қажеттілік бар. Бұл мақаланың өзектілігін анықтайды.

Адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын ең жоғары құндылық деп тану, оларды қамтамасыз ету және қорғау - тұтастай алғанда бүкіл әлемдік қоғамдастықтың және атап айтқанда, әрбір жеке мемлекеттің бірінші кезектегі міндеттері мемлекет пен қоғамның, құқықтың дамуындағы жаңа дәуірдің басталуына себеп болды. Құқықты тұрақты ізгілендіру және мемлекеттік институттарды демократияландыру процестері заң шығаруға да, құқық қолдануға да жаңа, жоғары талаптар қояды. Қазіргі уақытта бүкіл әлемде гуманизм мен адамгершілік қағидаттарына негізделген оң құқықты құру және жетілдіру процесінде қоғамның жекелеген азаматтарының тұлға ретіндегі рөлі біртіндеп артып келеді.

Сондықтан да қазіргі қоғамдағы әлеуметтік нормалардың маңызды түрлері болып табылатын құқық пен моральдың бір-бірімен өзара әрекеттестігін қарастырайық.

Мораль – (лат. *moralis* – әдет-ғұрып) – адамдардың бір-бірімен және қоғаммен қатынастарын, өздерін ұстауын реттеп отыратын әлеуметтік институт, қоғамдық сананың бір формасы.

Адамзат қоғамының пайда болуымен мораль бірге қалыптасты. Қоғам өз мүшесіне әрдайым белгілі бір талаптар қояды. Бұл талаптар мораль нормаларынан көрінеді. Әр қоғамның сипатына қарай экономикалық қатынастар негізінде сол қоғамның өз моралі қалыптасады. Алғашқы қауымдық қоғамда мораль нормалары қоғамның барлық мүшелері үшін бірдей болды. Таптардың шығуымен бірге мораль таптық сипат алды. Моральдың сипаты экономикалық және қоғамдық құрылыспен анықталады, себебі, оның нормаларынан белгілі бір халықтың, топтың мүдделері көрініс табады [1].

Қоғамдық өмірде және тұрмыста тұлғалар арасындағы қарым-қатынастар ғасырлар бойы қалыптасқан моральдық нормалар арқылы реттелді. Олар сол қоғамның әлеуметтік мәніне сай болады. Сондықтан моральдық нормаларды қоғамнан бөліп қарастыруға болмайды. Моральды адамдардың өздері жасайды – біреулерін мақұлдайды, екіншілерін – теріске шығарады. Моральдық нормалар адамдардың бір-біріне және қоғамға қатынасын білдірумен бірге, тұлғалардың адамгершілік сезімін, арын, намысын, ұжданын айқындайды, адамның іс-әрекетін ретке келтіреді.

Мораль қоғамда реттеушілік, танымдық, тәрбиелік қызмет атқарады.

Мораль тұлғаның қоғамда өзін ұстауын барлық салада реттейді. Моральдық қатынас адамның өзін-өзі ұстауынан мен мінез-құлқынан тұрады. Тұлғалардың өздерін ұстауы мен моральдық қылықтары – адамгершілік өлшемдері. Мысалы, жасы үлкен адамға орын ұсыну, ауру адамға көмектесу әрдайым адамгершілік мәнге ие.

Моральдың танымдық функциясының мәні – тұлғаның рухани әлемін зерттей отырып, адамды дұрыс талғамға және қылыққа үйретуінде.

Мораль сананы қалыптастырады, өсіп келе жатқан адамның өзін-өзі тәрбиелеуге шамасы жеткенге дейін бағыт береді [1].

Құқық мемлекеттің шығуымен бірге қалыптасты, онда қоғам мүшелерінің өздерін ұстау ережелері қарастырылып, қоғамдық өмір тәртібі орнатылды, оны бұзғандарға жаза тағайындалды. Қоғам мүшелерінің мемлекетті нығайту үшін, құқықтық құжаттарда бекітілген міндеттері бар (салық салу, Отан қорғау, заңды құрметтеу, табиғатты қорғау).

Мемлекет пен құқық бір мезгілде таптар мен топтар арасындағы ұстап тұрушы күш қызметін атқарады. Құқық әлеуметтік-экономикалық қатынастарды бекітумен қатар, оларға нақтылық пен анықтылық береді. Құқықтың міндеті – тәртіпті бекіту, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, ал мемлекеттің міндеті – осы құқықтар мен міндеттерді қорғау.

Құқық моральдан кейін қалыптасқан. Құқық нормасы моральға қарағанда адамдар арасындағы қатынастар мен іс-әрекеттердің әлдеқайда аз ауқымын қамтиды.

Құқық пен моральды мінез-құлықтың сыртқы және ішкі жағы ретінде ажыратып көрсететін көзқарастар бар. Мысалы, Дан құқық пен моральдың айырмашылығы «Құқық мәжбүрлі болуы мүмкін, өйткені ол адамдардың бір-бірімен сыртқы қарым-қатынасын реттейді, онда басты мәселе ниет емес, әрекет (немесе әрекетсіздік); мораль, керісінше, мәжбүрлі жасалмайды, өйткені ол адамдардың ішкі қатынастарын реттейді, онда басты мәселе мәжбүрлі емес ниет болып табылады» деп ажыратады.

Канттың көзқарасы бойынша заңдылық саласына барлық мінез-құлық актілері кіреді, өйткені олар борыш санасымен анықталмайды, сондықтан бейімділік бойынша жасалған барлық актілер мораль саласынан шығуы керек [2].

Құқық пен моральдың қоғамда атқаратын қызметтеріне қарай ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажыратып көрсетуге болады:

Құқық пен моральдың ұқсастықтары:

- Әлеуметтік нормалар жүйесі жалпылылықпен анықталады және бүкіл қоғамға әсер етеді.

- Реттеу объектілері ортақ - қоғамдық қатынастар.

- Жалпы мақсатқа ие - адамның мінез-құлқын реттеу.

- Тұлғаның бостандығының қатаң шекараларын анықтайды.

- Мәдениет пен өркениеттің жетістігі болып саналады.

- Бірдей рухани және әлеуметтік-экономикалық қатынастарға негізделген.

- Қоғаммен байланысты.

- Көптеген адамгершілік нормалары құқықтық актілерге негіз болған.

Мысалы, ата-аналардың балаларын тәрбиелеуге қатысты адамгершілік борышы, құқық бойынша конституциялық міндет болып көрсетіледі.

Құқық пен моральдың айырмашылықтары:

- Шығуы (мораль қоғаммен, ал құқық мемлекетпен бірге пайда болады).

- Көрініс беру формасы (мораль қоғамдық санада, ал құқық жазбаша түрде болады).

- Қолданысқа енгізу уақыты (моральдық нормалар олардың іске асырылуына қарай қолданысқа енгізіледі, құқық нормалары – нақты белгіленген мерзімде).

- Қамтамасыз ету тәсілі (моральдық нормалар әлеуметтік ықпал ету шараларымен, ал құқықтық нормалар мемлекеттің ықпал ету шараларымен қамтамасыз етіледі).

- Бағалау критерийлері (моральдық нормалар қоғамдық қатынастарды жақсылық пен жамандық тұрғысынан, ал құқықтық қатынастар заңды және заңсыз тұрғысынан реттейді) [3].

Адамдардың өмірі мен денсаулығымен қатар қоғамның маңызды құндылықтарына мораль пен қоғамдық адамгершілік жатады. Мемлекет заң құралдарының көмегімен оларды қорғаудың тәсілдері мен шараларын көздейді. Мысалы, ҚР Қылмыстық кодексінде әлеуметтік моральды қорғайтын бірқатар баптар бар.

Атап айтқанда, ҚР Қылмыстық кодексінде қоғамдық моральға қол сұғатын қылмыстарға: «Жезөкшелікпен айналысуға, сексуалдық сипаттағы өзге де қызметтерді көрсетуге арналған притондар ұйымдастыру немесе оларды ұстау және жеңгетайлық» (309-бап), «порнографиялық материалдарды немесе заттарды заңсыз тарату» (311-бап) кіреді [4].

Қорыта келгенде, қоғамдық қатынастарды реттеу процесі ретінде мораль және құқық жүйелі түрде өзара байланысты және бір-біріне өзара әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қоғамдық білім негіздері: Қоғамдық-гуманитарлық бағытына арналған оқулық / Ә.Нысанбаев, Ғ.Есім, М.Изотов, К.Жүкешев, т.б. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2006 жыл. ISBN 9965-33-570-2
2. И.Кант. Исследование отчетливости принципов естественной теологии и морали, М.,1985
3. Оспанов Қ.И. Құқық негіздері:Оқу құралы.-Алматы: Ж.Жарғы, 2006.- 296 б.
4. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

ОӘЖ- 342.5

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТЕ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ РӨЛІ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ

Керімбек А.С., Мырзагельды Д.Ж., Абдыкалик А.М., Жақсылық Н.Б.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Серик Г.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Эффективная борьба с коррупцией требует активного взаимодействия государства и общественного общества, включая общественные организации, средства массовой информации и антикоррупционные инициативы. Гражданские институты играют главную роль в выявлении коррупционных схем, контроле за деятельностью государственных органов и во избежание общественного сознания, направленного на нетерпимость к коррупции. В Казахстане созданы правовые механизмы, способствующие этому взаимодействию, однако их реализация сталкивается с рядом проблем.

Summary: Effective fight against corruption requires active interaction between the State and public society, including public organizations, mass media and anti-corruption initiatives. Civil institutions play a major role in identifying corruption schemes, monitoring the activities of government agencies and avoiding public awareness aimed at intolerance of corruption. Kazakhstan has established legal mechanisms to facilitate this interaction, but their implementation faces a number of problems.

Мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының (үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық бірлестіктер, кәсіподақтар, БАҚ және тәуелсіз зерттеу

орталықтары сияқты) өзара іс — қимылы басқарудың ашықтығын, есептілігін және тиімділігін арттыруға бағытталған демократиялық басқарудың негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Бұл өзара іс-қимыл азаматтық қоғамға мемлекеттік саясатты әзірлеуге, бақылауға және іске асыруға қатысуға, сондай-ақ елдегі әлеуметтік және экономикалық процестерге ықпал етуге мүмкіндік беретін бірқатар құқықтық тетіктермен реттеледі. Төменде біз осы өзара әрекеттесуді қамтамасыз ететін негізгі құқықтық механизмдерді қарастырамыз және олардың маңыздылығын талқылаймыз [1].

Өзара іс-қимылдың негізгі құқықтық тетіктері ақпаратқа қол жеткізу, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және үкіметтік емес ұйымдардың қызметі туралы заңдар болып табылады. Қоғамдық кеңестер мен платформаларды бұзу да маңызды, ол арқылы ҮЕҰ ұлттық ұйымдармен өзара іс-қимыл жасай алады, ұсыныстар жасайды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың мониторингіне қатысады [2].

Алайда, іс жүзінде қоғамдық ұйым ақпаратқа қол жетімділіктің шектеулі болуына, мемлекет тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігіне және олардың жұмысын қиындататын құқықтық кедергілерге тап болады. Өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру үшін базаларды жабу, ҮЕҰ тәуелсіздігін қамтамасыз ету және саясат пен қоғам арасындағы кері байланыс мүмкіндіктерін дамыту қажет.

Сыбайлас жемқорлық өңірлердегі орнықты дамуға, қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпке елеулі қауіп төндіреді және оны жою тек мемлекеттің ғана емес, азаматтық институттардың да белсенді қатысуынсыз мүмкін емес. Бұл мақалада біз аймақтық деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте мемлекет пен азаматтық институттардың өзара іс-қимылының рөлі мен құқықтық тетіктерін қарастырамыз, сонымен бірге туындаған мәселелер мен оларды шешу жолдарын талқылаймыз.

Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық кеңестер мен белсенділер сияқты азаматтық институттар Жергілікті деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұруда маңызды рөл атқарады. Олардың негізгі міндеті – билік құрылымдарының ашықтығы мен есептілігін қамтамасыз ету, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа төзбеушіліктің дамуына ықпал ететін қоғамдық пікірді қалыптастыру. Мемлекетпен өзара іс-қимыл азаматтық институттарға сыбайлас жемқорлық жағдайларын мониторингілеуге және анықтауға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамаларды әзірлеуге қатысуға мүмкіндік береді. Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте мемлекет пен азаматтық институттардың өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық нормалар бар. Олардың негізгілері [3]:

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заң: ашықтық пен есептілік қағидаттарын бекітеді, сондай-ақ белсенділер мен сыбайлас жемқорлық туралы хабарлайтын адамдарды қорғау шараларын көздейді.

- Ақпаратқа қол жеткізу туралы заң: азаматтар мен ҮЕҰ-ға мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпаратқа қол жеткізу құқығын береді, бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламаларды ашу және мониторингілеу үшін ерекше маңызды.

- Үкіметтік емес ұйымдардың қызметі туралы заң, ҮЕҰ-ның қоғамдық кеңестер мен комиссияларға қатысу, сондай-ақ қоғамдық бақылау үшін платформалар құру мүмкіндіктерін реттейді.

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мемлекеттік бағдарламалары мен стратегиялары өңірлер деңгейінде жоспарлар қабылданады, оларды іске асыруда азаматтық институттар шешуші рөл атқара алады.

Бұл заңдар мен бағдарламалар азаматтық институттар қоғамдық бақылау функциясын орындай алатын және сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамаларды талқылауға қатыса алатын құқықтық базаны қамтамасыз етеді.

Іс жүзінде мемлекет пен азаматтық институттардың Қазақстан өңірлеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі өзара іс қимылы бірнеше нысандар арқылы жүзеге асырылады:

- Қоғамдық кеңестерге қатысу ҮЕҰ және қоғамдық белсенділер жергілікті сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат мәселелері талқыланатын мемлекеттік органдар жанындағы Қоғамдық кеңестердің құрамына енгізіледі.

- Қоғамдық тыңдаулар мен талқылаулар өткізу осы құралдардың арқасында азаматтар мен ҮЕҰ өкілдері өз пікірлерін білдіріп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері бойынша ұсыныстар ұсына алады.

- Қоғамдық мониторинг азаматтық институттар ашықтық пен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге ықпал ететін есептер мен қорытындылар бере отырып, мемлекеттік бағдарламалардың жұмсалыуына және орындалуына мониторинг жүргізеді.

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы жобалар мен бастамалар ҮЕҰ азаматтардың құқықтық хабардарлығын арттыруға және сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті қалыптастыруға бағытталған білім беру және ақпараттық бағдарламаларды іске асырады.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының негізі азаматтардың сөз бостандығы, бірігу құқығы және мемлекетті басқаруға қатысу құқығы сияқты негізгі құқықтары мен бостандықтарын бекітетін Конституция болып табылады. Бұл принциптер азаматтық институттардың қоғамның мүдделерін қорғап, әртүрлі әлеуметтік топтардың атынан еркін және тәуелсіз әрекет етуі үшін құқықтық негіз жасайды. Үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) қызметін реттейтін заңдар мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылын нығайтуда маңызды рөл атқарады. Олар ҮЕҰ-ға ресми тіркелуге, заңнама шеңберінде әрекет етуге және қоғамдық процестерге қатысуға мүмкіндік береді. Қазақстанда үкіметтік емес ұйымдар туралы заң ҮЕҰ-ның қоғамдық іс-шараларды өткізуге, мемлекеттік бағдарламаларға қатысуға, қаржыландыруды тартуға және мемлекеттік құрылымдармен өзара іс-қимыл жасауға құқықтарын бекітеді. Мемлекеттік органдар жанындағы Қоғамдық кеңестер азаматтық қоғамның мүдделерін білдіру және билік органдарының қызметіне қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету үшін құрылған. Бұл кеңестер ҮЕҰ өкілдерінен, сарапшылардан, белсенділерден және заңнамалық бастамаларды талқылауға, мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін бағалауға және түзетулер ұсынуға

қатыса алатын азаматтардан құралады. Қоғамдық кеңестерді құру туралы заңдар азаматтық институттарды тыңдауға және шешім қабылдау процесіне қатысуға мүмкіндік береді. Ақпаратқа қол жеткізу құқығы-азаматтар мен азаматтық ұйымдарға мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпарат алуға мүмкіндік беретін маңызды құқықтық тетіктердің бірі. Бұл механизм ҮЕҰ мен журналистерге шығындар, мемлекеттік бағдарламалардың нәтижелері және мемлекет қызметінің басқа аспектілері туралы мәліметтер алуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде ашықтық пен есептілікті арттырады. Ақпаратқа қол жеткізу туралы Заң мемлекеттік органдардан ашықтықты талап етеді, бұл азаматтық қоғамның мемлекет саясатын бақылау мен бағалаудағы мүмкіндіктерін едәуір күшейтеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және мемлекеттік бақылау туралы заңдар мемлекеттік органдар мен бағдарламалардың қызметін қоғамдық мониторингілеу және бағалау үшін мүмкіндіктерді көздейді. Азаматтық институттар өздерінің есептері мен ұсынымдарын ұсына отырып, тәуелсіз аудиттер жүргізе алады, сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамаларға қатыса алады және мемлекеттік бағдарламалардың орындалуын бақылай алады. Осы саладағы заңнама ҮЕҰ-ға сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесін нығайта отырып, мемлекеттік бақылау және қадағалау процестеріне қатысуға мүмкіндік береді.

Көптеген елдер, соның ішінде Қазақстан, азаматтық институттарға заң шығару процесіне қатысуға мүмкіндік береді. Заңдар мен заңға тәуелді актілер ҮЕҰ, қоғамдық ұйымдар мен азаматтар заң жобалары бойынша өз пікірлерін айта алатын, ұсыныстар мен түзетулер енгізе алатын қоғамдық талқылаулар мен тыңдаулардың тәртібін реттейді. Мұндай механизм қоғамның пікірін ескеруді қамтамасыз етеді және әртүрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін ескеруге мүмкіндік береді. ҮЕҰ-ны қаржыландыру және қолдау туралы заңнама мемлекетке азаматтық институттарға өз функцияларын тиімді орындау үшін қаржылық және ұйымдастырушылық көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Қазақстанда ҮЕҰ үшін адам құқықтары, экология, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және т.б. сияқты маңызды әлеуметтік мәселелермен айналысатын мемлекеттік гранттар мен субсидиялар бағдарламалары іске асырылуда.

Кері байланыс туралы заңдар ҮЕҰ-ға, қоғамдық кеңестерге және Азаматтарға заңдар мен бағдарламалар жобалары бойынша олардың ұсыныстары мен ескертулері қалай ескерілгені туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Кері байланыс тетіктері міндеттемелердің орындалуын бақылауды қамтамасыз етеді және азаматтардың мемлекеттік органдарға деген сенімін арттырады. Кері байланыс үшін ашық арнаның болуы мемлекет пен қоғам арасындағы сенім мен ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етеді.

Мемлекет пен азаматтық институттардың өзара іс-қимылы тиімді және есеп беретін басқарудың негізі болып табылады. Ақпаратқа қол жеткізу құқығы, қоғамдық бақылау, заң шығаруға қатысу және ҮЕҰ-ны қолдау сияқты әртүрлі құқықтық тетіктер азаматтық қоғамды қоғамдық және мемлекеттік мәселелерді шешуге қосу үшін жағдай жасайды. Күшті құқықтық негіз мемлекет пен қоғам арасындағы сенімді қатынастарды қалыптастыруға,

сондай-ақ демократиялық даму үшін қажетті тежеу мен тепе-теңдік жүйесін құруға ықпал етеді. Құқықтық тетіктердің болуына қарамастан, мемлекет пен азаматтық институттардың тиімді өзара іс-қимылын қиындататын бірқатар проблемалар бар [4]:

- Ақпаратқа шектеулі қол жетімділік іс жүзінде мемлекеттік органдар көбінесе қызметтік немесе коммерциялық құпияға сілтеме жасай отырып, деректерді беруден бас тартады. Бұл азаматтық институттардың тәуелсіз талдау мен мониторинг жүргізу мүмкіндіктерін шектейді.

- Қоғамдық талқылаулардың формализмі қоғамдық тыңдаулар мен талқылаулар көбінесе ресми түрде өтеді, ал ҮЕҰ ұсыныстары мен ұсыныстары назардан тыс қалады. Бұл мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы жұмысына деген сенімге нұқсан келтіреді.

- Қоғамдық белсенділердің жеткіліксіз қорғалуы сыбайлас жемқорлық туралы хабарлаған адамдар және сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенділер кейбір жағдайларда қудалауға ұшырайды, бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте азаматтық белсенділікті тежейді.

- Құқықтық сауаттылықтың болмауы көптеген азаматтар мен белсенділер өздерінің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы жеткілікті білмейді, бұл олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамаларға қатысуын азайтады.

Өңірлік деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте азаматтық институттардың ролін күшейту үшін мынадай қадамдар жасау қажет [5]:

1. Құқықтық реттеуді нығайту азаматтық институттарға мемлекеттік органдардың қызметі туралы деректерді кедергісіз алуға мүмкіндік беретін ақпаратқа қол жеткізу және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңдарға өзгерістер енгізу.

2. Қоғамдық белсенділерді қорғау бағдарламаларын кеңейту сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенділер мен сыбайлас жемқорлық фактілері туралы хабарлайтын адамдарды ықтимал қудалаудан қорғау жөніндегі шараларды енгізу.

3. Құқықтық ағартуды ынталандыру құқықтық сауаттылықты арттыруға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамаларға қатысу мүмкіндіктері туралы хабардар етуге бағытталған азаматтар мен белсенділерге арналған білім беру бағдарламаларын дамыту.

4. Тәуелсіз мониторинг платформаларын құру азаматтық институттарға сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте белсенді қатысуға мүмкіндік беретін тәуелсіз аналитикалық платформалар мен жобаларды құру үшін қаржыландыру мен қолдауды қамтамасыз ету.

5. Қоғамдық тыңдаулардың ашықтығын арттыру қоғамдық талқылаулардың нәтижелері бойынша міндетті есептер мен жарияланымдарды енгізу, бұл олардың нәтижелеріне сенімділікті арттырады және есептілікті нығайтады.

Өңірлік деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күрес мемлекет пен азаматтық қоғамның үйлесімді өзара іс-қимылынсыз мүмкін емес. Осы өзара іс-қимылды қамтамасыз ететін құқықтық тетіктер одан әрі дамуды және

қоғамның нақты қажеттіліктеріне бейімделуді қажет етеді. Өзара іс-қимылдың ашық және инклюзивті жүйесін құру кезінде ғана Қазақстанда сыбайлас жемқорлықты жоюда және құқықтық тәртіпті нығайтуда елеулі нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.01.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2024.09.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Григорьев, В.В. Комментарий к Федеральному закону от 25 декабря 2008 г. № 273-ФЗ "О противодействии коррупции". Постатейный / В.В. Григорьев. - М.: Деловой двор, 2022. - 530 с.
4. Добролюбова, Е.И. Корреляция мер по противодействию коррупции с причинами и условиями ее возникновения. Научно-методическое пособие / Е.И. Добролюбова. - М.: ИНФРА-М, 2018. - 140 с.
5. Кабашов, С. Ю. Морально-этические и правовые основы государственного и муниципального управления. Профессиональная этика, кадровая политика, планирование карьеры и противодействие коррупции / С.Ю. Кабашов. - М.: Дело АНХ, 2023. - 216 с.

УДК- 342.1

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВА И ПРАВ В РАЗВИТИИ ПРАВОВОГО ОБЩЕСТВА

Ким А.Р., Шутова Д.Д., Кажекова З.Б., Балабиева Д.Ж.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Серик Г.

Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Токсобаев Б.Т.

Кыргызский Государственный Университет им. Арабаева г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Мақалада құқықтық жүйедегі мемлекет пен құқықтың мәні мен функциялары қарастырылады. Мемлекет құқықтың негізгі өндірушісі және қорғаушысы ретінде, өз азаматтарының құқықтарын қамтамасыз ету мен әлеуметтік тәртіпті сақтау міндетін атқарады. Құқық, өз кезегінде, қоғамдағы қатынастарды реттеу, әділеттілікті қамтамасыз ету, және жеке тұлғалардың бостандықтарын қорғау қызметін атқарады. Мемлекет пен құқық арасындағы өзара байланыс, қоғамның тұрақтылығы мен дамуы үшін маңызды, өйткені мемлекеттік билік құқықтық нормаларды орнату және қолдау арқылы әлеуметтік тәртіпті қолдайды. Мақалада мемлекеттік билік органдарының құқықты жүзеге асырудағы рөлі мен функциялары да атап өтіледі.

Summary: The article discusses the essence and functions of the state and law in the legal system. The state, as the main producer and defender of law, has the task of ensuring the rights of its citizens and maintaining social order. Law, in turn, serves to regulate relations in society, ensure justice, and protect the freedoms of individuals. The relationship between the state and law is important for the stability and development of society, since state power supports social order through the establishment and maintenance of legal norms. The article also notes the role and functions of state authorities in the exercise of law.

Роль и значение государства и права в развитии правового общества Развитие правового общества - сообщества, в котором законы создаются, применяются на практике и уважаются, - в значительной степени зависит от взаимодействия между государством и созданными в нем правовыми рамками.

Эти отношения имеют решающее значение для обеспечения справедливости, стабильности и защиты прав личности. Государство как правоприменитель Государство играет центральную роль в разработке и применении законов. Являясь суверенной властью, оно устанавливает правовые нормы и институты, регулирующие поведение своих граждан. Государство следит за тем, чтобы законы были не просто руководящими принципами, а соблюдались с помощью различных механизмов принуждения, включая полицию, судебную систему и исправительные учреждения. Такое правоприменение имеет решающее значение для поддержания порядка и предотвращения анархии, что позволяет процветать правовому обществу [1].

Закон как основа правосудия служит основой любого правового общества, обеспечивая структурированную среду, в которой права и обязанности четко определены. четко очерченный. Она обеспечивает основу для разрешения споров, защиты прав человека и содействия социальной справедливости. В правовом обществе законы разрабатываются таким образом, чтобы отражать коллективную волю и моральные нормы общества, способствуя справедливости и равноправию. Такая юридическая неприкосновенность укрепляет доверие граждан к системе государственного управления [2].

Хорошо функционирующее правовое общество признает и защищает права человека, которые являются основополагающими для достоинства и свободы личности. Государство несет ответственность за закрепление этих прав в рамках своей правовой системы и обеспечение их соблюдения. Законы против дискриминации, злоупотреблений и несправедливости служат не только для защиты граждан, но и для развития культуры уважения и терпимости. Это укрепляет социальную сплоченность и поддерживает демократическое правление. Верховенство закона также играет важную роль в экономическом росте. Стабильная правовая база привлекает инвестиции, предоставляя предприятиям и частным лицам гарантии соблюдения контрактов и справедливого разрешения споров. Роль государства в создании и обеспечении соблюдения коммерческих законов позволяет рынкам эффективно функционировать и способствует созданию климата экономической стабильности, который необходим для развития. Правовое общество опирается на общее понимание законов, чтобы обеспечить общественный порядок [3].

Способность государства создавать и применять законы, отражающие общественные ценности, способствует развитию у граждан чувства принадлежности и общности. Эта сплоченность жизненно важна для поддержания мира и предотвращения конфликтов, способствуя общему процветанию и стабильности общества. Взаимоотношения между государством и законом имеют решающее значение для развития правового общества.

Полномочия государства по разработке и обеспечению соблюдения законов создают систему правосудия, которая защищает права личности, способствует общественному порядку и экономическому развитию. Правовое общество процветает, когда преобладает верховенство закона, что приводит к формированию сообщества, в котором уважение законов и человеческое достоинство являются нормами. По мере развития общества постоянная адаптация законов и роль государства остаются важными в решении новых задач и обеспечении прогресса гражданского общества.

Правовое общество — это общественная система, в которой господствуют права и свободы человека, верховенство закона, а также высокие стандарты социальной справедливости. В современном мире развитие правового общества становится важной целью для многих государств, стремящихся обеспечить благосостояние и защиту своих граждан, а также создать условия для экономического и культурного процветания. Одним из ключевых факторов, способствующих становлению правового общества, является эффективное государство и развитая система права. Роль государства в развитии правового общества заключается в обеспечении условий для реализации прав и свобод граждан, поддержании общественного порядка, а также защите интересов всех членов общества. Государство выполняет функции, направленные на поддержание правопорядка, создание условий для свободной экономической деятельности и защиту от внешних угроз. Оно должно быть гарантом социальной справедливости, стабильности и безопасности. Однако, для того чтобы выполнять эти функции, само государство должно быть основано на принципах верховенства права [4].

Государство должно соблюдать и развивать институциональные механизмы, которые позволяют гражданам реализовывать свои права и обязанности. Эти механизмы включают в себя независимую судебную систему, систему правового регулирования, защиту прав собственности, а также прозрачные и демократичные органы власти. Государственные органы обязаны быть подотчетными и ответственными перед обществом, а также обеспечивать защиту прав человека на всех уровнях.

Понятие права тесно связано с вопросами справедливости и морали, а также с регулированием поведения индивидов в обществе. Право в правовом обществе исполняет несколько функций [5]:

1. Регулятивная функция: Право определяет нормы поведения, которые обязательны для всех членов общества. Оно устанавливает четкие правила и регламенты, которые регулируют экономические, социальные и культурные отношения между гражданами.

2. Охранительная функция: Право защищает интересы граждан, предотвращает нарушения их прав и свобод. Охранительная функция предполагает наличие санкций за нарушение прав и наказание за правонарушение.

3. Воспитательная функция: Право играет важную роль в формировании правосознания и правовой культуры общества. Благодаря праву люди

понимают важность соблюдения законов и норм, уважения прав других граждан, и это помогает создать общество, основанное на взаимоуважении и справедливости.

4. Социально-экономическая функция: Право регулирует экономическую и социальную жизнь общества. Оно поддерживает экономические свободы, защищает право собственности и стимулирует предпринимательскую деятельность. Развитое правовое общество невозможно без устойчивой и справедливой экономики, основанной на правилах и стандартах.

Формирование правового общества требует гармоничного взаимодействия государства и права. Государство, обладая определенной властью, не должно вмешиваться в жизнь граждан и ограничивать их права без необходимости. Оно обязано способствовать соблюдению законности, а также активно поддерживать развитие правового сознания у граждан.

Важным аспектом правового общества является наличие независимой судебной системы, которая способна объективно и беспристрастно разрешать споры между гражданами и государством. Суды должны быть независимы от органов власти, а их решения должны основываться на принципах права и справедливости. Судебная власть является важным инструментом защиты прав и свобод граждан, и она должна быть гарантирована законодательством. Развитие правового общества невозможно без эффективного и справедливого государства, а также развитой правовой системы, обеспечивающей защиту прав граждан и справедливое регулирование общественных отношений. В условиях правового общества каждый гражданин получает возможность реализовывать свои права и свободы, чувствовать себя защищенным и уверенным в завтрашнем дне.

Список использованной литературы:

1. Антонов М. В. Теория государства и права. М: Юрайт, 2024. 498 с.
2. Бакарджиев Я. В., Ромашов Р. А., Рыбаков В. А. Теория государства и права в 2 частях. Часть М: Юрайт, 2024. 196 с.
3. Бакарджиев Я. В., Рыбаков В. А., Ромашов Р. А. Теория государства и права в 2 частях. Часть 2. М: Юрайт, 2024. 305 с.
4. Берг Л. Н., Березина Е. А. Теория права: правовое воздействие и правовое регулирование. М: Юрайт, 2023. 394 с.
5. Бялт В. С. Теория государства и права в схемах. М: Юрайт, 2023. 448 с.

УДК 343.2/20

ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕЗАКОННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ В РК

Ковченко С.О., Хокимова С.У., Югай А.П., Даминова С.А.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша бас бостандығынан заңсыз айырудың түсінігі мен жалпы сипаттамасы мәселелері қарастырылған.

Summary: This article discusses the concept and general characteristics of illegal deprivation of liberty under the legislation of the Republic of Kazakhstan.

В соответствии с Концепцией правовой политики нашей республики, одобренной Указом Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года необходимо продолжить совершенствование законодательной базы деятельности правоохранительных органов, в сферу действия которых вовлекается значительное число граждан и от эффективности функционирования которых зависят стабильность в обществе, уверенность в надежности защиты прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от преступных посягательств, состояние правопорядка в стране [1].

На протяжении последних лет криминогенная обстановка в нашей стране продолжает оставаться сложной. Рост преступности повышает социальную напряженность, вызывает все возрастающее и все более обоснованное беспокойство граждан за свою личную и имущественную безопасность, жизнь и здоровье близких. В таких условиях человек стал разменной монетой при разрешении противоречий, вызванных к жизни обстоятельствами, характеризующими экономическую нестабильность. Одним из общественно опасных способов разрешения этих противоречий стало преступление, предусмотренное статьей 126 УК РК, а именно незаконное лишение свободы человека. Его общественная опасность определяется тем, что незаконное лишение свободы является преступлением, посягающим на личную свободу человека.

В соответствии с диспозицией ст. 126 УК РК уголовно наказуемым является незаконное лишение свободы человека, не связанное с его похищением. Однако как в приведенной уголовно-правовой норме, так и в уголовном законодательстве Казахстана в целом отсутствует законодательное определение похищения человека. Отсутствие нормативно определенного понятия похищения человека требует от правоприменителя каждый раз самостоятельно устанавливать является ли то или иное деяние незаконным лишением свободы или похищением человека.

Необходимость нормативного определения любого противоправного деяния очевидна и не требует особой аргументации. Подчеркнем лишь наиболее важные, на наш взгляд, моменты [2]. Во-первых, понятие противоправного деяния - это суть объективной стороны этого деяния; во-вторых, нормативно-правовое определение сути противоправного деяния позволяет правильно оценивать свои действия не только правоприменителям, но и остальным гражданам; и в-третьих, наличие нормативно-определенного понятия конкретного противоправного деяния дает четкие правовые ориентиры при отграничении сходных по составу преступлений в процессе квалификации. Отсутствие же в уголовном законодательстве понятия похищения, а также незаконного лишения свободы человека требует, прежде всего от правоприменителя, использовать имеющиеся в уголовном законодательстве сходные понятийные характеристики.

«Похитить» - значит тайно увести, унести, украсть [2]. Следовательно, похитить человека - это значит тайно увести, унести, украсть человека. «Тайком» - незаметно для окружающих, тайно, украдкой. Важное уточнение еще в прошлом веке сделал Тасаков С.В.. По его мнению, недвижимое имущество нельзя похитить, так как похитить, значит завладеть вещью движимой. Преступления относительно недвижимости возможны путем изменения документов или насильственного вторжения в область чужого владения. Поэтому похищение значит завладение, получение вещи, в нашем случае человека, в свое полное распоряжение. Следовательно, человек, являющийся «вещью» движимой, может быть похищен. Хотя Тасаков С.В. считает, что трудно представить себе у кого похищается взрослый человек (понятно, что ребенок похищается у своих родителей или лиц их заменяющих) [3].

Однако человек не может существовать один. Он живет в обществе и связан определенными обязательствами с людьми его окружающими. Поэтому при похищении человека (незаконном лишении человека свободы) страдает не только он сам, но и его родственники, близкие ему лица. Именно у них он похищается и чаще всего от них требуют деньги и ценности в качестве выкупа.

При похищении человека в первую очередь попирается его свобода, его право выбирать место нахождения по своему усмотрению. Право свободного передвижения принадлежит к числу тех прав, которыми особенно дорожит каждый человек. Оно представляет собой наиболее простое и наиболее естественное проявление личной свободы - священного права каждого человека свободно распоряжаться своей личностью. Необходимо ли говорить о значении этого права как для отдельного лица, так и для целого казахстанского общества? Неприкосновенность свободы личности есть, так сказать, всеобщая и вечная потребность.

Правотворчество, как направление реализации уголовной политики в борьбе с похищением и незаконным лишением свободы людей, выраженное в установлении уголовной ответственности за эти деяния имеет вполне понятные недостатки. Один из них - это отсутствие законодательного закрепления понятия «похищение человека», второй - «незаконное лишение свободы». Наличие этих недостатков на практике вызывает трудности по разграничению таких преступлений, как незаконное лишение свободы, похищение человека и захват заложника.

Между нормами о незаконном лишении свободы и похищении человека много общего. Обе они расположены в главе 1 «Преступления против личности», и имеют своим родовым объектом безопасность личности. В качестве непосредственного объекта выступает охраняемое государством право выбора человеком по своему усмотрению места пребывания. Но в объект похищения человека факультативно включается жизнь и здоровье человека. Кроме того, различие этих преступлений проходит по объективной стороне состава. При незаконном лишении свободы человека либо изолируют от других людей и привычной обстановки, препятствуя ему в свободном передвижении,

либо он остается в своем доме, но не имеет возможности выйти из него и свободно перемещаться. При этом сам факт незаконного лишения свободы чаще не придается огласке.

Вместе с тем, если рассматривать термины «похищение» и «незаконное лишение свободы», то можно установить, что они не тождественны. Так, например, каждый незаконно похищенный - лишен свободы, но не каждый незаконно лишенный свободы - похищен. То есть здесь речь идет о соотношении частного к общему, где частное - незаконное похищение человека, общее - незаконное лишение свободы.

«Похитить», как было выше указано, - значит тайно увести, унести, украсть. «Лишить» - отнять что-либо у кого-либо. По Овчинникова Г.В., «Лишить» - отнять кого-что-нибудь у кого-нибудь [4]. «Свобода» - отсутствие стеснений, ограничений, возможность поступать по своей воле, своему усмотрению.

Следовательно, незаконно лишить кого-либо свободы - это значит отнять у человека возможность поступать по своей воле, своему усмотрению. В данном случае тайный характер такого лишения свободы не предусмотрен (Например, С. на глазах у своих соседей по дому запер престарелую Ж. у себя в гараже, тем самым незаконно лишив ее свободы), хотя и может иметь место.

Таким образом, основным отличием похищения от незаконного лишения свободы является тайный характер места удержания потерпевшего. Жертва обязательно удаляется с места постоянного нахождения и помещается в другое место, неизвестное близким и знакомым похищенного.

Похищение всегда совершается путем активных действий. Незаконное лишение свободы возможно не только путем действия, но и путем бездействия. Так, например, лишение инвалидной коляски человека, который не может самостоятельно передвигаться или же потерпевший находится в помещении, ранее запертом с его согласия, незаконное лишение свободы может быть выражено в отказе совершить действия по его освобождению.

Незаконное лишение свободы в смысле ст. 126 УК РК представляет собой лишь удержание лица против его воли или помимо его воли в месте, где он находился или куда он прибыл добровольно, и его принудительная изоляция. Принудительная изоляция подразумевает изоляцию лица в ограниченном пространстве, а не лишение его возможности воспользоваться связью с внешним миром (например, посредством телефона, компьютера, почты и т.д.). Включение в понятие лишения свободы в смысле ст. 126 УК РК ограничения любых прав и свобод личности, кроме свободы передвижения, представляет собой расширительное толкование рассматриваемой уголовно-правовой нормы. При этом способы и приемы удержания и изоляции лица могут быть различными и выражаться как в действии, так и в бездействии.

Среди специалистов в области уголовного права (как теоретиков, так и практиков) широко распространено мнение, что незаконное лишение свободы является насильственным деянием. При этом насилие может быть не только физическим, но и психическим. Однако, по-нашему мнению, удержание лица в

месте его нахождения возможно и ненасильственным путем. Так, например, отсутствует насилие в случае запираания помещения, где находится спящий.

Необходимо иметь в виду, что для наличия состава незаконного лишения свободы необходимо осознание потерпевшим самого факта лишения его возможности против его воли передвигаться в определенном пространстве. Поэтому, если помещение было заперто преступником, а затем открыто другим лицом, например, родственником спящего, во время сна потерпевшего и тот не осознал своей изоляции, представляется, что объекту посягательства не причинено реального вреда, а действия лица, направленные на незаконное лишение свободы спящего, следует квалифицировать как покушение на незаконное лишение свободы. Если преступник, зная, что потерпевший не проснулся, сам открыл запертое им помещение по своей воле, то его действия образуют добровольный отказ от совершения преступления, так как несмотря на то, что имело место оконченное покушение, объекту не причинено реального вреда. Однако в случае, если потерпевший, запертый во время сна, проснулся и осознал факт своего нахождения в запертом помещении, действия преступника образуют состав оконченного преступления, предусмотренного ст. 126 УК РК.

Незаконным лишением свободы является также удержание чужого заблудившегося ребенка вопреки его воле.

Аналогичные положения распространяются и на случаи ограничения места пребывания душевнобольных, малолетних, лиц, находящихся в бессознательном состоянии, в состоянии сильного алкогольного или наркотического опьянения, то есть наличие оконченного состава незаконного лишения свободы зависит от осознания этими лицами факта их удержания в определенном месте [5].

Вместе с тем, если лишение свободы душевнобольных, а также лиц, находящихся в сильной степени опьянения, совершено в состоянии крайней необходимости, оно является правомерным. Кроме того, исключается уголовная ответственность родителей, осуществляющих принудительно-воспитательные меры по отношению к своим несовершеннолетним детям. Не рассматривается как незаконное лишение свободы человека с его согласия, а также при необходимой обороне, крайней необходимости и при задержании преступника.

Незаконное лишение свободы может происходить в любом месте. Главное для состава незаконного лишения свободы - это создание преступником искусственных либо использование естественных препятствий, являющихся границами свободного перемещения потерпевшего или лишение возможности передвигаться путем связывания, приковывания к различным предметам и т.п.

Совершение рассматриваемого преступления возможно и в местах лишения свободы. При квалификации по ст. 126 УК РК случаев незаконного лишения свободы осужденных другими осужденными следует учитывать, что и

в местах лишения свободы они обладают определенной степенью свободы выбора места пребывания, на которую посягают преступники.

По-нашему мнению, квалификация деяния по ст. 126 наряду с другой статьей УК РК в основном возможна лишь при реальной совокупности преступлений. Идеальная совокупность преступлений при совершении незаконного лишения свободы, как правило, исключается.

На основании изложенного, можно сделать заключение, что незаконное лишение свободы человека - это незаконные умышленные действия, сопряженные с воспрепятствованием лицу осуществить свое желание в отношении своего места пребывания.

Список использованной литературы:

1. Хашум Н. Объективные и субъективные признаки похищения человека: Некоторые проблемы толкования и квалификации // Актуальные проблемы российского права. 2012. № 1.
2. Тютюнник И.Г. Субъект похищения человека: проблемы квалификации // «Чёрные дыры» в Российском законодательстве. 2014 г.
3. Тасаков С.В. Похищение человека и незаконное лишение свободы: Нравственный аспект уголовно-правового применения // Вестник юридического института. 2016 г.
4. Овчинникова Г.В., Павлик М.Ю., Коршунова О.Н. Незаконное лишение свободы: уголовно - правовые, криминологические и криминалистические проблемы. СПб., 2011 г.
5. Комментарии к Уголовному кодексу Республики Казахстан / Под ред. Рогова И.И. и Рахметова СМ. - Алматы: Баспа. 2015. - С. 268

УДК 343.4

ЗНАЧЕНИЕ ВСЕОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ БАЗЫ В ПРОБЛЕМАХ ТРАНСПЛАНТАЦИИ ОРГАНОВ И ТКАНЕЙ ЧЕЛОВЕКА

Козачков М.В., Құрал Ұ.Д., Сейсембек Е.А., Мададова Ж.М.

Научный руководитель – доктор философии (PhD), старший преподаватель Исахов Б.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада адам тіндері мен органдарын трансплантациялау проблемасы бойынша Ұлттық құқықтық базаны қалыптастыруда Адам құқықтарының Жалпы Декларациясындағы негізгі принциптерінің маңыздылығы қарастырылады.

Summary: The article discusses the importance of the basic principles of the general declaration of Human Rights in the formation of the national legal framework for the problem of transplantation of human tissues and organs.

Этический и правовой ландшафт трансплантации органов и тканей, требует тщательного рассмотрения не только внутри одной страны, как Казахстан, но и в глобальном масштабе. Международное сообщество заинтересовано в обеспечении важности прав и интересов отдельных лиц на протяжении всего процесса, от приобретения доноров до получателей медицинской помощи. Это общее беспокойство связано с несколькими основными факторами [1]:

Во-первых, уязвимость как доноров, так и реципиентов требует строгих этических гарантий. Потенциальные доноры, живые или умершие, должны быть защищены от принуждения или эксплуатации. Информированное согласие, которое является основой медицинской этики, должно быть свободно предоставлено и полностью пониматься. Для умерших доноров очень важно четкое и прозрачное законодательство, касающееся донорства и закупок органов, чтобы этот процесс соответствовал желаниям умершего и его семей. Точно так же реципиенты, которые часто сталкиваются с опасными для жизни ситуациями, требуют защиты от недобросовестных действий или дискриминационного распределения органов. Системы открытого и справедливого распределения необходимы для предотвращения предвзятости, основанной на таких факторах, как социально-экономический статус, этническая принадлежность или географическое положение.

Во-вторых, глобальный характер торговли органами и незаконной торговли органами свидетельствует о необходимости международного сотрудничества. Для борьбы с этими незаконными действиями, затрагивающими уязвимые слои населения и подрывающими этическую практику трансплантации, необходима надежная правовая база и правоохранительные механизмы. Международное сотрудничество имеет решающее значение для надзора за сетями незаконного оборота органов, преследования правонарушителей и повышения осведомленности общественности об этой важной проблеме. Обмен передовым опытом и укрепление национального законодательства-решающие шаги в этой борьбе.

В-третьих, совершенствование технологий трансплантации требует постоянного диалога и установления общих этических стандартов. По мере совершенствования медицинской техники возникают новые этические дилеммы, требующие международного сотрудничества для решения сложных вопросов, касающихся пригодности доноров, использования ксенотрансплантации и долгосрочных эффектов иммуносупрессивной терапии. Международные форумы и организации играют ключевую роль в содействии этим дебатам и координации этических принципов.

Интерес международного сообщества к защите прав и интересов людей при трансплантации отражает стремление к этической медицинской практике и сохранению человеческого достоинства. Эта общая ответственность требует согласованных усилий по укреплению правовой базы, борьбе с незаконным оборотом органов и развитию устойчивого диалога по возникающим этическим вопросам. Только благодаря таким совместным усилиям индустрия трансплантации может развиваться этично и справедливо, что приносит пользу нуждающимся, сохраняя при этом основные права всех участников.

1. Всеобщая Декларация Прав Человека (ВДПЧ), принятая Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций в 1948 году, является одной из основ современного законодательства о правах человека во всем мире. Хотя он не совсем разбирается в тонкостях трансплантации органов и тканей, его основные принципы оказывают значительное влияние на то, как

различные страны, включая Казахстан, формулируют законы и правила, касающиеся трансплантации.

ВДПЧ возник в ответ на жестокость Второй мировой войны, которая представляет собой коллективную приверженность сохранению человеческого достоинства. В его преамбуле и последующих статьях говорится, что все люди имеют право на определенные неотъемлемые права, что в корне отражает уважение к личной автономии, согласию и праву на жизнь. Эти ценности находят отклик в медицинской этике, особенно в области трансплантации, где жизнь пациентов может зависеть от доступности и этических приобретений донорских органов и тканей.

Одним из наиболее актуальных положений ВДПЧ важным в проблемах трансплантации является статья 3, в которой говорится: "Каждый имеет право на жизнь, свободу и безопасность человека." Этот принцип требует, чтобы правовые основы, касающиеся приобретения и трансплантации органов, отдавали приоритет защите жизни и здоровья. Странам предлагается разработать системы, обеспечивающие равный доступ к услугам трансплантации, тем самым демонстрируя стремление защитить человеческое достоинство. Например, в Казахстане законы, регулирующие донорство органов, развивались в соответствии с этими универсальными принципами, целью которых является обеспечение права каждого человека на получение медицинской помощи, включая процедуры трансплантации, которые могут спасти жизни [2].

Еще одним важным элементом ВДПЧ является акцент на соглашениях, основанном на уважении личной автономии, содержащемся в статье 1: «Все люди рождаются свободными и равными по достоинству и правам». В контексте трансплантации органов это требует основы, на которой люди могут делать осознанный выбор в отношении донорства органов. Установление законов, способствующих добровольному и информированному согласию, отражает этическое обязательство уважать личную автономию, принцип, поддерживаемый ВДПЧ. Таким образом, народам предлагается более внимательно рассмотреть, как законы, регулирующие трансплантацию, соответствуют необходимости согласия, тем самым способствуя этическому подходу к работе с человеческими органами и тканями.

Кроме того, принципы, изложенные в ВДПЧ, призывают страны к международному сотрудничеству в области здравоохранения, включая трансплантацию. В статье 28 говорится, что каждый имеет право на социальный и международный порядок, при котором права и свободы, указанные в декларации, могут быть полностью реализованы. Призыв к созданию этой глобальной структуры сотрудничества очень важен в случае трансплантации, поскольку нехватка органов является распространенной проблемой во всем мире. Используя гуманистические принципы ВДПЧ, страны могут работать вместе, чтобы обеспечить этическое и справедливое выполнение трансплантации органов, одновременно увеличивая потенциал процедур по спасению жизни за пределами границ.

Этический ландшафт трансплантации органов также формируется пропагандой недискриминации ВДПЧ, которая гласит, что в статьях 2 и 7 говорится, что каждый имеет право на какие-либо недискриминационные права. Этот универсальный принцип обязывает законодательные органы разрабатывать законы, обеспечивающие всем людям равный доступ к трансплантации органов независимо от их происхождения или социально-экономического положения. На практике это означает, что законы, регулирующие трансплантацию, должны активно противодействовать дискриминации, способствуя инклюзивности и справедливости в лечении.

Таким образом, хотя Всеобщая декларация прав человека специально не рассматривает сложные вопросы трансплантации органов и тканей, но ее основные принципы коренным образом обосновывают и формируют правовую базу, регулиующую эту практику во всем мире. Подчеркивая важность жизни, автономии, согласия, равенства и сотрудничества, ВДПЧ призывает народы, включая Казахстан, создавать этические законы, которые уважают человеческое достоинство в условиях трансплантации. Поскольку мировое сообщество продолжает бороться с этическими проблемами донорства органов, ценности, закрепленные в ВДПЧ, остаются ведущей силой в продвижении прав человека в области медицины. Формируя законодательную среду, основанную на гуманистических принципах, ВДПЧ вносит значительный вклад в улучшение этического ландшафта, связанного с практикой трансплантации, в конечном итоге сохраняя достоинство и права каждого человека.

Список использованной литературы:

1. Жарикова А. В. Некоторые вопросы международно-правового регулирования трансплантации органов и тканей человека // Роль социально-гуманитарного знания в развитии интеллектуального потенциала нации: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 25 февраля 2021г. Белгород: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2021. С. 24-26.

2. Всеобщая Декларация Прав Человека от 10 декабря 1948 года

ӘӘЖ 343

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ЖӨНІНДЕГІ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қалдар Ә.Қ., магистрант

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются основные вопросы законодательства Республики Казахстан по противодействию семейно-бытовому насилию. В статье анализируются недостатки действующих правовых норм, регулирующих меры по защите жертв бытового насилия, в том числе пробелы в законодательстве, неэффективность правоприменения и недостаточная координация между государственными органами. В

статье представлены предложения по совершенствованию правовой базы, усилению ответственности за совершение насилия, расширению поддержки жертв и улучшению механизмов профилактики.

Summary: The article discusses the main issues of the legislation of the Republic of Kazakhstan on combating domestic violence. The article analyzes the shortcomings of the current legal norms governing measures to protect victims of domestic violence, including gaps in legislation, ineffective law enforcement and insufficient coordination between government agencies. The article presents proposals to improve the legal framework, strengthen responsibility for violence, expand support for victims and improve prevention mechanisms.

Отбасы-әлеуметтік құрылымның маңызды элементін білдіретін әлеуметтік қауымдастықтың негізгі және кең таралған түрі. Алайда, отбасылық қатынастарға криминогендік факторлар мен тұрмыстық қақтығыстарды тудыратын жағдайлар да әсер етеді. Өмірдің едәуір бөлігі отбасылық-тұрмыстық салада өтетіндіктен, ондағы қолайлы климат адамның өмір сүру сапасының жоғары деңгейінің қажетті шарты болып табылады. Кез — келген құқық бұзушылық, әсіресе отбасылық ортада жасалған қылмыстар физикалық және психологиялық тұрғыдан үлкен зиян келтіреді. Кейде оның салдары қайтымсыз болуы мүмкін, мысалы, өлім немесе мүгедектікке әкелетін ауыр жарақаттар. Бұл жағымсыз құбылыстар әсіресе осал отбасы мүшелеріне, атап айтқанда әйелдер мен балаларға қатты әсер етеді [1].

Тұрмыстық қақтығыстардың күшеюі және олардың қарқындылығының артуы қақтығысқа қатысушыларда елеулі әлеуметтік-психологиялық деформацияларды тудыруы мүмкін, бұл көбінесе қылмыстық әрекеттерге немесе кейде суицидке әкелетін аутоагрессивті реакцияларға айналатын агрессияның жоғарылауында көрінеді. Қолайсыз отбасылық жағдайлар бала тәрбиесіне теріс әсер етеді, бұл кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың ықтималдығын арттырады. Жалпы алғанда, бұл факторлар ел халқының жалпы өмір сүру сапасын айтарлықтай төмендетеді.

XXI ғасырдың алғашқы онжылдықтарында отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің түрлі аспектілері Қазақстан Республикасының жұртшылығы мен мемлекеттік органдарының назарында болды. Бұл проблема зерттеушілер мен құқық қорғаушылардың қызығушылығын тудырды, бұл тиісті заңнамалық шараларды қабылдау үшін қажетті негіз жасады.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының заңы (бұдан әрі-"тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы" ҚР Заңы) қазіргі уақытта тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құқықтық белгілерін біріктіреді және оған қарсы күрес үшін ұйымдастырушылық-құқықтық шаралар кешенін қамтиды. Бұл заңның қабылдануы маңызды қадам болды, өйткені ол мемлекеттің тұрмыстық зорлық-зомбылықты бағалау мен алдын алудың тиімді тетігін құруға деген ұмтылысын көрсетеді. Заңның кіріспесінде оның мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар мен Қазақстан Республикасының азаматтары тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және

ұйымдастырушылық негіздерін айқындайтыны белгіленген, бұл осы мәселені шешуге жүйелі көзқарасты баса көрсетеді [2].

Бұл ретте, қоғамдық қатынастарды заңнамалық реттеу тиімділігінің маңыздылығын ескере отырып, Заң ережелеріне талдау жүргізген жөн. Онда тұрмыстық зорлық-зомбылық бір адамның отбасылық-тұрмыстық саладағы басқа адамға қатысты қасақана құқыққа қарсы әрекеті (немесе әрекетсіздігі) ретінде түсіндіріледі, ол физикалық және (немесе) психикалық азап шегуге әкеп соғады немесе қауіп төндіреді ("тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы" ҚР Заңының 1-бабының 3-тармағы). Алайда, бұл анықтама тым тар болып көрінеді, өйткені тұрмыстық зорлық — зомбылық-бұл тек бір ғана заңсыз әрекет емес, сонымен қатар жеке тұлғаның құқықтарын, қадір-қасиеті мен құндылықтарын физикалық және психологиялық тұрғыдан бұзуға бағытталған әртүрлі әрекеттердің жиынтығын қамтитын күрделі құбылыс.

Қазақстанда отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерді қорғауға бағытталған бірқатар заңнамалық нормалар қолданылады. Осы саланы реттейтін негізгі нормативтік актілер:

1. Отбасылық-тұрмыстық саладағы зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық шараларды айқындайтын «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;

2. Отбасы мүшелеріне қатысты жасалған зорлық-зомбылық әрекеттері үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі;

3. Тұрмыста жасалатын ұсақ құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілейтін Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі.

Алайда, осы заңнамалық актілердің болуына қарамастан, қолданыстағы нормалар айтарлықтай олқылықтарға ие және айтарлықтай жетілдіруді қажет етеді. Қолданыстағы заңнама зардап шеккендерді тиімді қорғау және тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейтін бірқатар кемшіліктермен сипатталады.

Қазақстандық заңнаманың маңызды проблемаларының бірі отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғауға бағытталған негізгі ұғымдар мен құқықтық тетіктерді анықтауда айқындықтың жеткіліксіздігі болып табылады. Қолданыстағы нормалар көбінесе зардап шеккендердің қауіпсіздігіне кепілдік беретін міндетті қорғаныс шараларын қарастырмайды. Кейбір жағдайларда жәбірленушілердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе Құқық қорғау органдарының қалауы бойынша қалады, бұл қорғаныс шараларын қолдануда іріктеу мен сәйкессіздікке әкеледі [3].

Бұл тәсіл әсіресе әйелдер, балалар, қарттар немесе тұрмыстық зорлық-зомбылық қауіпі жоғары мүгедектер сияқты тәуелді немесе осал адамдар үшін проблемалы болып табылады. Көбінесе олар ерекше қорғауды қажет етеді, өйткені олардың өз құқықтарын өз бетінше қорғау мүмкіндіктері шектеулі,

бірақ қолданыстағы құқықтық база әрқашан оларға қажетті кепілдіктер бере алмайды.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық-бұл әртүрлі әлеуметтік топтарға әсер ететін және тиімді мемлекеттік реттеуді қажет ететін адам құқықтарының бұзылуы. Қазақстан Республикасында қабылданған бірқатар қадамдарға қарамастан, отбасылық зорлық-зомбылық мәселесі заңнамалық салада жеткілікті реттелмеген күйінде қалып отыр. Негізгі ұғымдарды дәлірек анықтау, сондай-ақ зорлық-зомбылықтың алдын алуға, құрбандарды қорғауға және құқық бұзушыларды жауапқа тартуға бағытталған кешенді тәсілді әзірлеу қажет [4].

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің тиімділігін арттыру үшін қолданыстағы заңнамаға өзгерістер енгізу қажет. Алғашқы қадамдардың бірі зорлық-зомбылықтан зардап шеккендермен жұмыс істейтін әртүрлі мемлекеттік және жеке ұйымдар арасындағы үйлестіруді жақсарту болуы керек. Бұған тек құқық қорғау органдары ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік қызметтер, білім беру мекемелері, медициналық мекемелер және үкіметтік емес ұйымдар кіреді. Бұл құрылымдардың барлығы зорлық-зомбылық құрбандарына көмектесудің тиімді жүйесін құруға мүмкіндік беретін барлық деңгейлерде өзара әрекеттесуі маңызды.

Қоғамдық сана мен мәдениетті өзгертуге, зорлық-зомбылыққа төзімділікті төмендетуге, сондай-ақ отбасындағы жанжалдарды бейбіт жолмен шешу дағдыларын дамытуға бағытталған тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың неғұрлым ауқымды бағдарламаларын әзірлеу және енгізу қажет. Болашақ ұрпақтың кез-келген түрдегі зорлық-зомбылыққа жол бермеу туралы нақты хабардарлығын қалыптастыру үшін жастармен, оның ішінде білім беру мекемелері арқылы жұмыс істеуге ерекше назар аудару керек [5].

Зорлық-зомбылық құрбандарын оңалту қорғаныс жүйесінің ажырамас бөлігі болуы керек. Зорлық-зомбылық құрбандарына тек заң көмегін ғана емес, сонымен қатар психологиялық қолдауды, сондай-ақ әлеуметтік бейімделу мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін бағдарламаларды әзірлеу маңызды. Бұл зорлық-зомбылық құрбандарына физикалық және психологиялық денсаулығын қалпына келтіруге және толыққанды өмірге оралуға көмектеседі.

Осылайша, тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресуге бағытталған заңнамалық бастамалардың болуына қарамастан, Қазақстан Республикасында зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау жүйесі айтарлықтай жетілдіруді қажет етеді. Әртүрлі мемлекеттік және жеке құрылымдар арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігі, профилактикалық жұмыстардың шектеулі болуы және оңалту бағдарламаларының жетіспеушілігі сияқты мәселелер мұқият көзқарас пен жүйелі өзгерістерді қажет етеді. Заң мен мемлекеттік қорғау шаралары зорлық-зомбылық құрбандарына физикалық қауіпсіздікті ғана емес, сонымен бірге лайықты әлеуметтік және психологиялық көмек көрсетуі маңызды, бұл өз кезегінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің тиімділігін арттырады және оның құрбандарының тиісті қорғалуын қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сердюк Л.В. Семейно-бытовое насилие: криминологический и уголовно-правовой анализ. Монография. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 255 с.
2. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы (2024.16.06. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Жилиева С.К. Неблагополучная семья как дезадаптирующий фактор безнадзорности несовершеннолетних / Актуальные проблемы уголовного и гражданского судопроизводства. ГИБДД и иные правоохранительные органы как субъекты правоприменения: сборник научных статей регионального «круглого стола». – Орёл, 2017. С. 80-87.
4. Сердюк Л.В. Семейно-бытовое насилие: криминологический и уголовно-правовой анализ. Монография. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 255 с.
5. Рахметов С.М. Проблемы совершенствования законодательства Республики Казахстан по противодействию семейно-бытовому насилию. Вестник Института законодательства и правовой информации РК. №5 (63) – 2020. – с. 127-134.

ӘӨЖ 342

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ АҚТАЛҒАНДАРҒА МҮЛІКТІК ЗИЯНДЫ ӨТЕУДІҢ ӘДІЛ ТЕТІГІН БЕЛГІЛЕУ

Қамбарұлы М., Каналқұл Б.О., Жапир Б.Б., Сапар Б.П.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрен вопрос возмещения имущественного ущерба, причиненного лицам в уголовном процессе. Исследование направлено на анализ существующих механизмов компенсации и выработку предложений по их совершенствованию с целью обеспечения правосудия и восстановления прав потерпевших. В работе используется нормативный анализ, сравнительно-правовой метод, а также анализ судебной практики. Цель данной статьи-проанализировать существующие механизмы возмещения имущественного ущерба и предложить пути их оптимизации.

В научной статье рассматривается актуальный вопрос совершенствования правовой системы с точки зрения защиты прав лиц, незаконно обвиняемых в совершении преступлений. Статья направлена на анализ существующих механизмов судопроизводства и выработку предложений по их совершенствованию с целью обеспечения высокого уровня справедливости и эффективности правосудия.

Summary: The article considers the issue of compensation for property damage caused to persons in criminal proceedings. The study is aimed at analyzing existing compensation mechanisms and developing proposals for their improvement in order to ensure justice and restore the rights of victims. The work uses a normative analysis, a comparative legal method, as well as an analysis of judicial practice. The purpose of this article is to analyze the existing mechanisms of compensation for property damage and propose ways to optimize them.

The scientific article examines the topical issue of improving the legal system from the point of view of protecting the rights of persons illegally accused of committing crimes. The article is aimed at analyzing the existing mechanisms of judicial proceedings and developing proposals for their improvement in order to ensure a high level of fairness and effectiveness of justice.

Қылмыстық процесте ақталған адамдарға келтірілген мүлкітік зиянды өтеу мәселесі заң ғылымында және тәжірибеде өзекті және даулы болып қала

береді. Қылмыстық қудалау органдарының заңсыз әрекеттерінен зардап шеккендерді ақтау азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтірудің мемлекеттік кепілдігін қамтамасыз етудің ең маңызды аспектісі болып табылады.

Кіріспеде заңсыз қылмыстық қудалауға ұшыраған ақталған адамдарға келтірілген мүліктік залалды өтеу мәселесінің маңыздылығы атап өтілген. Көңіл әлеуметтік әділеттілікке және қылмыстық процесте адамның негізгі құқықтарын қорғау қажеттілігіне аударылады.

Қылмыстық процесте ақталған тұлғаларға мүліктік залалды өтеудің әділ механизмін қалыптастыру мемлекеттік органдардың заңсыз әрекеттерінен немесе қате үкімдерінен зардап шеккендердің құқықтарын қалпына келтіруге және залалды өтеуге бағытталған маңызды міндет болып табылады [1].

Қылмыстық процесте ақталған тұлғалардың мүліктік залалының орнын толтырудың әділ механизмін қамтамасыз ету мемлекеттік органдардың әділетсіз әрекеттерін немесе қате шешімдерін жасағаннан кейін олардың құқықтары мен қадір-қасиетін қалпына келтірудің маңызды қадамы болып табылады.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде имуше адамдарға мүліктік және моральдық зиянды өтеу мәселесі әділдік пен адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуде шешуші орын алады. Бұл мәселенің өзектілігі бірнеше негізгі факторларға байланысты:

1. Негізгі құқықтар мен бостандықтарды қорғау: заңсыз қылмыстық қудалау адамның беделіне, психикалық және физикалық жағдайына айтарлықтай зиян келтіреді және мүлік пен табыс көздерін жоғалтуға әкелуі мүмкін. Зиянды өтеу-бұл құқықтық мемлекет пен адамды қорғаудың негізгі принциптеріне сәйкес келетін бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтіруге бағытталған қалпына келтіру шарасы [2].

2. Әділеттілік принципі: құқық үстемдігі мемлекет өз органдарының әрекеттері, соның ішінде қылмыстық іс жүргізудегі қателіктер үшін жауап береді деп болжайды. Әділеттілік қағидаты билік органдарының заңсыз әрекеттерінен зардап шеккен адамдарға міндетті түрде өтемақы төлеуді талап етеді.

3. Алдын алу функциясы: ақталғандарға зиянды өтеудің тиімді механизмін орнату әділеттілікті қалпына келтіру құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар құқық қорғау органдары мен соттардың ықтимал теріс қылықтарын тежейтін маңызды алдын алу құралы ретінде де әрекет етеді.

4. Халықаралық міндеттемелер: көптеген халықаралық құжаттар, соның ішінде адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау жөніндегі Еуропалық конвенция, мемлекеттердің заңсыз немесе негізсіз қылмыс жасады деген айыптаулардан зардап шеккен адамдар үшін тиімді құқықтық қорғау құралдарын қамтамасыз ету міндетін белгілейді. Бұл осындай қаражаттың бірі ретінде зиянды өтеу міндеттемесін білдіреді.

5. Іске асырудағы қиындықтар мен қиындықтар: зиянды өтеу туралы заңнамада бекітілген ережелерге қарамастан, іс жүзінде ре адамдар оны алу

кезінде бірқатар проблемаларға тап болады. Бұған залалдың мөлшерін дәлелдеудегі қиындықтар, ұзақ мерзімді сот процестері, сот практикасының гетерогенділігі және жәбірленушілердің өз құқықтары туралы жеткіліксіз хабардар болуы кіреді.

6. Заңнаманы жетілдіру қажеттілігі: проблеманың өзектілігі нормативтік-құқықтық базаны және оны қолдану практикасын одан әрі жетілдіруді талап ететін залалды бағалау және өтеу үшін нақты, егжей-тегжейлі рәсімдер мен стандарттардың болмауымен күрделене түседі [3].

Осылайша, қылмыстық сот ісін жүргізуде ақталғандарға зиянды өтеу мәселесі заң шығарушының, құқық қолдану практикасының және жалпы қоғамның назарын талап ететін кешенді проблема болып табылады. Бұл мәселені шешу әділеттілікті қамтамасыз етудегі, адам құқықтарын қорғаудағы және сот төрелігіне деген сенімді нығайтудағы маңызды қадам болып табылады.

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі мүліктік зиянды өтеудің теориялық аспектілері заң ғылымында маңызды орын алады, өйткені олар әділеттіліктің, заңдылықтың және адам құқықтарының негізгі принциптеріне қатысты. Бұл тұрғыда залалды өтеудің тұжырымдамалық негіздері де, қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде осы қағидаттарды іске асыруды қамтамасыз ететін нақты тетіктер де қарастырылады.

Қылмыстық сот ісін жүргізу контекстіндегі мүліктік зиян қылмыстық қудалау органдарының заңсыз әрекеттері, соның ішінде заңсыз айыптау, ұстау, қамауға алу немесе басқа да іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары нәтижесінде адамның шеккен шығындарын білдіреді. Бұл шығындарға мүліктің жоғалуы, кірістер, сондай-ақ құқықтық қорғау шығындары кіруі мүмкін.

Мүліктік зиянды өтеудің негізіне жататын негізгі қағидаттар әділеттілік, залалды өтеудің толықтығы және бұзылған құқықтарды қалпына келтіру қағидаттары болып табылады. Өтемақы механизмінің қол жетімді, тиімді болуы және зардап шеккен адамға қосымша ауыртпалық әкелмеуі маңызды.

Қылмыстық сот ісін жүргізу нәтижесінде келтірілген мүліктік зиянды өтеу өтедік және қандай да бір жолмен қалпына келтіру сипатында болады. Бұл өтемақының мақсаты шығындарды өтеу ғана емес, мүмкіндігінше адамның құқықтары бұзылған сәтке дейін оның жағдайын қалпына келтіру екенін білдіреді [4].

Мүліктік зиянды өтеудің нормативтік-құқықтық базасына халықаралық құжаттар (мысалы, Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау жөніндегі Еуропалық конвенция) және ұлттық заңнама кіреді. Заңнамада өтемақы алу үшін нақты және түсінікті тетіктер, сондай-ақ өтемақы мөлшерін анықтау критерийлері мен рәсімдері қарастырылуы маңызды.

Мүліктік зиянды өтеу құқығын тиімді іске асыру нақты әкімшілік және сот тетіктерінің болуын талап етеді. Бұған өтініш беру, зиянды өтеу туралы істерді қарау және олар бойынша шешім қабылдау процедуралары кіреді. Негізгі аспект-бұл тетіктердің барлық әлеуетті өтініш берушілер үшін қол жетімділігін қамтамасыз ету.

Мүліктік зиянды өтеумен байланысты негізгі проблемалардың ішінде залалдың мөлшерін, сот процедураларының ұзақтығын және кейде зардап шеккендердің өз құқықтары туралы жеткіліксіз хабардар болуын дәлелдеудегі қиындықтарды атап өтуге болады. Сонымен қатар, ақталған адамдардың құқықтарын қорғау мен өтемақы жүйесін теріс пайдаланудың алдын алу қажеттілігі арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету түріндегі сынақ бар [5].

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі мүліктік зиянды өтеудің теориялық аспектілері қолданыстағы тетіктерді түсіну мен жетілдірудің тұжырымдамалық негізін қамтамасыз етеді. Олар терең құқықтық талдауды ғана емес, сонымен қатар әділетті және тиімді сот төрелігі жүйелерін дамытуға ықпал ететін халықаралық тәжірибе мен тәжірибені ескеруді талап етеді.

Зерттеу нәтижелері қылмыстық сот ісін жүргізуде имуше адамдар үшін мүліктік зиянды өтеудің әділ және қолжетімді тетігін қамтамасыз етудің маңыздылығын көрсетеді. Міне, негізгі тұжырымдар:

1. Сот төрелігі мен әділеттіліктің басымдығы: әділеттілікті қалпына келтіру құқықтық жүйенің негізгі аспектісі болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізудегі заңсыз әрекеттерден немесе қателіктерден кейін имуше адамдар үшін мүліктік зиянды өтеуді қамтамасыз ету осы міндеттің ажырамас бөлігі болып табылады.

2. Азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау: мемлекет өз азаматтарының құқықтары мен мүдделерін қорғауға жауапты. Ақталған адамдар үшін мүліктік зиянды өтеу тетігін қылмыстық заңнамаға енгізу қоғамның әрбір мүшесін құқықтық қорғауға кепілдік берудің маңыздылығын көрсетеді.

3. Сот төрелігіне деген сенімді арттыру: ре адамдарға келтірілген залалды өтеудің әділ тетігін қамтамасыз ету қоғамның сот төрелігі мен мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтуға ықпал етеді. Бұл қоғамдағы тұрақтылық пен заңдылықты сақтау үшін маңызды.

4. Өтемақының құқықтық кепілдігін қолдау: ущер адамдар үшін өтемақы рәсімінің қолжетімділігі мен тиімділігіне кепілдік беру құқықтық мемлекетті қолдаудың маңызды аспектісі болып табылады. Бұл құқықтық жүйеде әділеттілік пен заңдылыққа жағдай жасауға көмектеседі.

5. Құқықтарды оңалту мен қалпына келтірудің маңызы: қылмыстық сот ісін жүргізуде имуше адамдар үшін мүліктік зиянды қалпына келтіру тек залалды өтеу мәселесі ғана емес, сонымен қатар оларды оңалту және құқықтар мен қадір-қасиетті қалпына келтіру процесіндегі маңызды қадам болып табылады.

Осылайша, қылмыстық сот ісін жүргізуде имуше адамдар үшін мүліктік зиянды өтеудің әділ және қолжетімді тетігін қамтамасыз ету адам құқықтарын сақтаудың, азаматтардың мүдделерін қорғаудың және қоғамдағы құқықтық тәртіпті сақтаудың маңызды элементі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Шевченко Г.В., Хакиев А.В. ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА РЕАБИЛИТИРОВАННОМУ ЛИЦУ // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2018. – № 6. – С. 252-256
2. Кузнецова, А.Д. Возмещение вреда лицу, уголовное преследование которого осуществлялось в порядке частного обвинения / А.Д. Кузнецова // Уголовное право. – 2015. – № 2. – С. 122–125.
3. Кузнецова, А.Д. Основания возмещения вреда по уголовным делам частного обвинения / А.Д. Кузнецова // Мировой судья. – 2015. – № 6. – С. 13–16.
4. Кузнецова, А.Д. Признание права на реабилитацию в уголовном процессе России / А.Д. Кузнецова // Рос. судья. – 2015. – № 8. – С. 46–48. 29
5. Кузнецова, А.Д. Проблемы возмещения реабилитированному лицу имущественного вреда в виде сумм, выплаченных за оказание юридической помощи / А.Д. Кузнецова // Рос. юстиция. – 2016. – № 2. – С. 42–45.

ОӘЖ 347.6.61

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ОТБАСЫ ЖӘНЕ НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қуандық Ф.А., Пердебек Н.А., Сатыбек А.Ф., Куралбай С.С.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Тленшин Т.Б.

«Мирас» университеті, Шымкет қ., Қазақстан

Резюме: Брак и семья являются основой общества. Государство заинтересовано в крепких семьях, которые служат гарантом рождения новых членов общества. В семье дети получают воспитание, становятся социально адаптированными гражданами. Семейные связи побуждают членов общества оказывать помощь инвалидам, пенсионерам, несовершеннолетним, не оставлять в бедственном положении нетрудоспособных родственников. Представители семьи в полной мере пользуются своими правами, исполняют обязанности, возложенные на них законом. В статье автор рассматривает понятие брака и брачного союза, а также законодательные основы семейно-брачных отношений.

Summary: Marriage and family are the foundation of society. The state is interested in strong families, which serve as a guarantee of the birth of new members of society. In the family, children are brought up and become socially adapted citizens. Family ties encourage members of society to provide assistance to the disabled, pensioners, minors, and not to leave disabled relatives in distress. Family representatives fully enjoy their rights and fulfill the duties imposed on them by law. In the article, the author examines the concept of marriage and marital union, as well as the legislative foundations of family and marital relations.

Заңды түрде некенің анықтамасын келесідей беруге болады: неке - бұл азаматтардың бостандықтары мен тілектерін құрметтей отырып, ерікті түрде рәсімделген ер мен әйелдің одағы. Неке отбасын құру үшін жасалады. Неке тіркелгеннен кейін азаматтардың арасында жеке, сондай-ақ мүліктік құқықтар мен міндеттер белгіленеді [1].

Отбасы - мәні отбасылық қатынастардан туындайтын өзара құқықтары, міндеттері бар бірнеше азаматтар, бала асырап алу, некеге тұру және басқа да құқықтық актілер. Неке және отбасының тұжырымдамасы ұзақ мерзімді одақты

(өмір бойы), сондай-ақ нақты мақсаттың болуын - балалардың туылуын болжайды. Егер неке қию рәсімі отбасылық қатынастарды ресімдеу мақсатында жасалмаса, неке одағын жалған деп тану үшін негіздер туындауы мүмкін. Бірақ, егер біз еркек пен әйелдің одағы жаңа отбасының пайда болуына әкелетін мүлкітік мәмілені білдіретінін басшылыққа алсақ, неке заңды түрде шынайы болады. Некенің тұжырымдамасы мен құқықтық табиғаты отбасы құқығымен келісіледі. Неке махаббат, достық, өзара сыйластық негізінде құрылады деп есептелсе де, оның жасалуына қоғамның жаңа бірлігінің пайда болғанын құжаттық дәлелдеуді талап ететін құқық нормалары негіз болып табылады. Отбасы құқығы ерлі-зайыптылардың жеке қатынастарын, құқықтарын, міндеттерін, азаматтардың неке-тұрмыстық, туыстық қатынаспен байланысты ортақ мүлкін пайдалану ерекшеліктерін, асырап алынған немесе асырап алынған балаларды тәрбиелеуге сәйкес келтіретін құқықтық нормалардың жиынтығын көрсетеді. Неке мен отбасының құқықтық негіздері принциптермен реттеледі: 1. Неке қатынастары ерікті түрде туындайды. 2. Азамат бір әйелге, бір әйел бір еркекке үйленеді. Қазақстан Республикасының заңы бойынша көп әйел алуға тыйым салынған. 3. Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы заңнамасына сәйкес неке оған кіретін азаматтардың тең құқықтарын білдіреді. Әйел мен ер адам өз тегін тандап, қайда жұмыс істейтінін, балаларын қалай тәрбиелейтінін, асырайтынын шеше алады. 4. Отбасылық қарым-қатынастарды құру балалардың дүниеге келуіне және жас азаматтардың тәрбиесіне әкелуі керек. 5. Неке одағы – ұрпақтарының, сондай-ақ басқа да туыстары мен отбасы өкілдерінің мүлкін, заңды бостандықтарын қорғау [1].

Әлеуметтанушылар отбасы шеңберінің келесі мүшелерін анықтайды:

1. Ресми түрде тіркелген некені рәсімдеген ерлі-зайыптылар.

2. Туғандар, асырап алынғандар.

3. Ата-тегі ортақ туыстар: аға, апа.

4. Тікелей туыстар – бір ата-анадан, мысалы: арғы ата, ата, әке, ұл, немере.

Отбасы заңнамасына сәйкес неке тұжырымдамасы ерлі-зайыптылардың мүдделерін өзара қорғауды болжайды. Отбасы мүшелері бір-біріне моральдық және материалдық қолдау көрсетеді. Мемлекет отбасын үшінші тұлғалардың сыртқы араласуынан қорғайды. Отбасы өкілдерінің заңды және мүлкітік құқықтарын қорғау сот тәртібімен жүзеге асырылуы мүмкін [2].

Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы заңнамасына сәйкес жаңа отбасын құру рәсімі салтанатты жағдайда міндеттелсе, енді болашақ күйеуінің немесе әйелдің қатысуымен АХАЖ қызметкері неке одағын жасасуы мүмкін. Қазіргі заманғы отбасылық заңнамасы отбасылық қатынастарды реттеу мәселелерін егжей-тегжейлі қарастырады, ерлі-зайыптылардың туыстары мен балаларына қамқорлық тұжырымдамасын тереңдетеді. Неке ресми түрде тіркелген кезде ғана заңды деп танылады. Тіркеу туралы куәлікті АХАЖ органы беруі керек. Ер, әйел, балалар, немерелерден тұратын әулет қанша жыл өмір сүрсе де, егер ерлі-зайыптылар неке қатынастарын ресми құжаттарда тіркемеген болса, олардың бірге тұруы неке

болып танылмайды. АХАЖ органында неке туралы жазба пайда болғаннан кейін ерлі-зайыптылардың бір-бірінің алдында отбасылық міндеттері болады [3].

Ерекше жағдайларда он алты жастағы некелерді тіркеуге болады.

1. Күйеуі немесе әйелі 16 жасқа толған ресми отбасы бірлігінің пайда болуы үшін дәлелді себептер болуы керек.

2. Неке қатынастарын ресімдейтін еркек пен әйелдің басқа некелік байланыстары болмауы керек. Егер азаматтардың бірі бұрынғы одақты таратпаса, жаңасын тіркеу мүмкін емес.

3. Туыстар арасындағы неке қатынастарын тіркеуге тыйым салынады.

4. Асырап алынғандар мен асырап алушылар арасындағы одақ тіркелмейді.

5. Әрекетке қабілетсіз азаматпен неке қатынастарын ресімдеуге тыйым салынады.

Некені тіркеу үшін болашақ ерлі-зайыптылар рәсімге жеке қатысуы керек. Өтінім берілгеннен кейін, әдетте, салтанатты кескіндеме алдында бір ай өтеді. Осы кезеңде қоғамның жаңа бірлігін құрған азаматтарға неке қию туралы куәлік дайындалады. Қажет болған жағдайда тіркеу үшін күту мерзімі өзгеруі мүмкін. Азаматтар мемлекеттік органның шешіміне сотқа шағымдануға құқылы. Неке қатынастарын ресімдейтін азаматтар медициналық тексеруден өтуге құқылы. Некеге тұрғандар болашақ балаларын жоспарлауға көмектесетін медициналық-генетикалық кеңес ала алады. Бұл рәсім ерікті болып табылады және болашақ ерлі-зайыптылардың тұрғылықты жерінде болуы мүмкін. Ер немесе әйел болашақ күйеуіне (әйеліне) жыныстық жолмен берілетін ауру немесе ЖИТС жұқтырғандығы туралы хабардар етпесе, жасасқан одақ жарамсыз деп танылуы мүмкін [4].

Ерлі-зайыптылар некеде тұрған кезде ортақ қаражатты пайдалана отырып сатып алған ортақ мүлікті пайдалануға және оған билік етуге құқылы. Заттарды кәдеге жарату жалпы келісімді қажет етеді. Ерлі-зайыптылар отбасылық қоғамдастықтың мүліктік мәселелерін, балаларды тәрбиелеуге қатысты нюанстарды, ерлі-зайыптылардың өзара қарым-қатынасын реттейтін шартқа қол қоя алады. Егер ерлі-зайыптылардың бірі жұмыс істемесе, мұның маңызды себептері (үй шаруасы, балаларды тәрбиелеу) болса, оның бәрібір ортақ мүлікке құқығы бар. Ерлі-зайыптылардың неке тіркелгенге дейін алған мүлкі жеке меншігі болып табылады (сондай-ақ киім-кешек, аяқ киім, күтімге арналған заттар және т.б.) Ерлі-зайыптылар ата-аналық міндеттерді бірдей орындауға міндетті. Некенің түсінігі мен құқықтық табиғаты ерлі-зайыптылардың бірі қайтыс болған жағдайда одақтың өмір сүруінің тоқтатылуын болжайды. Қажет болған жағдайда, Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы заңнамасына сәйкес неке бұзылуы мүмкін. Одақ ыдырағаннан кейін ер мен әйелдің арасындағы отбасылық қарым-қатынас тоқтатылады, бірақ ерлі-зайыптылардың балалары болған жағдайда отбасы мәртебесі сақталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы заңнамасы, Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі. (05.09.2024 жылы жаңартылған)
- 2.Маковий В.П. Временные пределы осуществления права на принятие наследства// Ғылыми очерктер. Научные очерки.De jure, de facto. КарГУ им.академика Е.А.Букетова. 2014. – 429 б.
- 3.Отбасы құқығы: оқу құралы / Р.К Абилшеева, Ж.Б Шаяхметова, Қ.Е Өтебалиева. - Алматы : LP-Zhasulan, 2019.
- 4.Қазақстан Республикасының отбасы құқығы : оқу құралы / Г. Б. Мұқалдиева. - Алматы : Қазақ университеті, 2016.

ОӘЖ- 34.343

ТЕМЕКІ ШЕГУДІҢ, АЛКОГОЛИЗМНІҢ ЖӘНЕ НАШАҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ КҮРЕСУ

Құлан М.А., Амангелді Е.Н., Спа Е.Н., Қалдыбай А.А.
Ғылыми жетекшісі магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті , Шымкент қ., Казакстан

Резюме: В статье рассматривается актуальная проблема распространения курения, алкоголизма и наркомании, оказывающих негативное влияние на здоровье населения и социальное благополучие. Обозначены основные принципы вредных привычек и их последствия для физического и психического здоровья, а также для общества в целом.

Основное внимание уделяется государственным мерам профилактики, включая правовые ограничения, социальные кампании и специальную помощь, а также роли образовательных учреждений и семьи в более здоровом образе жизни в молодежи. Подчеркнуто создание альтернативных способов досуга, защищенных программ, обеспечивающих здоровье и участие общественных организаций. Статья запрещает, что может быть только комплексный и скоординированный подход.

Summary: The article deals with the actual problem of the spread of smoking, alcoholism and drug addiction, which have a negative impact on public health and social well-being. The basic principles of bad habits and their consequences for physical and mental health, as well as for society as a whole, are outlined.

The focus is on government prevention measures, including legal restrictions, social campaigns and special assistance, as well as the role of educational institutions and families in a healthier lifestyle among young people. The creation of alternative leisure activities, protected programs that ensure health and the participation of public organizations is emphasized. The article prohibits that there can only be an integrated and coordinated approach.

Темекі шегу, алкоголизм және нашақорлық сияқты тәуелділіктер денсаулық пен жалпы қоғам үшін үлкен проблема болып табылады. Бұл жаман әдеттер адамның физикалық және психикалық жағдайының нашарлауына, әлеуметтік мәселелерге әкеледі және мезгілсіз өлім қаупін арттырады. Бұл қауіпке қарсы тұру алдын алу шараларын, ақпараттық науқандарды және тәуелділіктен зардап шегетін адамдарға көмектесуді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Осы мәселелермен қалай күресуге болатынын және қандай алдын-алу шаралары тиімді екенін қарастырайық.

Адамдардың темекіні, алкогольді немесе есірткіні қолданудың себептері әртүрлі болуы мүмкін [1]:

1. Психологиялық факторлар: стресс, депрессия, мазасыздық және шындықтан аулақ болуға деген ұмтылыс адамдарды темекі шегуге және алкогольді немесе есірткіні қолдануға итермелейді.

2. Әлеуметтік факторлар: достардың, отбасының және қоғамның әсері. Темекі шегу немесе алкогольді ішу норма болып табылатын компанияларда тәуелділіктің ықтималдығы жоғары.

3. Физиологиялық ерекшеліктері: тәуелділікке бейімділік тұқым қуалауы мүмкін, генетикалық бейімділік те әсер етуі мүмкін.

4. Төмен хабардарлық: бұл әдеттердің салдары туралы ақпараттың болмауы көбінесе адамның олардың қауіптілігін бағаламауына әкеледі.

Темекі шегуге, алкоголизмге және нашақорлыққа қарсы күресте басты назар осы заттарды қолданудың басталуын болдырмау жөніндегі іс-қимылды көздейтін профилактикаға бағытталуы тиіс. Алдын алу бірнеше негізгі бағыттарды қамтуы мүмкін [2]:

1. Білім беру және ақпараттық кампаниялар. Халықты, әсіресе жастарды темекі шегудің, алкогольдің және есірткінің зияны туралы хабардар ету-басты қадам. Білім беру мекемелерінде сабақтар, семинарлар мен дәрістер өткізілуі керек, онда балалар мен жасөспірімдерге бұл әдеттер қандай салдарға әкелетінін түсіндіреді.

2. Салауатты өмір салтын қолдау. Салауатты өмір салтын насихаттау тәуелділікке бейім адамдар санының азаюына ықпал етеді. Спорттық іс-шараларды ұйымдастыру, дене шынықтырумен айналысу үшін алаңдар құру, дұрыс тамақтануды насихаттау және спортпен шұғылдану денсаулықты сақтауға тұрақты мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді.

3. Отбасы мен әлеуметтік ортаның рөлі. Отбасы тәуелділіктің алдын алуда маңызды рөл атқарады. Жақындарыңызды қолдау, қарым-қатынас және сенімді қарым-қатынас тәуелділіктің даму қаупін азайтады. Ата-аналар үшін үлгі болу және балалардағы салауатты құндылықтарды тәрбиелеуге назар аудару маңызды.

4. Мемлекеттік қолдау және заңнама. Алдын алудың маңызды бөлігі- мемлекеттік реттеу. Мемлекеттер алкоголь мен темекі жарнамасын шектейтін заңдар енгізеді, осы өнімдерге салықты көбейтеді және олардың, әсіресе кәмелетке толмағандар үшін қол жетімділігін шектейді.

5. Психологиялық көмек. Көптеген адамдар тәуелділіктің алдын алу үшін кәсіби қолдауды қажет етеді. Психологтар мен кеңесшілер стресстер мен жағымсыз эмоцияларды жеңу дағдыларын дамытуға көмектеседі, бұл тәуелді заттарға жүгіну мүмкіндігін азайтады.

Темекі шегу-жыл сайын миллиондаған адамның өмірін қиатын тәуелділіктің ең көп таралған түрлерінің бірі. Темекі шегуге қарсы күресте заңнама да, қоғамдағы темекі шегуді қабылдауды өзгерту бойынша кең таралған жұмыс та ерекше рөл атқарады.

1. Темекіге қарсы науқандар және ақпараттық жұмыс. Мемлекеттер темекіге қарсы бағдарламаларды енгізеді, темекі шегуге арналған орындарды шектейді, темекі өнімдеріне акциздерді арттырады және оларды жарнамалауға тыйым салады.

2. Никотинге тәуелділікті емдеу. Темекі шегуді бастаған көптеген адамдар бұл әдеттен бас тартуға көмекке мұқтаж. Никотин патчтары, Сағыз және дәрі-дәрмектер сияқты заманауи әдістер никотинге тәуелділікті айтарлықтай төмендетеді.

3. Әлеуметтік қолдау. Темекі шегушілерге қолдау көрсету топтарын ұйымдастыру, дәрігерлердің көмегі және оңалту бағдарламаларына қатысу адамдарға темекіні тастауға көмектеседі.

Алкоголизм-бұл емдеуге кешенді көзқарасты қажет ететін созылмалы ауру [3].

1. Терапия және медициналық қолдау. Алкоголизмді емдеу адамның әлеуметтік белсенділігін қалпына келтіруге бағытталған дәрілік терапияны, психологиялық қолдауды және терапевтік бағдарламаларды қамтуы керек.

2. Оңалту орталықтары. Мемлекеттік және жеке орталықтар адамдарға алкогольмен күресуге көмектеседі, оларды қалыпты өмірге қайтарады және қайталанудың алдын алу дағдыларын үйретеді.

3. Отбасымен және қоршаған ортамен жұмыс. Қалпына келтіруде отбасы мен жақындарының қолдауы шешуші рөл атқарады. Маскүнемдердің туыстарына арналған бағдарламалар нашақорды қалпына келтіруге де көмектеседі.

4. Қоғамдық сана. Алкоголизмнің емдеуді қажет ететін ауру екенін түсіндіретін бағдарламалар жасау тәуелді адамдардың стигматизациясын азайтуға көмектеседі.

Нашақорлық-бұл тәуелділіктің ең қауіпті түрі, ол денеге және психикаға жойқын әсер етеді.

1. Нашақорлықтың алдын алу. Мектептер мен жоғары оқу орындарында есірткіні қолданудың салдарын түсіндіре отырып, нашақорлықтың алдын алу бойынша үнемі сабақтар мен тренингтер өткізу маңызды.

2. Оңалту бағдарламалары. Нашақорларды оңалту медициналық мамандармен және психологтармен көп жылдық жұмысты қажет етеді. Қарым-қатынас, жұмысқа орналасу және оқу дағдыларын қалпына келтіру сабақтарын қамтитын бағдарламалар адамдарға қалыпты жағдайға оралуға көмектеседі.

3. Медициналық көмекке қолжетімділікті қамтамасыз ету. Мемлекеттер есірткіге тәуелділерге Медициналық және психологиялық көмек көрсету бағдарламаларын қолдауы керек, оған дәрі-дәрмек, психотерапия және әлеуметтік оңалту кіруі мүмкін.

4. Есірткінің таралуын бақылау. Полиция және кеден қызметтері сияқты мемлекеттік органдар есірткі жеткізілімін тоқтатуда және ұйымдасқан есірткі қылмысына қарсы күресте маңызды рөл атқарады [4].

Темекі шегудің, алкогольизмнің және нашақорлықтың алдын алу және онымен күресу мемлекеттің, қоғамның, медициналық және білім беру

мекемелерінің күш-жігерін біріктіретін кешенді тәсілді қажет етеді. Ақпараттық науқандар, салауатты өмір салтын насихаттау, әлеуметтік қолдау, заңнамалық шаралар және медициналық көмекке қол жетімділік тәуелділіктің таралуын едәуір төмендетіп, адамдардың өмір сүру сапасын жақсарта алады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (ҚР ҚК) темекі шегудің, алкоголизмнің және нашақорлықтың алдын алуға және онымен күресуге бағытталған баптар бар [5].

Темекі өнімдерін, әсіресе қоғамдық орындарда темекі шегу реттеу объектісі болып табылады, алайда ҚР ҚК-де мұндай жерлерде темекі шеккені үшін жазаға қатысты тікелей мақалалар жоқ. Оның орнына, заң әкімшілік нормалар арқылы темекі мен темекі шегуді шектеуге бағытталған. Мысалы, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 441-бабында бұған тыйым салынған жерлерде, мысалы, қоғамдық көліктерде, жұмыс орындарында және білім беру мекемелерінде темекі шеккені үшін айыппұлдар қарастырылған.

Қазақстанның қылмыстық заңнамасы алкоголизм проблемасын алкогольдік мас күйінде жасалған қылмыстарға қатысты норма арқылы да реттейді. Сонымен қатар, алкоголизммен күресу профилактика мен емдеуге бағытталған, әсіресе созылмалы алкоголизммен ауыратындар үшін. Бұл жағдайда азаматтарға медициналық көмек немесе мәжбүрлі емдеу ұсынылуы мүмкін.

Нашақорлық-бұл Қазақстан үшін күрделі мәселе, ҚР ҚК-де есірткі құралдарымен байланысты қылмыстар үшін қатаң жазалар қарастырылған.

Қазақстанда нашақорлықтың, маскүнемдіктің және темекі шегудің алдын алу тек қылмыстық заңнама арқылы ғана емес, сонымен қатар медициналық бағдарламаларды, ағарту мен оңалтуды қоса алғанда, іс-шаралар кешені арқылы жүзеге асырылады. Білім беру және медициналық мекемелер темекі, алкоголь және есірткіні тұтыну деңгейін төмендетуге, сондай-ақ тәуелділіктен зардап шегетін адамдарды оңалтуға бағытталған жұмыстар жүргізеді.

Осылайша, Қазақстанда осы жаман әдеттермен белсенді күрес жүргізілуде және қылмыстық заңнама маскүнемдік пен нашақорлыққа байланысты қылмыстардың жолын кесуде маңызды рөл атқарады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Шмидт, Н. В. (2015). Профилактика зависимостей: теоретические и практические аспекты. Москва: Издательство «Просвещение».
2. Гаврилова, И. А. (2018). Здоровый образ жизни: курение, алкоголизм, наркомания в современном обществе. Санкт-Петербург: Наука.
3. Сидоров, Ю. В. (2017). Профилактическая медицина и психология зависимостей. Казань: Казанский университет.
4. Всемирная организация здравоохранения. (2018). Борьба против табака: глобальная перспектива. Женева: ВОЗ.
5. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (09.09.2024 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)

ИНСТИТУТ ИПОТЕКИ В ИСТОРИИ ЕЕ СТАНОВЛЕНИЯ

Макулбекова Л.М., Жанзақова Ж.А., Султанали Р.Т., Атамуратова М.М.
Научный руководитель – доктор философии (PhD), старший преподаватель Исахов Б.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Ипотека жылжымайтын мүлік кепілінің бір түрі ретінде, бірнеше мыңжылдықтар мен әртүрлі өркениеттерді қамтитын ұзақ және бай тарихқа ие. Мақалада бұл институттың экономикадағы, заңдағы және қоғамдағы өзгерістерге бейімделе отырып, айтарлықтай даму жолынан өтетіндігі қарастырылады.

Summary: Mortgage, as a form of real estate collateral, has a long and rich history, spanning several millennia and various civilizations. The article discusses the fact that this institution goes through a significant path of development, adapting to changes in the economy, law and society.

Ипотечный институт как элемент экономической жизни имеет глубокие исторические корни.

По мнению историков, понятие «ипотека» вошло в мировую финансово-экономическую систему из Древней Греции. Он был введен архонтом Солоном в 6 веке до нашей эры. э., предшественник Солона, Дракон, ввел указ (621 г. до н. э.), согласно которому всякое посягательство на личное имущество и его движимую часть строго наказывалось.

В 594 г. до н.э. Солон проводит свои знаменитые реформы, в том числе отмену земельных долгов и введение свободного волеизъявления, при котором передача имущества наследникам семьи не является обязательной. Теперь каждый имеет право наследовать свое имущество по своему желанию.

Первоначально в Афинах личность должника была гарантией от обязательств, обеспеченных рабством, если он не уплатит свой долг.

Для передачи движимого имущества в наследство Солон предлагает поставить в имени должника графу (обычно купчая) о том, что лицо имеет право требования на определенную сумму. Такая поддержка называется ипотекой. В такой графе, именуемой «Ипотека», определяются все обязательства собственника земли.

В это время кредитор впервые принимает земельный участок должника в качестве обеспечения своего кредита: на границах земельного участка должника ставится колонна с табличкой, в которой пишется, что этот земельный участок как бы находится в залоге и указывается сумма и время срока. Эта колонна названа в честь греческого слова «ипотека», что означает «стоять» [1].

Позже для этой цели стали использовать специальные книги, называемые закладными. В Древней Греции была обеспечена прозрачность, позволяющая каждой заинтересованной стороне свободно определять статус данной земельной собственности.

В Римской империи институт ипотеки получает новое развитие, т.е. здесь уже создаются специальные учреждения выдающие кредиты под залог

имущества желающим лицам. В годы правления императора Антония Пия это где то 2 век нашей эры, создается закон для ипотечных банков. Развитие ипотеки дает толчок развитию римского гражданского права он изобрел несколько форм реального обеспечения ипотеки, которые впоследствии стали основой для дальнейшего развития института залога. Даже в то время в Древнем Риме появлялись банки наряду с другими, их было около 50, были 800 ростовщических и меняльных контор выдававшие ипотечные кредиты. Таким образом, данная система ипотеки переходит в эпоху средневековья, причем в средневековое европейское законодательство. Второй момент развития ипотеки связана с Германией и Францией, это 14 – 16 века.

За сравнительно короткий срок ипотечная система развилась от фидуции (доверительная сделка, трастовая сделка) до прогрессивной стадии — пигнуса (pignus — неформальный залог) и далее до ипотеки.

Фидуция самая первоначальная форма залога, согласно этой форме должник закладывал кредитору во владение или собственность любое свое имущество в обеспечении своего долга, а после погашения долга кредитор возвращал имущество должнику. Затем появляется пигнус новая форма залога. Уже здесь имущество передавалось не во владение, а лишь временно пока долг не закроется, пока долг невыплатится. По закону тех времен кредитор мог продавать имущество самостоятельно только в том случае если должник не мог выплатить свой долг. И не выполняет свое обязательство. Древний Римское право восприняло ипотеку, которая была выработана в Греции, как форму залога, при ней не требовалось отдавать заложенное имущество во владение залогодержателю [2].

Становление института классической ипотеки было связано с изменением политических и экономических условий: ослаблением рабовладельческого хозяйства и массовой передачей земли арендаторам. Первоначально новая форма залога касалась средств труда, которые арендаторы земли не могли передать помещикам по объективным причинам. Позже недвижимость стала передаваться в ипотеку.

При ипотеке имущество оставалось в собственности должника, а кредитор получал право требования предмета залога с последующей реализацией с торгов и погашением за счет остатка долга заемщика. В таком виде залог существует и сегодня.

После падения Римской империи ипотека переждала определенный период забвения, пока не появились достаточно развитые государства средневековой Европы. Однако сделки, в которых залогом кредита является недвижимое и особо ценное имущество заемщика, совершаются в любое время без вмешательства государственных органов.

В Германии, например, ипотека появилась в 14 веке. Называется *aelttere Satzung*. Суть данных правоотношений заключается в том, что заемщик получает авансом определенную денежную сумму, а кредитор иногда получает условное право собственности на недвижимое имущество во временное пользование, а иногда и само дополнительное недвижимое имущество. Обычно

этот вид залога устанавливается на 3 года, а точнее на 3 урожая; залог сада, огорода, луга - до первого урожая плодов: этот срок, как минимум, связывает должника с интересами кредитора.

Кредитор может получить достаточную прибыль для себя в обмен на лишение капитала в течение такого периода. И должник в полном хозяйственном обороте мог адекватно использовать кредит, если он использовался в производственных целях, и легко накапливать сумму платежа, если кредит был потребительским кредитом. Поэтому три года были не только установленным законом минимумом и применялись повсеместно. Закон не устанавливает ограничения на сроки, чтобы отношения могли длиться долго, сроки устанавливались произвольно по договору.

Позже в Германии появился такой вид залога, как *Neuere Satzung*, получивший широкое распространение в городах в связи с особыми экономическими свойствами недвижимости в городе. При этом виде ипотеки имущество остается в домашнем хозяйстве владельца. Владелец также сохраняет законное господство над недвижимостью. В системе вещного права в средние века кредитор не пользовался имуществом, а получал его по договору для обеспечения удовлетворения по его требованию только того права на имущество, которое он получил в это время. обращение взыскания на имущество будет осуществляться в порядке исполнительного производства; стороны установили «состояние исполнительного производства» заранее и в соответствии с договором; это право действовало по-своему и против третьих лиц, но являлось не актом имущественного права, а процессуальной мерой, запрещающей должнику распоряжаться этим имуществом в ущерб кредитору.

В большом сходстве с немецким правом старейшей организацией реального кредита является французское право. Французское соглашение *Engagement* почти совпадает с немецким *aelttere Satzung Vifgage* и *mortgage* являются двумя формами залога недвижимости во Франции. При *vifgage* плоды, вещи не только заменяли проценты занятой суммы, но шли также и в счет капитала, вследствие чего по истечении известного срока могло наступить освобождение вещи от залогового бремени [3].

Французская форма залога (*mortgage*) для должника как бы и не существовала, не оказывая ему никаких услуг, так как плоды, приносимые недвижимостью, не могли вырвать ее из чужого обладания. Как отмечал Л.А. Кассо, «*mortgage* преобладал в первой половине средних веков - в последствии ему пришлось идти в разрез с каноническими принципами, так как он легко скрывал взимание чрезмерного роста».

Таким образом, изначально сделки по кредитованию под залог заключали простые граждане без разрешения государственных органов. В дальнейшем роль уполномоченных органов в регулировании кредитной системы значительно возросла, появились ипотечные кредиты, был ограничен срок, стали вводиться условия, соответствующие ипотечным книжкам, а также кредиты распределялись по значимости в зависимости от требований закона.

В законодательстве стран континентальной системы права наряду с термином «залог» было известно и понятие «ипотека», где под последним понимается залог недвижимого имущества. При этом следует отметить, что речь идет не только о разных терминах, но и о различиях в правовом регулировании. Правовые нормы, касающиеся залога недвижимого имущества (ипотеки), имеют существенное отличие от правовых норм, касающихся залога движимого имущества.

Первые государственные учреждения, которые официально выдавали кредиты под залог недвижимости, были открыты в Германии в 18 веке.

Первый Государственный ипотечный банк появился в 1770 г., он занимался кредитованием крупных купцов, помещиков и производителей. Ипотечные облигации были выпущены как ипотечные облигации. К началу 1900-х годов банковская сеть приобрела современные масштабы. Немецкая сеть ипотечного кредитования основана на кадастровых услугах. Они описали и записали все земли, систематизировали их по определенным критериям. Также были введены специальные поземельные книги, находившиеся в руках чиновников.

В Германии создавались специальные кредитные объединения, которые имели «классическую форму контрактных сбережений». Они функционировали с конца 18 столетия. Такая система больше пользовалась спросом от небогатых промышленников. Суть принципа заключалась в том, что для возведения дома нужно 10 000 тысяч марок, а тот, кто хочет построить дом, может за год отложить 1 000 тысячу, значит, дом он построит за 10 лет. Такие люди объединялись в круг из десяти человек, вносили ежегодно средства, и один из них за год мог приобрести жилье. Каждый из 10 человек за 10 лет получал свой дом. Такая система действует и сегодня.

Во Франции ипотечное кредитование получило распространение в 16 веке, тогда оно еще было негосударственным, не регулировалось государством и в большинстве случаев основывалось на доверительных отношениях сторон.

Рост популярности ипотечного кредитования и развитие системы государственного регулирования начались во 2-й половине 18 в. Первый Государственный банк по выдаче кредитов землевладельцам, заложившим землю, был открыт в Силезии в 1770 г., после трех лет работы система доказала свою эффективность и прибыльность, аналогичные учреждения были открыты в Пруссии.

В Австрии первый банк, специализирующийся на кредитовании под залог недвижимости, был открыт в 1811 году, во Франции — в 1852 году. Надо сказать что, первый французский Ипотечный банк — «Credit Fonsier de France» успешно работает и по сей день.

История становления института ипотеки показывает, как этот финансовый инструмент адаптировался к изменениям в обществе и экономике. От древних цивилизаций до современности ипотека остается важным механизмом для обеспечения кредитования и улучшения жилищных условий[3,

76]. В разных странах и в разные эпохи ипотека играла ключевую роль в развитии экономики и общества, и этот процесс продолжается и сегодня.

Список использованной литературы:

1. Гриценко М. А. Ипотечное кредитование: текущее состояние и перспективы развития в условиях эпидемии коронавируса / М.А. Гриценко, А.В. Дроздова // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2020. – № 5-2. – С. 25-30
2. Уоррен Баффетт, Джон Грэхем Правила богатства. Уоррен Баффет. М.: Издательство А.В. Publishing, 2017. С. 128
3. Метревели Е. Г. Совершенствование программ ипотечного кредитования // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. – 2020. – № 6. – С. 68-76

УДК 94

НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ТРУДОВ ВОЕННЫХ И ГРАЖДАНСКИХ ЧИНОВНИКОВ КОЛОНИАЛЬНОГО АППАРАТА

Манапова А.А., Осарбай Д.Б., Егемкулова А.К., Сабыров Д.Б.
Научный руководитель: д.философ.н., профессор Қосанбаев К.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл басылымда автор революцияға дейінгі атақты орыс зерттеушілерінің 19 ғасырдың екінші жартысындағы шығармашылық мұрасының заманауи деректері тұрғысынан ғылыми тұрғыдан қайта қарауға тырысты. Революцияға дейінгі зерттеушілердің өмір жолы күрделі, қиын және тікенді болды. Ол патшалық Ресей империясының қазіргі Қазақстан аумағына терең енуі жағдайында өтті. Патшалық Ресей империясының үстемдігі жағдайында Орталық Азия халықтарының ұлттық-рухани санасының өсуі басылған тұста бай тарихи-мәдени мұраны зерттеуге жеткілікті көңіл бөлінбегенін айта кеткен жөн.

Summary: In this publication, the authors attempted a scientific rethinking from the point of view of modern data on the creative heritage of famous pre-revolutionary Russian researchers of the second half of the 19th century. The life paths of pre-revolutionary researchers were complex, difficult and thorny. It proceeded in the conditions of the penetration of the tsarist Russian Empire deep into the territory of modern Kazakhstan. It should be noted that under the domination of the tsarist Russian Empire, when the growth of the national and spiritual self-consciousness of the peoples of Central Asia was suppressed, the study of the richest historical and cultural heritage of the Kazakh people was given insufficient attention by the officials of the colonial apparatus.

На современном этапе общественно - экономического развития Республики Казахстан, достойно вступившей в XXI век в состав мирового сообщества, вполне закономерным является на наш взгляд, глубокий интерес у представителей дореволюционной российской интеллигенции к глубоким историческим корням и историко-культурному прошлому казахского народа.

На наш взгляд, лишь тот народ достоин глубокого восхищения и уважения, который бережно как зеницу ока сохранил свое национально-духовное наследие. Историческая память делает народ сильным и крепким, формирует гордость и патриотизм, безграничную любовь к своей родной земле,

истории и национальной культуре. Казахский народ имеет богатую, интересную и содержательную историю, его страницы тесно взаимосвязаны с историей народов Центральной Азии. К сожалению, в условиях господства жесткой колониальной и классовой партийно-идеологической системы, историческое сознание народов Туркестанского края в значительной степени подверглось деградации и деформации. Возможности научного поиска анализа и систематизации ранее не изученных ранее нарративных письменных источников, касающиеся многогранных аспектов истории и этнографии казахского народа, были весьма ограничены и сужены в силу господства жесткой колониальной системы.

На современном этапе общественно-экономического развития Республики Казахстан, расширились возможности изучения ранее преданных забвению многогранных аспектов истории и этнографии казахского народа, в частности хозяйственного уклада жизни, быта и культуры, национального характера, нравов и обычаев, отдельных элементов духовной культуры.

Касаясь богатейшего историко-культурного наследия народов Центральной Азии, президент Казахстана Касым Жомарт Кемелович Токаев в своей статье «Независимость превыше всего», отмечает: «Благодаря Независимости мы смогли возродить и укрепить свои ценности. Оставаясь частью мирового сообщества, мы должны трепетно относиться к своим корням. Нельзя отрывать от своей самобытной культуры и уникальных традиций, которые составляют нашу национальную идентичность» [1].

На наш взгляд, отраженная в публикации точка зрения Президента страны Касым Жомарта Кемеловича Токаева справедливы, правдивы и обоснованы с научной точки зрения. Только в условиях суверенного развития благодаря титаническим и кропотливым усилиям представителей научной общественности удалось -таки восстановить и возродить богатейшее историко-культурное и духовное наследие казахского народа, этническое и культурное своеобразие и колорит.

В историографии проблем изучения этнографии казахского народа весьма значительной была научно-исследовательская деятельность дореволюционных российских исследователей второй половины XIX века. До и после вхождения территории современного Казахстана в состав царской Российской империи началось издание многочисленных очерков, донесений, отчетов российских, гражданских и военных чиновников, офицеров Русского генерального штаба. В своих исследованиях они выступали в роли выразителей и защитников претворяемой в жизнь царскими колонизаторами имперской политики, в связи с этим в их публикациях часто встречаются тенденциозные, поверхностные и субъективные суждения, которые не совсем точно и верно отражают реальные исторические события и процессы прошлого. Кроме того, многие выводы и заключения представителей царского колониального и военного аппарата носят в значительной степени оскорбительный для казахского народа характер. Эти представители царской колониальной администрации намеренно искажали и фальсифицировали многогранные аспекты истории и этнографии казахского

народа, в угоду царизма представили реальную историческую панораму прошлого в ином противоположном ракурсе. Как ни странно все их доводы и заключения, касающиеся повседневной жизни, быта и культуры казахского народа совершенно идентичны. Это означает, что многие представители колониальной администрации не могли в силу незнания глубинных историко-культурных корней и прошлого казахского народа, раскрыть и показать этническое и культурное богатство, национальный колорит номадов.

Так, например, представитель царской колониальной администрации М.Михайлов безапелляционно с имперских позиций заявляет, что: «Домашнее хозяйство в руках женщин. Киргиз обыкновенно ничего не хочет знать в доме, кроме своего коня, да и то зачастую ловит ему в табуне и седлает его жена. Он ленив и беспечен и если домашние дела идут хорошо, то редко бывает в доме» [2].

Это на наш взгляд, сугубо колонизаторская точка зрения автора данной статьи, в ней нет и доля исторической истины и справедливости. Сразу видно, что автор не совсем объективно излагает повседневную трудовую жизнь кочевых казахов, их роль и место в традиционном быту.

В другой статье М.Михайлова «Оренбургские письма для желающих ознакомиться с Оренбургом, Орском, Троицком, фортом Александровским и дорогою через киргизскую степь до форта № 1» приводятся множество фактов и сведений, касающиеся истории и этнографии казахского народа, но приведенные им сведения не совсем верны и не вполне отражают реальные исторические события прошлого. Его данные нуждаются в глубоком научном переосмыслении и обобщении.

Характеризуя социальный портрет казахских женщин, Автор данного труда с субъективных и тенденциозных позиций освещает социальный портрет казахских женщин. Он пишет: «киргизы, кроме их неопрятности, весьма не привлекательны, даже безобразны по самому их типу. Узкие маленькие глаза, выдавшиеся скулы и загорелое до красноты лицо, до крайности грубый большой рот – вот портрет любого киргиза и киргизки» [3].

На наш взгляд, наблюдая за бытом, внешним обликом кочевников, автор не смог проникнуть в глубину души изучаемого народа. При определенных природно-бытовых условиях, кочевнику не всегда удавалось поддерживать свою внешность в порядке. Это не значит, что он духовно нищ и убог. Духовно сильный человек при любых условиях и обстоятельствах остается богатым в духовно-нравственном плане. Эти моменты нужно было учитывать всем идеологам царской колониальной администрации при изложении основных моментов истории и этнографии казахского народа.

Другой представитель царской пограничной администрации, российский офицер Генерального штаба Л.Ф.Костенко, в своей статье «Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности», приводит ряд интересных историко-этнографических сведений о казахах, в частности о ареале их расселения, хозяйстве, быте, культуре, традициях и обычаях, нравах и характере.

Характеризуя особенности национального характера кочевников, автор с тенденциозной точки зрения отмечает: « Киргизы отличаются всеми свойствами народов, стоящих на невысокой ступени цивилизации. Хотя мусульмане считаются магометанами, но мусульманские обряды им известны мало. Из пятикратного намаза ими соблюдаются только утренние и вечерние мотивы. Моются весьма редко в пище не разборчивые, не опрятны и ленивы. Характер киргизов имеет все свойства не сложившегося народа. Киргиз апатичен, жесток и мстителен, бедность и скука не побуждают его к активной деятельности. Честность в киргизе весьма условна, а лживость и коварство не повержена сомнению» [4].

Мы считаем, что автор сугубо с имперских прерогатив намеренно искажил реальную историческую картину прошлого, нравы и характер кочевых казахов, автор, в целом, судя по отраженным в статье взглядам, полностью разделяет точку зрения военных и гражданских чиновников в вопросах колонизации края.

Аналогичные, тенденциозные и субъективные суждения военных и гражданских чиновников можно было бы продолжить, но мы считаем, что не стоит, ибо их выраженные точки зрения и выводы идентичны и не совсем соответствуют исторической действительности того времени. Незнание основ и специфики этнического и культурного своеобразия кочевой цивилизации, языка, менталитета и психологии, духовно-нравственных ценностей казахского народа очень часто приводило к тому, что идеологи колонизаторского направления намеренно искажали и фальсифицировали их многогранную жизнь, быт и культуру. Субъективизм, тенденциозность, отрицание вековых чаяний и нужд кочевников, занимали главенствующее место в их трудах. По сути, их точки зрения, взгляды и подходы в освещении тех или иных проблем истории и этнографии казахского народа в нынешних условиях нуждаются на нынешнем этапе времени в критическом переосмыслении с научной точки зрения.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Касым Жомарт Кемелович Токаев Независимость превыше всего // Казахстанская правда 6 января 2021.
2. М.Михайлов Киргизы //Туркестанский сборник том 16. СПб, 1869. С. 127.
3. М.Михайлов Оренбургские письма для желающих ознакомиться с Оренбургом, Орском, Троицком, фортом Александровским и дорогою через киргизскую степь до форта № 1 //Туркестанский сборник том 3. СПб, 1869. С. 51.
4. Л.Ф.Костенко Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности // Туркестанский сборник том 29. СПб, 1870. С. 34-35.

ҚАРЖЫ РЕСУРСТАРЫН АЛАЯҚТЫҚ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДІ ЖОСПАРЛАУ

Махаматов З.У., Жамбұл С.Н., Сәтілхан Е.Қ., Ақжол М.Қ.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Мошенничество с финансовыми ресурсами представляет собой одну из наиболее распространённых форм преступной деятельности, которая наносит значительный ущерб как отдельным гражданам, так и экономике в целом. Расследование таких преступлений требует не только высокой квалификации правоохранительных органов, но и чётко разработанного плана действий на всех этапах расследования. В данной статье мы рассмотрим основные аспекты планирования расследования мошенничества, виды мошенничества, методы и технологии, используемые в процессе.

Summary: Financial fraud is one of the most common forms of criminal activity that causes significant damage to both individuals and the economy as a whole. The investigation of such crimes requires not only highly qualified law enforcement agencies, but also a well-developed action plan at all stages of the investigation. In this article, we will look at the main aspects of fraud investigation planning, types of fraud, methods and technologies used in the process.

Алаяқтық-бұл заңсыз пайда табу үшін екінші тарапты адастыруға байланысты қылмыс. Қаржылық ресурстарға қатысты алаяқтық пирамидалар, интернет-алаяқтық, жалған құжаттар, банктік карталар мен несиелер бойынша алаяқтық әрекеттер сияқты әртүрлі схемаларды қамтиды. Тергеуді жоспарлау бірнеше негізгі кезеңдерді қамтиды:

Ақпарат жинау- осы кезеңде болжамды қылмыс туралы мүмкіндігінше көбірек ақпарат жинау қажет. Бұл жәбірленушілердің шағымдары, күдікті транзакциялар туралы есептер және банк мекемелерінен алынған мәліметтер болуы мүмкін. Ақпаратты талдау- ақпаратты жинағаннан кейін заңдылықтарды анықтау және ықтимал күдіктілерді анықтау мақсатында мұқият талдау жүргізіледі. Тергеу стратегиясын әзірлеу- жүргізілген талдау негізінде тергеу әдістерін таңдауды, топ мүшелері арасында тапсырмаларды бөлуді және орындалу мерзімдерін анықтауды қамтитын стратегия әзірленеді. Жоспарды іс жүзінде жүзеге асыру- осы кезеңде дәлелдемелер жинау, куәгерлерден жауап алу, тінту жүргізу және т.б. жүзеге асырылады. Есепті дайындау- тергеу аяқталғаннан кейін нәтижелерді сот талқылауына негіз болатын есепте рәсімдеу қажет [1].

Қаржылық ресурстарды алдау арқылы жасалған қылмыстар көп жағдайда жедел түрде ашылатын қылмыстар тобына жатады. Жедел-іздігіру материалдары негізінде қозғалған істерді тергеуді жоспарлау ерекше болып табылады. Осы санаттағы істерді тергеуді жоспарлаудың бір ерекшелігі- қылмыс жасаған адамдар туралы мәліметтер алу жолдарын қамтамасыз ету, тергеу әрекеттерін бүкіл тергеу процесінде жедел-іздігіру шараларымен үйлестіру қажеттілігі, сондай-ақ жедел алынған ақпаратты заңдастыру мүмкіндігін қамтамасыз ету. Тергеу жоспары тергеушінің иелігіндегі ақпарат

көлеміне байланысты қалыптасады. Қылмыстық істі тергеу және жеке тергеу әрекетін орындау жоспарына қойылатын ең маңызды талаптардың бірі олардың тергеушінің иелігіндегі ақпараттың және ең алдымен қылмыстық іс материалдарындағы ақпараттың барынша негізділігі болып табылады. Тергеу сапасының төмендігінің себептерінің бірі-тергеушінің іс материалдарын нашар білуі, оның тергеу материалдарындағы деректерді пайдаланбауы. Бұл, белгілі бір дәрежеде, қылмыстық іс бір тергеушіден екіншісіне бірнеше рет берілген жағдайда, қаржылық ресурстарға қатысты алаяқтық (жалған банкроттық, қасақана банкроттық және т.б.) арқылы жасалған қылмыстарды тергеуге тән. Нәтижесінде дәлелді ақпарат жоғалады, уақыт босқа кетеді, Жаңа тергеушіге оған берілген қылмыстық іс материалдарының барлық жағдайларын қысқа мерзімде қарау қиын, бұл тергеу сапасына әсер етеді. Тергеуді басынан бастап іс бойынша барлық жұмысты орындайтын бір тергеуші жүргізетін жағдайларда, қажетті жағдайларды есте сақтау және игеру аса ауыр болмайды.

Істің ерекшелігіне байланысты әртүрлі әдістер қолданылады. Негізгі әдістерге мыналар жатады: қаржылық талдау: ақша ағындарын зерттеу, бухгалтерлік құжаттарды тексеру. Тыңдаулар мен жауап алулар: куәгерлердің айғақтарын алу және күдіктілерден жауап алу. Техникалық құралдар: қаржылық операцияларды бақылау үшін арнайы бағдарламалық жасақтаманы пайдалану. Тергеу жоспарының ең көп таралған түрі-келесі элементтерден тұратын жоспар: тергеу нұсқалары; нақтылауға жататын мән-жайлар; нұсқаны тексеру үшін орындалуы керек әрекеттер; орындаушылар; мерзімдері.

Несиелік және басқа қаржылық ресурстарға қатысты алаяқтық арқылы жасалған қылмыстарды тергеу қылмыстық істердің көпшілігінің көп эпизодты болуына байланысты күрделі болып табылады. Несиелік және басқа қаржылық ресурстармен алаяқтық жасау арқылы жасалған қылмыстарды тергеу барысында, әдетте, көптеген қаржылық-бухгалтерлік құжаттармен жұмыс істеуге, материалдар дайындауға және әртүрлі сот сараптамаларын тағайындауға тура келеді. Сондықтан тәжірибелі тергеушілерді бригадаға қосқан жөн. Сонымен қатар, бригаданың табысты жұмысының қажетті шарты оның барлық мүшелерінің психологиялық үйлесімділігі болып табылады, сондықтан оны қалыптастыру кезінде әр қызметкердің жеке қасиеттерін ескеру қажет: ұйымдастырушылық қабілеттер, байланыс орнату қабілеті, еңбекқорлыққа, талдау мен жалпылауға бейімділік. Тергеу тобы немесе бригада жүргізетін тергеуді жоспарлау бір тергеушінің жұмысын жоспарлаудан өзгеше және бірнеше кезеңмен жүзеге асырылады. Бірінші кезеңде топ жетекшісі істі зерттеп, тергеудің Жалпы жоспарын жасайды. Болашақ тергеудің негізгі бағыттарына ерекше назар аударылады. Жалпы алғанда, ол картаны табады міндеттерді бөлу [2].

Қаржылық ресурстарға қатысты алаяқтықты тергеуді жоспарлау және жүзеге асыру кезінде әртүрлі қиындықтар туындауы мүмкін, мысалы: Іздерді жасырудың қарапайымдылығы- алаяқтар өз әрекеттерін жасыру үшін технологияны қолдана алады, бұл тергеуді қиындатады. Цифрлық технологияның дамуымен қылмыскерлер өз әрекеттерін тиімді жасыруға

мүмкіндік беретін көптеген құралдарға қол жеткізді. Анонимді желілер, деректерді шифрлау және виртуалды валюталарды пайдалану құқық қорғау органдары үшін қаржылық операцияларды бақылауды қиындатады. Мысалы, криптовалютанан пайдалану транзакцияларды жеке деректерді ашпай-ақ жүргізуге мүмкіндік береді, бұл тергеу процесін едәуір қиындатады. Сонымен қатар, заманауи технологиялар деректерді басқаруға мүмкіндік береді. Хакерлер минималды із қалдырып, ақпаратты жоя алады немесе өзгерте алады. Бұл тазалық елесін жасайды, бірақ іс жүзінде қылмысты ашу үшін қолдануға болатын көптеген жанама дәлелдер қалдырады. Қазіргі әлемде іздерді жасырудың қарапайымдылығы күрделі және көп қырлы мәселе. Технологиялық жетістіктер қылмыскерлерге жаңа мүмкіндіктер береді, сонымен бірге оларға моральдық дилеммалар туғызады. Әрбір қылмыстың артында нақты адамдар тұрғанын және олардың әрекеттерінің салдары жойқын болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Қоғам этика мен жауапкершілік мәселелерін көтере отырып, қылмыспен күресу әдістерін дамытуды жалғастыруы керек. Тек осылай ғана біз барлығына қауіпсіз және әділ қоғам құра аламыз [3].

Халықаралық аспект- көбінесе қылмыстар интернет арқылы жасалады, бұл халықаралық ынтымақтастықты қажет етеді. Кешенді тәсілдің қажеттілігі- алаяқтық көбінесе қылмыстың басқа түрлерімен байланысты, бұл тергеуде кешенді тәсілді қажет етеді.

Қорытындылай келе, кредиттік және қаржылық ресурстармен алаяқтық жолымен жасалатын қылмыстарды тиімді тергеу үшін тергеуді ұйымдастыру үшін қажетті іс-шаралардың келісілген жоспарын уақтылы әзірлеу қажет, бұл тергеуші, жедел қызметкерлер, мамандар арасында өзара іс-қимыл орнатуға мүмкіндік береді; тергеу-жедел топқа білікті басшылықты қамтамасыз ету; тергеу-жедел топқа білікті басшылық жасауды қамтамасыз ету; тергеу-жедел тергеу тобының тұрақты жедел кеңестері; тергеу тобы мен әрбір тергеушінің жұмыс нәтижелері туралы ақпаратпен және есептілікпен жүйелі алмасуды жолға қою; дәлелдемелерді жинау, зерттеу және бағалау үшін тергеушінің қажетті жұмыс жағдайларын қамтамасыз ету. Қаржылық алаяқтыққа байланысты қылмыстарды тергеуді жоспарлау құқық қорғау органдары үшін маңызды міндет болып табылады. Ол жүйелі тәсілді, ақпаратты мұқият талдауды және заманауи тергеу әдістерін қолдануды талап етеді. Тергеуді дұрыс ұйымдастыра отырып, қылмысты ашу және кінәлілерді жауапқа тарту ықтималдығын едәуір арттыруға болады [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2024.09.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Данилова Е. П. Финансовое мошенничество в современном мире / Е. П. Данилова, Е. М. Портняга // Siberian Socium. 2023. Том 7. № 2 (24). С. 67-97.
3. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлік [Мәтін] : оқулық / А. Н. Ағыбаев. - Алматы : Жеті жарғы, 2015. - 608 б. .
4. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы. Ерекше бөлім [Мәтін] : оқулық / А. Б. Бекмағамбетов, В. П. Ревин, В. В. Ревина ; рец.: И. Ш. Борчашвили, Г. Ю. Лесников, М. Ю. Воронин. - Қостанай : ЖШС "New Line Media", 2021. - 328 б. ОӘЖ 343.7

ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Маханбетжан Н.А., Қабылбек Н.Б., Исқандар Р.Р., Шалқарбай Е.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются позиции законодателя и ученых в отношении обстоятельств, смягчающих наказание. Проведенный анализ позволяет выразить свою точку зрения на рассматриваемый институт в уголовном праве. Несмотря на четкую позицию законодателя в отношении перечня обстоятельств, смягчающих наказание, в судебной практике проявляются и другие обстоятельства. В связи с этим делается вывод, что список неполный, тем самым не ограничивая усмотрение суда в данном вопросе.

Summary: The article examines the positions of the legislator and scientists regarding the circumstances mitigating punishment. The analysis allows us to express our point of view on the institution in question in criminal law. Despite the clear position of the legislator regarding the list of circumstances mitigating punishment, other circumstances also appear in judicial practice. In this regard, it is concluded that the list is incomplete, thereby not limiting the discretion of the court in this matter.

Жазаны жеңілдету-бұл белгілі бір адамға қатысты заңмен тағайындалған жазаны азайту немесе жеңілдету немесе оны орындау процесі. Бұл процесс заңмен белгіленген шектерде жүзеге асырылады және жазаны тағайындау сатысында да, оны орындау сатысында да болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 53-бабы жазаны жеңілдететін мән-жайларға арналған [1]. Жазаны жеңілдететін мән-жайлар туралы бұл бап судьяларға жазаны тағайындауға неғұрлым икемді және дараланған көзқарас құралын ұсынады. Бұл тәсілдің мәні-істің заңды жағын ғана емес, сонымен бірге сотталушының жеке аспектілерін, оның қылмысқа дейінгі және кейінгі мінез-құлқын, сондай-ақ қылмысқа ықпал етуі немесе әкелуі мүмкін жағдайларды ескеру.

Жеңілдететін жағдайларды ескере отырып, сот осы қылмыс үшін қарастырылған жазаны төмендету туралы шешім қабылдауы мүмкін, бұл бас бостандығынан айыру мерзімін қысқартуды, түрме жазасын шартты жазаға ауыстыруды немесе бас бостандығынан айырудың орнына айыппұл салуды қамтуы мүмкін. Бұл сотталушыға адамгершілікпен қарауға мүмкіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар оның болашақта әлеуметтенуіне ықпал етеді, қылмыстардың қайталану мүмкіндігін азайтады [2].

Жазаны жеңілдету институты-жасалған қылмыс үшін белгіленген жазаның түрін немесе мөлшерін онша қатаң емес етіп өзгерту мүмкіндігін реттейтін құқықтық нормалар мен принциптердің жиынтығы. Бұл бас бостандығынан айыру мерзімін қысқартуды, бас бостандығынан айыруды шартты түрде соттауға ауыстыруды, сондай-ақ бас бостандығынан айырудың орнына айыппұлдарды қолдануды және басқа шараларды қамтуы мүмкін.

Мұндай ережелердің мақсаты неғұрлым әділ жаза тағайындау ғана емес, сонымен бірге айыпталушыларды құқық қорғау органдарымен

ынтымақтастыққа ынталандыру, сондай-ақ оларды әлеуметтендіру және қоғамға жаңа қылмыстар жасамай оралу мүмкіндігін қамтамасыз ету болып табылады.

Жазаны жеңілдету үшін жасалған қылмысқа тікелей байланысты мән-жайлар (мысалы, тергеуге белсенді жәрдемдесу, жәбірленушіге келтірілген залалды ішінара өтеу), сондай-ақ сотталған адамның жеке қасиеттері мен мінез-құлқы (кәмелетке толмаған балалардың болуы, ауыр сырқаттар және т.б.) негіз бола алады.

Қылмыстық құқықтағы жазаны жеңілдету институты мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын жасалған қылмыстың нақты жағдайларына және қылмыскердің жеке басына бейімдеуге мүмкіндік беретін гуманизм мен қылмыстық жазаны даралау принциптерін көрсетеді. Бұл институт қылмыстық-құқықтық жүйе жазаның әділдігі мен тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында қылмысқа және кінәлінің жеке басына байланысты әртүрлі факторларға икемді түрде жауап бере алатын механизм болып табылады [3].

Жазаны жеңілдету институты-сотқа істің мән-жайлары мен кінәлінің жеке қасиеттеріне сүйене отырып, қылмыс жасағаны үшін көзделген жазаның түрі мен мөлшерін өзгертуге өкілеттік беретін құқықтық нормалар кешені. Бұл нормалар жеңілдететін жағдайлар болған жағдайда немесе жасалған іс-әрекеттің ауырлығы мен кінәлінің жеке басы неғұрлым жеңіл жазаны барабар деп санауға мүмкіндік берген жағдайда, осы қылмыс үшін бастапқыда көзделгеннен гөрі жеңілірек жазаны қолдану мүмкіндігін қарастырады [4].

Қылмыстық құқықты ізгілендіру оның қазіргі мазмұнының ажырамас құрамдас бөлігі және оны одан әрі дамытудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Қазіргі қоғамда әр адамның құқықтары мен қадір-қасиетін тану және қорғау қылмыстық құқық құрылатын негізгі құндылықтарға айналды.

Қылмыстық құқықты ізгілендіру жазалауға бағытталған қылмыстық құқықтан жеке тұлғаға бағытталған құқыққа көшуді көздейді. Бұл қылмыс фактісінің өзі ғана емес, сонымен бірге қылмыскердің жеке басы, оның әлеуметтік, психологиялық және басқа да ерекшеліктері басты назарда екенін білдіреді.

Қылмыстық құқықты ізгілендіру сот төрелігінің тиімділігін арттыруға ықпал етіп қана қоймай, қоғамда әділетті және адамгершілік қатынастарды қалыптастырады. Ол құқықтық мемлекеттің дамуында және тұрақты әлеуметтік даму үшін жағдай жасауда маңызды фактор болып табылады.

Жазаны жеңілдету институты қылмыстық-құқықтық жүйенің маңызды бөлігі болып табылады және жазаларды қолдануда икемділік пен әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған. Оның заңды табиғаты мен мақсаттары бірнеше негізгі аспектілерге байланысты.

Жазаны жеңілдету институты гуманизм және жазаны даралау принциптеріне негізделген. Бұл жазаның түрі мен мөлшерін анықтау кезінде кінәлінің жеке жағдайлары, жасалған іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесі, сондай-ақ сотталғанды түзету және қайта әлеуметтендіру мүмкіндіктері ескерілетінін білдіреді.

Жазаны жеңілдету институтының мақсаттары:

1. Жазаны даралау: белгілі бір жағдайда және кінәлінің жеке басын ескере отырып әділ болатын жазаның осы түрі мен мөлшерін таңдау.

2. Түзетуді ынталандыру: сотталғандарға қоғамдық мінез-құлық нормаларын түзету және бейімдеу үшін ынталандырулар беру.

3. Әлеуметтену: жазасын өтегеннен кейін сотталғандардың қоғамдағы қалыпты өмірге бейімделуіне көмектесу.

4. Алдын алу әсері: мемлекеттің шын жүректен өкінетін құқық бұзушыларға адамгершілікпен қарау мүмкіндігін көрсету арқылы жаңа қылмыстардың алдын алу.

Жазаны жеңілдету сонымен қатар әділеттілікке деген қоғамның сенімін нығайтуға ықпал етеді, оның әділдігін, адамгершілігін және әр Нақты жағдайдың мән-жайын ескерудегі икемділігін көрсетеді.

Жазаны жеңілдету институтының жалпы сипаттамалары:

1. Қылмыстық құқықты ізгілендіру: қазіргі қылмыстық құқықтың негізгі қағидаларының бірі-ізгілендіру. Жазаны жеңілдету институты әрбір нақты жағдайдың ерекшеліктерін және сотталған адамның кінәсінің дәрежесін, сондай-ақ оның оңалту және тәрбиелеу мүмкіндігін ескеруге бағытталған.

2. Жазаны даралау: жазаны жеңілдету қылмыстық жауапкершілікті дараландыруға ықпал етеді. Бұл істі қарау кезінде сот тек жасалған қылмысты ғана емес, сонымен бірге айыпталушының жеке ерекшеліктерін, оның қылмыс жасау мән-жайларын, сондай-ақ табысты әлеуметтік оңалту мүмкіндігін ескеруі керек дегенді білдіреді.

3. Әлеуметтік бейімделудің мақсаттары: жазаны жеңілдету тек кінәліні жазалауға ғана емес, сонымен бірге оны жазасын өтегеннен кейін қоғамға бейімдеуге де бағытталған. Сондықтан жазаны жеңілдету туралы шешім қабылдаған кезде сотталған адамның қоғамда сәтті қалпына келуі және қоғамның толыққанды мүшесі болуы мүмкін жағдайлар да ескеріледі.

4. Пропорционалдылық принципі: жазаны жеңілдету жасалған қылмысқа пропорционалды болуы керек және қоғамдық қорғаныс, әділеттілікті қалпына келтіру және сотталушының қалыпты қоғамдық жағдайға оралу мүмкіндігі арасындағы тепе-теңдікті ескеруі керек.

5. Объективтілік пен заңдылық: жазаны жеңілдету процесі заң шеңберінде және әділеттілік пен құқықтық тәртіп қағидаларын сақтай отырып жүзеге асырылуы керек. Жазаны жеңілдету туралы шешімдер объективті және сыртқы факторлардың әсеріне ұшырамауы керек [5].

Зерттеу жазаны жеңілдету институты тек заңды механизм ғана емес, сонымен бірге әділеттілікті қамтамасыз етудің, қылмыстық жазаны ізгілендірудің және сотталғандарды әлеуметтік бейімдеудің маңызды құралы ретінде қызмет ететіндігін атап көрсетеді.

Жазаны жеңілдету істің жеке жағдайларын және кінәлінің жеке басын есепке алуға бағытталған, осылайша оны оңалтуға және жаңа қылмыстардың алдын алуға ықпал етеді.

Заңнамаға шолу жазаны жеңілдетуді реттейтін нормалардың алуан түрлілігін көрсетеді және оларды қолданудың болжамдылығы мен әділдігін қамтамасыз ететін тұжырымдамаларда айқындық пен нақтылықтың маңыздылығын көрсетеді.

Салыстырмалы талдау әр түрлі юрисдикциялардағы жазаны жеңілдету тәсілдерінде айтарлықтай айырмашылықтарды анықтады, бұл ең жақсы тәжірибелерді ауыстыру әлеуетін атап өтті.

Сот практикасын талдау судьялардың жалпы тенденцияларды да, шешімдердегі түсініксіздік немесе сәйкессіздік жағдайларын да анықтай отырып, жазаны жеңілдету туралы ережелерді қалай түсіндіретінін және қолданатынын көрсетеді.

Сотталушының қылмыс жасағаннан кейінгі әрекеттері мен мінез-құлқын қоса алғанда, іске қатысты жағдайлардың барлық спектрін есепке алудың маңыздылығы жазаның әділдігін қамтамасыз етудің негізгі факторы ретінде атап өтіледі.

Қылмыстық құқықтағы жазаны жеңілдету институты қылмыстық сот төрелігін ізгілендіруге және әрбір сотталушыға жеке көзқарасты қамтамасыз етуге ықпал ететін іргелі элемент болып табылады. Бұл сотқа істің нақты жағдайлары мен кінәлінің жеке басына сүйене отырып, қылмыс үшін тағайындалған жаза дәрежесін төмендетуге мүмкіндік беретін құқықтық нормалардың жиынтығы [6].

Жазаны жеңілдету институты жазаның неғұрлым жеңіл түрін қолдану немесе оның мөлшерін азайту арқылы қылмыстық заңнамада көзделген жазаның қатаңдығын азайту мүмкіндігін білдіреді. Бұл белгілі бір жағдайлар мен жағдайлар болған кезде сот әділеттілік, адамгершілік және жазаны даралау қағидаттарына сүйене отырып, сотталған адамға қатысты жазаны жеңілдету туралы шешім қабылдауға құқылы екенін білдіреді.

Сот жазаны жеңілдетуді шын жүректен өкіну, қылмысты тергеуге белсенді жәрдемдесу, жас балалардың болуы, ауыр ауру және басқалар сияқты жеңілдететін жағдайлардың болуы негізінде қолдана алады. Жазаны жеңілдету рәсімі қылмыстық іс жүргізу заңнамасымен реттеледі және соттың барлық мүдделі тараптардың қатысуымен істі қарауын, сондай-ақ әділ шешім қабылдау үшін маңызы бар барлық мән-жайларды бағалауды қамтиды.

Жазаны жеңілдету институты қазіргі қылмыстық құқықта маңызды рөл атқарады, өйткені ол қылмыстық жауапкершілікті ізгілендіруге, жазаны дараландыруға, сотталған адамдардың әлеуметтік бейімделуіне және әділеттілік пен заңдылық принциптерін сақтауға ықпал етеді. Бұл институтты құқықтық жүйеге енгізу қылмыстық сот төрелігіне неғұрлым теңдестірілген және адамгершілікпен қарауға ықпал етеді, бұл сайып келгенде әділетті қоғам құруға ықпал етеді.

Жазаны жеңілдету институты қылмыстық сот төрелігінде гуманизм, әділеттілік және даралау принциптерін жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Бұл сотталушының жеке жағдайларын ескеруге мүмкіндік береді және жазасын өтегеннен кейін оның әлеуметтік бейімделуіне және қоғамға қайта енуіне ықпал

етеді. Бұл институтты тиімді пайдалану сот жүйесінен заңдылықты қатаң сақтауды ғана емес, сонымен бірге қылмыстық жазаның мақсаттары мен міндеттерін терең түсінуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Рымарев Д. С. Вина как необходимое условие конституционно-правовой ответственности участников выборов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Омск, 2017. - 31 с.
3. Малинин, В. Б. Понятие обстоятельств, смягчающих наказание, и их классификация / В. Б. Малинин, В. А. Измалков // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Право.— 2016.— № 1-2 (18).— С. 164—172.
4. Ходыкина, Т. В. Понятие и правовая природа обстоятельств, смягчающих наказание / Т. В. Ходыкина // Юридический факт.— 2017.— № 18.— С. 17—19.
5. Борчашвили И.Ш.Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (Том 1) Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 500 с.
6. Котова Н.К. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебное пособие. - Алматы: Академия экономики и права, 2013. - 218 с.

УДК 347

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Мирзакаримова Г.Л., Джанибекова К.С., Агзамбекова С., Куралбай Б.Н.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстанда азаматтық қоғам мен құқықтық мәдениетті қалыптастыру ерекшеліктеріне қатысты мәселелер қарастырылады.

Summary: This article discusses issues related to the peculiarities of the formation of civil society and legal culture in Kazakhstan.

Нет единого мнения о том, как образовалось человеческое общество, каковы его причины. Но эта концепция была впервые введена в науку Адамом Смитом, Давидом Рикардо, а Гегель дал ей политическое описание. По мнению мировых ученых, политиков и мыслителей, общество - это добровольное сосуществование сознательных людей. Основная причина этого объединения - общие интересы и дружба людей. Без этого невозможно объединиться. Есть два типа интересов: интересы личности и интересы общества. Общество объединяет и развивает эти два интереса и цели. В процессе этого объективного развития сформировалось человеческое сотрудничество. Таким образом, у человека появляется возможность делать то, что еще невозможно. Общественный интерес - это цель, общественное желание должно формироваться в окончательном, конкретном, объективном смысле, а не временно. Только тогда у общества появится шанс развиваться и укрепляться. Потому что общество - это добровольный союз сознательных людей. Если бы

этот союз, этот союз был организован невольно и произвольно, такой союз был бы неэффективным и быстро распался бы.

Человек - первая ячейка общества. Общество - сложное социальное объединение. Эту ассоциацию, это общество нужно было регулировать и управлять, чтобы развиваться должным образом и хорошо. Он регулируется и управляется самими людьми через социальные нормы, основанные на законах объективного развития общества. Таким образом, возникли государство и закон. «Люди создают свою собственную историю, - писал Маркс, - но они не могут сделать ее по-своему, они должны использовать то, что у них есть, и наследие прошлого».

Основные черты исторически объективно сложившегося общества:

- добровольное совместное формирование сознательных людей;
- формирование окончательного, ясного, объективного общественного интереса и цели;
- формирование взаимного сотрудничества, единства людей;
- появление государственного аппарата, который управляет обществом, охраняет общественный порядок, регулирует отношения через общественный интерес-цель, желание [1].

Общество - это сознательное объединение сознательных людей для достижения одних и тех же интересов, одних целей. Есть обязательный добровольный условный элемент: формирование интересов и целей и сознательное объединение сознательных людей.

В процессе объективного исторического развития и повседневных человеческих отношений выделяются несколько типов общества: индустриальное общество, экономическое общество, социальное общество, гражданское общество и т. Д. Самый сложный из них, самый фундаментальный - это гражданское общество, развивающееся вместе с человеком. Другие типы обществ формируются и быстро развиваются. Их жизнь, сферы деятельности, космос мало распространены, длятся недолго [2].

Для развития институтов гражданского общества государство должно создавать и поддерживать необходимые условия для творческого развития этого процесса, политической активности граждан. В связи с этим в соответствии с поручением Президента Казахстана в Послании народу была разработана Государственная концепция поддержки неправительственных организаций в Республике Казахстан. Учитывая, что формирование гражданского общества в Казахстане является предпосылкой демократизации общества и верховенства закона, кажется, что пришло время поднять его до уровня государственной политики. Другими словами, следует разработать не только государственную концепцию поддержки неправительственных организаций, но и расширить полномочия Национальной комиссии по демократии и гражданскому обществу при президенте, а также формирование гражданского общества и его институтов. стать отраслью государственной политики. Верно, что такие комплексные меры окажут положительное влияние на развитие независимой Республики Казахстан в соответствии с идеалами,

закрепленными в Конституции. Гражданское общество важно для демократизации политической системы Казахстана, создания цивилизованной рыночной экономики и верховенства закона. Сегодня в Казахстане есть необходимая институциональная база для становления гражданского общества. В результате многие добровольные сообщества и организации Сектора III действуют на законных основаниях. Однако недостаточно создать необходимые институциональные условия для эффективного функционирования гражданского общества. Причины незрелости гражданского общества в Казахстане связаны с полноценным развитием его культурных и социальных условий.

Социальная эволюция необходима для развития гражданского общества в Казахстане. Конечно, это не означает, что гражданское общество ждет культурного и социального развития. Культурное и социальное развитие зависит не только от времени, но и от активных усилий государства, общества и его институтов [3].

В гражданском обществе уважаются права и свободы граждан, и верховенство закона преобладает в соответствии с международно признанными правилами. Гражданское общество становится правовым государством, когда оно высоко развито в материальном, социальном, политическом и культурном отношении. Верховенство закона - это государственная структура с конституционным порядком, реальным разделением властей, их эффективными отношениями и взаимным контролем, социальным контролем над политикой и властью, развитой правовой системой и эффективной судебной системой [4].

Верховенство закона признает равенство всех членов общества перед законом, принятым демократическим путем, выражение воли народа законом и гарантию индивидуальных прав и свобод. В этой стране широко распространено разногласие. Республика Казахстан связывает перспективы своей политической системы с формированием и развитием правового государства. В этом направлении ведется большая работа. Казахстанцы привыкли жить в правовом пространстве. Однако в формировании верховенства закона в Казахстане есть существенные противоречия. Д. Аргимбаев отметил четыре основных противоречия.

Первое противоречие состоит в том, что представители правящей элиты и простые граждане допускают нарушения или несоблюдение закона. В результате законы перестают действовать.

Второе противоречие проистекает из следования западным стандартам правового общества в Казахстане.

Не учитываются исторический опыт и корни политического мировоззрения казахстанского общества.

Третье противоречие связано с отделением политической и правовой культуры народа Казахстана от национальных традиций, прежде всего, от познавательного пространства казахского этноса.

Четвертое противоречие - низкая правовая культура казахстанцев. Влияние искусственной коммунистической идеологии народа, господства лжи

и обмана ослабило уважение граждан к закону и их готовность руководствоваться им.

Мы не сможем построить гражданское общество в Казахстане без учета и устранения этих противоречий в процессе создания гражданского общества и перехода от него к верховенству закона. В гражданском обществе и верховенстве закона Конституция, имеющая высшую юридическую силу, имеет первостепенное значение, если гражданин, его права и свободы в первую очередь защищены законом. Соответственно, Конституция Республики Казахстан 1995 года закладывает основы правовых условий, необходимых для построения демократического общества, и правовых гарантий автономии каждого человека. К ним относятся конституционная защита прав и свобод граждан, разделение властей, верховенство независимого конституционного контроля, верховенство закона, развитие идеологического и политического разнообразия и многое другое. В конституции закреплены принципы развития гражданского общества и верховенства закона.

Внедрение демократической формы общественно-политической жизни - одно из верных направлений в обосновании и обеспечении основных предпосылок и принципов становления гражданского общества и верховенства закона в обществе Казахстана. Становление гражданского государства и правового государства - сложный, длительный и противоречивый процесс. Они не появляются в соответствии с постановлениями законодательного органа общественно-политического государства. Эти структуры основаны на высоком уровне естественного развития политической системы в течение определенного периода времени. Поэтому формирование правового государства в Казахстане должно сопровождаться лучшими образцами исторического сознания и политической культуры казахского народа [4].

Таким образом, резюмируя вышеперечисленные вопросы, можно сказать, что Казахстан переживает сложный процесс построения гражданского общества и верховенства закона. В частности, оценка ценностей, обретение новых смыслов духовных ориентаций, трансформация общественного сознания формируют отношение к власти, обществу и политической системе. В этом случае система политического управления Казахстана, которая отошла от авторитарного правления к гражданскому обществу и верховенству закона, должна руководствоваться демократическими нормами и принципами. Это связано с тем, что сегодня в Казахстане, несмотря на права и свободы граждан, разделение властей, формирование и провозглашение новой конституции, форма правления в виде народной власти или демократии еще не сформировалась в нашем обществе.

Наше общество сейчас развивается по двум системам. С одной стороны, межэтнический мир, согласие и доверие народа к власти, которое отражается во всех политических силах, а с другой - коррупция во всех сферах жизни общества, жесткая централизация, недоверие к власти, и недовольство обществом. Мы делаем вывод, что гражданское общество в стране все еще находится в зачаточном состоянии, и в стране все еще нет силы, которая могла

бы бороться за реальную политическую власть, обеспечивать равенство политических сил и контролировать деятельность правительства. Этому мешает общественное сознание, привыкшее к прежнему тоталитарному порядку и системе номенклатуры. Следует отметить, что развитие демократии в Казахстане - это не воля народа, а политическая ориентация правительства. Западные страны вышли на демократическое направление в результате развития новых отношений, в частности, уважения прав и свобод, ограничения государственной деятельности, длительного процесса стремления к местному самоуправлению. Соответственно, Казахстан только что усвоил необходимые ценности и встал на путь гражданского общества. И этот процесс будет долгим и трудным для Казахстана [5].

На протяжении всей истории человеческого развития мыслители всегда были очарованы поисками идеальной модели социальной структуры, в которой человеческий разум, свобода, успех, эффективность и справедливость являются справедливыми.

Государственная политика по развитию правосознания и правовой грамотности граждан - это сложная и масштабная работа, в которой задействованы не только все органы государственной власти и местные исполнительные органы, но и профильные юридические сообщества, общественные объединения юристов, все структуры гражданского общества. Открытое и эффективное взаимодействие направлено на создание незыблемой основы для реализации конституционных прав и свобод граждан. Необходимо устранить барьеры в реализации государственной политики, с одной стороны, «прояснить» диалог между государственной властью и ее структурами, негосударственными органами и организациями, с другой стороны, гражданами.

Список использованной литературы:

1. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации : научное издание / М.Н. Марченко ; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М. : Проспект, 2015. - 400 с. - 30.
2. Булгакова Д.А. Теория государства и права : учеб. пособие / Д. А. Булгакова. - Алматы : NURPRESS, 2016. - 130 с.
3. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
4. Радько Т.Н. Теория государства и права : в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М. : Проспект, 2017. - 176 с.
5. Алексеев С.С. Собрание сочинений в 10-ти т. Т.6. Восхождение к праву: научн.изд. М., 2011.

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖҮЙЕНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Мухтархан Д.Н., Балтабай А.Б., Абдиева Ж.А., Пернебай Б.Б.
Ғылыми жетекші: философия докторы (PhD), аға оқытушы Исахов Б.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящается конституционной реформе 2022 года в Казахстане стала ответом на вызовы, с которыми столкнулась страна в течение последних лет, включая политические кризисы и требования общества о большем участии в управлении государством. Основные моменты реформы направлены на децентрализацию власти, повышение прозрачности государственных институтов и укрепление прав граждан.

Summary: The article is dedicated to the constitutional reform of 2022 in Kazakhstan, which was a response to the challenges that the country has faced in recent years, including political crises and public demands for greater participation in government. The main points of the reform are aimed at decentralizing power, increasing the transparency of state institutions and strengthening the rights of citizens.

Қазақстан Республикасында 2022 жылғы конституциялық реформа 2022 жылғы қаңтардағы қайғылы оқиғалардан туындаған дағдарыстан кейінгі кезеңде жүргізілді. "Қанды қаңтар" деп аталатын бұл оқиғалар көптеген жылдар бойы шешілмеген әлеуметтік-экономикалық проблемалар мен жалпы тоқыраудың нәтижесі болды, бұл бүкіл елде жаппай наразылықтар мен тәртіпсіздіктерге әкелді.

Қазақстан тарихында 1998-2017 жылдар аралығындағы кезең мемлекеттің демократиялық негіздерін нығайтуға тиіс болып көрінетін конституциялық өзгерістер мен реформалар контекстінде айрықша болды. Алайда, осы өзгерістердің нәтижесінде елдің Негізгі Заңы билікті бір қолмен монополиялауға ықпал ететін құрылысты заңдастырды. Бұл жағдай ауыр зардаптарға, соның ішінде саяси дағдарысқа және мемлекеттілік қаупіне әкелді, бұл әсіресе 2022 жылдың қаңтар айындағы оқиғаларда айқын көрінді.

Қазақстандағы билікті монополиялау саяси күшті шоғырландыруға бағытталған дәйекті қадамдардың нәтижесі болды. Осы кезеңде қабылданған конституциялық түзетулер атқарушы биліктің позициясын нығайтуға мүмкіндік берді, бұл өз кезегінде нақты саяси плюрализм мүмкіндіктерін шектеді. Билік бір адамның немесе тар топтың қолында шоғырланған жағдайда, жалпы халықтың мүдделерін елемеу қаупі бар.

Биліктің мұндай шоғырлануы азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенім деңгейінің төмендеуіне әкеледі. Адамдар шешім қабылдау процесінен алшақтай бастайды, бұл наразылық пен наразылық тудырады. Қазақстанда бұл наразылық көптеген жылдар бойы жинақталып, нәтижесінде 2022 жылдың қаңтарында жаппай наразылықтарға ұласты.

Қаңтардағы оқиғалар өсіп келе жатқан әлеуметтік шиеленістің шарықтау шегі болды. Бастапқыда экономикалық мәселелерден туындаған наразылықтар тез арада саяси талаптарға айналды. Азаматтар тек экономикалық жағдайға ғана

емес, жалпы саяси жүйеге де наразылықтарын ашық білдіре бастады. Олар елді басқаруға көбірек қатысуды және олардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін өзгерістерді талап етті.

Бұл оқиғалар биліктің монополиялануы демократиялық процестерге қауіп төндіріп қана қоймай, мемлекеттіліктің өзіне күмән келтіретінін көрсетті. Азаматтар билікпен сындарлы диалог жүргізу мүмкіндігін көрмеген жағдайда, олар Қазақстанда болған төтенше шараларға жүгіне алады.

Саяси дағдарыстан шығу үшін Қазақстан өзінің саяси моделін қайта қарастыруы қажет. Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы нақты диалог үшін жағдай жасау маңызды. Бұл билікті орталықсыздандыруға бағытталған реформаларды ғана емес, сонымен қатар азаматтарға шешім қабылдауға қатысуға мүмкіндік беретін тетіктерді құруды қамтиды.

Сондай-ақ, құқық үстемдігін нығайту және адам құқықтарын қорғау шаралары қажет. Азаматтар өз құқықтарының қорғалғанына сенімді болған жағдайда ғана мемлекеттік институттарға деген сенімді қалпына келтіруге болады [1].

Конституциялық түзетулермен заңдастырылған Қазақстандағы биліктің монополиялануы саяси дағдарыс пен мемлекеттілікке төнетін қатерді қоса алғанда, ауыр зардаптарға әкелді. 2022 жылғы қаңтардағы оқиғалар азаматтардың мүдделерін елемеудің жойқын салдары болуы мүмкін екендігінің айқын дәлелі болды. Тұрақтылық пен сенімді қалпына келтіру үшін саяси модельді қайта қарау және азаматтардың елді басқаруға белсенді қатысуы үшін жағдай жасау қажет. Тек осылай ғана Қазақстан ағымдағы сын-тегеуріндерді еңсеріп, орнықты азаматтық қоғам құра алады.

Осыған байланысты конституциялық реформаны жүргізу саяси жағдайды тұрақтандыру және демократиялық институттарды нығайту үшін қажетті қадам болды.

2022 жылғы конституциялық реформаның негізгі ережелеріне мыналар жатады:

1. Билік өкілеттіктерін қайта бөлу. Реформа супер президенттік басқару формасынан күшті парламенті бар президенттік республикаға көшуге бағытталған. Бұған Конституциялық сот құру және билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу кіреді

2. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нығайту. Адам құқықтарын қорғаудың жаңа тетіктері енгізілді, соның ішінде адам құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құру және Бас прокурордың құқық қорғау қызметін күшейту.

3. Саяси бәсекелестік пен плюрализмді қолдау. Көппартиялылық пен саяси бәсекелестікті дамытуға, сондай-ақ тіркеу процесін жеңілдетуге бағытталған заңдар енгізілді партия.

4. Экономикалық реформалар. Шағын және орта бизнесті дамыту және кәсіпкерлік үшін жағдайларды жақсарту жөніндегі бағдарламаларды қоса алғанда, азаматтардың экономикалық дербестігін қолдау жөнінде шаралар қабылданды.

5. Әлеуметтік реформалар. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және азаматтардың өмір сүру жағдайларын жақсарту жөніндегі бағдарламаларды қоса алғанда, әлеуметтік әділеттілікті жақсартуға бағытталған ережелер енгізілді [2].

Бұл реформалар елдің саяси трансформация процестерінің шарықтау шегі болды және әділ, бәсекеге қабілетті және транспарентті мемлекет құруға бағытталған. 2022 жылғы конституциялық реформа бұрын жүргізілген реформалар мен оның алғышартына айналған қоғамдық-саяси жағдайды ескере отырып жүргізілгенін атап өту маңызды.

2022 жылғы Қазақстан Республикасындағы конституциялық реформа демократиялық институттарды нығайту және елдегі саяси жағдайды тұрақтандыру жолындағы маңызды қадам болды. Ол билік өкілеттіктерін қайта бөлуге, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нығайтуға, саяси бәсекелестік пен экономикалық тәуелсіздікті қолдауға, сондай-ақ әлеуметтік әділеттілікті жақсартуға бағытталған [3].

2022 жылғы 5 мамырда Қазақстан Президентінің республикалық референдум тағайындау туралы Жарлығы шығарылды, оның барысында азаматтарға "Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасында баяндалған Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтыруларды қабылдайсыз ба?». Бұл қадам елдің саяси және құқықтық өміріндегі маңызды кезең болды, әсіресе 2022 жылдың басындағы қайшылықты оқиғалар аясында.

Республикалық референдум биліктің қоғамдық пікірді ескеру және уақыттың қиындықтарына жауап беретін өзгерістерді ұсыну әрекеті болды. Түзетулер билік тепе-теңдігін жақсартуға, демократияны нығайтуға және құқықтық мемлекет принциптерін жүзеге асыруға бағытталған. Ол сондай-ақ азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жаңа тетіктерін құруға ұмтылады, бұл халықтың наразылығы жағдайында маңызды қадам болып табылады.

Биліктің қоғаммен диалогқа ашықтығы, азаматтардың елдің одан әрі дамуына ықпал ету мүмкіндігі-бұл Қазақстандағы азаматтық қоғамды нығайтуға ықпал ететін маңызды факторлар.

2022 жылғы референдум Конституцияға енгізілген түзетулер туралы ғана емес, сонымен бірге биліктің ескі моделі мен басқарудың жаңа, демократиялық принциптері арасындағы таңдау болды. Өзгерістердің сәттілігі олардың елдегі жағдайды шынымен жақсарту алатынына және азаматтарға азаматтық қоғамның толық дамуы мүмкін болатын құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ете алатынына байланысты. Бұл-мемлекеттік аппарат үшін де, азаматтар үшін де ортақ игілік үшін ынтымақтастыққа өзара дайындықты талап ететін сын-тегеурін [4].

Мемлекет басшысының 2022 жылғы 5 маусымда өткен республикалық референдумға Конституция реформасын енгізуі ел үшін шын мәнінде тағдырлы мәнге ие болды, өйткені мұндай ауқымды саяси өзгерістер тікелей халықтық

биліктің неғұрлым көрнекі және айқын нысандарының бірі ретінде жалпыхалықтық ерік-жігер негізінде жүзеге асырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Айтхожин К.К. Конституционная модернизация в Республике Казахстан: теоретико-методологические вопросы. Государство и право, 2008. № 10. С. 49-52
2. Сергей Федорович Ударцев С.Ф. Конституционная реформа 2022 года в Казахстане: корректировка модели государства, укрепление правозащитных механизмов после массовых беспорядков начала года Государственно-правовые исследования. 2022. Выпуск 5. С. 52-62
3. Рогов И.И. Конституционные реформы в Казахстане и России: сравнительный анализ. Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2021. Т. 17. № 1. С. 24-29
4. Саулен Н. Институт парламентаризма в контексте конституционной реформы Казахстана. Вестн. Моск. ун-та. сер. 11. Право. 2023. Т. 64. № 2. С. 129-147

ӘӨЖ 343

**БИОЛОГИЯЛЫҚ ІЗДЕРДІҢ ҚЫЛЫМСТЫҚ ПРОЦЕСС ШЕҢБЕРІНДЕГІ
ҚЫЛЫМСТЫҢ МӘН-ЖАЙЫН АНЫҚТАУҒА ӘСЕРІ**

Мүсіркүл А.Б., магистрант

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается роль биологических следов в установлении обстоятельств преступления в рамках уголовного процесса. Биологические следы, такие как кровь, волосы, сперма, ДНК и другие органические вещества, являются ключевыми доказательствами в расследовании уголовных дел, поскольку позволяют установить связь между подозреваемым и местом преступления, а также подтвердить или опровергнуть показания свидетелей и подозреваемых. В статье анализируются методы сбора, хранения и анализа биологических следов, а также их юридическая значимость в суде. Особое внимание уделено вопросам достоверности, допустимости и оцениваемости таких доказательств в контексте российской и международной практики.

Summary: This article examines the role of biological traces in establishing the circumstances of a crime in the criminal process. Biological traces such as blood, hair, semen, DNA and other organic substances are key evidence in the investigation of criminal cases, as they allow establishing a connection between the suspect and the crime scene, as well as confirming or refuting the testimony of witnesses and suspects. The article analyzes the methods of collecting, storing and analyzing biological traces, as well as their legal significance in court. Special attention is paid to the issues of reliability, admissibility and evaluability of such evidence in the context of Russian and international practice.

Адам-ақыл-ойдың, сананың және дерексіз ойлау қабілетінің арқасында басқа тірі организмдерден ерекшеленетін бірегей тіршілік иесі. Кез келген биологиялық организм сияқты, адам қоршаған ортамен әрекеттесетін және әртүрлі физикалық, химиялық және биологиялық факторлардың әсерінен үнемі өзгеріске ұшырайтын күрделі жүйені құрайтын көптеген химиялық элементтерден, биомолекулалардан және микроэлементтерден тұрады. Табиғи

немесе мәжбүрлі процестер нәтижесінде организм шығаратын бұл заттар өмірді сақтауда және медициналық тұрғыдан әртүрлі ауруларды анықтауда ғана емес, сонымен бірге заң ғылымында да маңызды рөл атқарады, өйткені олар қылмыстарды тергеуге қажетті құнды ақпаратты алып жүреді [1].

Құқық қорғау органдарының жұмыс тәжірибесі биологиялық іздерді зерттеу қылмыстарды, әсіресе азаматтардың өмірі мен денсаулығына қарсы бағытталған қылмыстарды ашуда ерекше маңызға ие екенін көрсетеді. Қан, сілекей, тері, шаш және басқа тіндік үлгілер сияқты биологиялық іздер жеке тұлғаны анықтау, ДНҚ анализі және қылмыстың мән-жайын анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін. Қылмыстық процестің бір бөлігі ретінде мұндай дәлелдер маңызды рөл атқарады, өйткені олар күдікті мен қылмыс орны арасында байланыс орнатуға, қылмыстық әрекеттің механизмі мен құралын анықтауға, сондай-ақ ықтимал себептерді анықтауға мүмкіндік береді. Бұл деректер сот сараптамасының ажырамас бөлігі болып табылады және сот процесінің объективтілігін қамтамасыз етеді [2].

Соңғы жылдары қылмыстық сот төрелігіндегі биологиялық іздердің рөлі едәуір өсті, бұл технологиялардың дамуына және олардың қылмыстарды тергеу процесінде қолданылуына байланысты. Қан, шаш, сілекей, сперматозоидтар және басқа тіндік үлгілер сияқты биологиялық материалдарды пайдалану тергеу әрекеттерінің дәлдігін едәуір арттырады және қылмыстың нақты жағдайларын анықтау үшін маңызды бөлшектерді объективті анықтауға ықпал етеді. ДНҚ диагностикасы мен генетикалық сараптамаларды қоса алғанда, заманауи әдістер күдіктінің жеке басы туралы, сондай-ақ оқиғалардың барысы туралы егжей-тегжейлі және сенімді мәліметтер береді, бұл кінәсін немесе кінәсіздігін дәлелдеуде шешуші фактор болып табылады.

Генетикалық зерттеулерді қолдану жеке тұлғаны анықтап қана қоймай, сонымен қатар туыстық дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді, бұл көбінесе отбасылық немесе тұлғааралық мотивтері бар қылмыстарды ашу үшін маңызды. Бұған қоса, биологиялық іздерді талдау болған оқиғалардың уақыт шеңберін анықтауға, алибиді растауға немесе жоққа шығаруға, сондай-ақ қылмыстың көрінісін қайталауға мүмкіндік береді. Заманауи технологиялар сонымен қатар қылмыс жасалғаннан кейін де биологиялық заттардың іздерін анықтауға мүмкіндік береді, бұл бұрын шешілмеген істерді ашуға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, бұл жетістіктер биологиялық іздерді дәлелдемелер базасының негізгі компоненттерінің біріне айналдырады, бұл тергеу мен сотқа неғұрлым теңдестірілген және объективті шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді [3].

Биологиялық іздер қылмыс орнында анықталуы мүмкін және тергеуде шешуші рөл атқара алатын маңызды заттай дәлелдемелер болып табылады. Олардың болуы заңсыз әрекетті жасау фактісін анықтап қана қоймай, қылмысқа қатысы бар адамды анықтауды жеңілдетуге мүмкіндік береді. Бұл іздер негізгі сәйкестендіруден тыс құнды ақпаратты қамтиды: олар қылмыстың нақты уақыты мен орны, қылмыскер мен жәбірленушінің өзара әрекеттесу сипаты және қылмыс жасалған әдіс пен жағдайлар сияқты қосымша мәліметтерді аша

алады. Қан, сілекей, шаш, эпителий жасушалары сияқты биологиялық іздерді талдау криминалистерге оқиғалар тізбегін қалпына келтіруге, қылмыскердің мотивациясын түсінуге және оның ықтимал мінез-құлқын бағалауға мүмкіндік береді. Криминалистикалық талдаудың заманауи әдістерінің, атап айтқанда ДНҚ сараптамасының арқасында биологиялық іздер объективті, фактілерге негізделген тергеуге ықпал ететін деректердің таптырмас көзіне айналады.

Қылмыстық процесте қолданылуы мүмкін биологиялық іздердің негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- Қан. Қан-ең көп таралған және ақпараттық биологиялық іздердің бірі. Оны жеке тұлғаны анықтау үшін, сондай-ақ қылмыстың мән-жайын талдау үшін пайдалануға болады. Мысалы, қан қылмыстың орнын және жәбірленушінің немесе қылмыскердің оқиғалардағы рөлін көрсете алады.

- Шаш. Қылмыс орнында табылған шашты генетикалық сараптама мен сәйкестендіру үшін пайдалануға болады. Шаш анализі қанға қарағанда дәлірек ақпарат бергенімен, бұл әлі де маңызды дәлел бола алады.

- Сілекей. Сілекейде қылмыскердің ДНҚ-сы болуы мүмкін, егер ол жәбірленушіде немесе қылмыс орнында із қалдырса. Сондай-ақ, кейбір жағдайларда сілекейде есірткі заттарының немесе басқа заттардың іздері болуы мүмкін.

- Ұрық. Сперматозоидтар криминалистикада зорлау сияқты зорлық-зомбылық қылмыстары кезінде қылмыскер мен жәбірленуші арасында байланыс орнату үшін қолданылады. Бұл биологиялық іздердің ең Ақпараттық түрлерінің бірі.

Криминалистикалық генетика саласындағы ең маңызды жетістік-ДНҚ талдауын қолдану. Қазіргі әдістер ДНҚ талдауын биологиялық материалдың ең кішкентай үлгілерінде де жүргізуге мүмкіндік береді. ДНҚ сараптамасының көмегімен қылмыскерді дәл анықтап қана қоймай, туыстық байланыстар орнатуға, қылмыс жасау уақытын анықтауға, сондай-ақ әртүрлі оқиғаларды бір суретке байланыстыруға болады.

Қылмыстық процестегі басты міндеттердің бірі-қылмыс жасау фактісін анықтау. Қылмыстың болғанын растау үшін қан немесе сперматозоидтар сияқты биологиялық белгілерді қолдануға болады. Мысалы, қан анализі сокқылар немесе оқ жарақаттары сияқты зорлық-зомбылық әрекеттерін растай алады.

Биологиялық іздер қылмыскердің жеке басын анықтауда да маңызды рөл атқарады. ДНҚ талдауы арқылы қылмыс орнында кімнің із қалдырғанын дәл анықтауға болады, бұл әсіресе басқа дәлелдер болмаған жағдайларда маңызды. Биологиялық іздер арқылы сәйкестендіру әсіресе қылмыскер мен жәбірленушінің басқа тікелей байланыстары болмауы мүмкін зорлық-зомбылық қылмыстарына қатысты істерде өзекті болады.

Биологиялық іздер қылмыс жасау уақытын нақтылау үшін пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, қан анализі оның бөлінуінен бері қанша уақыт өткенін анықтай алады, бұл қылмыс уақытын нақтылауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, қылмыстың уақыт шеңберін белгілеу кезінде маңызды болуы мүмкін іздердің

жасын (мысалы, сперматозоидтар немесе сілекей іздері) анықтауға мүмкіндік беретін әдістер бар.

Биологиялық іздерді талдау сонымен қатар қылмыс сценарийін қайта жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, қылмыс орнында қалған қан оқиғалардың қандай ретпен болғанын, жәбірленуші мен қылмыскердің қайда болғанын, іс-әрекеттің қалай өрбігенін көрсетуі мүмкін. Бұл, әсіресе, болып жатқан оқиғалардың бірнеше нұсқалары бар күрделі мәселелерде өте маңызды.

Қазіргі заманғы криминалистика қылмыстарды ашу және тергеу үшін әртүрлі ғылыми-техникалық жетістіктерді белсенді қолданады. Негізгі бағыттардың бірі-маңызды дәлелді ақпарат алуға мүмкіндік беретін биологиялық іздерді талдау. Технология дамыған сайын қылмыстық процесте биологиялық іздерді қолдану мүмкіндіктерінің айтарлықтай кеңеюін күтуге болады [4].

Аналитикалық жабдықтың жаңа буындары биологиялық материалдың аз мөлшерімен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін жоғары сезімталдыққа ие болады. Бұл, әсіресе, қылмыс орнында биологиялық объектілердің аз ғана мөлшері табылған жағдайларда байқалады.

Дәстүрлі ДНҚ іздерінен басқа, РНҚ, ақуыздар мен метаболиттерді талдауға негізделген жаңа әдістерді қолдану перспективалы бағыт болып табылады. Бұл қылмыскердің жеке басы, қылмыс жасау уақыты және басқа да маңызды жағдайлар туралы қосымша ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Роботтандырылған жүйелер мен машиналық оқыту алгоритмдерін енгізу биологиялық іздерді анықтау, алу, талдау және түсіндіру процестерін жеделдетуге және стандарттауға мүмкіндік береді. Бұл сот сарапшыларының жұмыс тиімділігін арттырады.

Генетикалық технологиялардың дамуы биологиялық объектілер бойынша барған сайын егжей-тегжейлі және дәл генетикалық профильдерді алуға мүмкіндік береді. Бұл қылмыскердің жеке басын, соның ішінде аз мөлшерде биоматериалды анықтауға мүмкіндік береді.

Әртүрлі биологиялық іздерді (ДНҚ, РНҚ, белоктар, метаболиттер) кешенді талдау уақыт, қылмыс жасау механизмі, шабуылдаушының әрекеттерінің реттілігі және басқа да маңызды жағдайлар сияқты оқиғаның егжей-тегжейлерін қалпына келтіруге көмектеседі [5].

Әдістерді одан әрі дамыту биологиялық объектілердің барған сайын бірегей "биометриялық" сипаттамаларын алуға мүмкіндік береді, бұл олардың дәлелдік құндылығын арттырады және сәйкестендіру кезінде қателіктердің ықтималдығын азайтады.

Криминалистикадағы жаңа технологиялық шешімдер кеңінен қолданыла бастайды, соның ішінде:

- "Суық" және "ашылмаған" істерді ашу;
- Белгісіз құрбандардың жеке басын анықтау;
- Қылмыстар арасындағы байланысты анықтау;
- Жасырын дәлелдерді табу;
- Іздердің ескіруін бағалау;

- Есірткі мен қару айналымын бақылау.

Биологиялық іздерді қолдануға негізделген аналитикалық әдістерді дамыту алдағы онжылдықтардағы криминалистиканың негізгі тенденцияларының бірі болады. Бұл қылмыстарды ашудың дәлдігін, жылдамдығын және тиімділігін арттырады, сондай-ақ оқиғалардың көрінісін қалпына келтіруге жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл әлеуетті табысты іске асыру технологиялық жетілдіруді де, сот сарапшыларының біліктілігін арттыруды да қамтитын кешенді тәсілді талап етеді.

Биологиялық іздер қылмыстарды ашуда және қылмыстың мән-жайын анықтауда күшті құрал болып табылады. Олар қылмыскерді анықтап қана қоймай, сот төрелігі процесінде маңызды рөл атқаратын оқиғалардың барысын қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Биологиялық іздерді талдаудың заманауи әдістері тергеу тиімділігін және материалдардың дәлелді күшін айтарлықтай арттырады. Дегенмен, нәтижелердің дұрыстығын қамтамасыз ету үшін ықтимал қателерді азайту үшін белгіленген жолдарды жинау және талдау стандарттарын қатаң сақтау қажет. Технологияның дамуымен биологиялық іздер қылмыстық процесте барған сайын белсенді түрде қолданыла бастайды, дәлірек және әділ сот төрелігіне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Яковлев, Д. Ю. Следы биологического происхождения в криминалистике и судебной медицине: монография / Д. Ю. Яковлев. – Иркутск: Иркутский юридический институт (филиал) Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации, 2016. – 123 с.
2. Комиссарова, Я. В. Профессиональная деятельность эксперта в уголовном судопроизводстве: теория и практика: монография / В. Я. Комиссарова. – М.: Юрлитинформ, 2014. – 368 с
3. Семенова А.Ю., Мартынова В.В. Типовые экспертные методики исследования вещественных доказательств. М., 2012. С. 3-30.
4. Киян Т.Н. Использование следов биологического происхождения при расследовании преступлений // Проблемы экспертизы в медицине. – 2017. – № 3. – С. 14-18.
5. Исакова, М. В., Миронова, Е. А. Актуальные проблемы при выявлении, фиксации, изъятии и исследовании следов биологического происхождения / М. В. Исакова, Е. А. Миронова// Синергия наук. 2018. № 24. С. 955–961.

ОӘЖ 179.9

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК СОТЫ

Ниеталиев Е.Ж., Байрбеков Н.Ж., Мухитдинов С.А., Нурмаганбет А.Б.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Еркінбекова А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются роль биив и вопросы справедливости степного суда в казахском обществе. А также анализируется понятие Честное имя. Особый акцент сделан на справедливости приговоров Степного суда и на осуществления правосудия на высоком уровне.

Summary: The article examines the role of biivs and issues of the justice of the steppe court in Kazakh society in the Middle Ages. The concepts of an honest Name are also analyzed. Special

emphasis is placed on the fairness of the judgments of the Steppe Court and on the implementation of justice at a high level.

Тиімді құқықтық мемлекет құрудың маңызды факторларының бірі - мыңжылдық дәстүрлерге негізделген, дала халқының менталитетіне сәйкес келетін құқықтық сананы қалыптастыру.

Дала сотының үкімдері, әдетте, дау тудырмады, сот төрелігін жүзеге асыру жоғары деңгейде болды. Реттелмеген, бірақ нақты жұмыс істейтін тиімді заңнаманың құпиясы неде болды екен деген заңды сұрақ туады.

Қазақ қоғамындағы өзара іс-қимылдың, өзара қарым-қатынастың барлық нысандары халықтық дәстүрлерге, рулық өзара байланысқа негізделгендігінің маңызы зор. Күрделі, тармақталған ішкі құрылым қоғамдық қатынастардың, соның ішінде жанжалды жағдайларды шешудің реңін белгіледі. Бұл өз кезегінде дала тұрғындарының құқықтық мәдениетін қалыптастыруға әсер етті. Оның қазіргі мәдениеттен айырмашылығы, жасыратыны жоқ, қазір адамдар көбінесе қылмыскерді жазалауда, одан келтірілген залалды моральдық және материалдық жағынан өндіріп алу ниетімен сотқа жүгінеді. Біздің ата-бабаларымыздың заманында билерге жүгінудің негізгі мақсаты олардың абыройы мен беделін қалпына келтіру ниеті болды, өйткені дала тұрғыны үшін адал есім ең қымбат болды. Ол үшін Адал есім бәріне қызмет етті: әрі кепіл, әрі құндылық, әрі абырой, әрі бедел. Абыройлы есімін жоғалтқаннан кейін, беделіне нұқсан келтіргеннен кейін, қалпына келтіру мүмкін болмады [1].

Көбінесе мұндай адамдар оқшау өмір салтын ұстануға, қоғамнан алыстауға мәжбүр болды және бұл өліммен тең еді, өйткені туыстық, рулық байланыстар бәрінен де маңызды болды. Руластарын оқшаулау ең ауыр жаза болды және тек жазаланған адам үшін ғана емес, оның балалары мен немерелері үшін де жалғыздық қаупін төндірді.

Сондықтан дала сотының әділдігінің негізгі мақсаты жауласушы тараптарды татуластыру болғаны таңқаларлық емес. Яғни, үкім емес, екі жаққа да сәйкес келетін шешімдер айтылды. Сонымен қатар, бұл шешімдер қазіргі заманғы юриспруденция тұрғысынан стандартты емес, бірақ сол заманғы ішкі менталитеті мен санасына сәйкес халыққа түсінікті болды.

Дала судьяларының шешімдерінің даулы болмау себебі шығарылған шешімдер істің барлық ерекшеліктерін, нюанстарын ескере отырып, мүмкіндігінше әділ қабылданды. Билер үшін әділетсіз үкім шығару оның "мансабының" құлдырауын білдірді. Өйткені бір тәуліктен соң-ақ, тіпті одан да ертерек, бидің әділетсіз әрекеті, яғни бұрмаланған немесе лоббистік шешімі туралы бүкіл округтер білді, ал бидің аты бүкіл далаға тарады, яғни қазіргіше бұл адвокат немесе нотариус үшін лицензиядан айырылумен тең.

Бұл жағдайда екеуінің арасындағы дауды тек би ғана шеше алмады. Даланың жазылмаған Заңына сәйкес, дауласушылар даулы істі шешуде дала заңнамасының қыр-сырын білетін, сондай-ақ шешендік шеберлікті меңгерген кез-келген құрметті адамнан көмек сұрай алады. Мұндай істер де міндетті шарт - әділетсіз істерде атына кір келмеген, адамның мінсіз абыройы болуы [1].

Осыған байланысты ұлы шешен, әділ шешімдерімен танымал Бөлтірік шешеннің өмірінен өте қызықты мысал бар. Бірде қазақтар мен көрші қырғыздар арасында дау туады. Тарихи дәлелі белгісіздеу, бірақ бейбіт уақытта қазақ жігіттері қырғыз жігітін өлтіріп қояды. Мұның салдары үздіксіз шайқастарға, айыптауларға ұласты, көпжылдық және ғасырлық реніштер басылмады. Шексіз жанжалдан шаршаған екі халықтың өкілдері Бөлтірік шешенге жүгінді. Екі жақты да тындап болып сөз шебері қазақтардан ұлының бар-жоғын сұрады. Оң жауап алғаннан кейін қырғыздардан бойжеткен қызы бар ма деп сұрады. Атастырылатын қыздың бар екенін естіген ол: "Міне, сіздің дау-дамайыңыздың шешімі!" деп жауап берген. Екі жақта шешеннің ақылына құлақ асып, құда болып, туысқа айналып, дау жабылады [1].

Қазақ даласындағы сот жүйесі туралы ұлы этнограф, ғалым Шоқан Уәлиханов «Сот реформасы туралы жазба. Билер соты ежелгі халықтық формада» деген еңбегінде жазған.

Ол билердің қоғамдағы беделі мен күшін және музыка, әдебиет данышпандарының талантын халықтар арасында мойындататын сәтті ұқсастық жүргізді. Оның пікірінше «билердің маңызы Еуропадағы ақындар, ғалымдар мен адвокаттар сияқты алатын жеке беделіне негізделген. Шекспир мен Гете халық мойындаған ұлы ақындар, бірақ олардың данышпандығы туралы пікір үкіметтердің заңдарына емес, халықтың ресми таңдауына негізделген» [2].

Сот процестерінің басталуын немесе аяқталуын білдіретін арнайы рәсімдер де болды. Мысалы, егер қазір сот отырысының басталуы мен аяқталуы арнайы балғамен жария етілсе, ал орта ғасырда екі жақтан тасталған қамшы бидің іс жүргізуінің басталғаны туралы белгі болған.

Процестің соңында би ақ және қара жіптерге тоқылған – ала жіпті кеседі. Бұл ерекше сакральды мағынаға ие. Бұл ұрыс-керістің аяқталғанын, шешімнің орындалуының өзіндік кепілі болғанын білдірді. «Ала жіп» ұғымына қазақтар үлкен мән берген. Оның мағынасы балалардың міндетті түрде басқа адамдарды алдамауы, ешкімге зиян келтірмеуі – ала жіпті аттамау [2].

Қазақ халқының құқықтық шежіресінде революцияға дейінгі тарихқа алтын әріптермен жазылған көптеген есімдер бар.

Солардың бірі – Санкт-Петербург университетінің шығыстану факультетінің түлегі, қазақтардың алғашқы "Конституциясының" авторы Барлыбек Сыртанов.

Өкінішке орай, оның есімі көбіне заң саласында жұмыс істейтіндерге белгілі. Барлыбек Сыртанов - жүз жылдан бұрын «қазақ халқының Жарғысы» құжатында құқықтық және сот реформасы бойынша ерекше ұсыныстар берген қайраткер.

Ол туралы «Қазақстандағы сот билігі. Тарих және қазіргі заман» деген Қайрат Мамидің кітабында қысқаша мәлімет бар.

1910-1913 жылдары Б.Сыртанов жарғы дайындады, оған сәйкес Ұлы дала патшалық Ресейдің қамытындағы отаршылдықты аяқтап, егемен мемлекетке айналды. Оның еңбегінің негізгі ойлары - қазақ халқына толық еркіндік беру және Ресеймен тек доминион ретінде серіктестікті жалғастыру

болды. Бұл ой революцияға дейінгі Ресейде батыл қадам болған жоқ, революциялық болды [3].

Білімі бойынша шығыстанушы Барлыбек Сыртанов заң саласында терең академиялық білімге ие еңбекқор, адал, өршіл болды.

Ол ұсынған « Жарғы...» 25 тармақтан тұрды, жарғының сауатты және кәсіби түрде құрастырылғаны соншалықты, әлі күнге дейін ең мықты заңгерлер мен құқықтанушыларды таңқалдырады.

Ол сот билігіне ерекше рөл берді. Ол соттардың ашық және адал жұмысын қамтамасыз етудің басты талабын бостандық деп атады. Мысалы, " Жарғыға..." сәйкес судья ешқандай партияда немесе саяси ұйымда болмауы керек еді [4].

Барлыбек Сыртанов әр адамның құқықтары мен бостандықтарын ең жоғары құндылық деп атады. Уақыт көрсеткендей, ол дұрыс болды.

Сонымен, тарихи тұрғыдан алып қарағанда, қазақ қоғамындағы билер институты мемлекет мүддесі үшін ежелгі антикалық дәуірден ХХ ғасырдың басына дейін, қысқасы Ресей империясының әкімшілік билік жүйесі енгізген халық соты мызғымаған тұста және кеңестік сот жүйесі үстемдік алғанға дейінгі аралықта өмір сүріпті. Сондықтан да, мыңдаған жылдар Қазақ елінің мемлекеттік құрылым жүйесіне, дәстүрлі құқығына өлшеусіз үлес қосқан тұлғалардың мемлекеттік билік саласында және әділ сот үшін атқарған қызметінің салмағын терең зерделеу – тарихтағы ажырамас бірегей танымдылық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Дәстүрлі қазақ қоғамына тән билер институты» Алматы, 2004
2. «Дәстүрлі құқықтағы билер соты» Алматы, 2008
3. Мами.К. Становление и развитие судебной власти Казахстана: научное здание/ 2001, -352
4. Кәрібаев Б.Б. Барлыбек Сыртанов туралы Аль-Фараби Қазақ Ұлттық Университеті, 2017

ОӘЖ- 34.347

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАҢ ШЫҒАРУ ПРОЦЕСІНЕ ҚАТЫСУЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нұрділлә Е.С., Абдиманап Б.Б., Жусбали А.И., Нағашбекқызы Э.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Гражданское общество играет ключевую роль в изменении законодательства, способствуя выражению интересов различных социальных групп и повышению качества законодательного процесса. В Казахстане участие общества в законотворческом процессе предусмотрено правовыми нормами, однако существует ряд проблем, которые затрудняют эффективное взаимодействие между решением и обществом.

Summary: Civil society plays a key role in changing legislation, contributing to the expression of the interests of various social groups and improving the quality of the legislative process. In Kazakhstan, the participation of society in the legislative process is provided for by legal norms, however, there are a number of problems that make it difficult for effective interaction between the government and society.

Негізгі проблемалардың бірі-қоғамдық ұйымдардың заң жобаларын әзірлеу процесіне шектеулі қол жетімділігі. Тыңдау мен талқылау принциптерінің сақталуына қарамастан, қоғамның қоғамға нақты қатысуы көбінесе формальды болып табылады. Процедуралар жеткілікті ашық емес және қоғамдық пікірдің пікірі әдетте алынып тасталады. Бұл заң шығару процесінің барлық кезеңдерінде сот институттарының қатысуын нормативтік регламенттеудің жеткіліксіздігіне, сондай-ақ кері байланыстың қолданыстағы тетіктерінің болмауына байланысты [1].

Құқықтық реттеу, азаматтық қоғам арасындағы диалогты қамтамасыз ету және билікті қамтамасыз ету нашар дамыған. Қолданыстағы заңнамалық актілер мен заңға тәуелді актілер қоғамдық ұйымдар мен азаматтарға шешім қабылдауға ықпал етуге мүмкіндік беретін неғұрлым инклюзивті жүйені құру үшін пысықтауды қажет етеді. Тағы бір маңызды аспект-азаматтық қоғамның көптеген қатысушыларының құқықтық сауатсыздығы, бұл олардың толыққанды заң шығару процесіне мүмкіндіктерін төмендетеді.

Азаматтық қоғамның деректер базасына тыйым салатын дамуға бағытталған реформалар қажет, бұл заңнаманың сапасын жақсартуға және Қазақстандағы демократиялық институттарды нығайтуға мүмкіндік береді [2].

Қоғамның заң шығару процесіне қатысуы менің азаматтарымды есепке алуға, билік институттарына сенімділікті қамтамасыз етуге және заңнаманың сапасын арттыруға ықпал ететін демократиялық басқарудың негізі болып табылады. Қазіргі уақытта құқықтық тетіктер бар, қоғам өкілдері заң жобаларын әзірлеуге және талқылауға қатысады, бірақ іс жүзінде қоғамның қатысуы оның тиімділігін төмендететін бірқатар құқықтық және ұйымдастырушылық кедергілерге тап болады. Бұл мақалада заң шығару процесіне қатысу әрекеттері кезінде Қазақстандағы азаматтық қоғам алдында тұрған негізгі проблемалар талданады және оларды шешудің мүмкін жолдары ұсынылады [3].

1. Қоғамның заң шығару процесіне қатысуының нормативтік-құқықтық базасы. Азаматтардың қаржыландыруды басқаруға, оның ішінде қоғамдық бірлестіктер арқылы қатысу және заң шығармашылығына қатысу құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Сондай-ақ, қоғамдық пікірталастардың тетіктері мен заңнамалық бастамаларға байланысты ұсыныстарды ұсыну мүмкіндіктері заңнамалық тұрғыдан қарастырылған. Алайда, құқықтық принциптердің ресми болуына қарамастан, олардың көпшілігі жеткілікті түрде өңделмеген, бұл қоғамның заң шығару процесіне нақты әсерін шектейді.

2. Заң шығару процесіне шектеулі қол жетімділік. Қазіргі уақытта қоғамдық тыңдаулар мен заңнамалық бастамаларды талқылау жиі ауысып

отырады, өйткені алдағы талқылаулар туралы ақпарат әрқашан қоршаған ортаны кеңейтуге мүмкіндік бермейді, талқылау кезеңі ұсыныстарды толық талдау және дайындау үшін жеткіліксіз болып шығады. Негізгі кедергі азаматтарды стандартты өзгерістер мен жаңа заң жобалары туралы хабардар ету бойынша міндетті талаптардың болмауы, сондай-ақ талдау үшін жобалардың толыққанды нұсқаларына қол жеткізудің болмауы болып табылады. Заңнама бірлестіктерді заң шығаруға қатысу үшін айтарлықтай табысқа жетуді талап етеді, бұл мотивацияны төмендетеді және ұйымдарды, әсіресе заңнамалық жұмыстың барлық көрсеткіштерін анықтауға жеткілікті ресурстары жоқ ұйымдарды тартуды шектейді.

3. Қоғамдық талқылауларды реттеудегі проблемалар. Талқылауды өткізу тәртібі туралы қолданыстағы нормативтік актілерде көбінесе қоғамның пікірлерін манипуляциялау және елемеу мүмкіндігін қалдыратын нақты рәсімдер мен ережелер болмайды. Мысалы, қоғамдық талқылау кезеңінде ұйымдастырушылар бас тарту себептерін түсіндірмей, қатысушылардың ұсыныстарын өз бастамалары бойынша таңдауға, назар аударуға немесе қабылдамауға құқылы. Бұл көпшіліктің ұсыныстарының бір бөлігі ұсыныстардың радикалды нұсқасында ескерілмеуіне әкеледі.

Сонымен қатар, процестің ашықтығы әрдайым қамтамасыз етілмейді: есеп және қабылданбаған ұсыныстар бойынша пікірталастар мен статистика нәтижелеріне қол жетімділік шектеулі. Осылайша, қоғамдық талқылау формальдылыққа айналады, бұл азаматтардың билік органдарына деген сенімін арттырады және олардың көзқарасы қоғамның пікірімен ескеріледі.

4. Құқықтық сауаттылық пен қоғамның ресурстарының жеткіліксіздігі. Қоғамның көптеген қатысушыларының құқықтық және процедуралық сауатсыздығы тағы бір маңызды кедергі болып табылады. Заң шығару процесінің қалай жұмыс істейтіні, азаматтардың қандай құқықтары мен мүмкіндіктері бар екендігі туралы жеткілікті білімсіз көптеген белсенділер мен қоғамдық ұйымдар өзгерістерді әзірлеу процесіне тиімді әсер ете алмайды. Бұл көбінесе халықаралық келісім алу және медициналық көмек көрсету мүмкіндігі шектеулі аймақтық ұйымдарға тән.

Қосымша мәселе-заң жобаларын талдау және негізделген ұсыныстар дайындау үшін жеткілікті қаржылық және адами ресурстардың болмауы. Нәтижесінде көптеген қоғамдық бірлестіктер басқа, аз еңбекті қажет ететін қызмет түрлеріне назар аударады, бұл олардың заң шығару процесіне қатысуын азайтады.

5. Кері байланыс және ұсыныстардың орындалуын бақылау мәселелері.

Азаматтық қоғам заң жобаларын талқылауға белсенді түрде араласқан кезде де, билік тарапынан ешқандай өкілеттіктер, өкілеттіктер, қандай да бір ұсыныстар қабылданды, сондай-ақ қандай да бір ауытқулар және қандай да бір себептермен. Бұл мөлдірлік сезімін тудырады және процеске сенімсіздік тудырады. Қоғамдық ұйымдар мен азаматтар бөтен ойлар мен сезімдерге деген қызығушылықтарын ескеретін заң шығару процесінің барысын тиімді басқара алмайды.

6. Қоғамға қатысудың құқықтық мәселелерін шешу жолдары. Қоғамның заң шығару процесіне қатысуы тиімді болуы үшін бірқатар реформалар жүргізу қажет [4].

Негіздемелердің кеңейтілген негіздемесі – әзірлеудің бастапқы кезеңінде азаматтарды заң жобалары туралы талқылауға және хабардар етуге ықпал етуге қатысты неғұрлым нақты және міндетті нормаларды қоса алғанда.

Ашықтық және есеп беру жүйесін құру-өткізілген және қабылданбаған ұсыныстар туралы ақпаратты қоса алғанда, қоғамдық талқылау нәтижелеріне ашық қолжетімділікті қамтамасыз етуді ұмытпаңыз. Ақпаратқа тең қолжетімділікті қамтамасыз ету-қоғам үшін қолжетімді электрондық платформалар құру, онда жаңа бастамалар туралы өзекті ақпарат және заң жобалары бойынша құжаттама орналастырылатын болады.

Құқықтық білім беруді қолдау-заң шығару процедураларын жақсы білетін және құқықтық сауаттылықты арттыратын азаматтық қоғам өкілдеріне арналған бағдарламалар мен курстар. ҮЕҰ-ны қаржылық және ұйымдастырушылық қолдау-заң шығару процесінде жүзеге асырылатын ҮЕҰ-ны мемлекеттік қолдау, мысалы, сараптамалық бағалау жүргізуге немесе қоғамдық талқылауларды ұйымдастыруға арналған гранттар түрінде. Қоғамның Қазақстандағы заң шығару процесіне қатысуының құқықтық мәселелері демократияландыру мен тиімді басқаруға кедергі болып табылады. Оларды шешу мемлекеттік органдар тарапынан кешенді қатысуды және сайлау қоғамдарына белсенді қатысуды талап етеді. Қатысу үшін ашық, қолжетімді және инклюзивті жағдайлар ұсынылған жағдайда ғана қоғамның кең топтарының мүдделеріне жауап беретін және Қазақстанда демократияның дамуына ықпал ететін заңнамалық жүйені құруға болады [5].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.01.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Белов В. А. Юридические факты в гражданском праве. М.: Юрайт, 2024. 451 с.
3. Выборнова Е. С., Александрова Н. С. Предмет гражданско-правового договора. М.: Юрайт, 2022. 161 с.
4. Гражданское право. Особенная часть: учебник / Н.В. Багрова, Т.Ю. Баришпольская, Р.С. Бевзенко и др.; под ред. Е.С. Болтановой. Москва: ИНФРА-М, 2023. 583 с.
5. Зенин И. А. Гражданское право. Общая часть. М.: Юрайт, 2023. 527 с.

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Нұрлыбек Ә.Б., Жаппар Ғ.С., Шайназаров Ш.Р., Уралбай М.Е.

Ғылыми жетекші – философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор Озенбаева
А.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы формирования институтов гражданского общества на конституционной основе государства. Формирование концепции гражданского общества как идеального и правового феномена является актуальной проблемой конституционного права, поскольку позволяет понять фундаментальную основу взаимодействия человека и публичной власти.

Summary: The article deals with the formation of civil society institutions on the constitutional basis of the state. The formation of the concept of civil society as an ideal and legal phenomenon is an urgent problem of constitutional law, since it allows us to understand the fundamental basis of human interaction with public authorities.

Азаматтық қоғам тұжырымдамасын идеалды және құқықтық құбылыс ретінде қалыптастыру конституциялық құқықтың өзекті мәселесі болып табылады, өйткені ол адам мен мемлекеттік биліктің өзара әрекеттесуінің іргелі негізін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл байланыс ғасырлар бойы ажырамас болып келеді. Бірақ ол мәңгілік бола ма, өзгере ме, бұл қоғам мен жеке тұлғаға қалай әсер етеді - барлық осы сұрақтар адамзат алдында тұр.

Осы байланысты білдіру үшін мемлекетті қоршап тұрған және онымен ажырамас байланысқан ортаны анықтау үшін азаматтық қоғам тұжырымдамасы жасалды, бірақ ол бірдей емес. Азаматтық қоғамды қоғам эволюциясының белгілі бір сатысы, қызметтің оң мақсаттары бар тәуелсіз тәуелсіз ұйымдардың кең желісі, мемлекеттің тең құқылы серіктесі ретінде түсіну адам мен мемлекеттік биліктің өзара әрекеттесуінің заманауи алгоритмдерін ұсынуға және талдауға мүмкіндік береді [1].

Азаматтық қоғам, әрине, құқықтық ғылым үшін күрделі зерттеу нысаны болып табылады. Заңгерлер азаматтық қоғамды тек оған арналған тарихи-теориялық дискурсқа назар аудара отырып зерттейді ме деген сұрақ туындауы мүмкін. Құқықтық әдебиетте азаматтық қоғамның жалпыға бірдей танылған тұжырымдамасы жоқ.

Құқықтық әдебиетте "азаматтық қоғам" ұғымының түбегейлі қарама-қарсы анықтамалары бар, бұл осы саладағы теориялық идеялардың даму жағдайын көрсетеді. Бұл тұжырымдаманың "субстраты" ретінде мүлдем басқа институттар танылады. Көбінесе "азаматтық қоғам" ұғымы оның дамуына демократиялық мемлекет (мемлекеттік билік) қатысатын институттармен араласады [2].

Азаматтық қоғам-мемлекеттік билік тетіктеріне жақындамаған азаматтардың жиынтығы; мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардың шеңберінен тыс әлеуметтік қатынастардың жиынтығы; еркін азаматтардың

және ерікті түрде құрылған коммерциялық емес бағытталған қауымдастықтар мен ұйымдардың тікелей араласудан және мемлекеттік билік тарапынан еркін реттеуден, сондай-ақ басқа да сыртқы айырмашылықтардан қорғалған өзін-өзі көрсету саласы. Әдетте азаматтық қоғамның құрылымына әртүрлі қоғамдық бірлестіктер кіреді, оның ішінде партиялар, мемлекеттік емес меншік институттары, еңбек, кәсіпкерлік, білім беру, білім беру, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, шіркеу, отбасы және т. б.

Азаматтық қоғам-бұл динамикалық білім. Оның институттары мемлекеттік өмірдің барлық оқиғаларына, өткір әлеуметтік-саяси мәселелерді шешу үшін шешім қабылдау деңгейіндегі адамдар қабылдаған шешімдерге жауап береді, оларды шешуге ел азаматтарының көпшілігі мүдделі [3].

Азаматтық қоғам экономиканың жай-күйіне, адамдардың әлеуметтік жағдайына және олардың өмір сүру сапасына мұқият қарайды. Ел басшылығының шешімдерін қолдай отырып, азаматтық қоғам мүшелері белгілі бір оң нәтижелерге, ең алдымен материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға сенеді, ал қоғамдық-саяси құрылымның кейбір модельделген құрылымдары иллюзияға айналатынын атап өткен жөн. Бұл елдің саяси өмірінде абсентеизмді көрсететін немесе әртүрлі оппозициялық ұйымдарға, митингілерге, демонстрацияларға, шерулерге белсенді қатысатын қарапайым азаматтардың саяси белсенділігінде көрініс табады. Бұл ретте сандық өлшемде саяси белсенді азаматтар аз. Халықтың көпшілігі өздерінің іс-әрекеттері арқылы олар шешім қабылдаған кезде саяси тапқа әсер ете алады немесе, кем дегенде, қоғамды трансформациялық Қоғамдық қайта құрудың орындылығы мен қажеттілігіне тарту үшін ауырсыну нүктелерін белгілей алады деп санайды.

Соңғы жылдардағы әлемнің әртүрлі елдеріндегі қоғамдық-саяси оқиғалар ескі схемалар қазіргі саяси режимді ескере отырып, әртүрлі саяси жүйелердегі трансформациялық өзгерістердің динамикасын түсіндіруге қаншалықты нашар мүмкіндік беретінін тағы бір рет көрсетті.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы мен жұмыс істеуінің алғышарттары азаматтардың әр түрлі меншік нысандары мен адамдардың тәуелсіз экономикалық қызметке нақты мүмкіндігі бар экономикалық дербестігінің болуы болып табылады. Қазақстан Конституциясының құқықтық және демократиялық мемлекет туралы баптары азаматтық қоғам институттарын қалыптастырудың саяси және заңнамалық негізі болып табылады. Елдің жалпы саяси жүйесінде мемлекет жетекші буын ретінде ымыралы шешімдер негізінде келісім мен тұрақтылыққа қол жеткізу үшін қоғамның азаматтық секторымен объективті өзара іс-қимыл жасайды. Демек, азаматтық қоғамның міндеті-жеке адам мен мемлекеттік органдар арасындағы делдал болу ғана емес, сонымен бірге елдің әлеуметтік бағдарламалары мен даму жоспарларын жүзеге асыруда маңызды тетік (механизм) болу [4].

Біздің ойымызша, бұл қазіргі азаматтық қоғамды құрылымдау мен жүйелеуге ықпал ететін ең қызықты әлеуметтік құрылымдардың бірі болып табылатын қоғамның саяси және әлеуметтік өмірін ұйымдастыруға азаматтық бақылау жүйесінің жұмыс істеу механизмін толық зерттеуге мүмкіндік беретін

институционалдық тәсіл болып табылады. Дәл осы жүйе саяси әлеуметтену процесінде адамдардың өмірін ұйымдастырудың жалпы қабылданған әлеуметтік нормалары жүйесі мен көптеген азаматтардың саяси саласындағы нақты мінез-құлық арасындағы алшақтықты жоюға мүмкіндік береді.

Азаматтық қоғамға қоғамдық ғылымдар өкілдері арасында мемлекеттен тәуелсіз және азаматтардың саяси емес мүдделерін (тұрмыстық, әлеуметтік және т.б.) қорғауға арналған институттар жүйесі ретінде қалыптасқан көзқарасты атап өткен жөн. Бұл тәсіл көлденең, азаматтық қоғам деп аталады, олардың әлеуметтік мүдделерін қорғау үшін құрылған азаматтардың бірлестігі. Бірақ кез келген мүдде қандай да бір дәрежеде өзінің іске асырылуында, оның үстіне қорғауда туындаған проблема саласында шешім қабылдайтын билік органдарымен өзара іс-қимылға - бұл "алданған үлескерлердің" мүддесі болсын, тұратын аумақты абаттандыру және т. б. қатысты болуға тиіс.

Шын мәнінде, азаматтық қоғам-бұл қоғам ішіндегі құрылым, сонымен бірге билікпен өзара әрекеттесетін құрылым, демек ол мемлекеттің саяси жүйесінің бөлігі болып табылады. Азаматтық қоғам институттары төменгі деңгейдегі, жергілікті қоғамдастықтың, коммерциялық емес және мемлекеттік емес ұйымдардың қажеттіліктерін көрсетеді және оларды жоғары деңгейге шығарады, бұл іс жүзінде қоғам мен билік арасындағы демократиялық диалогты жүзеге асыру болып табылады.

Азаматтық қоғам институттары - бұл азаматтардың мүдделерінің алуан түрлілігін білдіретін әртүрлі әлеуметтік-саяси қоғамдық құрылымдар. Азаматтық қоғам институттарының ішінде саяси топтарды, одақтарды, партияларды, ұйымдарды, қысым топтарын бөліп көрсетуге болады. Азаматтық қоғам институттарының бір-бірімен және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуі қоғамда көлденең байланыс орнатады, бұл соңғысын ұйымдасқан және тұрақты етеді. Азаматтық қоғам институттары білім беру саласындағы адамдар арасындағы Әртүрлі өзара әрекеттестікпен сипатталады.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара іс-қимылы тұтас алғанда бүкіл қоғамның дамуының негізгі факторларының бірі және азаматтық институттардың жұмыс істеуінің негізі болып табылады. Бұл өзара әрекеттесуді әр түрлі тұрғыдан қарастыруға болады. Бір жағынан, азаматтық қоғам институттары билік органдарын қоғамға бақылауды күшейту әрекеттерінде ұстауға, сыбайлас жемқорлық немесе Мемлекеттік органдардың лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдалану фактілерін анықтауға шақырады. Екінші жағынан, азаматтық қоғам институттары заң аясында әрекет етуі керек, егер бұл олардың мүдделеріне қайшы келмесе, мемлекетпен бірлескен қызметке ықпал етуі керек.

Азаматтық қоғамның күнделікті тәжірибесінде қоғамдық бақылау жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін екі негізгі институтты бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, рефлексивті өзін-өзі бақылау институтын белгілеуге болады. Мұнда автокоммуникация және азаматтық субъектілердің өзара әрекеттестігі зерттеу объектісіне айналады. Саяси ғылым үшін қоғамдық сарапшылар кеңесі мен қоғамдық ұйымдардың белсенділері қоғамның

әлеуметтік-саяси өміріне елеулі әсер етуі мүмкін маңызды рефлексиялық шешімдер қабылдау процесін зерттеу басты қызығушылық тудырады. Екінші, бірақ маңызды емес-қоғамдық пікір институты. Ол азаматтық қоғамның барлық дерлік саяси субъектілері қатысатын сайлау компанияларында ерекше орын алады. Мұнда саяси ғылым бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық, діни және басқа да идеологиялық ағымдардың сайлаушылардың электоралды мінез-құлық институтына әсерін зерттеуге назар аударады [5].

Сондай-ақ, қоғамдық пікір азаматтық бақылау жүйесінің өкілі болып табылатындығын атап өткен жөн. Қоғамдық ұйымдардың митингілері, жаппай шерулері, қозғалыстары мен өзге де акциялары да қоғамдық пікірді білдіру құралы болып табылатынын және саяси сипаттағы шешімдер қабылдауға тікелей әсер етуі мүмкін екенін де ұмытпаған жөн.

Азаматтық бақылау жүйесін қалыптастыру азаматтық қоғамды институционализациялау процесін дамытудың маңызды алғышарты болып табылады. Мұндай жүйе азаматтық қоғамды құрылымдайтын барлық компоненттер үшін бірыңғай болып табылады. Адамдардың ұйымдасқан өзара әрекеттесуінің тұрақты формалары адамдардың әлеуметтік-саяси өмірін ұйымдастырудағы ауытқуларды бақылайтын және кедергі келтіретін құрылымдар болған кезде ғана пайда болады, сондай-ақ өзара әрекеттесуден туындайтын шиеленісті жеңілдетеді.

Осылайша, азаматтық қоғам түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін тиімді ілгерілетуге, олардың құқықтарын қорғауға, соның ішінде заңнамалық бастамалар ұсыну арқылы қорғауға мүмкіндік береді. Әр түрлі әлеуметтік топтардың ынтымақтастығы мен ынтымақтастығы негізінде жұмыс істейтін азаматтық қоғам институттары әлеуметтік қайшылықтарды тегістейді және қоғамдық қатынастарды үйлестіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Радько Т.Н. Теория государства и права: в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М.: Проспект, 2017. - 176 с.
2. Боярских А.В. Этапы становления теоретических концепций гражданского общества // Пробелы в Российском законодательстве, 2011. № 5. С. 68-71.
3. Давлетшина Р.Р. Правовое положение институтов гражданского общества в Германии // Вестник Башкирского университета, 2012. Т. 17. № 4. С. 190.
4. Харченко Я. П. О признаках гражданского общества // Психопедагогика в правоохранительных органах, 2011. -№2 (45). -С.40-42.
5. Грудцына Л.Ю. Гражданское общество, народ и власть: концептуальное понимание и российская специфика // Государство и право. 2012. № 6. С. 8–9.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Нұрмаханбет Д.С., Ходжин А.А., Али М.А., Тулендиева А.А.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье исследуется роль и значение институтов общества и права культуры в современных вызовах и перспективном развитии Казахстана. Гражданское общество играет ключевую роль в демократическом процессе, обеспечивая общественный контроль, защиту прав и свобод граждан, а также государственного национального единства. Правовая культура, в свою очередь, выступает основой формирования правосознания и соблюдения законности.

Summary: The article explores the role and importance of institutions of society and cultural law in modern challenges and long-term development of Kazakhstan. Civil society plays a key role in the democratic process, ensuring public control, protection of citizens' rights and freedoms, as well as State national unity. Legal culture, in turn, acts as the basis for the formation of legal awareness and respect for the rule of law.

Цифрландыру, жаһандану және қоғамның даму институттарының дамуына және мәдениеттің өзгеруіне ықпал ететін әлеуметтік-саяси басымдықтардың өзгеруі сияқты қазіргі заманғы сын-қатерлерге ерекше назар аударылады. Мақалада экономикалық және азаматтық қоғам арасындағы байланысты жақсарту, халық арасындағы мәдениетті реттеу деңгейін арттыру және азаматтардың дамуын төмендету үшін институционалдық базаны енгізу қарастырылады. Азаматтық қоғам демократиялық мемлекеттің ажырамас бөлігі болып табылады, азаматтар мен билік арасындағы байланыс қызметін атқарады. Қазақстанда азаматтық қоғам институттары мен құқықтық мәдениет құқықтық сананы қалыптастыруда және заңдылықтың сақталуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада біз осы институттардың қазіргі заманғы қиындықтарын қарастырамыз және олардың болашағын Әлеуметтік және саяси өзгерістер аясында талдаймыз. Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), кәсіподақтар, қауымдастықтар және бастамашыл топтар сияқты Қазақстандағы азаматтық қоғам институттары бірнеше негізгі функцияларды орындайды. Біріншіден, олар азаматтардың мүдделерін білдіруді қамтамасыз етеді және қоғамдық пікірді қалыптастыруға көмектеседі. Екіншіден, ҮЕҰ билік органдарының қызметіне мониторинг жүргізуге белсенді қатысады, бұл ашықтық пен есептілікті арттыруға ықпал етеді. Үшіншіден, азаматтық қоғам институттары азаматтарға олардың құқықтары мен міндеттері туралы білім беру арқылы құқықтық мәдениеттің дамуына ықпал етеді [1].

Оң үрдістерге қарамастан, Қазақстандағы азаматтық қоғам институттары бірқатар елеулі сын-қатерлерге тап болуда.

- Саяси тұрақсыздық: саяси жағдайдағы өзгерістер, соның ішінде наразылық қозғалыстары мен қоғамдық наразылықтар азаматтық институттардың позициясын әлсіретуі мүмкін. Саяси климаттың

болжамсыздығы ҮЕҰ-ны қаржыландыруға және олардың өз функцияларын орындау қабілетіне әсер етеді.

- Цифрландыру және жаңа технологиялар: Цифрлық технологияларды дамыту азаматтар мен институттар арасындағы өзара іс-қимылдың жаңа мүмкіндіктерін ашады, сонымен қатар киберқауіптер мен құпиялылықтың бұзылуы сияқты тәуекелдерді тудырады. Азаматтық қоғам цифрлық кеңістіктегі азаматтардың құқықтарын тиімді қорғау үшін осы өзгерістерге бейімделуі керек.

- Әлеуметтік өзгерістер: көші-қон мен экономикалық өзгерістерді қоса алғанда, қоғамның әлеуметтік құрылымындағы өзгерістер азаматтық қоғам институттарынан икемділік пен жаңа қажеттіліктер мен қиындықтарға тез жауап беру қабілетін талап етеді. Қазақстандағы құқықтық мәдениет азаматтардың құқықтық сана деңгейін, сондай-ақ олардың басқа адамдардың заңдары мен құқықтарына деген құрметін көрсетеді. Құқықтық мәдениеттің жоғары деңгейі демократия мен құқықтық мемлекеттің нығаюына ықпал етеді [2].

Білім беру және ағарту құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған білім беру бағдарламаларының санын арттыру құқықтық сананы қалыптастырудағы маңызды қадам болып табылады. ҮЕҰ азаматтарды құқықтану және құқық қорғау негіздеріне үйрету арқылы осы процесте шешуші рөл атқара алады. Сот жүйесі және сот төрелігі азаматтардың құқықтарының әділдігі мен қорғалуын қамтамасыз ететін тиімді сот жүйесінсіз құқықтық мәдениеттің тұрақты дамуы мүмкін емес. Сот жүйесінің тәуелсіздігі мен ашықтығын арттыруға бағытталған реформасы құқықтық мәдениетті нығайтудың маңызды элементі болып табылады.

Қазіргі сын-тегеуріндерге қарамастан, Қазақстандағы азаматтық қоғам және құқықтық мәдениет институттарының келешегі зор.

- Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы диалогты тереңдету: Мемлекет пен ҮЕҰ арасында сындарлы диалог орнату қоғамның қажеттіліктерін жақсы ескеруге және мемлекеттік басқару сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

- Инновациялық тәсілдер: азаматтардың құқықтары мен қоғамдық өмірге қатысу мүмкіндіктері туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру үшін заманауи технологияларды пайдалану азаматтық белсенділікті нығайтуға ықпал етуі мүмкін.

- Халықаралық ынтымақтастық: Қазақстанның халықаралық құқық қорғау бастамаларына қатысуы және шетелдік ҮЕҰ-мен ынтымақтастық үздік тәжірибелерді енгізуге және азаматтық институттар жұмысының тиімділігін арттыруға көмектеседі. Қазақстандағы азаматтық қоғам институттары мен құқықтық мәдениет қалыптасу сатысында және одан әрі дамуды талап етеді. Қазіргі заманғы сын-қатерлер жағдайында азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар белсенді және жауапты азаматтық қоғамды дамыту да маңызды болып табылады. Қазіргі қиындықтарды еңсеру және тиімді стратегияларды енгізу Қазақстанға тұрақты құқықтық мәдениетті

құруға және азаматтық қоғам институттарын нығайтуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде демократия мен құқықтық мемлекеттің дамуына ықпал ететін болады. Азаматтық қоғам институттары демократиялық процестерді қалыптастыруда және мемлекет пен азаматтар арасындағы тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Олардың әсері қоғамдық өмірдің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде саясатты, экономиканы, әлеуметтік мәселелерді және құқықтық саланы қамтиды. Міне, осы институттар атқаратын негізгі рөлдердің кейбірі [3]:

1. Мүдделерді білдіру- үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), кәсіподақтар мен қауымдастықтар сияқты азаматтық қоғам институттары халықтың әртүрлі топтарының мүдделерін білдіреді. Олар азаматтардың пікірлерін билік органдарына жеткізуге көмектеседі және қоғамдық саясатты қалыптастыруға қатысады.

2. Қоғамдық бақылау азаматтық қоғам ұйымдары мемлекеттік органдардың іс-әрекеттеріне мониторинг жүргізеді, бұл олардың ашықтығы мен есептілігін арттыруға ықпал етеді. Бұл бюджет қаражатын пайдалануды тексеруді, адам құқықтарын сақтауды және экологиялық мүдделерді қорғауды қамтуы мүмкін.

3. Білім және білім -үкіметтік емес ұйымдар азаматтарды олардың құқықтары мен міндеттері, сондай-ақ демократия мен құқықтық мемлекет принциптері туралы оқытумен белсенді айналысады. Олар құқықтық сауаттылықты арттыруға ықпал ететін тренингтер, семинарлар және ақпараттық науқандар өткізеді.

4. Әлеуметтік қолдау азаматтық қоғам институттары көбінесе жетім балалар, мүгедектер және қарт адамдар сияқты әртүрлі осал топтарға көмек көрсету арқылы әлеуметтік жұмыспен айналысады. Олар осы топтардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған жобаларды әзірлейді және жүзеге асырады.

5. Азаматтық белсенділікті ынталандыру азаматтық қоғам азаматтық белсенділіктің дамуына және халықтың қоғамдық өмірге қатысуына ықпал етеді. Ұйымдар азаматтардың сайлауға, наразылық акцияларына және қоғамдық пікір білдірудің басқа түрлеріне қатысуына бастамашы болады.

6. Инновация және сараптама азаматтық қоғам институттары инновациялық идеялар мен сараптаманың қайнар көзі бола алады. Олар көбінесе мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін едәуір жақсартып алатын әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін жасауға қатысады.

7. Адам құқықтарын қорғау көптеген ҮЕҰ адам құқықтарын қорғауға және кемсітушілікпен күресуге бағытталған. Олар барлық азаматтардың, әсіресе осал топтағылардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету үшін жұмыс істейді.

Осылайша, азаматтық қоғам институттары құқықтық мемлекетті нығайтуда, әлеуметтік құрылымды жақсартуда және азаматтардың басқаруға белсенді қатысуын қамтамасыз етуде көпфункционалды рөл атқара отырып,

демократиялық процестің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олардың дамуы мен қолдауы кез-келген елде тұрақты және әділ басқару жүйесін қалыптастыру үшін қажет. Азаматтық қоғам институттары демократиялық процестерді қалыптастыруда және мемлекет пен азаматтар арасындағы тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Олардың әсері қоғамдық өмірдің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде саясатты, экономиканы, әлеуметтік мәселелерді және құқықтық саланы қамтиды. Міне, осы институттар атқаратын негізгі рөлдердің кейбірі [4]:

1. Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), кәсіподақтар мен қауымдастықтар сияқты азаматтық қоғам институттары халықтың әртүрлі топтарының мүдделерін білдіреді. Олар азаматтардың пікірлерін билік органдарына жеткізуге көмектеседі және қоғамдық саясатты қалыптастыруға қатысады.

2. Азаматтық қоғам ұйымдары мемлекеттік органдардың іс-әрекеттеріне мониторинг жүргізеді, бұл олардың ашықтығы мен есептілігін арттыруға ықпал етеді. Бұл бюджет қаражатын пайдалануды тексеруді, адам құқықтарын сақтауды және экологиялық мүдделерді қорғауды қамтуы мүмкін.

3. Үкіметтік емес ұйымдар азаматтарды олардың құқықтары мен міндеттері, сондай-ақ Демократия мен құқықтық мемлекет принциптері туралы оқытумен белсенді айналысады. Олар құқықтық сауаттылықты арттыруға ықпал ететін тренингтер, семинарлар және ақпараттық науқандар өткізеді.

4. Азаматтық қоғам институттары көбінесе жетім балалар, мүгедектер және қарт адамдар сияқты әртүрлі осал топтарға көмек көрсету арқылы әлеуметтік жұмыспен айналысады. Олар осы топтардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған жобаларды әзірлейді және жүзеге асырады.

5. Азаматтық қоғам азаматтық белсенділіктің дамуына және халықтың қоғамдық өмірге қатысуына ықпал етеді. Ұйымдар азаматтардың сайлауға, наразылық акцияларына және қоғамдық пікір білдірудің басқа түрлеріне қатысуына бастамашы болады.

6. Азаматтық қоғам институттары инновациялық идеялар мен сараптаманың қайнар көзі бола алады. Олар көбінесе мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін едәуір жақсарту алатын әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін жасауға қатысады.

Көптеген ҮЕҰ адам құқықтарын қорғауға және кемсітушілікпен күресуге бағытталған. Олар барлық азаматтардың, әсіресе осал топтағылардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету үшін жұмыс істейді [5].

Осылайша, азаматтық қоғам институттары құқықтық мемлекетті нығайтуда, әлеуметтік құрылымды жақсартуда және азаматтардың басқаруға белсенді қатысуын қамтамасыз етуде көпфункционалды рөл атқара отырып, демократиялық процестің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олардың дамуы мен қолдауы кез-келген елде тұрақты және әділ басқару жүйесін қалыптастыру үшін қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.01.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Белов В. А. Юридические факты в гражданском праве. М.: Юрайт, 2024. 451 с.
3. Выборнова Е. С., Александрова Н. С. Предмет гражданско-правового договора. М.: Юрайт, 2022. 161 с.
4. Гражданское право. Особенная часть: учебник / Н.В. Багрова, Т.Ю. Баришпольская, Р.С. Бевзенко и др.; под ред. Е.С. Болтановой. Москва: ИНФРА-М, 2023. 583 с.
5. Зенин И. А. Гражданское право. Общая часть. М.: Юрайт, 2023. 527 с.

УДК 342

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ

Оразалиев Б.С., Аппазов Б.Қ., Бочаров Х.М., Бекболат Т.

Научный руководитель – доктор философии (PhD), ассоц.профессор Озенбаева А.Т.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Пархамович В.А.

Гомельский государственный университет им.Ф.Скорины, г. Гомель, Республика Беларусь

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасы мемлекеттік егемендігінің түсінігі, мазмұны мен мәні қарастырылады.

Summary: This article discusses the concept, content and essence of the state sovereignty of the Republic of Kazakhstan.

Государственный суверенитет является одним из ключевых понятий в политической теории и международных отношениях, представляя собой высшую власть государства внутри своей территории и независимость во внешних делах. Республика Казахстан, обретя независимость в 1991 году, столкнулась с необходимостью определения и утверждения своего суверенитета как основополагающего элемента государственной идентичности и международного статуса.

Суверенитет можно охарактеризовать как право государства на независимое принятие решений без вмешательства извне. Этот принцип включает в себя как внутренний, так и внешний аспекты. Внутренний суверенитет подразумевает наличие эффективной власти, способной обеспечивать порядок, защищать права граждан и управлять ресурсами. Внешний суверенитет основан на признании других государств прав Казахстана на самостоятельное существование и свободное ведение международной политики [1].

Суверенитет Республики Казахстан включает в себя несколько ключевых элементов:

1. Политическая независимость: является основополагающим принципом любого суверенного государства, включая Казахстан. Получив независимость в 1991 году, Казахстан вступил на путь формирования собственного политического курса, выстраивая отношения как внутри страны, так и на международной арене. Это стремление к самоуправлению и самостоятельности в принятии решений отражает его желание служить интересам своих граждан и обеспечивать их благосостояние.

Основные аспекты политической независимости: первым и, пожалуй, самым важным аспектом политической независимости является способность Казахстана самостоятельно разрабатывать и реализовывать свою внутреннюю и внешнюю политику. Это включает в себя принятие законов, которые регулируют жизнь общества, а также формирование внешнеэкономических связей и отношений с другими государствами. Самостоятельность в принятии решений позволяет Казахстану более эффективно реагировать на вызовы и угрозы, учитывая уникальные особенности и потребности своего народа.

Экономическая политика как элемент независимости: Казахстан активно работает над созданием собственного экономического пространства, включая реформы в различных отраслях. Нефть, газ и другие природные ресурсы играют важную роль в экономике страны, и их рациональное использование помогает развивать национальную экономику и обеспечивать социальные программы. Политическая независимость подразумевает не только право принимать экономические решения, но и ответственность за их последствия. Это делает Казахстан более привлекательным для иностранных инвестиций и сотрудничества, что в итоге приносит пользу гражданам.

Социальные решения и их значение: также важным аспектом политической независимости является возможность Казахстана разрабатывать социальные программы, основанные на потребностях и интересах населения. Важные вопросы образования, здравоохранения и социальной защиты требуют актуальных и эффективных решений. Казахская власть, отталкиваясь от запросов граждан, может выстраивать социальные стратегии, которые помогут создать благоприятные условия для жизни каждого человека.

Международные отношения и суверенитет: политическая независимость Казахстана также проявляется в его внешней политике. Участие страны в международных организациях, таких как ООН, СНГ и ЕАЭС, подчеркивает ее стремление быть активным игроком на международной арене. Однако это также требует балансирования между интересами различных стран и международных групп. Казахская дипломатия стремится найти оптимальные решения, которые будут соответствовать интересам государства и его граждан.

2. Территориальная целостность: Суверенитет подразумевает защиту границ государства от внешних посягательств и обеспечение безопасности на своей территории. Территориальная целостность — это один из ключевых аспектов суверенитета государства, который подразумевает защиту его границ от внешних угроз и обеспечение безопасности на всей территории. Для Республики Казахстан, как большого и стратегически расположенного государства в сердце Евразии, обеспечение территориальной целостности имеет особое значение. Эта концепция не только гарантирует своему народу мирную жизнь, но и создает необходимые условия для развития страны в различных сферах [2].

Значение территориальной целостности: территориальная целостность Казахстана обеспечивает стабильность и безопасность в государстве. Это важно как для внутреннего, так и для внешнего спокойствия. Географические

особенностями страны, такие как длинные границы с несколькими государствами, создают как возможности для сотрудничества, так и риски. Защита этих границ является первостепенной задачей государства, так как любые угрозы могут привести к дестабилизации и конфликтам.

Защита границ и безопасность: значительное внимание уделяется не только охране границ, но и формированию эффективных механизмов безопасности. Военные силы Казахстана, а также правоохранительные структуры работают над обеспечением безопасности населения и предотвращением возможных агрессий. Сотрудничество с международными организациями и соседними странами, в том числе в рамках ОДКБ и других альянсов, также играет важную роль в поддержании устойчивости и безопасности государства.

Ведение внешней политики: территориальная целостность имеет прямую связь с внешней политикой Казахстана. Участие в многосторонних инициативах, таких как Шанхайская организация сотрудничества и Евразийский экономический союз, позволяет укрепить региональную безопасность, развивая взаимовыгодные отношения с соседями. Внешняя политика Казахстана направлена на построение партнерских отношений, что также помогает гарантировать защиту его территориальных интересов.

Внутренние вызовы и стабильность: не менее значимой является внутренняя политика, когда речь идет о территориальной целостности. Социальная и этническая стабильность внутри страны напрямую влияет на защиту государственной территории. Казахстан — многонациональное государство, где сосуществуют представители различных культур и религий. Поддержание баланса интересов и уважение к каждому гражданину помогает предотвратить внутренние конфликты и укрепить сплоченность общества [3].

3. Правовая основа: Конституция Республики Казахстан, принятая в 1995 году, стала основным документом, отражающим суверенитет и определяющим права и обязанности государственного аппарата и граждан.

Правовая основа суверенитета любого государства играет ключевую роль в формировании его государственного устройства и защиты прав граждан. Для Республики Казахстан Конституция, принятая 30 августа 1995 года, стала основным документом, отражающим принципы суверенитета, правовой системы и организации государственной власти. Она служит фундаментальным ориентиром для всех последующих законов и нормативных актов, определяя права и обязанности как государственного аппарата, так и граждан.

Основные принципы Конституции закрепляет принципы демократии, правового государства и уважения прав человека. Она провозглашает, что суверенитет принадлежит народу, и подчеркивает, что вся власть осуществляется от имени граждан. Такие положения способствуют формированию легитимности государственной власти и обеспечивают участие граждан в политических процессах. Это важный шаг к созданию открытого и прозрачного общества, где каждый имеет право голоса.

Основным аспектом Конституции является разделение властей на законодательную, исполнительную и судебную. Это деление позволяет избежать концентрации власти в одних руках и создает механизмы сдержек и противовесов. Конституция устанавливает четкий функционал и полномочия каждого из этих институтов, что способствует их эффективному взаимодействию и укреплению правопорядка. Эффективная работа государственной системы в рамках конституционных норм гарантирует стабильность и предсказуемость власти.

Конституция Республики Казахстан охватывает широкий спектр прав и свобод граждан, таких как право на жизнь, личную неприкосновенность, свободу слова и собраний. Эти права защищены на высшем уровне, и любые попытки их нарушения могут быть обжалованы в судебном порядке. Правовая база, обеспечиваемая Конституцией, служит гарантом защиты интересов граждан и способствует строительству правового государства. Такой подход укрепляет доверие к власти и создает условия для активного участия граждан в жизни общества.

С течением времени Казахстан сталкивается с новыми вызовами и изменениями. Исполнение принципов Конституции требует постоянного совершенствования и адаптации законодательства к современным условиям. Каждый процесс изменений, переработка или дополнение Конституции требуют согласия народа, что подчеркивает важность общественного мнения в развитии государства. Эта динамичность позволяет Казахстану сохранять актуальность правового поля и соответствовать современным требованиям.

4. Международное признание: Государственный суверенитет Казахстана подтверждается его членством в международных организациях, таких как ООН, СНГ и других, что способствует укреплению его статуса на мировой арене.

Сущность государственного суверенитета Казахстана заключается не только в формальном статусе, но и в активной борьбе за экономическое и политическое развитие. Важными аспектами здесь являются интеграционные процессы в рамках ЕАЭС и ШОС, которые подчеркивают стремление Казахстана к укреплению своей роли в международной системе.

Кроме того, суверенитет Республики Казахстан сопряжен с необходимостью поддержания межнационального согласия и социальной стабильности, что является залогом его внутренней силы и внешней устойчивости. Экономические реформы и развитие гуманитарной политики направлены на обеспечение благосостояния населения, что, в свою очередь, усиливает легитимность власти и ее суверенные полномочия.

Государственный суверенитет Республики Казахстан представляет собой комплексное явление, объединяющее элементы политической, экономической и социальной независимости. Его реализация требует постоянного внимания к внутренним и внешним вызовам, а также активного участия гражданского общества в процессе управления. Таким образом, суверенитет становится не только правом, но и обязанностью каждого гражданина, который заинтересован

в развитии своей страны и укреплении её позиций в международном сообществе.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 17.09.2022).
2. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2-х т. Т.1. Под общ. ред. д.ю.н., проф. К.А. Мами. Авт. предисл., отв. ред. и руков. авт. колл. д.ю.н., проф. К.А. Мами. – Алматы, 2021. - 640 С.
3. Нудненко, Л. А. Конституционное право : учебник для среднего профессионального образования / Л. А. Нудненко. — 10-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2024. — 526 с.

УДК 347.6

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ИНТЕРНЕТЕ

Орынбасар С.Р., магистрантка

Научный руководитель: к.ю.н., старший преподаватель Жаналиева А.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Юсупова Ф.У.

старший преподаватель кафедры международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии юридических наук (PhD)

Түйін: Мақала кәмелетке толмағандарды виртуалды ортада қауіп-қатерден қорғауға бағытталған негізгі заңнамалық актілер мен халықаралық стандарттарды қарастыра отырып, кәмелетке толмағандардың онлайн қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық негіздеріне арналған. Мақалада кибербуллинг, қауіпті мазмұнға қол жеткізу және жеке деректерді қорғау сияқты интернет қауіптерімен байланысты тәуекелдер талданады және құқықтық реттеу және білім беру бастамалары арқылы осы тәуекелдерді азайту тетіктері мен тәсілдері ұсынылады.

Summary: The article is devoted to the legal basis for ensuring the online security of minors, considering the main legislative acts and international standards aimed at protecting minors from threats in a virtual environment. The article analyzes the risks associated with Internet threats, such as cyberbullying, access to dangerous content and the protection of personal data, and proposes mechanisms and approaches to reduce these risks through legal regulation and educational initiatives.

С развитием цифровых технологий и доступом к интернет-ресурсам безопасность несовершеннолетних в интернете становится важнейшей проблемой современного общества. Интернет предоставляет детям и подросткам уникальные возможности для обучения, общения и развлечений, однако с этим также связаны риски, такие как доступ к вредоносному контенту, угрозы кибербуллинга, манипуляций и эксплуатации. В свете этого защита прав несовершеннолетних в интернете в Казахстане становится крайне актуальной, требующей усиления правовых мер и подходов, направленных на безопасность детей в цифровом пространстве.

Технологический прогресс открыл новые горизонты для общения и развития, но также поставил перед обществом задачи, связанные с обеспечением безопасности несовершеннолетних пользователей. Интернет, с его безграничными возможностями, стал ареной для новых форм угроз, включая кибербуллинг, распространение нежелательного контента и сексуальную эксплуатацию. Эти угрозы требуют разработки и внедрения эффективных правовых механизмов, которые бы защищали права и интересы детей в онлайн-пространстве [1].

Важность правовой защиты детей в сети также возрастает с учетом мировых тенденций и вызовов, с которыми сталкиваются страны в борьбе за безопасность в цифровом пространстве. В Казахстане уже предприняты шаги по созданию правовой инфраструктуры для обеспечения безопасности несовершеннолетних в интернете, однако существуют еще значительные пробелы в реализации этих механизмов. Это требует внимательного подхода и дальнейшей разработки правовых актов, направленных на усиление контроля над онлайн-ресурсами и защиту детей от потенциальных угроз.

Задача, стоящая перед государством, заключается не только в обеспечении защиты от внешних угроз, но и в создании системы образования, направленной на повышение осведомленности детей и их родителей о безопасном поведении в интернете. Важно учитывать, что защита несовершеннолетних в сети – это комплексная проблема, требующая сотрудничества между государственными структурами, образовательными учреждениями, родителями, а также международными организациями, занимающимися вопросами цифровой безопасности.

В Республике Казахстан вопросы защиты прав несовершеннолетних, в том числе их безопасности в интернете, регулируются рядом законодательных актов. Основным документом, определяющим правовую основу защиты детей и подростков в цифровом пространстве, является Конституция Республики Казахстан, которая гарантирует защиту прав и свобод граждан, включая право на безопасность и защиту от всех видов насилия [2].

Дополнительно важным нормативно-правовым актом является Закон Республики Казахстан «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» от 2 июля 2018 года, который включает положения о защите детей от негативного воздействия, включая возможное насилие и эксплуатацию в сети интернет [3]. В данном контексте особое внимание уделяется защите детей от информации, которая может повредить их физическому, психическому или моральному развитию.

Важным этапом на пути защиты детей в интернете стал Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года, который регулирует вопросы защиты личных данных и создания условий для обеспечения конфиденциальности в интернете [4]. Этот закон также учитывает угрозы в сфере киберугроз и поощряет внедрение эффективных механизмов для противодействия киберпреступности, что непосредственно влияет на безопасность несовершеннолетних в сети.

Особое место в правовом регулировании безопасности несовершеннолетних в интернете занимает Закон «О защите персональных данных», который устанавливает требования по сбору, обработке и хранению персональных данных, включая данные несовершеннолетних. Это позволяет предотвратить незаконный доступ к информации и манипуляции с личными данными детей и подростков [5].

Республика Казахстан активно участвует в международных инициативах по защите прав детей в интернете. Одним из таких документов является Конвенция о правах ребенка Организации Объединенных Наций (1990), которая закрепляет право детей на защиту от всех форм насилия, эксплуатации и угроз в цифровом пространстве.

Кроме того, Казахстан является членом Всемирной организации связи (ITU), которая активно развивает рекомендации и стандарты для обеспечения безопасности детей в интернете. Эти международные нормы активно влияют на совершенствование законодательства страны в сфере защиты несовершеннолетних [6].

Несмотря на существующие законодательные инициативы, в Казахстане, как и в большинстве стран, остаются проблемы, связанные с эффективной реализацией правовых норм в области обеспечения безопасности детей в интернете. Среди них можно выделить следующие:

1. Отсутствие достаточного уровня цифровой грамотности среди детей и их родителей. Важно понимать, что многие родители не всегда могут проконтролировать, какие ресурсы посещают их дети, какие социальные сети используются и какие данные публикуются в интернете.

2. Неэффективность некоторых правовых норм на практике. Законодательство, регулирующее защиту детей в интернете, еще не полностью адаптировано к быстро меняющимся цифровым технологиям и новым угрозам. Проблема заключается также в недостаточной эффективности мониторинга и контроля интернет-платформ.

3. Отсутствие международного сотрудничества в сфере обеспечения безопасности детей в интернете. В связи с глобальным характером интернета важно наладить сотрудничество на международном уровне, чтобы защищать несовершеннолетних от трансграничных угроз.

Для улучшения правового обеспечения безопасности несовершеннолетних в интернете в Казахстане необходимо предпринять следующие шаги:

1. Разработка и внедрение новых образовательных программ по цифровой безопасности для детей, родителей и педагогов. Важно, чтобы дети были осведомлены о возможных угрозах в интернете, а родители могли бы контролировать использование цифровых технологий в рамках закона.

2. Ужесточение законодательства и расширение полномочий государственных органов для мониторинга и контроля контента в интернете. Это может включать введение обязательных фильтров для сайтов, которые могут содержать вредоносную или незаконную информацию.

3. Активизация международного сотрудничества в области защиты несовершеннолетних в интернете. Казахстану важно интегрироваться в международные программы по цифровой безопасности, обмениваться опытом и усиливать взаимодействие с международными структурами.

Проблема обеспечения безопасности несовершеннолетних в интернете является одной из ключевых в условиях современного цифрового мира. В Республике Казахстан для защиты прав детей в этой сфере разработан ряд законодательных актов, однако для эффективного решения данной проблемы необходимо продолжать совершенствование правового регулирования, внедрение образовательных программ по цифровой безопасности и активное международное сотрудничество. Только комплексный подход к этому вопросу позволит создать безопасную цифровую среду для будущих поколений.

В условиях современного общества перед нами стоит важнейшая задача — обеспечить безопасность граждан, в особенности детей, от негативного информационного воздействия в виртуальной среде, которая является неотъемлемой частью нашей реальности. Важно подчеркнуть, что в условиях быстрого развития цифровых технологий и всеобъемлющего информационного пространства угрозы, исходящие от виртуального мира, становятся особенно актуальными. Одной из главных уязвимых групп в данном контексте являются дети, чье восприятие мира, личность и психологическое состояние еще не сформированы окончательно. Их физическая, психологическая и социальная незрелость делает их особенно подверженными воздействиям, которые могут оказывать долгосрочные негативные последствия [7].

В связи с этим, защита детей от неблагоприятного информационного воздействия должна стать приоритетом в законодательной и государственной практике. Важно обеспечить комплексную систему правовой защиты, направленную на предотвращение и минимизацию риска воздействия вредоносной информации. Предлагаемые меры должны включать в себя создание и внедрение образовательных программ, формирование информационной грамотности среди детей, родителей и педагогов, а также совершенствование законодательства, регулирующего доступ к интернет-ресурсам, с учетом защиты от вредоносной, насильственной и иной информации, наносящей ущерб физическому и психоэмоциональному состоянию подрастающего поколения. Важным элементом также является усиление роли органов государственной власти и негосударственных организаций в контроле за контентом и безопасности детей в сети.

Список использованной литературы:

1. Иксанов, Р.А. Информационная безопасность ребенка в сети Интернет / Р. А. Иксанов, З.И. Бикамова, Ю.Р. Гимазетдинова // Международный журнал гуманитарных и строительных наук. - 2018. - № 5.- С. 111-114.
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
3. Закон Республики Казахстан от 2 июля 2018 года № 169-VI «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» (с изменениями по состоянию на 20.08.2024 г.)

4. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2024 г.)
5. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V «О персональных данных и их защите» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2024 г.)
6. Белякова, Е.Г. Информационная культура и информационная безопасность школьников / Е.Г. Белякова, Э.В. Загвязинская, А.И. Березенцева // Образование и наука. - 2017. - Т.19.- № 8. - С. 147-162.
7. Дети в информационном обществе: информационно-методическое пособие. - Нур-Султан: Издательство ИП «БиКА», 2019. – 66 с.

УДК 343.2/18

ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДЕ – АДВОКАТОМ

Пархатова Э.Р., Улходжаева М.А., Алтынбек Н.Б., Абдыраймова Г.А.
Научный руководитель – доктор философии (PhD), ассоц.профессор Озенбаева А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада құқықтық прецедент және оның құқық көзі ретіндегі рөлі қарастырылады.

Summary: This article examines the features of representation in court by a lawyer.

Адвокатура занимает одно из ключевых мест в системе институтов защиты прав граждан и организаций. Это адвокатура, которая помогает человеку и гражданину в реализации права на квалифицированную юридическую помощь, гарантированного государством и закрепленного в Конституции Республики Казахстан. Поэтому основными задачами, возлагаемыми государством на адвокатуру, являются защита прав, свобод и законных интересов граждан и организаций в уголовном судопроизводстве, представительство в гражданских, административных, уголовных и иных делах, а также в других видах судебных дел.

В правовом пространстве сущность адвокатуры определяется прежде всего деятельностью некоммерческих, независимых, профессиональных, самоуправляющихся и самофинансируемых юристов, которые способны обеспечить более квалифицированное и эффективное соблюдение установленных правил. государственный. Конкретными организационными формами адвокатуры являются советы, ассоциации, союзы юристов и т.д.

Основной организационно-правовой формой адвокатуры в Казахстане является коллегия адвокатов. Так, Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» гласит, что правление является фундаментальной организацией юристов.

Однако это положение не исключает существования других видов адвокатуры, таких как Союз адвокатов Республики Казахстан, Казахстанское отделение Международного союза адвокатов (Содружество), Коллегия адвокатов. уровень решения общих вопросов, с которыми сталкивается общая коллегия в своей деятельности, в частности, юристом. Дальнейшая

демократизация казахстанского общества, развитие рыночных отношений, либерализация законодательства не исключают возможность создания в будущем других форм коллегий адвокатов с определенными функциями в рамках задач Коллегии адвокатов.

Важную роль в системе оказания юридической помощи физическим и юридическим лицам играют различные профессиональные организации и квалифицированные юристы, оказывающие юридические услуги, не связанные с защитой уголовного судопроизводства. Например, деятельность юридических фирм осуществляется путем оказания гражданам и организациям платных юридических услуг, не связанных с адвокатской деятельностью. Однако, в отличие от этих организаций, Коллегия адвокатов является прежде всего некоммерческой, независимой, профессиональной, самоуправляемой и самофинансируемой организацией [1].

Юридические консультации будут созданы для организации деятельности юристов по оказанию правовой помощи гражданам и организациям в городских и других населенных пунктах.

Большинство юристов работают.

Юристы, оказывающие юридическую помощь:

- 1) давать устные и письменные консультации и информацию по правовым вопросам;
- 2) составлять заявления, жалобы, ходатайства и другие документы правового характера;
- 3) участвовать в качестве представителя доверителя в гражданском процессе;
- 4) участвовать в уголовном и административном производстве в качестве защитника или представителя доверителя;
- 5) участвовать в арбитражном суде, международном коммерческом арбитраже (суде) и иных органах по разрешению споров в качестве представителя процедуры;
- 6) представляет интересы доверителя в государственных органах, общественных объединениях и иных организациях;
- 7) представляет интересы доверителя в государственных органах, судах и правоохранительных органах зарубежных стран, международных судах, негосударственных органах иностранных государств, если иное не предусмотрено законодательством иностранных государств, уставными документами международных судебных органов; другие международные организации или международные договоры Республики Казахстан;
- 8) участвовать в исполнительном производстве в качестве представителя доверителя, а также в исполнении уголовного наказания.

Юристы оказывают иную юридическую помощь, не запрещенную законом.

Юрист независим в своей профессиональной деятельности. Он может включать решения в соответствии с законом, в зависимости от средств и методов выполнения конкретной задачи, без ущерба принципам

профессионального долга и без влияния независимых третьих сторон. организации любого ранга и статуса, в том числе органы адвокатуры [2].

Одной из наиболее востребованных категорий представителей судов является статья Закон об адвокатской деятельности и юридической помощи, которая предусматривает идентификацию, предварительное расследование и защиту физических и юридических лиц в судебной системе и правительстве. и в отношениях с другими органами, организациями и гражданами.

Отношения с представителем (доверителем) строятся на основании договора, заключенного в установленном законом порядке. Это договорная форма представительства, более подробная информация о регистрации полномочий содержится в статье 62 Гражданского процессуального кодекса.

Этот вид представительства предоставляет услуги на платной основе, но может также освобождать определенные категории лиц от оплаты юридической помощи в соответствии со статьей 18 Гражданского процессуального кодекса для лиц с ограниченными возможностями по их просьбе. доступ к таким услугам. Например, когда суды первой инстанции оказывают правовую помощь истцам в случаях взыскания алиментов, смерти кормильца, травмы или другого ущерба здоровью, связанного с работой; Участники Великой Отечественной войны и приравненные к ним люди и др. Этот перечень устанавливается законом, а порядок оказания адвокатам бесплатной юридической помощи определяется уставом коллегии адвокатов. В соответствии со статьей 1 Закона адвокатура призвана содействовать судебной защите гарантированных государством прав и закрепленных в Конституции Республики Казахстан прав и свобод человека, права на квалификацию. юридическая помощь.

Это осуществляется путем участия юриста в гражданском процессе на любой стадии, а также с момента обращения доверителя в суд для защиты его нарушенных прав и охраняемых законом интересов.

Адвокат в пределах своих полномочий участвует в личном сборе персональных данных, необходимых для оказания юридической помощи, и имеет право получать доказательства, в том числе путем подачи ходатайств в суд, направлять запросы и получать ответы, что регулируется статьей 14 Закона и Гражданским процессуальным кодексом. В этом случае адвокат предоставляет доказательства по делу, что, по его мнению, помогает обеспечить правильный правовой статус представляемого лица. Конечно, планируется совместить такую помощь с предлагаемой.

В последнее время в юридической литературе было много споров о правиле, согласно которому адвокат может помочь суду установить истину по делу. Предположительно, для выполнения этой задачи адвокат не может занять юридическую позицию, которая ухудшила бы положение лица, обращающегося за помощью в установлении истинности дела. Этот запрет также содержится в законе. Если это происходит в судебной практике, это может быть связано с нарушением прав уполномоченного лица и нарушением закона [3].

Сознательное отношение юриста к своей работе, от юридических консультаций до соблюдения ими правил профессионального поведения и

конфиденциальности юриста. Обязанности юриста четко прописаны в статье 15 Закона. Однако, если будет установлено или будет установлено в будущем, что обращение за юридической помощью в качестве требования при предоставлении юридической помощи является незаконным, адвокат обязан разъяснить закон лицу, обращающемуся за такой юридической помощью.

Согласно стандартам профессионального поведения, адвокат не должен допускать юридической помощи, мошенничества, незаконных методов формирования и ограничения своего профессионального поведения в соответствии с правами и законными интересами лица, обращающегося за помощью. Судебной практике известны обстоятельства, при которых к представителю был предъявлен ошибочный иск о возмещении ущерба. Однако иногда бывает трудно определить, четко ли реализована такая тонкая грань между предлагаемыми полномочиями и не реализована ли она должным образом.

ГПК РК предусматривает возможность назначения представителя судом, и если у ответчика нет представителя и его местонахождение неизвестно, суд назначит адвоката. Это правило прогрессивное, так как права подсудимого защищены на всех этапах процесса, препятствий к рассмотрению дела нет. Однако мы не исключаем ошибок. Можно принять неправильное решение, допустив ошибку в определении пределов представительства, не зная правового статуса и возможных возражений ответчика, конкретных обстоятельств дела, известных ответчику.

Участие квалифицированного законного представителя в процессе предполагает, что процесс сопротивления обеспечен и истинность дела определена для того, чтобы в идеале правильно разрешить спор. Однако основной целью института законного представителя является оказание юридической помощи представителю в выборе правильной должности, предоставление достаточных доказательств в поддержку его требований и возражений в соответствии со статьей 65 Гражданского процессуального кодекса, соревноваться с противной стороной, участвовать в судебном разбирательстве, обеспечивать надлежащую защиту прав и интересов представителя в суде. Аксиома - любое представление является недобросовестным и не направлено на нарушение прав лица представлено, но есть факты злоупотреблений.

Деятельность адвоката не регулируется только законом и нормами адвокатской этики. Также он должен придерживаться общепринятых правил поведения в конкретном обществе, которые так или иначе отражаются в его творчестве [4].

Деятельность юриста характеризуется следующими основными чертами:

- профессиональная деятельность объединяет юристов в объединение людей с общими ценностями и интересами;
- приоритет юридической помощи над получением дохода;
- квалифицированные юридические знания и практический опыт;
- высокая профессиональная этика.

Основными критериями здесь являются не только профессионализм, квалификация, опыт и знания, но и доверие, совесть, честь, престиж и т.д. моральные категории. Следовательно, человек, желающий стать юристом, должен соответствовать требованиям закона и моральным принципам при оказании юридической помощи гражданам и организациям.

У юристов могут быть помощники. Помощник юриста - это лицо, которое работает в юридической консультации, адвокатской конторе или на основании трудового договора (договора) с юристом, занимается индивидуальной адвокатской деятельностью без регистрации юридического лица и выполняет определенные задачи юриста и под его ответственность.

Стать помощником юриста может любой желающий, независимо от образования.

Сегодня в основном квалифицированная юридическая помощь связана с профессией юриста. Здесь можно вспомнить Постановление Правительства 1999 года о предоставлении бесплатной юридической помощи. Этого недостаточно. В частности, отсутствует квалифицированная юридическая помощь по гражданским и административным делам. Основные проблемы, с которыми сталкиваются получатели юридической помощи, - это низкое качество предоставляемых юридических услуг, а также своевременный и недостаточный доступ к нуждающимся.

На мой взгляд, нам нужна государственная программа, в которой используется международный опыт оказания юридической помощи, установленный на законодательном уровне, а основная координирующая роль отводится Министерству юстиции Республики Казахстан [5].

Программа должна включать информационно-пропагандистскую деятельность, а также другие существующие системы юридической помощи, включая механизмы представительства, консультационные бюро, услуги посредничества, юридическое обучение и, что наиболее важно, средства массовой информации для повышения правовой культуры и образования населения.

Список использованной литературы:

1. Барщевский М.Ю. Организация и деятельность адвокатуры в России: Научно-практическое пособие. – Москва, 2017. - 279 с.
2. Абдрасулов Е.Б. Судебная власть: совершенствование и развитие текущего законодательства. – Алматы, 2011. - 72с.
3. К.А.Мами, М.Т. Алимбеков Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана, 2011. – 571 с.
4. Баймолдина З.Х. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан: проблемы применения и совершенствования. – Алматы, 2016. - 87с.
5. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016. – 808 с.

ЖАСТАР АРАСЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ҚҰРАЛЫ

Пердехан С.А.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Орақбаева Э.Н.
Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Правовое воспитание молодежи является крайне актуальным. Правовоспитательная деятельность выступает фактором снижения уровня преступности среди несовершеннолетних. Правовое воспитание имеет ключевое значение в процессе формирования у личности правосознания и активного правомерного поведения.

Summary: Legal education of young people is extremely relevant. Legal education is a factor in reducing juvenile delinquency. Legal education is of key importance in the process of forming a person's sense of justice and active lawful behavior.

Тарихи тұрғыдан алғанда, жастар ортасындағы проблемалық құбылыстар қоғам дамуының кез келген кезеңінде басымдыққа ие болды. Халықтың жас санаты қоғамның негізі болып табылады және тек білім беру деңгейінде ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік деңгейде де маңыздылардың бірі ретінде қарастырылады. Жастардың мінез-құлық нормаларын бұзуының басты себебі, мамандардың пікірінше, олардың құқық саласындағы білімінің, сондай-ақ осы құқық бұзушылықтың салдары туралы түсініктерінің болмауы. Көптеген адамдар психологиялық және жас факторлары жас адамның мінез-құлқында үлкен рөл атқарады деп санайды. Жастар ортасындағы құқық бұзушылықтар алаңдаушылық туғызады, өйткені ересектермен салыстырғанда жастар арасындағы қылмыс белсенділік пен серпінділіктің жоғары деңгейімен сипатталады. Құқық бұзушылықты жас кезінде жасағаннан кейін, жастарды түзету қиынға соғады, бұл ересектер арасындағы қылмыстың әлеуетіне айналады [1].

Құқық бұзушылықтың алдын алуда қоғамның құқықтық мәдениеті ерекше рөл атқарады. Бұл келесіде көрінеді:

Біріншіден, құқықтық мәдениет адамның үйлесімді дамуының өзіндік нысаны болып табылады, ол арқылы жалпы қоғамның үдемелі дамуына қол жеткізіледі.

Екіншіден, құқықтық мәдениет адамзат жинаған құқықтық (құқықтық) құндылықтардың "мемориалы" болып табылады. Ол олардың қамқоршысы, селекционері және қоғамдық қатынастардың басқа салаларында қайталаушы ретінде әрекет етеді. Құқықтық мәдениет - бұл тірі организм, оның құрамдас бөліктері нормалар, құқықтық актілер, институттар, құқықтық маңызы бар процестер, құқықтық режимдер, мәртебелер болып табылады. Бұл элементтердің барлығында адам рухының, еңбегінің, тарихи іріктеуінің, өмірлік тәжірибесінің өнімдерінің қасиеттері бар.

Үшіншіден, құқықтық мәдениет іс жүзінде мемлекеттілік, құқықтық тәртіп және мемлекеттің құқықтық жүйесі сияқты ұлттық құқықтық құбылыстардың құндылығы мен өзіндік ерекшелігін жаңғыртатын бірден-бір

жаһандық нысан болып табылады. Ол ұлттық құқықтық бірегейліктің бастапқы алғышарттарын бұзатын жат жат мәдени ықпалдан қорғайтын бастау болып табылады.

Төртіншіден, құқықтық мәдениет құқықтық сана мен құқықтық тәрбиені де қамтиды, олардың болуы құқықтық мемлекеттің пайда болуы мен өмір сүруінің міндетті шарты болып табылады [2].

Кәмелетке толмағандарды құқықтық тәрбиелеу жүйесін реттеумен байланысты мәселе мынада, не оқу орындарындағы жүйелі жұмыстарға қарамастан, іс жүзінде жастар арасындағы қылмыс іс жүзінде төмендемейді. Дегенмен, білім алушылар ортасында біз құқық бұзушылықтарды тек сирек жағдайларда ғана байқайтынымызды және бұл іс-әрекеттің нәтижесі екенін ескермеуге болмайды. Осы мәселені жан-жақты зерделеу мен құқық бұзушылықтың алдын алу тәжірибесін жалпылау үшін талап етіледі және келесі маңызды міндеттерді шешу қарастырылады:

- бұл жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылық проблемасын анықтайтын заңдылықтар мен ерекшеліктерді зерттеу;
- жастар арасындағы құқық бұзушылықтың өсуіне ықпал ететін негізгі себептерді анықтау;
- кәмелетке толмағандарға жаза қолдану ерекшеліктерін зерделеу;
- жастар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу бойынша ең тиімді шараларды жалпылау және анықтау;
- құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған жұмысты жетілдіру бойынша негізделген ұсыныстар әзірлеу.

Білім беру мекемелерінде өз мүмкіндіктері мен қабілеттерінің арқасында құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша тәрбие жұмыстары жүргізіліп, бағдарламалар әзірленіп, жобалық байқаулар өткізіліп, мамандардан, мұғалімдерден, тәрбиешілерден, психологтардан құрылған комиссиялар жұмыс істейтіні сөзсіз [3].

Бұл мәселені зерттеу және талдау білім беру ұйымдарында білім алушыларға азаматтық-құқықтық тәрбие берудің нысандары мен әдістерін жетілдіру қажеттілігін растайды.

Оқу орындарында білім алушылардың шығармашылық, салауатты өмірлік ұстанымдары, этикалық ұстанымдары, әлеуметтік жауапкершілігі және азаматтық ұстанымдары тұлға ретінде үйлесімді дамуына мүмкіндік беретін ортаны қалыптастыру да маңызды.

Жастар арасындағы қылмыс мәселелерін зерттеу әрқашан криминогендік процестерге тікелей әсер ететін саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайды ескеруді талап етті. Бұларға әсіресе сезімталдық әсер ететін процестер жастар мен жасөспірімдер ортасына кері әсерін тигізеді.

Қылмыстың жалпы құрылымында қылмыстың қайталануы жедел қарқынмен өсіп келе жатқандығы алаңдатарлық жағдай туғызбай қоймайды.

Жастар ортасының криминализациясы эпидемиялық сипатқа ие болып жатқан нашақорлық пен нашақорлықтың таралуы сияқты келеңсіз құбылыстардың аясында да орын алуда [4].

Кәмелетке толмағандарды қылмыстық ортаға тартуға тікелей әсер ететін факторлардың қатарына халықтың осы санатындағы жұмыссыздықтың артуы, қараусыздық, жетімдік, қаңғыбастықтың таралуы және т.б.

Мемлекеттің жастар ортасында кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, экстремизм мен шовинизмнің алдын алудың сан алуан құралдары бар екені даусыз. Бұл әлеуметтік профилактика, құқықтық тежеу, криминологиялық профилактика, құқықтық алдын алу сияқты іс-шаралар. Қолданыстағы арнайы профилактикалық жобалар, жастармен үйлестірілген жұмыс, бірыңғай білім беру жүйесі экстремистік әрекеттердің алдын алу жөніндегі мемлекеттік саясатты жүзеге асырудың ықпал етуші факторы екені сөзсіз.

Бір жағынан, мұндай саясаттың мақсаты кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғау болса, екінші жағынан қоғамды олардың тарапынан қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау болып табылады. Бірақ өкінішке орай, бүгінгі күнге дейін ең аз дамығандардың бірі мемлекет пен қоғамның жасөспірімдердің қылмыстық мінез-құлқын бақылау мәселесі болып табылады. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық құбылысы криминологиялық этиология мен құқықтық феноменология проблемаларының арасында ерекше орын алады, бұл құқық бұзушылықтың алдын алу саласындағы мемлекеттік саясаттың ерекшелігін анықтайды.

Бүгінгі таңда келеңсіз мәселелердің бұл кеңеюіне қазіргі азаматтық қоғам алдына қойып отырған міндеттермен - салауатты өмір салты, есірткіден бас тарту, отбасылық құндылықтар, махаббат пен адами қарым-қатынас мәдениеті, құқықтық мәдениетпен қарама-қарсы қою қажет.

Жастар ересектер санатына көшу кезеңінде көбірек әсер ететіндіктен, бұл үшін қолайлы жағдайлар жасау артодоксалды ал мәдени даму одан да маңыздырақ болды.

Өскелең ұрпақ әрқашан өздеріне мұқтаж екенін, бағаланатынын, қадірленетінін сезінуі керек. Мысалы, спортпен, музыкамен, бимен, әдебиетпен және театрмен айналысу жастарға өзін-өзі тануға, басқалармен қарым-қатынас жасау қабілетін анықтауға көмектеседі. Жастардың өздері бастаған және басқаратын әлеуметтік жастар жобалары өзін-өзі бағалау мен тәуелсіздік сезімін қалыптастыруға көмектеседі. Мұндай бос уақытты өткізу және бос уақытты өткізу жастарды кеңірек қоғамдастыққа біріктіру арқылы ұлттық және нәсілдік алалаушылықпен күресуге ықпал етеді [5].

Осыған байланысты, әрине, құқықтық тәрбие жұмысына да көңіл бөлінуде, бірақ іс жүзінде біз тәрбие жұмысын әрқайсымыз жеке жұмыс істейтін іс-шаралар кешеніне бөлетінімізді жиі кездестіреміз. Алдын алу шараларының саны, біз білетіндей, жағымсыз құбылыстардың анықтамаларын тежейді және тіпті азайтады, бірақ бүгінгі күні жастар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу үшін бұл жеткіліксіз. Тарихи тәжірибе бізді жеке тұлғаны қалыптастырудағы проблемалар мен қоғамдық келісімге ғылым мен техниканың дамуымен ғана емес, сонымен бірге ойластырылған білім беру жүйесімен де қол жеткізуге болатындығын түсінуге жетелейді. Яғни,

шығармашылық серпіннен өз міндетін орындауға қабілетті ұрпақ қалыптасатын жүйеге. Өмірлік тәжірибе адамның тағдыры оның қайталанбас қабілеттері мен таланттарының тоғысында тұрған ең маңызды өмірлік мәселе екенін растайды. Ал мақсатты жүзеге асыру - адам дамуының табиғи бағдарламасы.

Бүгінгі күні жас ұрпақты құқықтық тәрбиелеу жүйесіне біртұтас, бірлескен көзқарастың болуы бұрынғыдан да қажет.

Нәтижелі нәтижеге жету үшін іс-шаралар кешенінен біртұтас білім беру жүйесіне, жастарға қызмет көрсетудің бүкіл желісінің - білім беру, жұмыспен қамту, әлеуметтік қамсыздандыру, бос уақытты жұмыспен қамту жүйелерінің бірлескен және үйлестірілген жұмысына көшу қажет.

Жүйе туралы айтқанда білім беру оқу орындарындағы құқықтық тәрбие жұмысын жетілдіру де оң нәтиже беретінін атап өткім келеді (құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша комиссиялар құру, құқық бұзушылықтың алдын алу бағдарламаларының жобаларын әзірлеу, оны жастардың бос уақытын ұйымдастырудың алуан түрлі әдістерімен тиімдірек ету).

Құқықтық тәрбие жүйесіндегі жастар ортасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу шараларының тиімділігі, жалпы бұл жүйенің маңыздылығы оның құрамдас бөліктерінің әрқайсысының тәжірибеде және тәрбиенің барлық деңгейлерінде тиімді қолданылуына байланысты екенін атап өткім келеді.

Сонымен, құқықбұзушылық заңды жауапкершілікке алып келетін құқыққа қарсы әрекет. Бүгін қоғамның алдында тұрған басты міндеттердің бірі – жасөспірімдердің арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу. Бұл мәселе қазіргі кезде өзекті мәселелердің бірі болып тұр. Құқықбұзушылық қоғамға зиян келтіретін және заң бойынша жазаланатын қоғамға қарсы әрекет болып табылады. Жас ұрпаққа құқықтық тәрбие беру арқылы оларды дұрыс жолмен жүруді үйретеміз. Жасөспірімдердің арасында құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында құқықтық сауаттылық пен құқықтық мәдениетті арттыру өте маңызды [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Конституционный закон Республики Казахстан «О Правительстве Республики Казахстан» от 18.12.1995 года (с изм. и доп. на 03.07.2017 г.) // Информационная система «Параграф». - 2017.

2. Конституционный закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей» от 25.12.2000 года (с изм. и доп. на 20.03.2021 г.) // Информационная система «Параграф». - 2021.

3. Кобабаев О.К., Кобабаева А.О. Конституционное право Республики Казахстан: Электронная книга. – Алматы, 2016.

4. Ибраева А.С. Теория государства и права: Учебное пособие. – Алматы: «Жеті жарғы», 2010.

5. Ибраева А.С. Теория государства и права: Учебное пособие. – Алматы: «Жеті жарғы», 2010; Алимжан К. Вопросы теории обычного права. Алматы, 2003.

6. Кемали М.С. Права человека и механизм их защиты: учебное пособие. – Алматы: NURPRESS, 2016.

ЖАСТАРДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сағынтай Н.С., Майлыш Н.Б., Смаил Ж.Н., Сарсенбаев Д.А.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Еркінбекова А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается уровень антикоррупционной культуры и особенности формирования у граждан добропорядочности являющийся основным направлением антикоррупционной политики.

Summary: The article examines the level of anti-corruption culture and the peculiarities of the formation of integrity among citizens, which is the main direction of anti-corruption policy.

Еліміздің Президенті Қ.Ж.Тоқаев 2024 жылдың 15 наурызында болған «Әділетті Қазақстан – адал азамат» деп аталатын Ұлттық Ассамблеяның екінші отырысында: Әділетті Қазақстанды парасаттылықты бағытқа алатын Адал азаматтар құрады, бұл қасиеттердің қоғамдық өмірдің барлық саласында әрқашан бірге жүретіндігін, сонда ғана болашағымыз жарқын болатындығын, әрбір азамат құрметке ие болатындығын ұлы Абайдың «Адал еңбекпен мал іздемек, арлы адамның ісі» деген сөзімен тұжырымдайды [1].

Жаһандық контексте сыбайлас жемқорлық сеніп тапсырылған өкілеттіктерді және ресурстарды жеке пайда үшін теріс пайдалану ретінде айқындалады.

Сыбайлас жемқорлыққа осы саланы зерттеуші маман, экономист, әйгілі «сыбайлас жемқорлық формуласының» авторы Роберт Клитгаард мынадай анықтама береді: $K = M + D - P$; К - сыбайлас жемқорлық (коррупция), М - монополия, Д - дискрециялық өкілеттіктер, P- есептілік (подотчетность) формуласы арқылы «сыбайлас жемқорлық мемлекеттік қызметшілерге берілген монополиялық билік пен шешім қабылдау құқығының мөлшерімен, сондай-ақ олардың өз әрекеттері үшін жауапкершілік шарасымен анықталады» [2].

Қоғамдық ғылымдарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана «сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұстанымды қалыптастыру үшін қажетті сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұстанымдарды психикалық бейнелеу мен реттеудің жоғары деңгейі» ретінде айқындалады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана қоғамдық сананың барлық формаларын қамтығандықтан моральдық, құқықтық, саяси, діни, эстетикалық өлшемдер арқылы анықталады. Моральдық сана - өмірлік-практикалық және тарихи тәжірибенің көрінісі болып табылатын адамның құндылықтары, нормалары, өнегелі түсініктері. Әлеуметтік реттеу тетігінің функцияларын орындайды, адамға өзінің және басқалардың іс-әрекеттерін бағалауға мүмкіндік береді.

Мамандардың зерттеулерінің нәтижесі бойынша мінез-құлқында қиындықтары бар адамдар моральдық бағалау қабілетін анықтайтын шкала бойынша дамудан артта қалатындығын көрсетеді. Бұл мәселеге қатысты әртүрлі ғылыми жұмыстар, түрлі теориялар бар. Соның ішінде американдық

психолог Лоренс Колбергтің моральдық даму теориясы мазмұны жағынан өміршең болып табылады. Лоренс Колберг бойынша моральдық сананың дамуының деңгейлері мен сатыларын бөліп көрсетуге болады.

Баланың әрекеті белгілі бір пайдаға негізделген, осыдан туындайтын салдардың негізінде бағаланатын бірінші деңгей (4-10 жас аралығы) – моральдыққа дейінгі деп көрсетіледі.

Бірінші сатысында бала әрдайым үлкендердің айтқанын тындап, тілалғыш болады, өйткені осылайша ересектердің жазалауынан құтыла аламын деп ойлайды. Бұл сатыда баланың іс-әрекетінде адамгершілік негізі әлі қалыптаспаған, «дұрыс емес», «ұят болады» деген сөздердің мағынасын түсінбейді, тек «бұлай істеуге болмайды» деген сөзге ғана бағдарланады.

Екінші сатысында баланың іс-әрекеті өз пайдасына қол жеткізу үшін дұрыс әрекет жасауға, сол арқылы өзіне сый алуға бағытталады. Бұл сатыда да әрекеттің адамгершілік негізі әлі де қалыптаспайды, бала мінез-құлықтың әртүрлі стратегияларын қарастырып, пайда әкелетін әрекеттерді таңдайды.

Л.Колберг екінші деңгейді (10-13 жас аралығы) – конвенционалдық мораль деп атайды. Бұл деңгейде бала қоғамдағы қалыптасқан моральдық ережелерді және құндылықтарды саналы түрде түсіне бастайды, бұл деңгейде қоғам тарапынан мойындалған ережелерді өзінің жеке мүдделерінен жоғары қояды.

Үшінші сатысында жасөспірім өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекеттерін қоршаған орта қабылданған моральдық қағидалар тұрғысынан бағалай отырып, ұят дегеннің не екенін сезініп, өзіне жақын үлкен адамдардың көз алдында жақсы көрінгісі келеді. Бірақ, мұндай түсінік тұрақты болмағандықтан, бала кейде оны ұмытып та кетуі мүмкін.

Төртінші сатысында бала қалыптасқан моральдық нормалар мен заңдарды және олардың атқаратын қызметін түсіне бастайды. Бала өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекетін мұқият қадағалай алады, осылайша заңды мойындаудың негізінде өз құқықтарын қорғауға болатындығын түсінеді. Бірақ қоғамға жат, теріс әрекеттерді арасында жасап қоюы да мүмкін.

Л.Колберг автономдық мораль деп атаған үшінші деңгейінде (13 жастан жоғары) тұлғаның жеке адамгершілік қасиеттері қалыптасады. Осы адамгершілік қасиеттердің негізінде тұлғаның санасында әрбір жағдаяттарды сыни тұрғыда бағалайтын түсінік қалыптасып, әрекет етеді.

Бесінші сатысында тұлға өзінде «жақсы мен жаман» туралы түсініктерді қалыптастырады, адамгершілік туралы тұжырымдардың арасындағы қарама-қайшылықтарды ажыратады. Адамзаттың өмір сүруіне көмектесетін және адам құқығын қорғайтын әрекеттердің барлығын адамгершілік деп санайды. Адамдарды сыйлау, құрмет пайда болады.

Алтыншы сатысын адам санасының моральдық дамуының ең жоғарғы сатысы деп қарастырады. Бұл сатыда тұлға қоғамдағы болып жатқан құбылыстарды әділ не әділетсіз деп қабылдайтын болса, онда қорғай алады немесе оған қарсы шыға алады. Осылайша тұлға өзінің адамгершілік қасиеттерін қалыптастырады және оны кез-келген жағдайда сақтай алады.

Лоренс Колбергтің пікірінше, моральдық кемелденудің бұл жоғары сатысына барлық адамдар жете алмайды, санаулылар ғана қол жеткізе алады [3].

Сонда Л.Колбергтің моральдық даму теориясы бойынша тұлғаның адамгершілік санасының қалыптасуына әсер ететін факторлар деп қоғамда қабылданған құндылықтар мен ережелерді, ұлттық менталитетті, білім мен тәрбие көздерін атайды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет - сыбайлас жемқорлық құбылыстарына төзбеушілік, бұл құбылысқа қарсы тұра алатын жеке тұлғаның қасиеті, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қатысты белсенді азаматтық ұстанымды көрсетуге бағытталған белгілі бір құндылықтар мен қабілеттер.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңының 9-бабында «сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті - адамның сыбайлас жемқорлыққа саналы және адамгершілік тұрғыдан қарсы тұру қабілеті» деп айқындайды [4].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 31 желтоқсандағы № 1147 қаулысында адамдардың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың кешенді жоспары бекітілген.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері көптеген сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдар қабылданды, сан алуан істер атқарылды, алайда қоғамда бұл жағымсыз құбылыс белең алғандықтан бәрімізді алаңдатуда. Қазақ жастары да белгілі бір дәрежеде осы әлеуметтік дертке шалдығып отыр. Жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру - бұл қоғамның, үкіметтің, білім мен ата-ана тәрбиесінің бірлескен күш-жігерін талап ететін күрделі міндет. Бұл үшін білім беру мекемелерінің қызметкерлеріне осы үдеріске көмектесетін негізгі мынадай шаралар бар: біріншісі - сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру және ақпараттандыру. Әртүрлі тренингтер, семинарлар мен конференциялар жастар үшін өте пайдалы бола алады, оларға талдау, сыни ойлау және сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің салдарын түсіну дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Жастардың бойында құндылықтарды қалыптастыруда ең негізгі рөлді отбасы атқарады. Ата-аналар өздерінің іс-әрекеттерінің үлгілерімен және балалармен диалогпен жауапкершілік, адалдық тұжырымдамаларын және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қағидаттарын ілгерілетуі тиіс.

Жастардың арасындағы сыбайлас жемқорлықтың таралуына тікелей әсер ететін факторларға: жұмыссыздық; құқықтық сананың төмендігі; жастардың санасына сыбайлас жемқорлық түсінігінің сіңуі; тұрғын үй мәселесі; әлеуметтік жағдайдың төмендігі; билік органдарының жауапсыз әрекеттері; сот жүйесіндегі әділетсіздіктер және т.б. құбылыстар жатады [5].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру

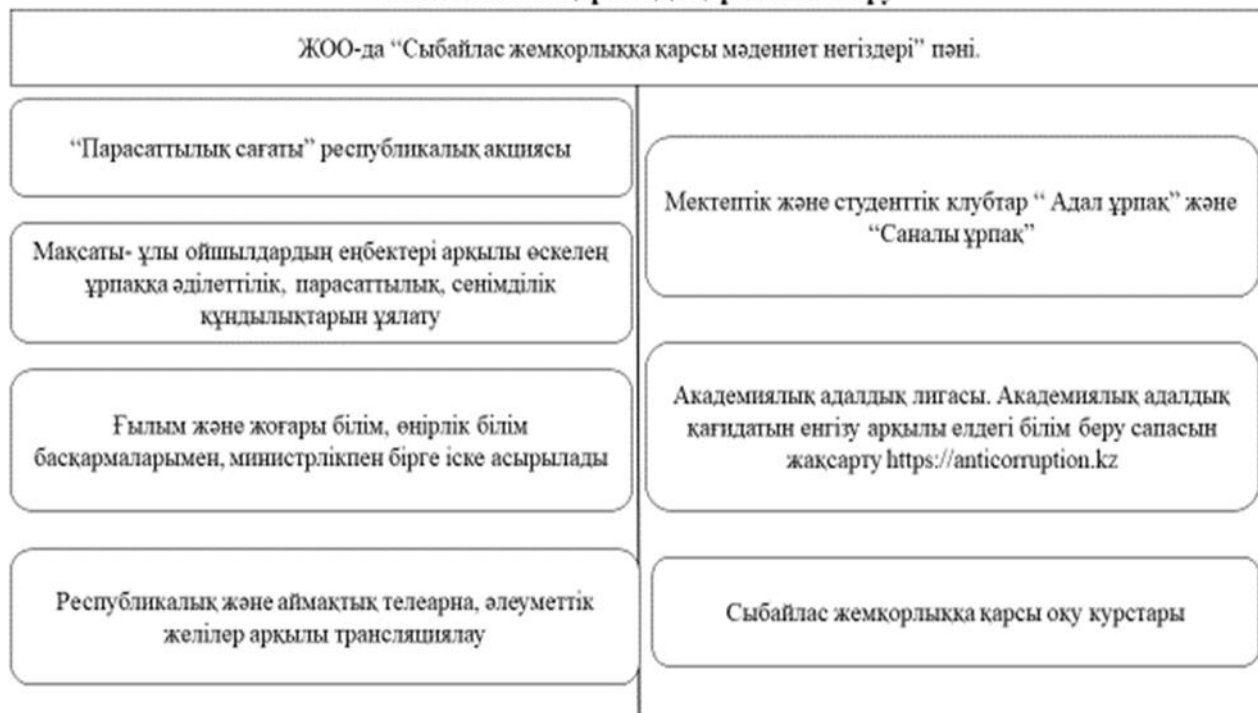
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту	Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім	Сыбайлас жемқорлыққа қарсы насихат
Дәрістер, семинарлар, конференциялар, форумдар, конкурстар.	ЖОО-да “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет” пәні.	Сыбайлас жемқорлыққа қарсы медиаөнім (аудио, видеороликтер, брошюралар, баннерлер, муралдар, спектакльдер және т.б.
Қоғамдық АӨК кеңесін және аймақтық ВАК үйлестіру.	Сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқу курстары (онлайн, офлайн)	Аймақтардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстар координациясы.
Азаматтық қоғаммен өзара әрекеттесу ҒӨБ (НПО), дін, бизнес және т.б.	Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру бойынша әдістемелік материалдар (адалдық әліппесі, парасаттылық сағаты)	Социологиялық өлшеулер, ғылыми зерттеулер.

1-Сызба. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру

2 - Сызба. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру

3-Сызба. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру

Осы жүргізілген іс-шаралар барысында оқу орындарында паракорлық, оның алдын алу және жою жолдары туралы білім беріледі. Жоғары оқу орындарында жекелеген студенттік клубтары бар, мысалы, "Саналы ұрпақ" студенттік клубы. Сондай-ақ жыл сайын БҰҰ бекіткен 9 желтоқсан - Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес күніне орай түрлі іс-шаралар өткізіледі. Мысалы, Шымкент қаласы «Мирас» университетінде білім алушылар арасында сыбайлас жемқорлық тақырыбына арналған олимпиадалар, конкурстар, ашық сабақтар, тәрбиелік іс-шаралар өткізіледі. Сонымен қатар, жастарды қоғамдық және саяси процестерге тарту мақсатында жастар студенттік кеңестер, жастар ұйымдары және волонтерлік бағдарламалар сияқты қатысу құралдарымен таныстырылады.

2024 жылғы тамыздан сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы еріктілік» жобасын іске қосты, оның мақсаты - бей-жай қарамайтын азаматтарды, қоғамдық бірлестіктерді, бизнес және квазимемлекеттік сектор субъектілерін, сондай-ақ жастарды еріктілер ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке тарту. Бұл жобаға «Мирас» университетінің «Құқық» секторы профессор-оқытушылар құрамы және «юриспруденция» білім алушылары да белсенді қатысуда.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту

4-Сызба. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту

Ә.Бөкейханов «Ұлт пен халыққа қызмет ету – білімнен емес, мінезден», ал «Халықтың пікірі мен еркі – заңның ең жоғарғы санкциясы» деген. Ә.Бөкейханов әрбір мемлекеттік қызметкер халықтың игілігі үшін жұмыс істеуге, жеке мүддесінен мемлекеттің мүддесін жоғары қоюға міндетті екендігін айтады.

Сонымен, сыбайлас жемқорлық қарсы білім беру мен тәрбие - сыбайлас жемқорлық мәселесін түсініп қана қоймай, онымен күресу үшін қажетті моральдық-этикалық құндылықтар мен дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі. Түркістан қ. 2023ж.
2. Klitgard R., MacLean-Abaroa R. Corrupt cities: practical guide and prevention. Chapter 11 «Formulating a strategy» and Chapter V «Implementing reform». California, Oakland: Institute for Contemporary Studies, 2004. P. 8.
3. Кольберг. Л (1984) Адамгершілік дамуының психологиясы: адамгершілік кезеңдерінің табиғаты мен негізділігі (адамгершілік даму очерктері, 2 том).
4. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес: Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі № 267 Заңы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңына сәйкес 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап күші жойылды. http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009795.
5. Кенжебаев Т. «Образование и антикоррупционная культура: опыт Казахстана.» Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, 3(85). -2018. 112-118 с.

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ О КАЗАХАХ, В НАСЛЕДИИ А.ОСТРОГОРСКОГО И Н. УРАЛОВА

Садыкова Ж.П., Нурумов Н.Т., Әмір А.Н., Танирберген Б.Р.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Талман А.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада автор белгілі орыс зерттеушілері А.Острогорский мен Н.Ураловтың тарихи-этнографиялық еңбектеріне талдау жасайды. Автор қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін, мәдениетін, тарихи болмысын, психологиялық ерекшеліктерін, мінез-құлқын, ой-өрісін, әдет – ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін, шаруашылығын, жүйелі түрде зерттеуге талпынды. Авторлар қазақ халқының меймандостық, адамгершілік, мейрімділік қасиеттерін бар екенін дәлелдеді.

Summary: In the article, the author analyzes the historical and ethnographic works of well-known Russian researchers A. Ostrogorsky and N. Uralov. The authors tried to systematically study the lifestyle, culture, historical nature, psychological characteristics, behavior, mindset, customs, traditions, and economy of the Kazakh people. The authors proved that the Kazakh people have the qualities of hospitality, humanity and kindness.

Благодаря начавшемуся реформированию и обновлению казахстанского общества, в условиях суверенного развития Республики Казахстан, открылись широкие перспективы систематического историко-культурного и духовного наследия, богатейшей истории казахского народа. При этом пристальное внимание уделяется учету особенностей традиционного уклада жизни, быта и культуры казахского народа, познанию глубинных корней и прошлого.

Касаясь достижений и успехов независимого Казахстана, Президент страны Касым Жомарт Кемелович Токаев в своей статье «Независимость превыше всего» опубликованной 5 января 2021 года отмечает: « В этом году исполняется 30 лет нашей Независимости. Это важнейшая эпоха, знаменующая собой возрождение казахской государственности и обретения свободы, мечты о которой лелеяли многие поколения наших предков. По меркам истории 30 лет – это всего лишь мгновенье. Однако для многих народов этот период вместил в себя целую эпоху, наполненную трудностями и победами, кризисами и достижениями. Оставаясь частью мирового сообщества, мы должны, трепетно относиться к своим корням» [1].

На наш взгляд, оценки Президента страны Касым Жомарта Кемеловича Токаева весьма справедливы, правдивы и обоснованы с точки зрения современных научно-методологических подходов.

После колонизации территории Средней Азии и Казахстана царской Российской империей началось планомерное исследование нашего края в естественно - географическом, историческом, этнографическом и археологическом направлении дореволюционными российскими исследователями. Обладавшие значительным научно-интеллектуальным потенциалом, опытом и позитивной энергией, многие известные члены Императорского Русского Географического общества по отделению истории и

этнографии, проделали огромную трудоемкую работу по сбору, фиксации и систематизации огромного пласта аутентичных, раритетных письменных источников, касающиеся многогранных сторон жизни, культуры и быта народов Туркестана.

Передовым представителям дореволюционной российской интеллигенции, совершенно чуждо были такие псевдонаучные и ложные понятия «фальсификация», «искажение» прошлого казахов, искусственно насаждавшиеся идеологами царской колониальной администрации.

Крупнейшие дореволюционные российские исследователи конца XIX – начала XX вв. В.В.Бартольд, В.В.Радлов, Н.М.Ядринцев, П.П.Семенов-Тянь-Шанский, А.П.Федченко, Н.А.Северцов, Г.Н.Потанин и многие другие были первыми исследователями истории и этнографии народов Туркестанского края. Это были передовые люди, которые в глубине души искренне верили в светлое и яркое будущее местных народов Туркестана.

К выше перечисленной яркой когорте дореволюционных российских исследователей можно отнести и других не менее известных российских исследователей можно отнести и других не менее известных российских исследователей А.Острогорского и Н.Уралова, оставивших ряд ценных этнографических сведений о казахах.

В 1911 году в Санкт-Петербурге вышла в свет работа А.Острогорского «Народы Земли. Географические очерки жизни человека», в котором автор в живописной форме описывает жизнь, быт и культуру, язык, верования, ареал расселения и места кочевок кочевых казахов Семиреченской и Сырдарьинской областей. Касаясь ареала обитания кочевников, автор замечает: « Киргиз – кайсаки живут в степях Семиреченской и Сырдарьинской областей, их численность доходит 800.000. Говоря об особенностях национального характера и занятии кочевников, автор отмечает: « По характеру киргиз-кайсаки добродушны, отзывчивы и ласковы. Почти все предметы своего обихода делают сами, из верблюжьей шерсти готовят войлоки и ткани для одежды. Главное их занятие кочевое скотоводство скот является главным достоянием и достатком кочевников. [2, с. 165-166.].

В данной работе также описывается особенности семейно-брачных отношений, религиозных верований, занятий, промыслов ремесел кочевников. В целом работа А.Острогорского обогащена ценными фактами и сведениями, касающиеся тех или иных аспектов этнографии казахского народа.

Немало ценных этнографических сведений о казахах оставил и другой не менее известный дореволюционный российский исследователь Н.Уралов. В своей работе «На верблюдах», вышедшем в свет на страницах многотомного конволюта «Туркестанского сборника», автор отразил реальную историческую панораму прошлого казахского народа, показана картина перекочевки казахского аула, указаны места обитания и численность кочевников, освещается их образ жизни, занятия, быт и культура. Характеризуя особенности традиционного уклада жизни кочевников, автор пишет: « Киргизы известно ведут кочевую жизнь. Скотоводство составляет главное их занятие.

Овцы, козы, лошади и верблюды – главное богатство киргизов. Звериный, рыбный и соляной промыслы также играют весьма заметную роль в традиционном кочевом обществе. Киргизы также любят охоту, но ружья еще и по настоящее время у них не особенно распространены, и по большей части, они охотятся при помощи собак и обученных хищных птиц (ястребов, соколов и беркутов). [3, с.70.].

Таким образом, Н.Уралов отмечает, что в рассматриваемый нами период времени, хозяйство казахов носило не только сугубо скотоводческий, но и комплексный характер.

Автор труда дает подробное описание похоронно-поминальных обычаев и обрядов кочевых казахов, приводит важные сведения, касающиеся торговли.

Характеризуя традиционную одежду кочевников, автор замечает, что «традиционная одежда кочевников приспособлена к их кочевому образу жизни. Она состоит из чапана род халата из бумажной или другой материи и чембар (шаровар из бараньей кожи), часто расшитых шелками или окрашенных в желтую окраску. Только зажиточные, по мнению автора, носят рубашки, бритая голова покрывается тубетейкой и остроконечной меховой шапкой малахай. На ногах носят высокие остроконечные с каблуками сапоги» [4, с.72.].

В целом история изучения этнографии казахов дореволюционными российскими исследователями насчитывает не одно столетие. За это время было собрано и изучено значительное количество фактического и эмпирического материала. Несмотря на некоторые ошибки, упущения, недостатки, все же следует признать, что дореволюционные российские исследователи внесли значительный вклад в изучение этнографии казахского народа. Благодаря трудам дореволюционных российских исследователей, успешно трудившимся в рассматриваемый нами период времени, была заложена научная основа дальнейшего исследования этнического и культурного своеобразия казахского народа.

Список использованной литературы:

1. Касым Жомарт Кемелович Токаев Независимость превыше всего // Казахстанская правда 5 января 2021.
2. А.Острогорский Народы Земли. Географические очерки жизни человека. СПб, 1911. С.165-166.
3. Н.Уралов На верблюдах. Путевые очерки. // Туркестанский сборник Том 581. Ташкент, 1917. С. 70.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ҚАҒИДАТТАРЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Сапарбек М.Қ., Әмір Н.Б., Жунисали Ә.А., Тастемір Б.Т.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной научной статье рассматриваются основные принципы, лежащие в основе государственной службы в Казахстане, а также ее правовой статус, в том числе нормативно-правовая база и основные законы, регулирующие эту сферу.

В данной статье рассматриваются основные принципы и правовой статус государственной службы в Казахстане, их эволюция, основные аспекты и современные требования к государственным служащим. В статье говорится о том, что впервые в истории суверенного Казахстана предложена система государственной службы, которая позволит сохранить кадровое ядро государственного управления, заложит основу для совершенствования и развития государственной службы как важнейшего института государства.

Summary: This scientific article examines the basic principles underlying the civil service in Kazakhstan, as well as its legal status, including the regulatory framework and the basic laws governing this area.

This article discusses the basic principles and legal status of public service in Kazakhstan, their evolution, main aspects and modern requirements for civil servants. The article says that for the first time in the history of sovereign Kazakhstan, a public service system has been proposed that will preserve the personnel core of public administration, lay the foundation for the improvement and development of public service as the most important institution of the state.

Қазақстандағы қазіргі мемлекеттік қызмет өзінің дамуын кеңестік дәуірде, Қазақстан аумағы Кеңес Одағының бір бөлігі болған кезде бастады. Осы кезеңде биліктің әртүрлі деңгейлері мен басқару аппараттарын қамтитын мемлекеттік басқару жүйесі құрылды. Айта кету керек, КСРО кезеңінде Қазақстандағы мемлекеттік қызмет бүкіл одаққа тән бірыңғай басқару жүйесінің бөлігі болды [1].

1990 жылдардың басында Кеңес Одағының ыдырауымен және Қазақстанның тәуелсіздік алуымен мемлекеттік басқару жүйесінде айтарлықтай өзгерістер болды. Елдің жаңа саяси, экономикалық және әлеуметтік жағдайларына сәйкес келетін Мемлекеттік қызметтің өзіндік жүйесін құруға бағытталған реформалар жүргізілді.

Кейінгі жылдары Қазақстандағы мемлекеттік қызмет ұлттық басымдықтар мен халықаралық басқару стандарттарына сәйкес дамуын және жетілдірілуін жалғастырды. Бұған мемлекеттік қызметшілердің кәсіби даярлығын жақсарту, басқарудың заманауи әдістерін енгізу және мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыру кірді.

Мемлекеттік қызмет ұғымдары шын мәнінде көптеген елдердің, соның ішінде Қазақстан Республикасының жалпы қабылданған практикасы мен құқықтық нормаларына сәйкес келеді. Мемлекеттік қызмет әдетте өкілді (парламент), атқарушы (Үкімет, министрліктер, ведомстволар) және сот

(соттар) органдарында жұмыс істейтін адамдардың кәсіби қызметі ретінде анықталады.

Мемлекеттік қызметшілер заңдылықты қамтамасыз етуге, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға, мемлекеттік саясатты әзірлеуге және іске асыруға, сондай-ақ мемлекеттік ресурстарды басқаруға байланысты әртүрлі функцияларды орындаумен айналысады. Олар елде қолданылатын заңдар мен ережелерді сақтауға және өз міндеттерін қоғам мен мемлекеттің мүддесі үшін орындауға міндетті [2].

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет мемлекеттің тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етуге бағытталған қоғамдық қызметтің маңызды салаларының бірі болып табылады. Мемлекеттік қызметтің негізгі мақсаты-қоғам мен азаматтардың мүддесі үшін мемлекет функцияларының орындалуын қамтамасыз ету. Осы мақсатқа жету үшін мемлекеттік қызметшілердің мәртебесі мен қызметін айқындайтын белгілі бір қағидаттар мен құқықтық нормаларды сақтау қажет.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің өңірдегі мемлекеттіліктің дамуына байланысты ұзақ тарихы бар. Уақыт өте келе бұл қызмет елдегі саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістерге сәйкес айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Қазіргі уақытта Қазақстандағы мемлекеттік қызмет оның қағидаттары мен құқықтық мәртебесін айқындайтын заңнамалық актілер кешенімен реттеледі [3].

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет оның тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін бірқатар негізгі қағидаттарға негізделеді:

- Кәсіпқойлық: мемлекеттік қызметшілер өз міндеттерін тиімді орындау үшін тиісті салаларда жоғары құзыреттілік пен кәсіби дайындыққа ие болуы керек.

- Партиялық емес: мемлекеттік қызмет Саяси партиялар мен мүдделерден тәуелсіз болуы керек, мемлекет пен жалпы қоғамның мүдделері үшін өз функцияларының орындалуын қамтамасыз етеді.

- Адалдық пен ашықтық: мемлекеттік қызметшілер этика мен интегриттің жоғары стандарттарын сақтай отырып, сондай-ақ қоғам үшін өз қызметі туралы ақпараттың қолжетімділігін қамтамасыз ете отырып, адал және ашық әрекет етуге міндетті [4].

- Тиімділік: мемлекеттік қызмет ресурстарды оңтайлы пайдалануды және Мемлекеттік бағдарламалар мен бастамалардан барынша пайда алуды қамтамасыз ете отырып, нақты нәтижелер мен мақсаттарға қол жеткізуге бағытталуы тиіс.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің құқықтық мәртебесі оның қызметін және мемлекеттік қызметшілердің мәртебесін реттейтін бірқатар заңнамалық актілермен айқындалады. Олардың негізгілері:

1. Мемлекеттік қызметтің негізгі қағидаттарын белгілейтін және мемлекеттік қызметшілердің құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының Конституциясы.

2. Мемлекеттік қызметшілердің құқықтары мен міндеттерін, оларды тағайындау және қызметтен босату тәртібін, сондай-ақ оларды әлеуметтік қорғау кепілдіктерін қоса алғанда, мемлекеттік қызметті реттеудің жалпы қағидаттары мен нормаларын белгілейтін "мемлекеттік қызмет туралы" заң.

3. Мемлекеттік қызметтің нақты аспектілеріне қатысты рәсімдер мен ережелерді егжей-тегжейлі сипаттайтын жоғарыда аталған заңдар негізінде қабылданған нормативтік актілер.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы мемлекеттік қызмет қоғам мен экономиканың қарқынды дамуы жағдайында оған қойылатын бірқатар сын-қатерлер мен талаптарға тап болады. Оларға мыналар жатады:

4. Бейімделу және икемділік: Мемлекеттік қызмет қоғамның өзгеріп отырған жағдайлары мен қажеттіліктеріне жедел жауап бере алуы, сондай-ақ жаңа сын-тегеуріндер мен технологияларға бейімделуі тиіс.

5. Инновация: мемлекеттік органдар мен қызметтер оның тиімділігі мен сапасын арттыру үшін өз қызметіне инновациялық тәсілдер мен технологияларды белсенді түрде енгізуі керек.

6. Сапаға ұмтылу: Мемлекеттік қызмет көрсетілетін қызметтердің сапасын және азаматтардың қажеттіліктері мен үміттерін ескере отырып, олардың қанағаттану деңгейін арттыру үшін үнемі жұмыс істеуі керек [5].

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет қоғамның өзгеріп отырған жағдайлары мен қажеттіліктеріне сәйкес дамуын жалғастыратын серпінді және бейімделгіш жүйе деп айтуға болады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет мемлекеттің тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Оның тиімділігі оның қызметі мен мәртебесін анықтайтын негізгі принциптер мен құқықтық нормалардың сақталуына байланысты. Мемлекеттік қызметтің заңнамасы мен практикасын ұдайы жетілдіру оның тиімділігі мен заңдылығын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады [6].

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет елдің тұрақтылығы мен өркендеуін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Кәсіпқойлық, партиялық емес, адалдық және тиімділік қағидаттарына сүйене отырып, ол азаматтарға қызмет көрсету сапасы мен деңгейінің жоғары стандарттарына қол жеткізуге ұмтылады. Заңнамада бекітілген Мемлекеттік қызметтің құқықтық мәртебесі мемлекеттік қызметшілердің құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді және олардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз етеді. Мемлекеттік қызмет алдында тұрған қазіргі заманғы сын-қатерлер мен талаптарды шешу оны ұйымдастыру мен жұмыс істеуіне үнемі жетілдіруді және инновациялық көзқарасты талап етеді.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет мемлекеттің тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Заңнамада айқындалған мемлекеттік қызметтің қағидаттары мен құқықтық мәртебесі осы жүйенің тиімді жұмыс істеуіне ықпал етеді және мемлекет пен оның азаматтарының мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Қазіргі заманның сын-

тегеуріндеріне және дамудың ұлттық басымдықтарына сәйкес мемлекеттік қызметтің нормативтік базасы мен практикасын ұдайы жетілдіру маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сансызбаева Г.Н., Мухтарова К.С., Аширбекова Л.Ж. Теория государственного управления. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 317 с.
2. Мухтарова К.С., Сансызбаева Г.Н., Смагулова Г.С. Қазақстан республикасында мемлекеттік қызметті ұйымдастыру. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 196 б.
3. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы (2023.31.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Жукова, С.М. Государственная служба. / С.М. Жукова - Учеб, пособие. - Оренбург. - 2018. - 177 с.
5. Хабибуллина, О.В. Правовой режим государственной службы / О.В. Хабибуллина // Lex russica. - 2021. - № 8. - С. 847 - 856.
6. Байменов А.М. Некоторые особенности и тенденции развития государственной службы в РК // Саясаттану-Политология. – 2010. – № 2. – С. 80–84.

ОӘЖ- 34.347.1

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Сейдахмет Ж.М., Шапатай Д.М., Шахизинда Ә.А., Дулат С.Ғ.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются актуальные проблемы правового регулирования деятельности института цветочных обществ (МГО) в Республике Казахстан. Обозначается роль МГО в социально-политической жизни страны, а также их влияние на демократические процессы и защиту прав и свобод граждан. Основное внимание уделено анализу законодательной базы, регулирующей деятельности некоммерческих организаций, общественных объединений и других форм МПО. Выявляются ключевые правовые барьеры, которые ограничивают их возможности, такие как стандартная регистрация, ограничения на финансирование и строгие требования к отчетности.

Summary: The article analyzes the current problems of legal regulation of the Institute of Color Societies (ИНО) in the Republic of Kazakhstan. The role of MSU in the socio-political life of the country, as well as their impact on democratic processes and the protection of citizens' rights and freedoms, is outlined. The main attention is paid to the analysis of the legislative framework governing the activities of non-profit organizations, public associations and other forms of IGOs. Key legal barriers that limit their capabilities are identified, such as standard registration, funding restrictions and strict reporting requirements.

Азаматтық қоғам демократиялық мемлекеттің дамуында, мемлекеттік басқарудың ашықтығын қамтамасыз етуде және азаматтардың құқықтарын қорғауда маңызды рөл атқарады. Қазақстанда коммерциялық емес ұйымдар (ҮЕҰ), қоғамдық бірлестіктер, бастамашыл топтар және ерікті ұйымдар сияқты азаматтық қоғам институттары (АҚИҰ) қоғамдық өмірдің түрлі аспектілеріне

ықпал ете отырып, әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешуге белсенді қатысады. Алайда, олардың қызметін құқықтық реттеу көбінесе азаматтық институттардың толыққанды дамуы мен жұмысына кедергі келтіретін айтарлықтай кедергілерді қамтиды [1].

Қазақстанда қамыт алдында тұрған негізгі проблемалардың бірі тіркеу рәсімдерінің күрделілігі мен қатаңдығы болып табылады. Заңнама айтарлықтай құжаттар пакетін және тіркеу үшін бірқатар шарттарды сақтауды талап етеді, бұл айтарлықтай әкімшілік кедергілерді тудырады, әсіресе кішігірім ұйымдар үшін. Сонымен қатар, қоғамдық бірлестіктердің кейбір түрлері үшін нақты тіркеу процедурасының болмауы олардың құрылу және заңды жұмыс істеу мүмкіндіктерін шектейді.

Тағы бір маңызды аспект-коммерциялық емес ұйым үшін сыртқы қаржыландыруды шектеу. Қазақстанда мемлекеттік құрылымдар коммерциялық емес ұйым қаржыландыру көздерін, әсіресе шетелдік көздерден қаражат алатындарды қатаң бақылайды. Мұндай шектеулер көбінесе азаматтық институттардың тәуелсіздігін шектеу және халықаралық ұйымдардың ішкі процестерге әсерін азайту әрекеті ретінде қабылданады. Мемлекеттік қаржыландыруға қаржылық тәуелділік сонымен қатар азаматтық қоғам институттарының мемлекетпен сыни қарым-қатынас жасау және қоғамдық мәселелерге балама көзқарастар ұсыну қабілетін шектейді [2].

Қазақстандағы коммерциялық емес ұйым қызметін құқықтық реттеу мемлекеттік органдар алдында Есептіліктің жоғары дәрежесін талап етеді. Әрбір ұйым үнемі егжей-тегжейлі қаржылық және бағдарламалық есептерді ұсынуға міндетті. Мұндай шаралар ашықтықты қамтамасыз етуге бағытталғанымен, олар көбінесе әкімшілік жүктемелерге әкеледі, әсіресе ресурстары шектеулі шағын ұйымдар үшін. Бұл оларды бюрократиялық талаптарды орындауға көп уақыт жұмсауға мәжбүр етеді, бұл олардың негізгі қызметінің тиімділігін төмендетеді.

Бұдан басқа, Қазақстан заңнамасында ақи қызметінің тиімділігін бағалаудың нақты тетіктері мен критерийлері жоқ, бұл қоғам тарапынан бақылауды және осы ұйымдардың жұмысын өзін-өзі бағалауды қиындатады. Нәтижесінде қамыт мемлекеттік органдар өз қызметінің нәтижелерін ерікті түрде түсіндіре алатын және субъективті критерийлерге сүйене отырып шаралар қабылдай алатын жағдайда болады, бұл тәуелсіздік пен осындай институттарға деген сенімге нұқсан келтіреді.

Сөз бостандығы және ақпаратқа қол жеткізу құқығы азаматтық қоғамның тиімді жұмыс істеуі үшін маңызды элементтер болып табылады. Алайда, Қазақстанда қамыт үшін осы құқықтарды іске асыруды қиындататын шектеулер қолданылады. Мысалы, бейбіт жиналыстар мен қоғамдық акциялар өткізу көбінесе жергілікті биліктен алдын-ала рұқсат алумен байланысты, оны әртүрлі себептермен алып тастауға болады. Бұл азаматтық қоғамның қоғамдық пікірталастарға қатысу және маңызды әлеуметтік мәселелер бойынша өз ұстанымын білдіру мүмкіндігін айтарлықтай шектейді.

Сонымен қатар, әсіресе мемлекеттік органдардың қызметіне байланысты ақпаратқа қол жетімділік те шектеулі болып қалады. Көптеген қамыт зерттеу немесе қоғамдық бақылау жүргізу үшін қажетті ақпаратты алуға тырысуда қиындықтарға тап болады. Мұндай ақпаратқа қол жетімділіктің шектелуі азаматтық қоғамның мемлекеттік құрылымдардың қызметін объективті бағалау және туындайтын проблемаларға уақтылы ден қою мүмкіндігін қиындатады.

Азаматтық қоғамы дамыған көптеген елдер азаматтық қоғам институттары қызметі үшін қолайлы құқықтық жағдайларды қамтамасыз етеді. Мұндай елдерде коммерциялық емес ұйым тіркеу жеңілдетілген, ал қаржыландыруға шектеулер аз, бұл азаматтық бастамалардың өсуіне және дамуына ықпал етеді. Мысалы, Еуропалық Одақта азаматтық институттар өзін-өзі реттеуге айтарлықтай құқықтарға ие және Үкіметтің шамадан тыс араласуынан қорғалған.

Халықаралық тәжірибенің маңызды мысалдарының бірі-мемлекеттік гранттар мен салықтық жеңілдіктер арқылы азаматтық қоғам институттарын қолдау. Мұндай шаралар коммерциялық емес ұйым тәуелсіз бола отырып, тұрақты қаржыландыруды алуға мүмкіндік береді. Қазақстан халықаралық ұйымдардың елеулі ықпалына қарамастан, мұндай тетіктерді ұлттық заңнамаға айтарлықтай дәрежеде бейімдемеді, бұл азаматтық институттардың дамуын тежейді [3].

Қазақстандағы азаматтық қоғам институттары үшін неғұрлым қолайлы құқықтық орта құру үшін бірқатар заңнамалық реформалар қажет. Атап айтқанда, коммерциялық емес ұйымға әкімшілік жүктемені азайту үшін тіркеу және есеп беру процедураларын жеңілдету керек. Бұл азаматтық қоғам институттарына өздерінің негізгі қызметіне назар аударуға мүмкіндік береді және олардың тұрақты дамуына ықпал етеді [4].

Сондай-ақ, сыртқы қаржыландыруға шектеулерді жеңілдету және коммерциялық емес ұйымға халықаралық донорлардан қаражат тарту үшін көбірек мүмкіндіктер беру ұсынылады. Қайырымдылық ұйымдары мен қоғамдық маңызы бар коммерциялық емес ұйым үшін салықтық жеңілдіктерді енгізу олардың сәтті жұмыс істеуіне ықпал етуі мүмкін.

Маңызды қадам сөз бостандығын және қамыт үшін ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету болады. Азаматтық қоғам қоғамдық бақылауға және мемлекетпен өзара іс-қимылға толыққанды қатыса алуы үшін бейбіт жиналыстар өткізу туралы заңнаманы қайта қарау және мемлекеттік органдардан ақпарат алу рәсімін оңайлату қажет [5].

Азаматтық қоғам институттары Қазақстанның демократиялық дамуында маңызды рөл атқарады, бірақ олар өз қызметін шектейтін көптеген құқықтық кедергілерге тап болады. Неғұрлым тұрақты азаматтық қоғам құру үшін құқықтық рәсімдерді жеңілдетуге, әкімшілік жүктемені азайтуға және сыртқы қаржыландыру мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған реформалар қажет. Бұл өзгерістерді енгізу мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимылды нығайтып қана қоймай, азаматтардың ел өміріне неғұрлым белсенді

қатысуы үшін жағдай жасайды, бұл демократиялық және ашық қоғам жолындағы маңызды қадам болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.01.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Афанасьев И. В. Сервитут в гражданском праве. М.: Юрайт, 2023. 155 с.
3. Белов В. А. Вещные гражданско-правовые формы. М.: Юрайт, 2024. 308 с.
4. Выборнова Е. С., Александрова Н. С. Предмет гражданско-правового договора. М.: Юрайт, 2022. 161 с.
5. Гражданское право. Особенная часть: учебник / Н.В. Багрова, Т.Ю. Баришпольская, Р.С. Бевзенко и др.; под ред. Е.С. Болтановой. Москва: ИНФРА-М, 2023. 583 с.

УДК 342

ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сейдилда Е.Қ., Шамшидин Ә.М., Джафаров К.И., Шинасилова Ж.А.
Научный руководитель – доктор философии (PhD), ассоц.профессор Озенбаева А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымының нысаны, оның ерекшеліктері мен елдің саяси тұрақтылығына, экономикалық дамуына және әлеуметтік әл-ауқатына әсері қарастырылады.

Summary: This article examines the form of government of the Republic of Kazakhstan, its features and impact on political stability, economic development and social well-being of the country.

Республика Казахстан — независимое государство с обширной территорией, разнообразным населением и богатым природным ресурсом. Особенности государственного устройства Казахстана определяются его историческим контекстом и современными политическими реалиями.

Основные характеристики государственного устройства:

Казахстан является унитарным государством с президентской формой правления. Конституция 1995 года, в последующих редакциях, закрепляет основополагающие принципы, такие как верховенство закона, разделение властей и демократические реформы [1].

1. Президентская власть: Президент страны выступает в роли Главы государства, задающего основные направления внешней и внутренней политики. Он наделен значительными полномочиями, включая право назначать важных должностных лиц и оказывать влияние на законодательный процесс.

Президентская власть занимает центральное место в государственной системе, определяя стратегию развития страны и поддерживая её стабильность. Как Глава государства, президент не только представляет страну на международной сцене, но и устанавливает приоритеты внутренней политики, оказывая влияние на социально-экономическое развитие и обеспечение безопасности.

Президент наделен обширными полномочиями, включая право назначать министров, судей и руководителей государственных учреждений. Это даёт возможность сформировать команду, способную эффективно реализовать стратегические цели. Его влияние на законодательный процесс позволяет президенту предлагать законопроекты и использовать право вето, что значительно усиливает его позиции в политической системе.

Тем не менее, с большими полномочиями приходят и серьезные обязанности. Эффективное и справедливое осуществление президентских полномочий может стать основой процветания нации, тогда как злоупотребление властью способно вызывать социальное напряжение и недовольство среди граждан. Поэтому крайне важно, чтобы институт президентства действовал в рамках демократических норм, обеспечивая баланс между властью и обществом.

Таким образом, президентская власть может выступать как движущей силой, так и потенциальным источником угроз для стабильности государства, и её эффективная работа зависит от культуры политической ответственности и прозрачности в процессе принятия решений.

2. Законодательная власть: Парламент Казахстана состоит из двух палат: Мажилиса и Сената. Мажилис формируется на основе всеобщих выборов, в то время как Сенат включает членов, избранных представителями местных маслихатов и назначенных Президентом.

Законодательная власть в Казахстане представляет собой важнейший элемент кулачной демократии, обеспечивая функцию создания и принятия законов. Парламент страны состоит из двух палат: Мажилиса и Сената, каждая из которых выполняет специфические функции и роли в legislative (законодательном) процессе.

Мажилис, нижняя палата парламента, формируется на основе всеобщих выборов, что позволяет гражданам напрямую участвовать в процессе создания законодательной власти. Это способствует легитимности и укрепляет связь между представителями и избирателями. Мажилис иницирует, обсуждает и голосует по законопроектам, играя важную роль в формировании законодательной базы страны.

Сенат, напротив, формируется по другому принципу: его члены избираются представителями местных маслихатов и назначаются Президентом. Такой порядок обеспечивает более стабильный и опытный состав, который может осуществлять контроль над законопроектами, поступающими из Мажилиса. Сенат выполняет функции пересмотра и одобрения законов, предлагая более взвешенный подход к законодательному процессу.

Однако, несмотря на две палаты, эффективность парламентской системы зависит от взаимодействия между ними и с другими ветвями власти. Важно, чтобы законодательная власть функционировала в рамках системы сдержек и противовесов, обеспечивая прозрачность и ответственность. Трансформация и модернизация парламентской системы Казахстана могут способствовать

улучшению законодательного процесса, повышая уровень доверия со стороны граждан.

В заключение, законодательная власть в Казахстане, сочетая выборность и назначение, стремится к репрезентации интересов всех слоев общества, но требует постоянного развития и адаптации к современным вызовам, чтобы эффективно справляться с задачами, стоящими перед страной [2].

3. Судебная власть: Система судебной власти независима и состоит из Верховного Суда и специализированных судов. Ее главная задача заключается в поддержании правопорядка и защите прав граждан.

Судебная власть выполняет важную функцию в правовой системе государства, обеспечивая справедливость и защиту прав населения. Она организована таким образом, чтобы гарантировать независимость и беспристрастность, что достигается с помощью существования Верховного Суда и специализированных судов.

Верховный Суд, как высшая инстанция, устанавливает правовые прецеденты и обеспечивает единство судебной практики, рассматривая наиболее значимые дела. Специализированные суды, в свою очередь, фокусируются на определенных областях права, таких как уголовное, гражданское или административное, обеспечивая более глубокую экспертизу и эффективное разрешение споров.

Основной задачей судебной власти является поддержание правопорядка. Судьи, действуя в рамках закона, защищают права и свободы граждан, обеспечивая справедливое разрешение конфликтов. Эффективная судебная система способствует укреплению доверия граждан к правовым институтам и делает возможным их реальное участие в правом государстве.

Независимость судебной власти критически важна для предотвращения вмешательства в судебные процессы. Она защищает судей от внешнего давления и позволяет им принимать решения на основе закона, а не политических или социальных факторов. Таким образом, судебная власть становится гарантом прав и свобод граждан, основой для стабильного и справедливого общества.

Казахстанская модель государственного управления зарекомендовала себя как эффективный инструмент для обеспечения стабильности и постепенных реформ в стране. Одной из ее ключевых особенностей является способность адаптироваться к многообразию интересов различных этнических групп, что критически важно для мультинационального состава населения Казахстана. Политическая система, базирующаяся на консенсусе и взаимопонимании, позволяет создать условия для социальной гармонии и укрепления национального единства.

Важным аспектом данной модели является стратегия инклюзивного управления, которая учитывает потребности и мнения этнических меньшинств. Это создает платформу для диалога и сотрудничества, минимизируя напряженность между различными группами. Таким образом, Казахстан

демонстрирует пример того, как можно успешно управлять многообразием в рамках единой страны [3].

Тем не менее, перед этой моделью стоят значительные вызовы. Во-первых, необходимость повышения прозрачности в госуправлении является важным фактором для укрепления доверия граждан к институтам власти. Прозрачность способствует гражданскому контролю и позволяет обществу более активно участвовать в политическом процессе.

Во-вторых, борьба с коррупцией остается одной из наиболее острых проблем. Коррупционные практики подрывают доверие к власти и мешают эффективному проведению реформ. Необходимы системные меры, направленные на снижение коррупционных рисков и повышение ответственности государственных служащих.

Кроме того, реализация политических реформ является неотъемлемой частью устойчивого развития страны. Эти реформы должны быть направлены на повышение уровня демократии, защиту прав человека и активизацию гражданского общества. Привлечение большего числа граждан к процессу принятия решений поможет создать более справедливую и эффективную политическую систему.

Таким образом, казахстанская модель государственного управления, несмотря на свои достижения в обеспечении стабильности и реформ, требует дальнейшего развития и учета вызовов современности. Устойчивый прогресс возможен лишь при условии постоянного совершенствования механизмов управления, защиты прав граждан и активного участия всех заинтересованных сторон в процессе формирования общественно-политической жизни страны.

Форма государственного устройства Республики Казахстан отражает синтез исторического наследия и современных решений. Она способствует развитию государства, однако требует дальнейших шагов по укреплению демократии и повышению ответственности органов власти.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 17.09.2022).
2. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2-х т. Т.1. Под общ. ред. д.ю.н., проф. К.А. Мами. Авт. предисл., отв. ред. и руков. авт. колл. д.ю.н., проф. К.А. Мами. – Алматы, 2021. - 640 С.
3. Нудненко, Л. А. Конституционное право : учебник для среднего профессионального образования / Л. А. Нудненко. — 10-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2024.

КИБЕРБУЛЛИНГ

Серік А.Б., Лесбай Е.Е., Исаков Ж.А., Зұлпұхар Ұ.Қ.
Ғылыми жетекші: аға оқытушы Талман А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются понятие, содержание киберзапугивания в Республике Казахстан, его опасность для жизни человека и способы его предотвращения.

Summary: The article discusses the concept and content of cyberbullying in the Republic of Kazakhstan, its danger to human life and ways to prevent it.

Кибербуллинг дегеніміз не және одан өзіңізді қалай қорғауға болады

Кез келген адам құрбан бола алады, ал агрессор жай зеріктірілген адам болуы мүмкін. Интернеттегі қорқытумен қалай күресуге болатынын анықтайық.

Мақаладан сіз түйесіз:

кибербуллинг дегеніміз не және оның қандай түрлері бар;

кім құрбан болуы мүмкін;

неге адамдар басқаларға желіде шабуыл жасайды;

егер сіз немесе сіздің балаңыз құрбан болса, не істеу керек.

Кибербуллинг дегеніміз не?

Кибербуллинг – цифрлық кеңістікте, яғни интернетте қорлау. Бұған хабарламалардағы немесе түсініктемелердегі қорлау және қатыгез әзілдер, жеке ақпаратты жариялау (мысалы, мекенжайыңыз, телефон нөміріңіз, интимдік фотолар) немесе қорқытатын жазбалар кіруі мүмкін. VK қызметінің зерттеуіне сәйкес, ресейліктердің 60%-ға жуығы әлеуметтік желілерде кем дегенде бір рет агрессияға тап болған [1].

Кибербуллингтің қандай түрлері бар?

Интернетте қорлаудың көптеген түрлері бар, бірақ олардың негізгі мысалдары:

Бойкот әлеуметтік желілерде жәбірленушіге мән бермеу немесе онымен байланысын үзу. Мысалы: сыныптастары баланы сынып чатынан алып тастады, ол жаналықтардан, бірлескен жоспарлардан және оқиғалардан ажыратылады.

Қудалау – агрессордың жәбірленушіні желіде үнемі қорқытуы, жағымсыз, жеке сұрақтар қоюы немесе бопсалауы. Мысалы: танысудан бас тартқан жігіт әртүрлі платформаларда қызға оның мекен-жайын білетінін, оған келетінін және онымен сөйлесуге мәжбүр ететінін жазады.

Троллинг - біреуді қорлау арқылы мазақ ету. Мысал: жасөспірімдер досының нашар суретінен қорлайтын мем жасады.

Outing - бұл оның иесінің рұқсатынсыз жеке ақпаратты жариялау. Мысалы: сіз досыңызбен ұрысып қалдыңыз, ол сіздің телефон нөміріңізді жариялап, сізді балағаттауын өтінді.

Dissing - бұл жеке ақпаратты жариялау, бірақ жәбірленушінің беделіне нұқсан келтіруі немесе бұзуы мүмкін. Мысал: жігіт кек алу үшін бұрынғы қызының интимдік суреттерін жариялайды.

Кім кибербуллингтің құрбаны болуы мүмкін?

Ортаның қорлауына ұшыраған адам немесе тонналай қорлайтын пікірлер алған атақты адамдардың әңгімелері жиі белгілі болады.

Мысалы, америкалық әнші Селена Гомес хейтерлердің шабуылына байланысты интернетті белсенді пайдалануды тоқтатты. Орыс журналисі Ксения Собчак та сұхбатында өзін ренжітетін көптеген зиянды пікірлер алатынын мойындады: «Мен үнемі әлуметтік желілерден негативті хабарламаларды оқимын . Әр секунд сайын: «Өл, сені жек көреміз, ат, ат, өрте» деп жазады.

Бірақ кез келген адам онлайн қорлаудың құрбаны болуы мүмкін - ешкім одан қорғалмаған.

Неліктен адамдар агрессорға айналады?

Кибербуллингтегі бұзақы - қорлауды бастаған немесе қолдайтын адам. Адамдар жиі агрессорға айналады, себебі: олардың өздері қорқытты, енді олар кек алуды және (немесе) өздерін растауды қалайды.

Олар осылайша әділдікке жетеді деп есептейді. Мысалы, олар біреуді ренжіткен немесе ренжіткен адамды қорқытады. Айтпақшы, агрессордың бұл түрі қорқытудың барлық бастамашылары арасында 29% құрайды.

Олар белгілі бір адамдар тобына өшпенділікпен қарайды. Мысалы, басқа нәсілдер мен ұлт өкілдеріне, әйелдерге және т.б [2].

Олар жалықтыратын, эмоцияларды алғылары келеді, олар өздерінің жазасыздығын сезінеді. Өкінішке орай, кибербуллингпен айналысатын адамдардың санаты бар, өйткені олар мұны көңілді әрекет деп санайды және Интернет оларға анонимділік беретінін түсінеді.

Егер сіз кибербуллинг құрбаны болсаңыз не істеу керек?

Әдетте, кез келген агрессордың мінез-құлқы қызғанышпен, өзін-өзі көрсетуге деген ұмтылыспен және жағымсыз эмоцияларды тастауға деген ұмтылыспен байланысты. Сондықтан Интернеттегі кез келген қорлау сіздің кемшіліктеріңіз туралы емес, қылмыскердің сенімсіздігі туралы екенін есте сақтаңыз.

Агрессорлардың 56%-ы қорқытудың нәтижесіне көңілі толмайды, өйткені жәбірленуші олар қалағандай әрекет етпейді. Бұл агрессордың ең алдымен жәбірленушінің эмоциясын оятуға тырысатынын көрсетеді.

Оларды бастамашыға көрсетпеңіз. Адамды елеменіз немесе жақсырақ оны блоктаңыз.

Әрбір әлеуметтік желі пайдаланушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге міндетті екенін ұмытпаңыз: сізді қорлап жатқан адамның профилін хабарлаңыз, себебін қолдау қызметіне егжей-тегжейлі түсіндіріңіз.

Егер сіз киберқорқытуды өз бетіңізше жеңе алмасаңыз, бұл туралы жақын адамдарыңызға айтуды және/немесе психологпен кеңесуді ұмытпаңыз.

Егер қорқыту шектен шығып, сіздің беделіңізге, психикалық күйіңізге немесе өміріңізге қауіп төндірсе, полицияға хабарласыңыз. Жиі агрессорларға Интернетте жазасыз қалуы мүмкін сияқты көрінеді, бірақ олай емес: полиция сіздің арызыңызды қабылдауға міндетті, тіпті қылмыскер туралы сіз білетін жалғыз нәрсе оның лақап аты болса да.

Егер адам кибербуллингтің құрбаны болса, не істеу керек

Егер кез келген адам кибербуллингтен зардап шегетінін айтса, бұл мәселені шешуге үлкен қадам болып табылады, өйткені көбінесе өскелең жастар оны мойындаудан қорқады және өз бетінше күресуді жөн көреді.

Біріншіден, ұлыңыздың немесе қызыңыздың тәжірибесін төмендетпеңіз. Сізге ақымақ болып көрінетін нәрсе жасөспірім үшін апатты болуы мүмкін.

-Ендеше, сізді топтық чаттан шығарып тастаса ше? Сізге бұл клоундармен байланыс қажет пе?

- Мұны әзілмен қабылдаңыз.

- Назар аудармаңыз.

-Одан жоғары бол. Елемеу.

Екіншіден, жасөспірімге құқық бұзушыларға тосқауыл қою мүмкіндігі туралы айтыңыз, содан кейін мәселені шешудің әртүрлі нұсқаларын ұсыныңыз және қайсысы жақсы болатынын бірге ойластырыңыз [3].

Егер агрессор баламен бір жерде оқитын болса, онда сіз әлеуметтік педагогпен байланыса аласыз. Бұл жағдайда дәлелдер пайдалы болады, оны жинауға көмектесіңіз: скриншоттарды алыңыз, куәгерлерді іздеңіз.

Егер білім алушыа оқу орнын ауыстырғысы келсе, мұндай мүмкіндікті іздеңіз.

Егер балаға қауіп төнсе, оған психологтың көмегі қажет болуы мүмкін. Оған осы мамандар туралы айтыңыз.

Егер оған бейтаныс адамдар хат жазса, полицияға хабарласу керек. Балаңызға мұның не үшін қажет екенін түсіндіріңіз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1998 жылғы 7 қазандағы және 2007 жылғы 21- мамырдағы өзгертулері мен толықтыруларымен). Алматы, 2007 ж.
2. Джунусова Ж.К. Республика Казахстан: Президент. Институты демократии. Алматы, 1996.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының Заңы // Казахстанская правда. 2007, 22 мамыр.

ОӘЖ- 342.7

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР: ҚҰҚЫҚТЫҚ
МЕМЛЕКЕТКЕ ЖОЛ**

Серіков О.Н., Тағай Т.А., Кемелова К.Б., Нишанова А.Б.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье «Конституционные реформы в Казахстане: Путь к правовому государству» анализируется процесс конституционных реформ в Казахстане как решающий этап на пути к построению правового государства. Автор рассматривает основные этапы и направления реформы, которые определяют принципы верховенства прав, усиление роли парламента и независимости государственной власти.

В статье принимаются меры по разделению власти и институциональных изменений, направленных на демократизацию государственной системы. Реформы акцентируют внимание на обеспечении прав и свобод граждан, развитии общества и прозрачности управления. Особое внимание уделяется такой системе, как гарантии справедливости и роль конституционного контроля в поддержке.

Summary: The article "Constitutional reforms in Kazakhstan: The Path to a rule of law" analyzes the process of constitutional reforms in Kazakhstan as a crucial stage on the way to building a rule of law state. The author examines the main stages and directions of the reform, which determine the principles of the rule of law, strengthening the role of parliament and the independence of state power.

The article takes measures to share power and institutional changes aimed at democratizing the state system. The reforms focus on ensuring the rights and freedoms of citizens, the development of society and transparency of governance. Special attention is paid to such a system as guarantees of justice and the role of constitutional control in support.

Конституциялық реформалар құқықтық мемлекеттің қалыптасуында шешуші рөл атқарады, өйткені олар құқықтық жүйенің өзгермелі жағдайлар мен уақыт сынақтарына икемділігі мен бейімделуін қамтамасыз етеді. Саяси және құқықтық дамудың бірнеше кезеңдерінен өткен Қазақстан үшін конституциялық жүйенің реформалары заңның үстемдігі, адам құқықтарын қорғау және билікті бөлу қағидаты басты орын алатын құқықтық мемлекет құру жолындағы маңызды қадам болды.

1991 жылы тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан демократиялық мемлекет қағидаттарына жауап беретін ұлттық құқықтық жүйені құру міндетіне тап

болды. Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы Конституциясы 1993 жылы қабылданды, алайда 1995 жылы биліктің вертикалын нығайтуға және саяси тұрақсыздық пен экономикалық қиындықтар жағдайында Президенттің рөлін күшейтуге арналған жаңа редакция әзірленді. 1995 жылғы Конституция қазіргі қазақстандық мемлекеттіліктің негізін қалады, сонымен қатар билікті атқарушы тармақтың қолына шоғырландырды [1].

Уақыт өте келе сот билігінің тәуелсіздігін қамтамасыз ететін, парламенттік бақылауды күшейтетін және азаматтық қоғам институттарының дамуын ынталандыратын теңдестірілген және тұрақты басқару жүйесін құру қажеттілігі туындады. Қазақстандағы конституциялық реформалардың тарихи контексті кеңестік басқарудан егемендікке көшу жағдайында тәуелсіздік алумен және жаңа мемлекеттік және құқықтық жүйенің қалыптасу процесімен тығыз байланысты. 1991 жылы Қазақстан өзінің тәуелсіздігін жариялады және ел алдында демократиялық мемлекет қағидаттарына сәйкес келетін ұлттық институттар мен басқару жүйесін қалыптастыру міндеті тұрды.

Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы Конституциясы 1993 жылы қабылданды. Ол демократия мен заң үстемдігіне бағытталған мемлекеттік құрылымның жаңа принциптерін жариялады. 1993 жылғы Конституция азаматтардың құқықтары мен бостандықтары туралы ережелерді қамтыды және билікті бөлу жүйесінің негізін қалады. Алайда, іс жүзінде республика күрделі экономикалық және саяси қиындықтарға тап болды, бұл демократиялық нормаларды тиімді қолдануды қиындатты. Елге жаңа сын-қатерлерді басқаруға және тұрақсыздықтың ішкі және сыртқы факторларына қарсы тұруға қабілетті тұрақты билік жүйесі қажет болды.

Саяси тұрақсыздық пен экономикалық қиындықтар жағдайында 1995 жылы жаңа Конституция қабылданды. Бұл реформаның негізгі міндеті биліктің вертикалын нығайту және басқарудың берік жүйесін құру болды. 1995 жылғы Конституция Президентке атқарушы биліктің көп бөлігін оның қолына шоғырландыру арқылы айтарлықтай өкілеттіктер берді. Бұл құжат Қазақстан Президентіне мемлекеттік басқарудағы жетекші рөлді қамтамасыз етті, сондай-ақ жедел шешім қабылдауға мүмкіндік берді. Уақыт өте келе басқару жүйесін демократияландыру және биліктің басқа тармақтарының рөлін күшейту қажеттілігі айқын болды. 2007 жылы Президент, Парламент және үкімет арасында өкілеттіктерді қайта бөлуге бағытталған маңызды конституциялық реформа жүргізілді. Өзгерістер Парламенттің рөлін күшейтті және президенттің қолындағы биліктің шоғырлануын азайтты, бұл басқа мемлекеттік институттардың кең өкілдігі мен жауапкершілігі бар теңдестірілген жүйені құру жолындағы маңызды қадам болды. Конституциялық реформалардың келесі кезеңі 2017 жылы Қазақстан президенттік өкілеттіктердің бір бөлігін парламент пен Үкіметке беру процесін бастаған кезде болды. Бұл өзгерістер Парламент пен Үкіметтің рөлін күшейтіп, басқарудың неғұрлым демократиялық жүйесін құруға деген ұмтылысты атап өтті. Президент маңызды рөлді сақтап қалды, алайда заң шығарушы және атқарушы билік тармақтарының үлкен тәуелсіздігіне ықпал ететін тепе-теңдік орнады [2].

2022-2023 жылдардағы соңғы конституциялық реформалар құқықтық мемлекетке маңызды қадам болды және сот жүйесін нығайтуға және адам құқықтарын қорғауға бағытталған маңызды өзгерістерді қамтыды. 2023 жылы конституциялық бақылау функцияларын қабылдаған конституциялық сот құрылды. Бұл реформалар сот жүйесінің тәуелсіздігін нығайтты, азаматтардың шешім қабылдауға қатысуын кеңейтті және адам құқықтарының сақталуын қатаң бақылауды қамтамасыз етті. Қазақстандағы конституциялық реформалардың Тарихи контексті биліктің шоғырлануынан демократияға, құқықтың үстемдігіне және азаматтардың құқықтарын қорғауға бағытталған неғұрлым теңдестірілген басқару жүйесіне біртіндеп қозғалысты көрсетеді.

Әрбір реформа елдің ішкі қажеттіліктеріне жауап болды және қоғамның тұрақты дамуы мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге қабілетті қазіргі заманғы мемлекеттік жүйені қалыптастыра отырып, уақыт талаптарына бейімделуге ұмтылды.

Соңғы онжылдықтарда Қазақстан демократиялық қағидаттарды күшейтуге және құқықтық мемлекетті дамытуға бағытталған конституциялық реформалар саласында бірнеше елеулі қадамдар жасады. Бұл реформалардың негізгі бағыттарына мыналар жатады [3]:

1. Парламенттің рөлін күшейту конституциялық реформалардың басымдықтарының бірі Парламенттің өкілеттіктерін кеңейту болды, бұл өкілетті органның билікті бөлу жүйесіндегі рөлін күшейтуге мүмкіндік берді. 2017 жылы Конституцияға өзгерістер енгізу Президенттен Парламент пен Үкіметке өкілеттіктерді қайта бөлуге ықпал етті. Бұл Парламентке шешім қабылдау процесіне белсенді қатысуға және атқарушы биліктің әрекеттерін бақылауға мүмкіндік берді.

2. Тәуелсіз сот билігінің қалыптасуы сот жүйесін нығайту және оның атқарушы биліктен тәуелсіздігін арттыру маңызды бағыт болды. Реформалар құқықтық мемлекеттің іргетасы болып табылатын объективті және әділ сот төрелігін қамтамасыз етуге бағытталған. Судьяларды іріктеу мен тағайындаудың жаңа тетіктерін енгізу, сондай-ақ 2023 жылы Конституциялық сотты құру Сот бақылау институтын нығайтудың маңызды қадамдары болды.

3. Заң үстемдігі қағидаты және адам құқықтарын қорғау: азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша шаралар қабылдау құқықтық мемлекетке барар жолдағы басты міндет болып табылады. Қазақстан Конституциясында адам құқықтарын құрметтеу және сақтау қағидаттарын бекіту орнықты құқықтық институттарды құрудың бастапқы нүктесі болды. Сондай-ақ, омбудсмен институтының рөлін және биліктің ашықтығы мен есеп беруіне ықпал ететін қоғамдық бақылау тетіктерін күшейтуді атап өту маңызды.

4. Жергілікті өзін-өзі басқаруды орталықсыздандыру және дамыту Қазақстандағы жергілікті басқару және өзін-өзі басқару жүйесі өңірлік деңгейде шешімдер қабылдауға азаматтық қатысуды арттыру мақсатында жаңғыртылды. Бұл реформалар өкілеттіктердің бір бөлігін орталық биліктен жергілікті

органдарға беруге бағытталған, бұл азаматтық қоғамның дамуына және қатысу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Реформалардың негізгі аспектісі сот жүйесінің тәуелсіздігі мен тиімділігін арттыру болып табылады. Тәуелсіз сот билігі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың кепілі ретінде қызмет етеді, сондай-ақ мемлекеттік жүйенің барлық қатысушыларының заңдардың сақталуын бақылауды қамтамасыз етеді. Сот реформалары соттар демократиялық құқықтық мемлекеттің негізі болып табылатын биліктің басқа тармақтарының араласуынсыз шешім қабылдай алатын құқықтық ортаны құруға бағытталған.

Конституциялық соттың құрылуы атқарушы және заң шығарушы органдардың іс-әрекеттеріне конституциялық бақылауды қамтамасыз ететін маңызды кезең болды. Енді кез-келген азамат конституциялық сотқа Конституция заңдарының сәйкес настігі туралы шағымдануға құқылы, бұл оның құқықтарын қорғауға және сот төрелігіне деген сенімді нығайтуға мүмкіндік береді [4].

Елеулі жетістіктерге қарамастан, құқықтық мемлекет құру жолында қиындықтар да бар. Олардың ішінде атқарушы тармақтың қолында биліктің шамадан тыс шоғырлануын еңсеру, судьялар мен соттардың нақты тәуелсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ биліктің іс-әрекетін бақылауға және қоғамның мүдделерін қорғауға қабілетті азаматтық қоғам институттарын нығайту қажеттілігі бар [5].

Адам құқықтарын қамтамасыз етудің тиімді жүйесін құру, оның ішінде әділ сот ісін жүргізу және жеке өмірге ерікті араласудан қорғау тағы бір маңызды мәселе болып қала береді. Бұл заңнаманы үнемі жетілдіруді және құқық қорғау органдары мен соттар қызметкерлерінің кәсіби дайындығын арттыруды талап етеді. Қазақстандағы конституциялық реформалар демократия, құқық үстемдігі және адам құқықтарын құрметтеу қағидаттарына негізделген құқықтық мемлекет жолындағы маңызды қадам болып табылады. Бұл реформалар теңдестірілген басқару жүйесін құруға ықпал етеді, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді және сот билігінің тәуелсіздігін нығайтады. Толыққанды құқықтық мемлекетке жету жолында Қазақстан көптеген міндеттерді шешуі керек, бірақ қазірдің өзінде жасалған қадамдар тұрақты, демократиялық құқықтық жүйені құруға деген ұмтылысты айғақтайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Афанасьева О. В., Колесников Е. В., Комкова Г. Н. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 407 с.
3. Бойко Н. С., Иглин А. В., Чуканов Иван А. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 429 с.
4. Кененова И. П., Троицкая А. А., Шустров Д. Г. Сравнительное конституционное право в доктрине и судебных решениях. М.: Юрайт, 2021. 720 с.

ӘӨЖ 342.7

МЕМЛЕКЕТТІ БАСҚАРУҒА ҚАТЫСУ ҚҰҚЫҒЫ: КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КЕПІЛДІКТЕР ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Сәдуақас Е.А., Тас Қ.Қ., Айтбай Р.Е., Рабат А.С.

Ғылыми жетекші: философия докторы (PhD), аға оқытушы Исахов Б.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья освещает, что право на участие в управлении государством рассматривается как один из основных элементов демократической структуры государства. Он предполагает активное вовлечение граждан в процесс принятия решений, касающихся жизни общества и государства. В демократических странах это право закреплено в конституциях и других законодательных актах, что свидетельствует о его важности и неразрывности.

Summary: The article highlights that the right to participate in government is considered as one of the main elements of the democratic structure of the state. It involves the active involvement of citizens in the decision-making process concerning the life of society and the state. In democratic countries, this right is enshrined in constitutions and other legislative acts, which indicates its importance and continuity.

Мемлекетті басқаруға қатысу құқығы демократиялық құрылымның негізгі элементтерінің бірі болып қаралады. Ол азаматтарды қоғам мен мемлекеттің өміріне қатысты шешімдер қабылдау процесіне белсенді тартуды көздейді. Демократиялық елдерде бұл құқық конституцияларда және басқа да заңнамалық актілерде бекітілген, бұл оның маңыздылығы мен ажырамастығын көрсетеді.

Қазақстан Республикасында бұл құқық Конституцияда бекітілген, ол азаматтық құқықтарды іске асыру үшін заңды негіз жасайды.

Мемлекетті басқаруға қатысу құқығының конституциялық кепілдіктері бекітілген.

1995 жылы қабылданған және содан бері бірқатар түзетулерге ұшыраған Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтарға мемлекет істерін басқаруға қатысуға байланысты бірқатар құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз етеді. Бұл мәселеге қатысты негізгі баптарға мыналар жатады:

1-бап. Қазақстан Республикасы адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін демократиялық, құқықтық мемлекет болып табылатынын көрсетеді.

33-бап. Азаматтардың мемлекет істерін басқаруға тікелей де, өз өкілдері арқылы да қатысу құқығына кепілдік береді.

44-бап. Конституция мен азаматтардың құқықтарын сақтаудың кепілі болып табылатын Президенттің құқықтарын анықтайды [1].

Сонымен қатар, сайлау тәртібін, жергілікті өзін-өзі басқаруды ұйымдастыруды және азаматтардың мемлекеттік органдарға жүгіну

мүмкіндіктерін реттейтін заңдар бар. ҚР заңнамасы азаматтардың құқықтарын қорғау кепілдіктерін де қамтиды, бұл олардың басқаруға қатысуын қамтамасыз ету үшін маңызды болып табылады.

Іс жүзінде мемлекетті басқаруға қатысу құқығын жүзеге асыру көп қабатты және кейде күрделі болып шығады. Сайлау, референдумдар, қоғамдық кеңестер және азаматтардың басқаруға қатысуының басқа түрлері сияқты механизмдер бар. Алайда, мемлекетті басқаруға қатысу құқықтың толыққанды жүзеге асырылуына кедергі келтіретін сын-қатерлер де бар:

- Сайлау және саяси бәсекелестік. Сайлау үнемі өткізіліп тұрса да, бәсекелестік деңгейі мен сайлау процесінің ашықтығы туралы алаңдаушылық бар. Саяси кеңістікті монополиялау азаматтардың шешім қабылдауға әсер ету мүмкіндігін шектейді.

- Жергілікті басқару. Заңды кепілдіктерге қарамастан, жергілікті өзін-өзі басқару тәжірибесі көбінесе жергілікті өзін-өзі басқарудың жеткіліксіз автономиясына тап болады. Бұл азаматтардың өз істерін басқарудағы жергілікті мүмкіндіктерін шектейді.

- Қоғамдық ұйымдардың әсері. Халықтың әртүрлі топтарының мүдделерін білдіретін азаматтық қоғам маңызды рөл атқарады. Алайда, кейбір ҮЕҰ тіркеу, қаржылық тәуелділік және мемлекет тарапынан жеткіліксіз қолдау проблемаларына тап болады.

- Шешім қабылдауға қатысу. Мемлекеттік органдармен кері байланыс тетіктері болғанымен (мысалы, қоғамдық талқылаулар), олар көбінесе ресми түрде жүзеге асырылады және әрқашан азаматтардың нақты мүдделерін көрсете бермейді [2].

Мемлекетті басқаруға қатысу құқығы демократияның маңызды аспектісі және конституциялық кепілдіктерге де, осы нормаларды іс жүзінде жүзеге асыруға да байланысты. Бұл құқықты толық іске асыру үшін бар кедергілерді жою, демократияның сапасын жақсарту және саяси мәдениеттің деңгейін арттыру қажет. Бұл мемлекет пен азаматтық қоғамның бірлескен күш-жігерін, сондай-ақ саяси процестің барлық қатысушылары арасындағы тұрақты диалогты талап етеді.

Азаматтардың басқаруға белсенді қатысуы болған жағдайда ғана қоғамда шын мәнінде демократиялық даму мен әлеуметтік тұрақтылық қамтамасыз етілетін болады.

Қортындыласақ, азаматтардың мемлекеттік билікке араласуының маңызды аспектілері.

Біріншіден, мемлекетті басқаруға қатысу құқығы азаматтық қоғамның дамуына ықпал етеді. Саяси процестерге қатысуға мүмкіндігі бар азаматтар қоғамның белсенді және жауапты мүшелеріне айналады. Олар өз пікірлерін білдіре алады, шешімдер ұсына алады және биліктің әрекеттерін басқара алады. Бұл демократияның дамуында маңызды рөл атқаратын белсенді және саналы азаматтық қоғамның қалыптасуына негіз жасайды.

Екіншіден, азаматтардың мемлекетті басқаруға қатысуы биліктің ашықтығы мен есептілігін арттыруға ықпал етеді. Азаматтардың мемлекеттік

органдардың іс-әрекеттерін бақылауға және шешім қабылдауға қатысуға мүмкіндігі болған кезде, бұл сыбайлас жемқорлық пен билікті теріс пайдалану қаупін азайтады. Биліктің ашықтығы мен есептілігі демократиялық мемлекеттің тиімді жұмыс істеуі үшін маңызды шарттар болып табылады.

Үшінші маңызды аспект-теңдік пен әділеттілікті қамтамасыз ету. Мемлекетті басқаруға қатысу құқығы барлық азаматтардың, олардың әлеуметтік жағдайына қарамастан, саяси процестерге ықпал етудің тең мүмкіндіктеріне ие болуын қамтамасыз етеді. Бұл әр дауыс маңызды және шешім қабылдау кезінде ескерілетін әділетті қоғам құруға ықпал етеді [3].

Сонымен қатар, мемлекетті басқаруға қатысу құқығы саяси мәдениет пен білімнің дамуына ықпал етеді. Саяси процестерге қатысатын азаматтар қоғамдық өмірге тиімді қатысу үшін қажетті білім мен дағдыларды алады. Бұл демократияның тұрақты дамуы үшін маңызды шарт болып табылатын саяси сауатты және белсенді халықтың қалыптасуына ықпал етеді.

Ақырында, мемлекетті басқаруға қатысу құқығы биліктің заңдылығын нығайтады. Азаматтардың шешім қабылдауға қатысуға мүмкіндігі болған кезде, олар өздерінің мемлекеттік істерге қатысуын сезінеді және билікке сенеді. Бұл биліктің заңдылығын және саяси жүйенің тұрақтылығын нығайтуға ықпал етеді [4].

Осылайша, мемлекетті басқаруға қатысу құқығы демократиялық құрылымның негізгі элементі екендігінде сөз жоқ. Бұл азаматтық қоғамның дамуына, биліктің ашықтығы мен есептілігін арттыруға, теңдік пен әділеттілікті қамтамасыз етуге, саяси мәдениетті дамытуға және биліктің заңдылығын нығайтуға ықпал етеді. Демократия жағдайында бұл құқық мемлекеттің тиімді жұмыс істеуін және оның азаматтарының әл-ауқатын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 ж.30 тамыз (2022 17.09. түзетулер мен толықтырулар)
2. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2-х т. Т.1. Под общ. ред. д.ю.н., проф. К.А. Мамаи. Авт. предисл., отв. ред. и руков. авт. колл. д.ю.н., проф. К.А. Мамаи. – Алматы, 2021. - 640 С.
3. Нурмагамбетов Р.Г., Укин С.К. Н90 Конституционное право Республики Казахстан: Учебное пособие. / Р.Г. Нурмагамбетов, С.К. Укин – Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» 2018. – 112 с.
4. Национальный план действий в области прав человека в Республике Казахстан на 2017 - 2021 гг. – Алматы, 2016. – 245 с.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЕМЕС ҰЙЫМНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РӨЛІ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ: СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Султанбаев Д.А., Төрежанов Н.С., Солта Ж.Б., Еркинов Ш.М.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье играет свою роль в социально-экономическом и общественно-политическом развитии страны, выступая в качестве мостов между обществом и экономикой. Их деятельность направлена на поддержку уязвимых слоев населения, защиту прав человека, решение экологических проблем и развитие общества. Правовой статус НКО в Казахстане регулируется Законом «О некоммерческих организациях», который устанавливает порядок их создания, управления и финансирования.

Summary: In this article, it plays a role in the socio-economic and socio-political development of the country, acting as bridges between society and the economy. Their activities are aimed at supporting vulnerable segments of the population, protecting human rights, solving environmental problems and developing society. The legal status of NGOs in Kazakhstan is regulated by the Law "On Non-Profit Organizations", which establishes the procedure for their creation, management and financing.

Коммерциялық емес ұйымдар (КЕҰ) Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық дамуға және демократиялық процестерді күшейтуге ықпал ететін азаматтық қоғамның маңызды элементі болып табылады. Адам құқықтарын қорғаудан бастап экологиялық және әлеуметтік мәселелерді шешуге дейінгі әртүрлі функцияларды орындай отырып, КЕҰ қоғам мен мемлекетке ынтымақтастық пен қоғамдық маңызы бар міндеттерді шешу үшін бірегей мүмкіндіктер береді. Бүгінгі таңда ҰЕҰ-ның Қазақстандағы құқықтық мәртебесі мен рөлі айқындалған, алайда олардың толыққанды дамуы үшін заңнамалық, экономикалық және әлеуметтік салаларда елеулі жақсартулар қажет [1].

Қазақстанда КЕҰ қызметі бірқатар заңнамалық актілермен реттеледі, олардың ішінде "коммерциялық емес ұйымдар туралы" заң негізгі болып табылады. Бұл заң КЕҰ мәртебесін, тіркеу тәртібін, жұмыс принциптерін, сондай-ақ құқықтары мен міндеттерін анықтайды. Қазақстанда коммерциялық емес ұйымдарға қызметі пайда алуға емес, қоғамдық мүдделерді қанағаттандыруға бағытталған қоғамдық бірлестіктер, қорлар, қауымдастықтар, діни ұйымдар және басқа да құрылымдар жатады.

Сондай-ақ, әртүрлі салалардағы КЕҰ қызметін реттейтін бірқатар заңға тәуелді актілер бар, бұл ұйымдардың ерекше құқықтық жағдайын бекітуге және олардың қаржылық есептілігіне, ашықтығына және басқару стандарттарын сақтауға қойылатын талаптарды белгілеуге мүмкіндік береді. Алайда, КЕҰ-ға қатысты заңнама көбінесе сектордың дамуын шектейтін заманауи сын-қатерлер мен жағдайларға жаңару мен бейімделуде қиындықтарға тап болады.

Қазақстандағы КЕҰ мемлекет әрқашан толық қамтамасыз ете алмайтын функцияларды орындай отырып, маңызды рөл атқарады. Олардың ішінде [2]:

1. Әлеуметтік қолдау. КЕҰ халықтың осал топтарына: балаларға, қарттарға, мүмкіндігі шектеулі жандарға көмек көрсетеді. Олардың көпшілігі денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік бейімделу мәселелерімен айналысады, бұл мемлекеттік әлеуметтік қызметтерге жүктемені айтарлықтай жеңілдетеді.

2. Адам құқықтарын қорғау. КЕҰ кемсітушілік пен зорлық-зомбылық құрбандарына қолдау көрсете отырып, заң көмегі мен кеңес беру арқылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға ықпал етеді.

3. Экологиялық және мәдени даму. КЕҰ табиғатты қорғау жобаларына, мәдени бастамаларға және мұраны сақтауға белсенді қатысады, бұл мәдени әртүрлілікті сақтауға және қоршаған ортаға қамқорлық жасауға көмектеседі.

4. Білім және білім. КЕҰ білім беру жобалары мен тренингтері арқылы құқықтық сауаттылық пен азаматтық белсенділікті арттыруға ықпал етеді, бұл қоғамды демократияландыру деңгейіне оң әсер етеді.

Айқын артықшылықтарға қарамастан, Қазақстандағы КЕҰ секторы оның мүмкіндіктерін шектейтін бірқатар сын-қатерлерге тап болады [3].

1. Қаржылық қиындықтар. Қазақстандағы КЕҰ-ның көпшілігі қаржыландыру тапшылығына тап болады. Мемлекеттік гранттар, халықаралық қорлар және жеке қайырымдылықтар сияқты кіріс көздері шектеулі болып қалады және көбінесе барлық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін жеткіліксіз.

2. Артық реттеу. КЕҰ үшін тіркеу және есеп беру процедуралары көбінесе маңызды бюрократиялық кедергілермен бірге жүреді. Бұл әсіресе шағын ұйымдар үшін қиындықтар туғызады және олардың әлеуметтік қиындықтарға жауап беру икемділігін төмендетеді.

3. Қызметке шектеулер және қаржыландыруға қол жеткізу. Кейбір жағдайларда КЕҰ қызметі заңнамалық деңгейде де, гранттық және мемлекеттік қаражатқа қол жеткізудегі қиындықтарға байланысты да шектелуі мүмкін.

4. Әлсіз қоғамдық қолдау және төмен сенім. Көптеген азаматтар КЕҰ қызметі туралы жеткілікті хабардар емес және бұл қоғаммен сенімді қарым-қатынастардың қалыптасуына кедергі келтіреді, бұл азаматтарды қолдау мен тарту деңгейіне әсер етеді.

Қазіргі сын-қатерлерді еңсеру және Қазақстандағы КЕҰ рөлін нығайту үшін құқықтық және экономикалық ортаны жақсартуға бағытталған бірқатар бастамалар қажет [4].

1. Заңнаманы жаңарту. КЕҰ жұмысына неғұрлым қолайлы жағдай жасау, әкімшілік кедергілерді азайту және есеп беру тетіктерін жақсарту үшін заңнамада реформалар жүргізу маңызды. Тіркеуді жеңілдету және қол жетімді есеп беру ережелерін қамтамасыз ету ұйымдардың әкімшілік шығындарын азайтуға көмектеседі.

2. Қаржылық қолдау және тұрақтылық. Жеке және корпоративті донорларға салық жеңілдіктерін қамтитын тұрақты қаржыландыру жүйесін құру КЕҰ-ға олардың қаржылық базасын жақсартуға көмектеседі. Субсидиялар мен гранттар арқылы мемлекеттік қолдау неғұрлым қолжетімді және ашық болуға тиіс.

3. Кәсібилікті арттыру және цифрлық трансформация. КЕҰ қызметкерлері үшін тренингтер мен білім беру бағдарламаларын өткізу маңызды, бұл оларға жобаларды басқару, фандрайзинг және цифрлық технологияларды пайдалану сияқты жаңа дағдылар мен құзыреттерді дамытуға мүмкіндік береді. Бұл ұйымдардың тұрақтылығын арттырады және олардың өзгерістерге бейімделу қабілетін жақсартады.

4. Мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту. Мемлекетпен және бизнеспен ынтымақтастық әлеуметтік маңызы бар проблемаларды шешуге бағытталған бірлескен жобалар үшін мүмкіндіктер ашады. Серіктестік қатынастарды дамыту КЕҰ-ның мемлекеттік құрылымдармен және бизнеспен байланысын нығайтады, бұл сектордың ықпалын арттыруға мүмкіндік береді.

5. Қоғамдық сенім мен хабардарлықты арттыру. Ақпараттық кампаниялар мен КЕҰ есептілігінің ашық тетіктері арқылы өзіне деген сенімділікті арттырып, қоғамдық қолдауды белсенді тарта алады.

Қазақстандағы коммерциялық емес ұйымдар азаматтық қоғамды дамытуда, әлеуметтік қорғалу деңгейін арттыруда және демократиялық процестерді қолдауда аса маңызды рөл атқарады. Қазіргі заманғы сын-қатерлер мен шектеулер жағдайында ҰЕҰ-ға өз миссиясын тиімді орындауға мүмкіндік беретін құқықтық және экономикалық салалардағы өзгерістер қажет [5].

Заңнамалық базаны жақсарту, тұрақты қаржыландыруды қолдау, кәсібилікті арттыру және мемлекетпен және бизнеспен ынтымақтастық секторды дамыту және оның Қазақстанның болашағына қосқан үлесі үшін перспективалар ашады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
2. Афанасьева В. И., Шагиева Р. В., Вармунд В. В. Коммерческое право. Учебник для магистратуры. М.: КноРус, 2020. 278 с.
3. Белов В. А. Торговое (коммерческое) право: академический курс. Том I. Понятие. История. Изучение. М.: Юрайт, 2023. 704 с.
4. Гаврилов Л. П. Организация коммерческой деятельности: электронная коммерция. М.: Юрайт, 2023. 580 с.
5. Договоры коммерческого права. Договор продажи товаров / под ред В. А. Белова. М.: Юрайт, 2023. 351 с.

УДК 34.347

ИММИГРАЦИЯ И ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТАТУСА И ПРАВ ИММИГРАНТОВ, ВОПРОСЫ УБЕЖИЩА И ГРАЖДАНСТВА

Сұлтан Ж.М., Хаитходжаева С.Б., Ирнараров Ш.Ф., Аязбаева Д.С.

Ғылыми жетекші – философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор Озенбаева А.Т.

Университет «Мирас», г.Шымкент., Қазақстан

Түйін: Иммиграция, азаматтық құқық және иммигранттардың мәртебесі мен құқықтарына, баспана іздеушілерге және азаматтыққа қатысты құқықтық мәселелер

бүкіл әлемдегі көптеген құқықтық жүйелерде басты тақырып болып табылады. Осы салалардағы күрделі құқықтық аспектілерді түсіну адам құқықтарын қорғау, әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз ету және көші-қон мәселелерін шешу үшін өте маңызды. Бұл эсседе біз иммиграцияның, баспана берудің және азаматтықтың құқықтық аспектілерін қарастырамыз.

Summary. Immigration, civil law, and related legal issues concerning the status and rights of immigrants, asylum seekers, and citizenship are central topics in many legal systems worldwide. Understanding the complex legal aspects in these areas is crucial for upholding human rights, ensuring social integration, and addressing the challenges posed by migration. In this essay, we will delve into the legal aspects of immigration, asylum, and citizenship issues.

Иммиграция - это сложный и многогранный вопрос, который затрагивает различные правовые аспекты, включая статус и права иммигрантов, лиц, ищущих убежища, и вопросы гражданства. Правовая база, связанная с этими темами, играет ключевую роль в формировании опыта мигрантов, защите их прав и решении более широких проблем, связанных с миграцией. В этом эссе мы исследуем сложный правовой ландшафт, регулирующий статус и права иммигрантов, лиц, ищущих убежища, и приобретение гражданства.

1. Иммиграционное законодательство и статус [1]:

Иммиграционные законы обеспечивают правовую базу для лиц, которые стремятся переехать в иностранную страну с различными целями, такими как работа, учеба, воссоединение семьи или поиск убежища. Правовые аспекты, касающиеся статуса иммигрантов, включают:

Визы и разрешения: иммиграционное законодательство определяет конкретные типы виз и разрешений, которые предоставляют иммигрантам право въезжать и проживать в принимающей стране. В этих документах часто указывается цель и продолжительность их пребывания.

Статус резидента: иммигранты могут получить статус временного или постоянного жителя, который влияет на их права, обязанности и доступ к услугам в принимающей стране.

Депортация и выдворение: иммиграционное законодательство включает положения о депортации или выдворении лиц, которые нарушают визовые условия, задерживаются дольше срока или представляют угрозу национальной безопасности.

2. Права иммигрантов:

Юридические права иммигрантов варьируются от страны к стране, но в целом они охватывают [2]:

Недискриминация: иммигранты имеют право на защиту от дискриминации по таким факторам, как раса, национальность, религия или пол.

Доступ к юридическому представительству: Иммигранты имеют право на юридическую консультацию при рассмотрении иммиграционных дел, что обеспечивает справедливый судебный процесс.

Доступ к здравоохранению и образованию: Некоторые страны предоставляют иммигрантам, особенно детям, льготы на здравоохранение и образование, чтобы способствовать их благополучию и интеграции.

Трудовые права: Трудящиеся-иммигранты обычно защищены трудовым законодательством, которое включает справедливую заработную плату, безопасные условия труда и гарантии от эксплуатации.

3. Законодательство о предоставлении убежища и беженцах [3]:

Лица, ищущие убежища, и беженцы, спасающиеся от преследований или насилия, ищут правовой защиты в других странах. Ключевые правовые аспекты в этом контексте включают:

Определение статуса беженца: юридический процесс, используемый для определения того, квалифицируется ли физическое лицо в качестве беженца в соответствии с международным правом, которое предоставляет ему убежище.

Невыдворение: основополагающий принцип международного права, запрещающий возвращение беженцев или лиц, ищущих убежища, в страну, где им грозит опасность.

Процедуры подачи заявления о предоставлении убежища: правовые рамки подачи заявления о предоставлении убежища, которые отличаются от обычных иммиграционных процессов и могут включать юридическое представительство.

4. Вопросы гражданства [4]:

Гражданство - это самый высокий статус, который страна может предоставить отдельному лицу. Правовые аспекты, касающиеся гражданства, включают:

Натурализация: юридический процесс, посредством которого иммигранты могут получить гражданство в принимающей стране, часто включающий языковые тесты и тесты по гражданскому праву.

Двойное гражданство: некоторые страны разрешают отдельным лицам иметь гражданство более чем одной страны, хотя политика в отношении двойного гражданства различается.

Потеря гражданства: определенные обстоятельства могут привести к потере гражданства, такие как отказ от гражданства или преступная деятельность.

5. Юридические проблемы [5]:

Несмотря на существование правовых рамок, вопросы иммиграции, предоставления убежища и гражданства сопровождаются рядом проблем:

Юридические сложности: Иммиграционное законодательство является запутанным, что затрудняет физическим лицам ориентацию без юридического представительства. Эта сложность может привести к ошибкам в заявлениях и трудностям в понимании своих прав.

Задержки: иммиграционные суды и агентства часто сталкиваются с задержками в обработке заявлений, что приводит к длительным задержкам в определении статуса, что может повлиять на жизнь и возможности иммигрантов.

Проблемы с правами человека: Задержание иммигрантов, разлучение семей и условия содержания в центрах содержания под стражей вызвали

серьезные опасения в области прав человека, вызвав юридические и гуманитарные дебаты.

Кризисы с беженцами: глобальный кризис с беженцами создает сложные правовые и гуманитарные проблемы, подчеркивая важность международного сотрудничества и соблюдения международных конвенций и принципов.

Интеграция: Обеспечение успешной социальной и экономической интеграции иммигрантов является юридической и политической задачей для многих стран, требующей поддержки в области образования, занятости и социальных услуг.

Вопросы иммиграции, предоставления убежища и гражданства сложны и многогранны и имеют глубокие юридические последствия. Правовые рамки необходимы для управления перемещением людей через границы, защиты их прав человека и решения социальных, экономических и гуманитарных проблем, связанных с миграцией. Правовые принципы и международные соглашения играют жизненно важную роль в обеспечении справедливого обращения с иммигрантами, просителями убежища и беженцами, а также защиты их прав в соответствии с законом. Правовой ландшафт, связанный с иммиграцией и гражданством, постоянно развивается, отражая динамичный характер миграции в нашем глобализованном мире.

Список использованной литературы:

1. Анохина О.Г. Комментарий к Таможенному кодексу Таможенного союза (поглавный). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2017. 416 с.
2. Воронцова Н. А. Международное таможенное право. Документы и комментарии. М.: МГИМО-Университет. 2017. 179 с.
3. Галушкин А. А., Дианова В. Ю., Илюхина С. С. Подготовка специалистов с высшим образованием по специальности "Таможенное дело". Российский и зарубежный опыт. М.: Юстиция. 2016. 342 с.
4. Горбухов В. А. Таможенное право России. М.: Омега-Л. 2013. 208 с.
5. Комментарий к законодательству о службе в таможенных органах Российской Федерации / А.Н. Васина, Е.А. Дмитрикова, Э.В. Дригола и др.; под общ. ред. А.В. Зубача. М.: Деловой двор, 2014. 528 с.

СУДЕБНАЯ СИСТЕМА КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Сыздыкбаев Н. А. к.ф.н., доцент КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Фазлаева Л.Л. студентка 1-го курса, факультет Востоковедения
Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

Түйін. Мәтінде Қытай Халық Республикасының (ҚХР) сот жүйесінің ерекшеліктері сипатталады. ҚХР сот жүйесі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталғанымен, сот және құқықтық процестерде шешуші рөлді Қытай Коммунистік партиясы атқарады. ҚХР-дың сот жүйесі жалпы және арнайы соттардан тұрады, ал ең жоғарғы орган - Жоғарғы халық соты. Ол өлім жазасын бекіту, апелляцияларды қарау және басқа соттарды қадағалау өкілеттігіне ие. Сонымен қатар, Қытай сот жүйесі цифрландыру үрдісінен өтіп, электрондық іс жүргізу мен қашықтан сот процестері іске қосылған. Бұл өзгерістер азаматтардың сот жүйесіне деген сенімін арттырды.

Тірек сездер: Қытай Халық Республикасы (ҚХР), сот жүйесі, Құқықтар мен бостандықтар, Қытай Коммунистік партиясы, жалпы соттар, арнайы соттар, жоғарғы халық соты, Өлім жазасын бекіту, соттарды қадағалау, цифрландыру, электрондық іс жүргізу, Қашықтан сот процестері, азаматAnnotation.тардың сенімі.

Annotation. The text describes the unique features of the judicial system in the People's Republic of China (PRC). It highlights that while the system is tasked with protecting citizens' rights, it operates under the authority of the Communist Party of China (CPC), which influences legal and judicial processes. The PRC's judiciary includes general and specialized courts, with the Supreme People's Court as the highest authority, responsible for overseeing other courts and has authority over major cases, appeals, and death penalty sanctions. The text also discusses the impact of China's digital transformation on the judiciary, including electronic case handling and remote trials, which have increased public trust in the court system. Key words: judicial system, people's Republic of China (PRC), communist, Party of China (CPC), citizen rights protection, legal and judicial processes, general courts, specialized courts, supreme People's Court, judicial oversight, major cases, appeals, death penalty sanctions, digital transformation, electronic case handling, remote trials, public trust in judiciary system.

Каждому государству присуща своя судебная система. Ее особенности зависят от многих факторов, исторического прошлого государства, его правовой системы, формы территориального устройства, политического режима и т.п.

Судебная система КНР является уникальной моделью, особенностью которой является подтверждение и защита прав и суверенностей ее граждан, а также конституционной обязанностью государства, всех его органов, предприятий и организаций. Диктатура сконцентрирована в руках Коммунистической партии Китая и именно ее решения оказывают решающее влияние на судебные и правовые процессы.

Судебная система Китайской Народной Республики играет очень важную роль в функционировании государственного аппарата: состав, правовой статус и порядок деятельности судов регулируются Конституцией КНР 1982 года и Законом об организации народных судов 1979 года, дополненными последующими законодательными актами. Судебная система Китайской Народной Республики организована в соответствии с государственной функцией учета и отражения воли соответствующих социальных групп, которая является сущностью государственной власти. [1, с. 30-35]. В этом отношении государственная власть функционирует как единое целое, поскольку непосредственно и наиболее полно выражает социальную волю, господствующую в обществе. В сфере реализации особых полномочий по применению закона необходимо создание государственного органа, специализирующегося на рассмотрении и разрешении дел, связанных с преступностью, то есть форм, наиболее вредных для установленного правопорядка, а также дел о нарушении имущественных и личных прав отдельных членов общества. Прежде всего, как и в других странах, в Китае объективно необходима система обеспечения правопорядка.

В Китае существуют как обычные, так и специальные суды. Обычные суды - это Верховный народный суд и местные народные суды всех уровней, которые делятся на три ступени: старшую, промежуточную и младшую. Специальные суды - это военные суды, но могут быть созданы и другие

специальные суды, как это было принято во время Культурной революции. Основной функцией судебной власти является наказание, и она призвана участвовать в перевоспитании лиц, совершивших преступления и проступки. Верховный народный суд, состоящий из высших органов государственной власти, осуществляет судебный контроль за деятельностью обычных и специальных судов.

Полномочия Верховного народного суда КНР включают:

- рассмотрение дел в качестве суда первой инстанции, когда это предусмотрено законом или определяется самим судом, а также рассмотрение апелляций и протестов на решения вышестоящих и специализированных народных судов. Также он принимает протесты от Верховной народной прокуратуры в рамках надзора за судебными процессами;

- право утверждать смертные приговоры по серьезным преступлениям, таким как убийство, изнасилование, грабеж, взрывы и другие деяния, представляющие угрозу общественной безопасности. В случае необходимости суд может передать это право суду высшей инстанции;

- контроль над работой народных судов разных уровней и специализированных судов;

- право истребовать или передавать нижестоящим судам дела для пересмотра, если обнаружены судебные ошибки;

- возможность санкционировать квалификацию преступления, если оно не указано в Уголовном кодексе;

- право разъяснять вопросы, касающиеся судебной практики.

Конституция КНР закрепляет основные принципы правосудия, включая право на судебную защиту. Работа Верховного народного суда регулируется отдельным законом, который основывается на принципе равенства: все граждане, независимо от национальности, равны перед законом, и судебная практика исключает какие-либо привилегии или дискриминацию. Конституция также предоставляет гражданам разных национальностей право использовать родной язык в ходе судебных процессов.

Судебная система Китая состоит из судов первой и второй инстанций. Местные суды разных уровней принимают решения по делам в первой инстанции, и если одна из сторон не согласна с решением, она может подать апелляцию в более высокий суд. Однако решения судов второй инстанции не могут быть обжалованы.

Верховный народный суд — это самый высокий суд в Китае, и его решения, принятые в любой инстанции, считаются окончательными и сразу вступают в силу. В китайской судебной системе есть четыре уровня судов: суды первой, средней, высшей инстанции и Верховный народный суд. Кроме того, существуют специальные суды, например, для военных, железнодорожного транспорта и водного транспорта.

С развитием экономики и технологий Китай сделал приоритетом построение цифрового общества. Судебная система была значительно модернизирована и переведена в цифровой формат, что позволило внедрить

электронный документооборот и проводить судебные процессы удаленно. Китай начал активно применять цифровые технологии в судопроизводстве еще несколько лет назад и к настоящему времени стал одним из мировых лидеров в этой области. Сегодня в народных судах Китая уголовные, административные и гражданские дела рассматриваются онлайн, что получило название «электронное правосудие».

В последнее время увеличилось количество обращений граждан за судебной защитой, что указывает на рост доверия к судебной системе и уверенности в том, что органы правосудия способны профессионально и эффективно защищать их права и законные интересы.

Судебная система Китая уникальна благодаря влиянию Коммунистической партии и широким полномочиям Верховного народного суда. Конституция страны обеспечивает основные принципы правосудия, включая равенство перед законом и право на защиту. В системе присутствуют как обычные, так и специализированные суды. В последние годы активно внедряются цифровые технологии, что улучшает работу судов и укрепляет доверие граждан к системе правосудия.

Каждому государству присуща своя судебная система. Ее особенности зависят от многих факторов, исторического прошлого государства, его правовой системы, формы территориального устройства, политического режима и т.п.

Судебная система КНР является уникальной моделью, особенностью которой является подтверждение и защита прав и суверенностей ее граждан, а также конституционной обязанностью государства, всех его органов, предприятий и организаций. Диктатура сконцентрирована в руках Коммунистической партии Китая и именно ее решения оказывают решающее влияние на судебные и правовые процессы.

Судебная система Китайской Народной Республики играет очень важную роль в функционировании государственного аппарата: состав, правовой статус и порядок деятельности судов регулируются Конституцией КНР 1982 года и Законом об организации народных судов 1979 года, дополненными последующими законодательными актами. Судебная система Китайской Народной Республики организована в соответствии с государственной функцией учета и отражения воли соответствующих социальных групп, которая является сущностью государственной власти. В этом отношении государственная власть функционирует как единое целое, поскольку непосредственно и наиболее полно выражает социальную волю, господствующую в обществе. В сфере реализации особых полномочий по применению закона необходимо создание государственного органа, специализирующегося на рассмотрении и разрешении дел, связанных с преступностью, то есть форм, наиболее вредных для установленного правопорядка, а также дел о нарушении имущественных и личных прав отдельных членов общества. Прежде всего, как и в других странах, в Китае объективно необходима система обеспечения правопорядка.

В Китае существуют как обычные, так и специальные суды. Обычные суды - это Верховный народный суд и местные народные суды всех уровней, которые делятся на три ступени: старшую, промежуточную и младшую. Специальные суды - это военные суды, но могут быть созданы и другие специальные суды, как это было принято во время Культурной революции. Основной функцией судебной власти является наказание, и она призвана участвовать в перевоспитании лиц, совершивших преступления и проступки. Верховный народный суд, состоящий из высших органов государственной власти, осуществляет судебный контроль за деятельностью обычных и специальных судов.

Полномочи Верховного народного суда КНР включают:

- рассмотрение дел в качестве суда первой инстанции, когда это предусмотрено законом или определяется самим судом, а также рассмотрение апелляций и протестов на решения вышестоящих и специализированных народных судов. Также он принимает протесты от Верховной народной прокуратуры в рамках надзора за судебными процессами;

- право утверждать смертные приговоры по серьезным преступлениям, таким как убийство, изнасилование, грабеж, взрывы и другие деяния, представляющие угрозу общественной безопасности. В случае необходимости суд может передать это право суду высшей инстанции;

- контроль над работой народных судов разных уровней и специализированных судов;

- право истребовать или передавать нижестоящим судам дела для пересмотра, если обнаружены судебные ошибки;

- возможность санкционировать квалификацию преступления, если оно не указано в Уголовном кодексе;

- право разъяснять вопросы, касающиеся судебной практики.

Конституция КНР закрепляет основные принципы правосудия, включая право на судебную защиту. Работа Верховного народного суда регулируется отдельным законом, который основывается на принципе равенства: все граждане, независимо от национальности, равны перед законом, и судебная практика исключает какие-либо привилегии или дискриминацию. Конституция также предоставляет гражданам разных национальностей право использовать родной язык в ходе судебных процессов.

Судебная система Китая состоит из судов первой и второй инстанций. Местные суды разных уровней принимают решения по делам в первой инстанции, и если одна из сторон не согласна с решением, она может подать апелляцию в более высокий суд. Однако решения судов второй инстанции не могут быть обжалованы.

Верховный народный суд — это самый высокий суд в Китае, и его решения, принятые в любой инстанции, считаются окончательными и сразу вступают в силу. В китайской судебной системе есть четыре уровня судов: суды первой, средней, высшей инстанции и Верховный народный суд. Кроме того,

существуют специальные суды, например, для военных, железнодорожного транспорта и водного транспорта.

С развитием экономики и технологий Китай сделал приоритетом построение цифрового общества. Судебная система была значительно модернизирована и переведена в цифровой формат, что позволило внедрить электронный документооборот и проводить судебные процессы удаленно. Китай начал активно применять цифровые технологии в судопроизводстве еще несколько лет назад и к настоящему времени стал одним из мировых лидеров в этой области. Сегодня в народных судах Китая уголовные, административные и гражданские дела рассматриваются онлайн, что получило название «электронное правосудие».

В последнее время увеличилось количество обращений граждан за судебной защитой, что указывает на рост доверия к судебной системе и уверенности в том, что органы правосудия способны профессионально и эффективно защищать их права и законные интересы.

Судебная система Китая уникальна благодаря влиянию Коммунистической партии и широким полномочиям Верховного народного суда. Конституция страны обеспечивает основные принципы правосудия, включая равенство перед законом и право на защиту. В системе присутствуют как обычные, так и специализированные суды. В последние годы активно внедряются цифровые технологии, что улучшает работу судов и укрепляет доверие граждан к системе правосудия.

Список литературы

1. Китайский информационный Интернет-центр.
<http://www.china.com.cn/russian/65618.htm> - 20/03/2003.
2. Куманин Е.В. Юридическая политика и правовая система Китайской Народной Республики. – М.: Наука, 1990. – С. 97.
3. Китайский информационный Интернет-центр.
<http://www.china.com.cn/russian/65618.htm> - 20/03/2003.
4. Бибило В.Н. Судебные системы зарубежных государств: учебно-методическое пособие для студентов юридических специальностей БГУ. Минск: БГУ, 2012.
5. Козырева П.М., Смирнов А.И. Проблемы укрепления доверия к судебной власти в современной мире [Электронный ресурс]: Официальный сайт Института социологии.

ОӘЖ- 342.7

ҚАЗАҚСТАН КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОҒАМ ҮШІН МАҢЫЗЫ

Тәжіхан А.Ә., Мәлік Е.С., Токмаханбет Д.М., Бахидин Д.Қ.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Эволюция Конституции Казахстана имеет большое значение для общества, так как обеспечивает легитимные основы формирования государственной политики и содействия принципам прав и свобод граждан. Конституционные изменения укрепляют

основы стабильности и способствуют соблюдению требований системы к меняющимся принципам и внешним вызовам.

Summary: The evolution of the Constitution of Kazakhstan is of great importance for society, as it provides a legitimate basis for the formation of state policy and promotion of the principles of citizens' rights and freedoms. Constitutional changes strengthen the foundations of stability and promote compliance with the requirements of the system to changing principles and external challenges.

Конституция-мемлекеттің құрылымын, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ билікті ұйымдастырудың негізгі принциптерін анықтайтын кез келген елдің Негізгі Заңы. Тәуелсіз Қазақстан тарихында Конституция өзгермелі жағдайлар мен сын-тегеуріндерге бейімделе отырып, мемлекет пен қоғамның қалыптасуында аса маңызды рөл атқарды. Қазақстан Конституциясының эволюциясы процесі саяси және әлеуметтік қайта құруларды ғана емес, сонымен қатар демократиялық қағидаттарды нығайтуға және құқықтық тұрақтылықты қамтамасыз етуге ұмтылысты да көрсетеді [1].

КСРО ыдырап, 1991 жылы тәуелсіздік жарияланғаннан кейін Қазақстан егемен мемлекеттің құрылысын қолдауға қабілетті жаңа құқықтық база құру қажеттілігіне тап болды. 1993 жылы Тәуелсіз Қазақстанның бірінші Конституциясы қабылданды, ол республикалық басқару нысанын, егемендігі мен аумақтық тұтастығын бекітті. Бұл құжат Қазақстанды алғаш рет ресми түрде демократиялық және құқықтық мемлекет деп жариялады.

Соған қарамастан, өтпелі экономика мен әлеуметтік тұрақсыздық жағдайында Конституция ережелерін іске асыруда қиындықтар туындады. Күшті атқарушы билікке деген қажеттілік туындады, бұл 1995 жылы жаңа Конституцияның құрылуына әкелді.

1995 жылы жалпыхалықтық референдумда президенттік басқару формасын құру арқылы басқару жүйесін түбегейлі өзгерткен жаңа Конституция қабылданды. Ол Президентке мемлекет құру жағдайында тұрақтылықты сақтау міндетіне сәйкес келетін елеулі өкілеттіктер берді. Жаңа Негізгі Заң президенттік билік саяси жүйеде жетекші рөл атқарған билік тармақтары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етті.

1995 жылғы Конституция берік мемлекеттік аппаратты қалыптастыру, азаматтардың құқықтарын қорғау және тәртіпті қамтамасыз ету үшін негіз қалады. Конституцияның осы редакциясындағы егемендік пен заңның үстемдігі принциптері кейінгі жылдардағы саяси реформалар мен қоғамдық қатынастарды реттеуге негіз болды.

Конституцияға маңызды өзгерістер 2007, 2017 және 2022 жылдары енгізілді. Бұл реформалар саяси жүйені демократияландыру, парламенттің рөлін күшейту, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын кеңейту және билік тармақтары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету мақсатында жүргізілді.

2007 жылғы түзетулер демократияландыру элементтерін қамтыды- Парламенттің өкілеттіктері кеңейтілді, ал Президенттік билік белгілі бір шешімдер қабылдауда шектеулі болды. Атап айтқанда, Мәжілістің

(Парламенттің төменгі палатасының) мәртебесі көтерілді, бұл атқарушы билікті бақылауды нығайтты [2].

2017 жылғы конституциялық реформа президент, үкімет және Парламент арасында билікті қайта бөлудің кезекті қадамы болды. Реформа бірқатар президенттік өкілеттіктерді Үкімет пен Парламентке беруді көздеді, бұл Парламенттің негізгі шешімдер қабылдауға кеңірек қатысуына ықпал етті және Үкіметтің өз әрекеттері үшін жауапкершілігін арттырды.

2022 жылғы түзетулер мемлекеттік басқарудың неғұрлым теңдестірілген және әділ жүйесін құруға бағытталған "жаңа Қазақстанды" құру жағына елеулі қадамдар жасады. Бұл түзетулер өкілді институттарды нығайтуға, Парламенттің өкілеттіктерін кеңейтуге, Президенттің рөлін төмендетуге және сот билігінің тәуелсіздігін арттыруға бағытталған. 2022 жылғы Реформа сонымен қатар "Тұңғыш Президент" мәртебесінің күшін жоюды қамтыды, бұл барлығының заң алдындағы теңдігіне бағытталған қадамды көрсетеді [3].

Қазақстан Конституциясының эволюциясы қоғам үшін зор маңызға ие. Ол құқықтық мемлекеттің іргетасы болып табылады және қоғамдық үміттер мен әділ және демократиялық басқару туралы өтініштерді көрсетеді. Конституциялық эволюцияның негізгі кезеңдері келесі маңызды жетістіктерге ықпал етті [4]:

1. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нығайту. Өзгерістердің әр кезеңі адам құқықтарын қамтамасыз етуге және азаматтардың бостандығын қорғауға бағытталған. Конституция азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғайды, оларды іске асыру үшін жағдай жасайды және заң үстемдігінің кепілі болып табылады.

2. Тұрақтылық және құқықтық тәртіп. Конституциялық реформалар уақыттың қиындықтарына бейімделе алатын және қоғамның қажеттіліктеріне жауап ретінде мемлекеттік институттарды өзгерте алатын тұрақты саяси жүйені құруға көмектесті.

3. Демократияландыру және билік тепе-теңдігі. Реформалардың әр кезеңінде Конституция Президент, Парламент және үкімет арасындағы өкілеттіктерді теңестіру арқылы биліктің бөліну принциптерін біртіндеп нығайтты, бұл демократиялық құрылымды нығайтады және жүйені тұрақты және әділ етеді.

4. Заңның үстемдігін қамтамасыз ету. Конституция мемлекеттік билік әрекет ететін құқықтық шеңберді анықтайды, бұл озбырлықты шектейді және биліктің қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырады.

5. Жаһандық сын-қатерлерге бейімделу. Тез өзгеріп жатқан әлем жағдайында Қазақстан конституциялық өзгерістердің арқасында ішкі және сыртқы сын-қатерлерге тезірек ден қойып, уақтылы реформалар жүргізіп, өз халқын қолдауды қамтамасыз ете алды.

Қазақстан Конституциясы мемлекет пен қоғамның демократияны, құқықтық тәртіп пен әділдікті нығайтуға деген ұмтылысын көрсететін ұзақ эволюция жолынан өтті. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын кеңейтуге бағытталған бұл өзгерістер мемлекеттік биліктің неғұрлым

теңдестірілген жүйесінің қалыптасуына әкелді. Конституция Қазақстанның болашағы құрылатын іргетас болып қала береді және оның эволюциясы қоғамның дамуында, мемлекеттік егемендік пен құқықтық тәртіпті нығайтуда шешуші рөл атқаруды жалғастыруда [5].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Афанасьева О. В., Колесников Е. В., Комкова Г. Н. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 407 с.
3. Бойко Н. С., Иглин А. В., Чуканов Иван А. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 429 с.
4. Кененова И. П., Троицкая А. А., Шустров Д. Г. Сравнительное конституционное право в доктрине и судебных решениях. М.: Юрайт, 2021. 720 с.
5. Конституционное право. Практикум / под ред. Г. Н. Комковой. М.: Юрайт, 2023. 244 с.

УДК 349.3 (476)

**ВЫПЛАТА ДОСРОЧНЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ПЕНСИЙ
В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ**

Тихова А.А.

УО «ГГУ им. Ф.Скорины», г. Гомель, Республика Беларусь

Аннотация: в статье анализируются вопросы, связанные с формированием источника средств, необходимого для осуществления выплат досрочных профессиональных пенсий в Республике Беларусь. Автором предпринята попытка исследования вопросов наследования пенсионных сбережений в случае смерти застрахованного лица. Внесены предложения по совершенствованию законодательства в такой вид государственного социального страхования как профессиональное пенсионное страхование.

Summary: the article analyzes the issues related to the formation of a source of funds necessary for the payment of early occupational pensions in the Republic of Belarus. The author has made an attempt to study the issues of inheritance of pension savings in the event of the death of an insured person. Proposals have been made to improve legislation on such a type of state social insurance as professional pension insurance.

С 1 января 2009 г. в Республике Беларусь введен новый механизм социального обеспечения - профессиональное пенсионное страхование (Далее - ППС), основой правового регулирования которого является Закон Республики Беларусь от 5 января 2008 г. № 322-З «О профессиональном пенсионном страховании» (далее – Закон № 322-З) [1]. Этот вид страхования был введен вместо системы досрочных пенсий, которые предоставлялись за выполнение работ в особых условиях труда и за выслугу лет, установленных согласно Закону Республики Беларусь от 17 апреля 1992 г. «О пенсионном обеспечении».

В рамках ППС, начиная с 1 января 2009 г. застрахованные лица формируют свои права на профессиональные пенсии. Существенное условие - осуществление выплат профессиональных пенсий из самостоятельного, строго целевого источника - пенсионных сбережений застрахованных лиц, которые включают в себя взносы на ППС, уплачиваемых работодателями, и доходы от размещения этих средств.

Размеры выплат в виде профессиональных пенсий определяются исходя из сумм пенсионных сбережений (уплаченные взносы за период с учетом суммы доходности): чем больше продолжительность стажа, тем больше сумма пенсионных сбережений и выше размер пенсии. Таким образом, размер пенсии взаимосвязан с продолжительностью профессионального стажа.

Профессиональный стаж является основанием возникновения права на досрочные пенсии: досрочную профессиональную пенсию, трудовую пенсию по возрасту за работу с особыми условиями труда, трудовую пенсию за выслугу лет. При этом продолжительность профессионального стажа влияет на возникновение права на досрочную профессиональную пенсию и ее размер [2].

Досрочным пенсионным периодом считается количество месяцев с месяца, следующего за месяцем обращения застрахованным лицом за назначением пенсии по месяц достижения им общеустановленного пенсионного возраста. Исчисление досрочных профессиональных пенсий осуществляется путем деления суммы пенсионных сбережений (по данным профессиональной части лицевого счета) на число месяцев досрочного периода застрахованного лица. От правильности исчисления профессионального стажа зависит право граждан на досрочное пенсионное обеспечение.

Порядок исчисления профессионального стажа установлен Положением о порядке исчисления профессионального стажа для определения права на досрочную профессиональную пенсию, утвержденным постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 9 октября 2008 г. № 1488 [3].

Минимальный размер досрочной профессиональной пенсии законодательством не установлен, только в случае, если досрочный пенсионный период менее 12 месяцев, то досрочная профессиональная пенсия назначается в размере не превышающем двукратной величины бюджета прожиточного минимума в среднем на душу населения, действующего на дату исчисления досрочной профессиональной пенсии. Также существуют условия, при которых выплаты досрочной профессиональной пенсии могут быть приостановлены или прекращены: занятость на рабочем месте, включенном в перечень рабочих мест с особыми условиями труда, получение другой государственной пенсии, получение ежемесячного денежного содержания, а также окончание досрочного пенсионного периода застрахованного лица и смерть застрахованного лица [1].

В соответствии со статьей 16 Закона № 322-З выплата досрочной профессиональной пенсии приостанавливается (прекращается) с месяца, следующего за месяцем, в котором возникли такие обстоятельства и, соответственно, возобновляется с месяца, следующего за месяцем, в котором

изменились обстоятельства, повлекшие приостановление ее выплаты. При этом не востребованные застрахованным лицом, в том числе в случае смерти, пенсионные сбережения включаются в доход от размещения средств ППС, что нельзя считать достаточно верным.

Рассмотрим действующее законодательство в сфере ППС других стран: в соответствии с частью 2 статьи 223 Кодекса Республики Казахстан от 20 апреля 2023 г. № 224-VII «Социальный кодекс Республики Казахстан» установлено, что в случае смерти лица, имеющего пенсионные накопления в едином накопительном пенсионном фонде и (или) добровольном накопительном пенсионном фонде за счет добровольных пенсионных взносов, они наследуются в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан [4].

В случае смерти лица, имеющего пенсионные накопления в едином накопительном пенсионном фонде за счет обязательных профессиональных пенсионных взносов, они наследуются в порядке, предусмотренном Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2023 г. № 521 «Об утверждении Правил осуществления пенсионных выплат, сформированных за счет обязательных пенсионных взносов, обязательных профессиональных пенсионных взносов, единовременных пенсионных выплат в целях улучшения жилищных условий и (или) оплаты лечения, сформированных за счет обязательных пенсионных взносов, из единого накопительного пенсионного фонда, возврата их в единый накопительный пенсионный фонд, методики осуществления расчета размера пенсионных выплат, методики определения коэффициента замещения среднемесячного дохода получателя пенсионными выплатами, методики определения порога минимальной достаточности пенсионных накоплений». В таком случае выплате подлежит вся сумма пенсионных накоплений вкладчика (получателя), сформированных за счет обязательных пенсионных взносов.

В законодательстве Российской Федерации в случае, если смерть застрахованного лица наступила до назначения ему накопительной пенсии или до корректировки ее размера с учетом дополнительных пенсионных накоплений, выплачиваются правопреемникам умершего застрахованного лица в порядке, установленном законодательством Российской Федерации [5]. Выплата накопительной части трудовой пенсии правопреемникам умершего застрахованного лица осуществляется при условии обращения за указанной выплатой в Пенсионный фонд Российской Федерации в течение шести месяцев со дня смерти застрахованного лица [6].

Территориальный орган Фонда по месту жительства умершего застрахованного лица, получив документ, содержащий сведения о смерти застрахованного лица, принимает меры по извещению правопреемников о возможности получения средств пенсионных накоплений, учтенных в специальной части индивидуального лицевого счета умершего застрахованного лица [7].

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы: основываясь на опыте других стран относительно возможности наследования правопреемниками пенсионных сбережений, в случае смерти застрахованного лица, необходимо предусмотреть аналогичную норму в законодательстве Республики Беларусь, а именно исключить из части 2 статьи 10 Закона Республики Беларусь от 5 января 2008 г. «О профессиональном пенсионном страховании» предложение «в таком же порядке распределяются пенсионные сбережения, не использованные в связи со смертью застрахованного лица», дополнив частью 3 следующего содержания: «В случае смерти застрахованного лица, имеющего неиспользованные пенсионные сбережения, оставшиеся на профессиональной части индивидуального лицевого счета, они наследуются в порядке, установленном законодательством Республики Беларусь, регулирующем наследование».

Необходимо отметить, что досрочная профессиональная пенсия выплачивается исходя из суммы пенсионных сбережений, имеющих на профессиональной части индивидуального лицевого счета, однако недостаточно урегулирован вопрос о наследования правопреемниками пенсионных сбережений в случае смерти застрахованного лица до приобретения права на досрочную профессиональную пенсию.

Список использованной литературы:

1. О профессиональном пенсионном страховании [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 5 янв. 2008 г., № 322-З : в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.07.2022 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2024.
2. Гуцко, П. А. Особенности профессионального стажа как субинститута права социального обеспечения в Республике Беларусь / П. А. Гуцко // Актуальные проблемы сравнительного правоведения: правовая система и современное государство : Материалы V Всероссийской научно-практической конференции с международным участием профессорско-преподавательского состава, аспирантов и студентов, Симферополь, 16 апреля 2020 года. – Симферополь: Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского, 2020. – С. 278-282.
3. Об утверждении Положения о порядке исчисления профессионального стажа для определения права на досрочную профессиональную пенсию [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 9 окт. 2008 г., № 1488 : в ред. постановления Совета Министров Респ. Беларусь от 01.06.2019 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2024.
4. Социальный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 г. № 224-VII // Информационная система «ПАРАГРАФ». – 2024. – № 75. – Ст. 263.
5. О накопительной пенсии: Федеральный закон Российской Федерации от 28 дек. 2013 г. № 424-ФЗ // Собрание законодательства РФ, 2013. – № 52 (часть I). – Ст. 6989.
6. Об инвестировании средств для финансирования накопительной пенсии в Российской Федерации: Федеральный закон от 24 июля 2002 г № 111-ФЗ (ред. от 01.07.2022 г.) // Собрание законодательства РФ, 2002. – № 30. – Ст. 3028.
7. Об утверждении Правил выплаты Пенсионным фондом Российской Федерации правопреемникам умершего застрахованного лица средств пенсионных накоплений, учтенных в специальной части индивидуального лицевого счета: постановление

ОӘЖ 304.2

ЖАҢАНДАНУ ҮДЕРІСІНДЕГІ МӘДЕНИЕТ МӘСЕЛЕСІ

Тоқтас Д.С., Бердикүл Б.Е., Досаева Н.Н., Ержан Е.К.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Еркинбекова А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности, характерные для процесса глобализации. Анализируется влияние глобализации на национальные культуры, а также основные подходы к объяснению культурных процессов, вызванных глобализацией. Особый акцент сделан на противоречивый характер самой глобализации, на различие подходов, взглядов, оценок, современных процессов, происходящих под доминирующим влиянием глобализации, и не только в экономической и социальной сфере, но и в сфере духовно-культурного развития.

Summary: The article examines the features characteristic of the globalization process. The impact of globalization on national cultures is analyzed, as well as the main approaches to explaining the cultural processes caused by globalization. Special emphasis is placed on the contradictory nature of globalization itself, on the difference in approaches, views, assessments, and modern processes taking place under the dominant influence of globalization, not only in the economic and social spheres, but also in the sphere of spiritual and cultural development.

Өткен ғасырдың 90-жылдарынан бастап жаһандану құбылысы қоғамның кең ауқымына белгілі болды, дегенмен оның алғашқы белгілері 50-60 жылдары пайда бола бастады. Дәл осы кезеңде зерттеушілер арасында, соның ішінде В. Мурдың еңбегінде «жаһандық» термині («жаһандық әлеуметтану» терминін енгізген) және М. Маклюэннің («жаһандық ауыл» терминін алғаш рет «әлемдік», «халықаралық», «интернационалдық» ұғымдарының айналасында құрылған қоғамдық өзгерістер туралы дискурста қолданған) еңбектерінде пайда болады.

1980 жылдардың ортасында «жаһандану» ұғымын әзірлеп, кең түрде дамыта бастаған Р.Робертсон, ал 1980 жылдардың аяғында жаһандану терминін көптеген зерттеушілер қолдана бастады. 1990 жылдары жаһанданудың жетекші теоретиктері И.Валлерштейн, Р. Робертсон, В.Тернердің және т.б.еңбектері жарияланған «Жаһандық мәдениет» мақалаларының бағдарламалық жинағы жарық көрді. Осы кезеңде іс жүзінде кез-келген экономикалық және әлеуметтік өзгерістер жаһандану тұрғысынан қарастырыла бастады.

Бүгінгі таңда жаһандану бүкіл әлемнің жаңа бірлігін құру процесіне айналды. Жаһандану - бұл қазіргі өркениеттік құбылысты білдіретін мемлекеттердің, мемлекеттік бірлестіктердің, ұлттық және этникалық бірліктің экономикалық, идеологиялық және мәдени интеграциясының әмбебап және көпжақты үдерісі. Қазіргі заманның басым өркениеттік үдерісі бола отырып, жаһандану басқа әлемдік үдерістердің көптеген қасиеттерін сіңіреді, бұл адамзат тарихында түбегейлі жаңа құбылыс болып табылады, ол бұрынғы интеграциялық жалпы әлемдік тенденциялардан айтарлықтай ерекшеленеді.

Жаһанданудың түбегейлі жаңалығы оның әсер ету ауқымында ғана емес, айқын саналы бағыттылығында. Мұндай үдерістердің бастамашылары, өз субъектісі болады, сондықтан басқарылады. Жаһандану үдерістері адам өмірінің барлық салаларына – экономикаға, саясатқа, мәдениетке, тілге, білімге, рухани-адамгершілік дамуға, этносаралық және конфессияаралық қарым-қатынасқа әсер етеді. Осы салалардың барлығы ақпараттарды игеру мен алмасудың жылдам қарқынына қатыса отырып, сапалы жаңа ерекшеліктерге ие болады.

«Жаһандану байлық пен билікті жеке адамдар мен топтардың қолына шоғырландыру құралына айналды. Фактілер келтірейік. Жер бетіндегі ең бай үш адамның байлығы әлемнің 47 кедей елінен асып түседі. 475 бай адам бүкіл адамзаттың байлығынан асатын байлықты басқарады. Жер шарының бай бестен бір бөлігі арасындағы байланыс 1:75-ке жетті» [1].

Жаһандану мәселелеріне арналған зерттеулерді талдау жаһандануды сипаттайтын негізгі факторлардың жиынтығын анықтауға мүмкіндік береді:

1. Көлік пен бұқаралық ақпарат құралдарынан бастап электронды байланыс пен компьютерлік желілерге дейінгі әр түрлі байланыс құралдарының ілгерілеуі нәтижесінде трансаймақтық байланыстар мен қозғалыстарды бұрын-соңды болмаған қарқында жеделдету және көбейту. Ақпараттық және мәдени алмасу саласындағы көптеген дәстүрлі шекаралардың жойылуы, бірыңғай бұқаралық мәдениет пен этиканың таралуы.

2. Трансұлттық корпорациялардың қызметінде, халықаралық сауда мен капитал қозғалысының өсуінде, халықаралық қаржы айналымы көлемінің ұлғаюында, әлемдік бағаларға, бірыңғай технологияларға, жұмыс күшінің көші-қонына бағдарлануда көрінетін экономиканы интернационалдандыру.

3. Демократия, капиталистік кәсіпкерлік және нарықтық механизмдер сияқты белгілі бір идеологиялық принциптерді тарату.

4. Әлемдік саясаттың жаңа субъектілерінің көрінісі - халықаралық қоғамдық пікір мен үкіметтік емес ұйымдардан бастап трансұлттық қозғалыстар мен ұлттықтан жоғары құрылымдарға дейін, мемлекетаралық институттар жүйесін және халықаралық құқықты дамыту.

5. Жаппай қырып-жою қаруының, ядролық және химиялық нысандардың, терроризмнің, экологиялық деградацияның және ресурстардың сарқылуының болуымен байланысты қауіпсіздікке төнетін ықтимал қауіптердің трансұлттық және фундаментальды сипаты.

Жаһанданудың белең алуы іс жүзінде тек экономикалық салада ғана емес, сонымен қатар басқа да әлеуметтік салаларда үлкен салдары бар. Экономист Д.Сорос осыған байланысты: «әлемдік капитализмнің қазіргі жүйесін империямен салыстыруға болады, өйткені ол шын мәнінде нағыз империя сияқты, орталығы мен перифериясы бар, ал орталық перифериядан пайда көреді. Одан да маңыздысы, әлемдік капитализм жүйесі империалистік тенденцияларды көрсетеді, ол өз орбитасына әлі тартылмаған нарық немесе ресурстар тұрғанда тыныш тұра алмайды» [2].

Дәл осындай қорытындыға жаһандану үдерістерінің ең танымал ресейлік зерттеушілерінің бірі В.Иноземцев келеді. Ол жаһандану бір бағытты үдеріс болып қала беретінін атап өтті: "Әлемнің иллюзиялық бірлігі дамыған елдердің жағдайымен анықталады, ал үшінші әлемнің белсенділігі тек белгілі американдық әлеуметтанушы Сейла Бенхабиб "кері жаһандану" деп атаған құбылыстан көрінеді. Мәдениеттерге қызығушылық және «периферия» елдерінің әлеуметтік дәстүрлері бүгінде, бұрынғыдай, әртүрлі елдерде антропологиялық сипатқа ие" [3].

Жаһанданудың мәдени үдерістерге әсер ету тетіктері: біріншіден, бұл орасан зор экономикалық, саяси және әскери арсеналы бар жаһандану көшбасшылары елдерінің күшті салдарлық әсері. Дамушы және артта қалған елдер осы шабуылға ұшырап, қарсылық қабілетін жоғалтады, шын мәнінде, экономикалық интеграция, мәдени саладағы өзгерістерге әкеледі.

Екіншіден, дамушы елдердің мәдениеттеріне осы елдерде бар трансұлттық компаниялар арқылы үлкен инвестициялар құю. Әдетте, Батыстың дамыған елдері ұлттық мәдениеттердің өзін-өзі жою процестерін белсенді түрде қоздырады, қабылдаушы елдерге жат заманауи абстрактілі-деструктивті мәдениеттің формаларына демеушілік жасайды.

Үшіншіден, бірқатар елдер және, ең алдымен, Америка өзінің бай әлеуетін пайдалана отырып, "мәдениет" үлгілерінің ең қарабайыр формаларына барлық елдерді қандай да бір жолмен тәуелді етеді.

Төртіншіден, дамушы елдердің ұлттық элиталары тіпті өз мүдделерін ұлттық мүдделерден жоғары қояды, мұның бәрі ұлттық мәдениеттің бейнесізденуіне және рухани байлықтың жоғалуына әкелуі мүмкін.

Осылайша, жаһандану дәуірі этникалық және ұлттық мәдениеттер саласындағы қарама-қарсы тенденциялардың дамуын анықтады, олардың тең диалог процесінде әр мәдениетті басқалармен байыту құралы болудың орнына, іс жүзінде барлық мәдениеттердің бет-бейнесін жоғалтуына әкеледі.

Жаһандану үдерістерінің қазіргі кезеңінде мәдени жаһанданудың өлшемі ағылшын тілін жаһандық халықаралық қарым-қатынас тіліне айналдыру болып табылады

Мәдени жаһанданудың маңызды өлшемі - бұқаралық мәдениеттің кең таралуы. Осы саладағы заманауи зерттеулер көрсеткендей, жаһандық бұқаралық мәдениеттің таралу ауқымы, ол бүкіл әлемдік халықтың арасына кең енуде. Бұл тұрғыда жаһандану әр түрлі этникалық және ұлттық мәдениеттердің одан әрі өмір сүруіне қауіп төндіретіні сөзсіз.

Уақыт көрсеткендей, жаһандануға белсенді қатысқан елдер өздерінің ұлттық рухани мәдениетінен бас тартпайды, қайта әлемде болып жатқан өлшемдерді ескере отырып, мәдениетін сақтайды және дамытады. Бұған экономиканы, технологиялық саланы табысты жаңғыртуды жүзеге асырған және жаһандық мәдени процеске интеграцияланғаннан кейін де өзінің ұлттық мәдениеттерінің ерекшелігін сақтаған Оңтүстік-Шығыс Азия, Жапония, Қытай, Үндістан және т.б. елдер мысал бола алады. Сонымен қатар, бұл елдердің мәдениеттері өз кезегінде батыс әлемінің мәдениетіне де әсер етеді.

Қытайлық ғалым Яньсянь Ян Жаһандану процестерін зерттей келе, мәдени жаһанданудың басқарылатындығын және бірнеше негізгі ерекшеліктерге ие болады деп санайды:

1) жаһандану партиялық мемлекеттің алдына қойған мақсаттарының маңызды құрамдас бөлігі ретінде, жаңғыртудың бөлігі ретінде қайта түсіндіріледі;

2) мәдени элитаның көп бөлігі – батыс мәдениетінің ықпалы мен оның оқшаулануының негізгі жетекшісі;

3) Қытай партиялық мемлекеті - жаһанданудың белсенді көшбасшысы;

4) халық бұқарасы импортталған шетел мәдениетінің элементтерін жергілікті жағдайларға бейімдеуге ұмтылады [4].

Кез-келген ел, әрбір мәдениет жаһандануға енеді және А.Тойнбидің сөзімен айтқанда, жаһандық американданудың "шақыруына" әртүрлі "жауаптар" береді.

Ал ұлттық мәдениеттердің әлемдік мәдениет кеңістігіне енуінің ең күрделі мәселесін шешу үшін, көптеген зерттеушілердің пікірінше, ұнауға деген ұмтылыс емес, өзіндік орнын сақтап қалу. Егер өзіндік болмысыңызды сақтап қалуға және әлемге танымал болуға мән бермесеніз, онда өз ұлттық құндылықтарыңыздың көкжиегінде ғана маңызды болып, мәдени оқшаулану жағдайында болу қаупі бар.

Сондықтан ең тиімді жолы - бұл мәдениетті қабылдамауы немесе түсінбеуі мүмкін деп қауіптенбей, мәдениетаралық қарым-қатынас диалогына негізделген өзара әрекеттесу жолы. Ұлттық мәдениеттердің болуы бүкіл адамзат үшін ортақ құндылықтарды тануға қайшы келмейді. Жаһандану дәуіріндегі ұлттық мәдениеттердің тағдыры туралы ойлана отырып, әр түрлі халықтардың жоғары мәдениет саласындағы барлық жетістіктері ғасырлар бойғы ұлттық-рухани дәстүрлерге негізделгенін есте ұстаған жөн. Сондықтан ұлтты мәдениет сияқты негізінен айыру мүмкін емес. Ұлт тірі тұрғанда, мәдениет те тірі.

Жаһандану, әрине, біртұтас өзара байланысты әлемді қалыптастыру арқылы дүниежүзілік тарихтың жаңа дәуірін ашады. Сондықтан осы бірлік шеңберінде барлық ұлттық мәдениеттердің айырмашылығы мен бірегей тәжірибесі ескерілуі тиіс. Бұл жағдайда Батыс әлемінің мәдениеттері мен дамушы елдердің мәдениеттері арасындағы диалог құру маңызды болып қала береді. Бұл әсіресе посткеңестік кеңістіктегі Қазақстан сияқты жас тәуелсіз мемлекеттер үшін, олардың ұлттық қауіпсіздігін нығайту үшін қажет.

Сондықтан бізге жаһандануды жағдайды дұрыс бағалауға және оларды шешудің жолдарын табуға мүмкіндік беретін пәнаралық зерттеулердің нысаны ретінде дамыту өте қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Международная жизнь. – М., 2001. – № 1.
2. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма: Открытое общество в опасности. – М., 1999.

3. Иноземцев В.А. Глобализация и неравенство: что – причина, что – следствие? // Россия в глобальной политике. – М., 2003. – Т. 1.

4. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. – М., 2004.

ОӘЖ- 342.7

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАСЫ

Тұрсынбаев З.С., Сарсен Ж.А., Келдібай Б.Ө., Бақберді Ж.Б.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Талман А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются понятие, содержание и сущность Республики Казахстан в области образования и науки.

Summary: This article discusses the concept, content and essence of the Republic of Kazakhstan in the field of education and science.

Қазақстанда білім беру жүйесінің жұмыс істеуі үшін қажетті заңнамалық база жасалған. 2007 жылы 27 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы заманауи идеялар мен қағидаттарға негізделген және әлемдік білім беру прогресінің тенденцияларын ескереді.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында «әлемдік экономикалық қатынастар жүйесіне белсенді түрде интеграцияланған табысты заманауи мемлекеттердің барлығы дерлік «ақылды экономикаға» сүйенді» деп атап көрсетті [1].

1991 жылы алған егемендік Қазақстан Республикасының алдына ең маңызды міндет – әлемдік қауымдастыққа қосылу, демек, отандық білім беру жүйесінің алдына – халықаралық білім кеңістігімен үйлестіру міндетін қойды. Осыған орай білім беру саласындағы мемлекеттік саясат міндет аясында заңнамалық базаны, басқару жүйесін және білім беруді қаржыландыруды реформалау бағытында жүргізілді.

Қазіргі таңда Қазақстанды дүниежүзілік қоғамдастық нарықтық экономикасы бар мемлекет ретінде таныды. Тәуелсіздікке қол жеткізген қысқа тарихи кезеңде Қазақстан жаңа прогрессивті технологияларды пайдалана отырып, әлемдік өркениетке кірігіп, экономикада серпіліс жасады. Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының келешегі айқындалды.

Осы тұрғыда қоғам үшін жаңа өмір сапасының негіздерін құрайтын және экономикалық дамудың ең маңызды факторлары, негізі бола отырып, әлеуметтік даму деңгейінің критерийлері ретінде қазіргі білім беру жүйесі мен адами капиталдың рөлі мен маңызы артып келеді. Жаңа ғасыр басындағы елдің экономикалық жағдайының жақсаруы жалпы білім беру жүйесіне оң әсерін тигізді. Жаңа мектептердің құрылысы қайта жанданды. Білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға қаражат бөліне бастады. Алайда бұл білім беру жүйесінің жағдайын түбегейлі өзгерту үшін жеткіліксіз [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік береді.

Қазақстандықтардың білімге тең қолжетімділігі көп жағдайда ұлттық білім берудің құқықтық негіздері мен моделіне байланысты. Бәсекеге қабілетті білім беру жүйесін құру – алдымызға қойылған жаһандық міндет, өйткені біз қуатты, гүлденген Қазақстанды құрып жатырмыз. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» Заңы да осыған бағытталған.

Ол қандай жаңалықтарды қамтиды, ел өміріне прогрессивті дамуға қандай уәде береді? Біріншіден, оның құрылымы мүлдем жаңа білім беру ортасын құрудың тұжырымдамалық идеясымен алдын ала анықталған. Жеке тарауда білім беру қызметінің субъектілері, олардың құзыреттері, студенттердің құқықтары, міндеттері мен жауапкершілігі, ата-аналар және олардың басқа да заңды өкілдері. Маңызды жаңалық – педагогикалық қызметкердің мәртебесін анықтау. Бұрынғы заңда мұндай ұғым болмағандығы белгілі. Ол білім беруді басқарудың мазмұнын өте терең ашады, мұнда мемлекеттік билік субъектілерінің құзыреттері сипатталады. Алғаш рет Қазақстан Республикасы Заң білім беру саласындағы барлық субъектілердің, ең алдымен студенттердің өздерінің мүдделерін қанағаттандыруға бағытталғанын ерекше атап өткен жөн. Ал республикада олардың төрт миллион 473 мыңы бар. Сондай-ақ, білім беру жүйесінде 432 мыңға жуық жұмысшы еңбек етеді. Сондықтан Қазақстан Республикасының Заңында білім беру қызметімен айналысатын әрбір адамның мүддесі ескерілген.

Заңда жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға баса мән берілгенін айта кеткен жөн. Тұлға әлеуеті – ХХІ ғасырдағы қоғамның әл-ауқаты мен үйлесімді дамуын анықтайтын негізгі фактор. Бұл белгілі идеяны әлемнің ең дамыған елдерінің тәжірибесі нанымды түрде растайды. Қоғамның тұлғалық әлеуеті – адамдардың білімі, дағдысы, шығармашылық, коммуникативті және басқа да қабілеттері арқылы қалыптасатын жүйе.

Техникалық және кәсіптік білім берудің қолданыстағы құрылымы мен мазмұны күрделі өзгерістерге ұшырауда. Білікті техникалық және қызмет көрсетуші персоналды дайындау болады кәсіптік лицейлерде, мектептерде, колледждерде және жоғары техникалық оқу орындарында 10-сыныптар негізінде де, жалпы орта білім беру базасында да жүзеге асырылады. Олардың негізгі міндеті – өзінің білім деңгейін үздіксіз арттыра алатын әмбебап және икемді дағдылары бар мамандарды дайындау. Қазақстан Республикасының Заңы техникалық және сервистік еңбектің жаппай кәсіптеріне ғана емес, сонымен қатар сирек кездесетін кәсіптерге де оқыту үшін неғұрлым қолайлы құқықтық негіз жасайды. Жоғарыда айтылғандай, білім берудің жаңа деңгейі – орта білімнен кейінгі білім беру жүйесі енгізілді. Мұндағы білім беру бағдарламалары гуманитарлық мамандықтар бойынша қызмет көрсету және басқару жұмыстары бойынша кіші мамандарды даярлауға бағытталған. Бұл бағдарламалардың ұзақтығы әдетте бір жылдан екі жылға дейін. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде (бакалавр – магистр – PhD) кадрларды даярлаудың үш сатылы моделі заңмен белгіленген. жинақталған

кредиттік оқыту жүйесіне негізделген. Бұл Болон декларациясының ережелеріне және халықаралық стандарттарға сәйкес келеді.

1995 жылғы 28 сәуірдегі «Ұлы Отан соғысының қатысушыларына, мүгедектеріне және оларға теңестірілген адамдарға жеңілдіктер мен әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы соғысқа қатысушыларға жеңілдіктер бойынша тең адамдарды жоғары оқу орындарына конкурстан тыс қабылдауды көздейді. және орта кәсіптік оқу орындары, және соғыс ардагерлеріне жеңілдіктер бойынша теңестірілген тұлғалар үшін республиканың жоғары оқу орындары мен колледждеріне оқуға қабылдау квотасын қарастыратын толықтыру енгізілді. «Мемлекеттік құпиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңына тесттердің мазмұны туралы мәліметтерді және ұлттық бірыңғай тестілеу сұрақтарының дұрыс жауаптарының кодтарын мемлекеттік құпияларға жатқызу бөлігінде толықтырулар енгізілді. Бұл білім саласындағы қызметтік құпияны құрайтын мәліметтерді жария еткені үшін жауапты тұлғаларды жауапкершілікке тартуға мүмкіндік береді. Тұтастай алғанда, заңды жүзеге асыру жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің заманауи талаптарына жауап беретін білім беру жүйесін құруға мүмкіндік береді, соның арқасында Қазақстан әлемдік қауымдастықта өзінің лайықты орнын алады [3].

Өз кезегінде, қоғамдық қатынастар жүйесіндегі өзгерістер білім беруге әсер етіп, оның мобильді болуын және жаңа тарихи кезеңнің сын-қатерлеріне адекватты жауап беруін талап етеді және тұтастай алғанда экономиканың дамуының қажеттіліктерін қанағаттандыруға тиіс.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жан-жақты талқылаудан кейін қабылданды, онда ғылым мен ғылыми кадрларды даярлаудың бірқатар мәселелері де қарастырылған құрылымы, мазмұны, басқаруы және қаржыландыруы бойынша дамыған елдер деңгейіне жеткізу.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы мен Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасынан кейін «Ғылым туралы» Заң қабылданып, білім беру саласында кең мүмкіндіктер ашылды. отандық ғылымды дамыту және оның нәтижелерін жүзеге асыру үшін.

Қазақстан ғылымының дамуының негізгі бағыттары айқындалды. Бұл технологияларды дамытуға бағытталған инвестицияларды қолдау; жеке секторды ғылымды қолдауға ынталандыру; ғылыми салаға қажетті қызметтерді қолдау; білім берудегі ғылым мен технологияны қолдау; іргелі зерттеулердің сапасын арттыру.

Ұлттық ғылыми кеңестер құрылды – олар енді ғылыми жобаларды жүзеге асыру бойынша түпкілікті шешім қабылдайтын болады. Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы құрылуда. Ал біздің және шетелдік жетекші ғалымдар шешім қабылдау мен шешім қабылдаудың барлық деңгейінде ұсынылған. Өте маңызды аспект – ғылымды қаржыландыру. Ол өсіп

келеді және өсе береді. Сондай-ақ Заңда қаржыландырудың үш түрі – базалық, гранттық және бағдарламалық-мақсаттылық көзделген [4].

Бұл білім берудің жаңа сапасына бетбұрыс, ғылым мен инновацияны дамытудағы серпіліс. «Зерттеу университеттері» санатын енгізу өте маңызды сәт болып табылады. Олар Үкімет бекіткен және жоғары деңгейдегі ғылыми зерттеулер мен олардың нәтижелерін тәжірибеге енгізуді қолдайтын арнайы мақсатты бағдарламаларға сәйкес әзірленетін болады. Мұндай университеттер үшін міндетті талаптардың бірі ғылымды елде дамыту ғана емес, сонымен қатар ғылыми ұйымдармен – ғылыми-зерттеу институттарымен және орталықтармен тиімді өзара әрекеттесу және ғылыми зерттеулерді коммерцияландыру болмақ.

Өзара әрекеттестіктің тағы бір өсу нүктесі ұлттық ашық зертханалар мен инженерлік зертханалар болып табылады. Енді оларға жаңа деңгейде қолдау көрсетіледі – базалық қаржыландыру алады.

Ал мұндай зертханалар негізінде жұмыс істейтін жоғары оқу орындары басшыларының міндеті – өз жұмысын жаңа мазмұнмен толықтырып, оны магистранттар мен докторанттарды дайындауда, ғылыми зерттеулер жүргізуде тиімді пайдалану.

Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» Заңына сәйкес ғылыми кадрлардың жаңа жүйесі енгізілуде. PhD деңгейінде бастапқы дайындық жоғары оқу орындарында жүзеге асырылатын болады, бірақ бұл ғылыми ұйымдардың – ғылыми-зерттеу институттары мен орталықтардың қатысуын жоққа шығармайды. Олар докторанттарға ғылыми жетекшілік ету үшін ең үздік ғалымдарды таңдай алады және қажет етеді және диссертациялық зерттеулер жүргізуге негіз береді.

Оның үстіне алдағы уақытта университетті PhD докторларын дайындауға лицензия беру үшін ғылыми-зерттеу институттарымен міндетті түрде келісім-шарт жасасуды талап ететін боламыз.

Білім және ғылым жүйесіндегі реформалар Қазақстанды әлемде алдыңғы қатарға шығаруға, қазақ елінің болашағын және әрбір азаматтың лайықты өмір сүруін қамтамасыз етуге арналған [5].

Қазақстан жаңа көзқарастарсыз, ойлауды қайта құрылымдамай, жаңа тұлға мен сала мамандарын тәрбиелемей, бәсекелес, әсіресе нарықтық экономикасы бар елдерден озып кете алмайды. Ең алдымен жастарды ең беделді университеттердің дипломын алуға емес, Қазақстанның нақты мәселелерін шешуге бағыттау керек. Өмірлік маңызы бар университеттерді ештеңе алмастыра алмайды. Қайта құрудың негізі Қазақстан Республикасының білім туралы заңы болуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 28 ақпан 2007 жыл.
2. «Ғылым туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Астана, Ақорда, 18 ақпан 2011 жыл. № 407-IV ЗРК.

3. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы.

4. Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту саясаты «Ақпараттық қоғам-2030» Алматы, 2010 ж.

УДК- 34.342

РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ В ЗАКОННОЙ СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНА: ГАРАНТИИ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН

Умирзаков А.Д., Жәнібекова А.М., Муратваев М.Ш., Шухратов У.
Научный руководитель: к.ю.н., старший преподаватель Имашев Б.Е.
Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Түйін: Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін қамтамасыз етуде басты рөл атқарады. Ол азаматтық қоғамның дамуы, заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтаудың негізі ретінде қызмет етеді. Конституцияны құрметтеу, оның нормаларын сақтау – әрбір азаматтың міндеті, себебі бұл қоғамда әділеттілік және құқықтық мемлекет қағидаттарын қалыптастыруға ықпал етеді. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету – мемлекет алдындағы басты міндет.

Summary: The Constitution of the Republic of Kazakhstan plays a key role in ensuring guarantees of the rights and freedoms of citizens. It serves as the basis for the development of civil society, the maintenance of law and order. Respect for the Constitution, compliance with its norms is the duty of every citizen, because it contributes to the formation of the principles of justice and the rule of law in society. Ensuring the protection of the rights and freedoms of citizens is the main task of the state.

Конституция Республики Казахстан принята 30 августа 1995 года и является основополагающим документом правовой системы страны. Конституция является прочной основой для защиты и обеспечения прав и свобод граждан, определяя политическую, экономическую и социальную структуру Казахстана. В данной статье речь пойдет о роли Конституции и ее гарантиях прав и свобод граждан [1].

Конституция Республики Казахстан как главный закон правовой системы государства, является фактором укрепления законности, прав человека, гражданского общества и демократии. Основные права и свободы, изложенные в Конституции, направлены на защиту жизни, личности, достоинства каждого гражданина.

Законодательство Республики Казахстан обеспечивает четкие гарантии прав путем принятия множества нормативных правовых актов для реализации положений Конституции. Например, гражданский, трудовой, семейный, административный, и уголовный кодексы определяют порядок защиты, сохранения и ограничения прав. Конституция Республики Казахстан играет ключевую роль в обеспечении гарантий прав и свобод граждан. Она служит основой развития гражданского общества, поддержания законности и правопорядка. Уважение к Конституции, соблюдение ее норм – обязанность

каждого гражданина, поскольку она способствует формированию в обществе принципов справедливости и правового государства. Обеспечение защиты прав и свобод граждан – главная задача государства. Конституция является основным правовым актом государства, закрепляющим политическую, социальную, экономическую, правовую структуру общества и регулирующим отношения между государством и гражданами. Основы Конституции играют важную роль в развитии государства, формировании его правовой системы и защите прав граждан. Конституция составляет юридическую основу государства. Он определяет такие важные вопросы, как структура государства, разделение властей, права и обязанности граждан, судебная система, роли политических партий. Важность Конституции [2]:

- Юридическая стабильность Конституция закрепляет правовые нормы в обществе, ограничивает власть государства и обеспечивает механизмы юридических закупок.

- Права граждан Конституция защищает права и свободы каждого гражданина. Способствует развитию гражданского общества, установлению верховенства права.

- Политическая система Конституция определяет основные принципы политической системы государства, регулирует деятельность органов власти.

Конституция обычно состоит из нескольких разделов:

- Деятельностный отдел здесь представлена информация о статусе государства, правах и свободах граждан, структуре государственных органов.

- Структура власти указываются отношения между исполнительной, законодательной и судебной властями, их компетенции и обязанности.

- Северные нормы указываются поправки и изменения Конституции, механизмы контроля за ее исполнением.

Конституция играет уникальную важную роль в государственном контексте [3]:

- Основание правового государства Конституция направлена на защиту прав граждан, определяя основные принципы правового государства.

- Обеспечение политической стабильности поддержание внутригосударственной стабильности с пропагандой демократических принципов, политического плюрализма, гражданского общества.

- Соответствие международным стандартам Конституция способствует популяризации страны в международных кругах с учетом норм и стандартов мирового права. В связи с изменениями в современном обществе также необходимо развитие Конституции. Обновление Конституции, реагирование на новые социальные вопросы, обновление в целях защиты прав граждан имеют большое значение в демократическом развитии государства. Конституция Республики Казахстан, например, была принята в 1995 году, но как тогда, так и сегодня претерпевает изменения, связанные с изменениями в жизни государства.

Основы Конституции играют свою роль в качестве гаранта государственного устройства, правовой системы общества и прав и свобод

граждан. Он является важным инструментом в развитии государства, стабильности и поддержке демократии. Уважение к конституции, ее соблюдение и развитие – обязанность каждого гражданина. Конституция является основным правовым актом государства, закрепляющим политическую, социальную, экономическую, правовую структуру общества и регулирующим отношения между государством и гражданами. Основы Конституции играют важную роль в развитии государства, формировании его правовой системы и защите прав граждан. Конституция составляет юридическую основу государства. Он определяет такие важные вопросы, как структура государства, разделение властей, права и обязанности граждан, судебная система, роли политических партий. Важность Конституции [4]:

- Юридическая стабильность конституция закрепляет правовые нормы в обществе, ограничивает власть государства и обеспечивает механизмы юридических закупок.

- Права граждан Конституция защищает права и свободы каждого гражданина. Способствует развитию гражданского общества, установлению верховенства права.

- Политическая система Конституция определяет основные принципы политической системы государства, регулирует деятельность органов власти.

Конституция обычно состоит из нескольких разделов:

- Деятельностный отдел здесь представлена информация о статусе государства, правах и свободах граждан, структуре государственных органов.

- Структура власти указываются отношения между исполнительной, законодательной и судебной властями, их компетенции и обязанности.

- Северные нормы указываются поправки и изменения Конституции, механизмы контроля за ее исполнением.

Конституция играет уникальную важную роль в государственном контексте:

- Основание правового государства Конституция направлена на защиту прав граждан, определяя основные принципы правового государства.

- Обеспечение политической стабильности поддержание внутригосударственной стабильности с пропагандой демократических принципов, политического плюрализма, гражданского общества.

- Соответствие международным стандартам Конституция способствует популяризации страны в международных кругах с учетом норм и стандартов мирового права. В связи с изменениями в современном обществе также необходимо развитие Конституции. Обновление Конституции, реагирование на новые социальные вопросы, обновление в целях защиты прав граждан имеют большое значение в демократическом развитии государства. Конституция Республики Казахстан, например, была принята в 1995 году, но как тогда, так и сегодня претерпевает изменения, связанные с изменениями в жизни государства.

Основы Конституции играют свою роль в качестве гаранта государственного устройства, правовой системы общества и прав и свобод

граждан. Он является важным инструментом в развитии государства, стабильности и поддержке демократии. Уважение к конституции, ее соблюдение и развитие – обязанность каждого гражданина [5].

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
2. Афанасьева О. В., Колесников Е. В., Комкова Г. Н. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 407 с.
3. Бойко Н. С., Иглин А. В., Чуканов Иван А. Конституционное право зарубежных стран. М.: Юрайт, 2023. 429 с.
4. Кененова И. П., Троицкая А. А., Шустров Д. Г. Сравнительное конституционное право в доктрине и судебных решениях. М.: Юрайт, 2021. 720 с.
5. Конституционное право. Практикум / под ред. Г. Н. Комковой. М.: Юрайт, 2023. 244 с.

УДК 5874.58.51

«РУХЫ БИІК ХАЛЫҚТЫҢ ІРГЕСІ БЕРІК»

Мирас колледжінің Қ-221 тобының студенті Хисматуллина С.

Ғылыми жетекшісі: Құқықтану мамандығы бойынша арнайы пән оқытушысы
Таубаева А.М.

«Мирас» колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье одной из важнейших задач, стоящих перед Казахстаном, является повышение искусства, культуры и духа народа. Новое художественное искусство независимой эпохи начинает путь обогащения фундамента национального сознания, наполненного национальным духом во всех жанрах.

Summary: In this article, one of the most important tasks facing Kazakhstan is to raise the art, culture, and spirit of the people. The new artistic art of the independent era begins the way to enrich the foundation of the national consciousness, which is divided into national spirit in all genres.

Қазақ елінің қадір-қасиетін, табиғи болмысы мен өткен өмір жолына терең үңіліп зерттеген ғалымдарымыз жетерлік. Сүйегі асыл, тілі шешен, төзімі темірдей, жаны сірі халық кіндігі қатқаннан әуезді ән мен күйді құлағымен тындап, көмейінен қызыл сөздің құдығын қазып, құшағын кеңге жайып өскен елдің, даналығы мен көрегендігі, киелілігі мен тектілігі, ынтымағы мен бірлігін айғақтайтын, жұлдызы жарқыраған текті бабалар куәсі болған айтулы тарихи оқиғалар өте көп. Бір тайпалы елдің ғана емес, күллі Қазақтың тағдырын тілге тиек етіп, көреген елдің ұлылығын ұрпақтар санасына құйып, сөздің киесіне тоқтап, иесін танып сезіну ежелден қанымызда бар ұлттық ерекшелігіміз еді. Түп тамыры тереңде жатқан бәйтеректей елге данышпандық пен қайсарлықтың арқасында еншісіне кең Қазақтың ұлы даласы тиді. Қазақ жалауды сұраса, аруағын атқа отырғызады. Қазақ жаһанды сұраса, үрім бұтағын таққа отырғызады дейді.

Ата-бабасының әруағын піріндей сыйлап өскен ел, өзінің көгенінен өрген ұрпағын да хандай құрметтеуді мәртебе санап ұлықтайды. Сүйегі асыл халықтың бауырмалдығы ежелден бері жалғасып келеді. Бұл Қазаққа ғана тән қасиет. Бабаларымыздан қасиетті құран жазу қалған. Әр дәуірде өмір сүрген көреген, дуалы ауызды киелі бабаларымыздың соңында қалған өнегелері мен өсиеттері жетерлік. Өткен заманның әр сөзінің мағынасына үңіле білсек, ана тіліміздің де қадірі арта түсер еді. Сөз қадірі ұғынса асқақтайды. Сақтардың заманынан қолданыста жүрген «киелі» сөзінің мағынасына үңілсек, «көзге көрінбейтін қоршау, қорғаны», «дуалы ауыз» арқасын өлшеп, алдын көреді, айтқаны келеді». Бүгінгі тіл ғылымы толық игеріп үлгермеген туған тілдің құпиясы шексіз.

Бүгінгі қоғамның қолы жетпей белгісіз болған, туған дала кеменгерлерінен ғасырлар бойы жалғасып, әр кезең де толықтырылып отырған. Қазақ даласы қойнауы сырға толы киелі жер. Құс ілім заманынан осы далада бұзылмайтын табиғи тепетеңділік заңы сақталып, әр адамы тіршіліктің тілін ұғып, құттың киесін қастерлеп, тектілікті өміріне тұтқа санаған ұрпақ табаны тиіп, тері тамған ата жерін аялаған. Атадан балаға жалғасқан ұлылық пен көрегендік, шешендік пен шеберліктің қыр-сырын жетік меңгерген дала перзенттері өткен күнін жырлап, тұрған тұрағын сәндеп, айшықтай білген, ілім оздырып, бақытты өмір сүрген. Ұшқан құстың, өскен шөптің, соққан желдің, аққан судың, төрт аяғын тең басқан төрт түліктің, көктегі Ай мен Күн, жүзіктей жымыңдаған жұлдыздардың тілін түсініп, өміріне азық жинап, есейген зейінді ұрпақтың басынан өткен әр дәуірдің өзіндік тарихы болған. Тектілік деген ұлы құдірет. Бұл қазаққа ғана тән қасиет. Ұшқан құстан жүйрік тілі бар ел ханға да, қараға да әділ қарап турасын айтқан. Қазақтың тілі-таудың бұлағындай мөлдір қазына.

Әр сөздің астарында, әр кезеңнің тұнған сыры жатады. Елдің жоғын жоқтан, мұңына қорған болған тектілеріне лайықты атақ беріп, қадірлеуді үрдіске айналдырған. Демек «Рухы жоғары халықтың тарихы мәңгілік» біз оны әрқашанда дәріптеп ұрпақтан-ұрпаққа жеткіземіз. Ақиқатты ашық айтып үйренген ел, шындықты бұрмалаған, астамшылыққа барған. Туған даланың киесіне бас иіп өскен, ақ сөйлеп, адалдықты ардақтап қыл қобыздың шанағын мұңлы күйімен тербеткен Қорқыт баба шарқ ұрып:- Ақиқат отқа жанбайды, тілге күйеді. Ажал бәрін алғысы келеді, Алланың көлеңкесінен аса алмайды,- деп шындықтың бетін уақыт бүркегенмен, тілдің отына күйсе де жасыра алмайтынына көз жеткізеді. Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алып, дербес мемлекетке қол жеткізуіне орай жеткіншектерді атамұра дәстүрінде тәрбиелеуге халықтың ынта-ықыласы арта түсті. Бұл ұрпақтар жалғасының, дәстүр сабақтастығының нығая түсінуіне септігін тигізеді. Сонау ерте дүние заманында адам айнала қоршаған ортасын, қызықтырған табиғат құбылыстарын топыраққа, балшыққа тасқа түсіріп бейнеледі, сол арқылы табиғат сұлулығын ұқты, жан-жануарлардың әрекетін мінезін зерттеді. Бейнелеу өнері айналадағы ортаны тануына, сана сезімінің жетілуіне,

көркемдік білім эстетикалық тәрбие алуына ұрпақтан-ұрпаққа асыл мұралар қалдыруға үлкен үлес қосқан өнер.

Қойнауында сарқылмас қазынасы мен көкпен таласқан шыңырау тау басын қар жамылып, ақша бұлттардың аппақ мәрмәр мүсіндері алма кезек ауысқан, демінді ішіңе тартсаң танауыңды жарып өтетін салқын ауасы бар, Қазақстанның табиғаты мен жан-жануарлардың қым-қуыт тіршілігін бақылау қандай ғанибет шіркін. Қазақтың жерінің астында асыл қазына, кен байлығы мол. Сондай мол қазына қазақ елінің ішінде де жатыр. Қолда бар нәрсені қадірлеп, барды сақтап, жоқты біліміңмен, өнеріңмен түгендеу, елдің қай жағынан болмасын ілгерілеп дамуына пайдаңды тигізу алаш зиялыларының айтып кеткен өсиетін орындау сіз бен біздің міндетіміз. Ұлттық мүдде талабына сай өмір сүруге дайын адамның өз болашағы, қоғам, жаңа уақыт алдындағы міндеті қоғамына қажетті, оның игілігіне айналатын білім түрлерін иеленіп, құндылықтарды қалыптастыра білу. Бұл қазақ жырауларының да, ойшыл ғалымдарының да негізгі ұстанымы болды. Ол не десеңіз әдебиет, ән-күй. Тархи үрдістің қай кезеңінде болсын өркениет көшінің басында болған, рухани серпінді дамудың даңғыл жолын іздеуде де суретшілер ұлттық құндылықты биік дәрежеге көтеруде қосқан үлесі зор. Мәдени мұраларда көріп жүрген тастағы жазу, өрнектер арқылы ұрпаққа жеткізгісі келген сырларын ұғуға болады.

Елдігімен біріккен халыққа, саналы әрекеті мол ұрпаққа мұратына жету оңай. Себебі, бұндай қоғамда елді аяғынан шалатын кері тартпа әдеттер болмайды. Тарихпен ой бөлісетін, ұлттан өзін кіші санайтын, ұлттың дүниелеріне жауапкершілікпен қарап әрекет ететін жастар қатары көп болады. Тарихтың тағылымын қадірлеп, одан керегін ала алатын, діні мен діліне адал жұрт қоғамының болашағын өз болашағым деп қабылдайды.

Тәуелсіздікке қол жеткізген Қазақстанның алдында тұрған ең басты міндеттердің бірі-халықтың өнерін, мәдениетін, рухын көтеру. Тәуелсіз заманның жаңа көркем өнері барлық жанрда ұлттық рухқа бөленген ұлттық сана тұрғысынан үн қата бастады. Тәуелсіздігіміздің жарияланған күнінен бастап қана ой-таным еркіндігіне шындап бет бұру басталды. Тәуелсіз заман жаңа ой еркіндігіне бағыт берді. Тәуелсіздік – бабалар аңсауы, ұрпақтың қолы жеткен киелі кезең. Қазақ мемлекеттілігінің қайта жаңғыруы мен ата-бабаларымыздың талай ұрпақтары арман еткен азаттыққа қол жеткізгенін көрсететін маңызды кезең екенін білеміз. Халықымыз үшін бұл кезең қиындықтар мен жеңістерге, дағдарыстар мен жетістіктерге толы тұтас дәуірді қамтыды.

Тәуелсіздік – кез келген мемлекеттің басты байлығы. Өртүрлі халықтар төңкерістер, соғыстар, ұлт-азаттық соғыстар арқылы тәуелсіздікке әр түрлі жолмен жетеді. Қазақстан үшін 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы халықтың егемендікке, өзін-өзі билеуге ұмтылуының бастауы болды. 1991 жылы 16 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заң қабылдады. Жыл сайын біз басты мемлекеттік мереке – Тәуелсіздік күнін,

«Қазақстан Республикасы» деп аталатын егеменді мемлекеттің құрылғанын атап өтеміз. Олай болса, мереке барлығымызға құтты болсын! Бабалар қалдырған осындай кеңбайтақ жердің лайықты мұрагері болайық. Қазіргі кезде тек бірлікпен болашаққа сенімді қадаммен жүруіміз керек.

Байтақ дала жерім менің
Арта берсін даңқың сенің
Көк байрағың желбіресін

Егеменді елім менің - дей отырып, Осы Тәуелсіздікті алып берген хандарымыз бен би бабаларымызға, батыр аталарымызға, «Алаш» деп өткен аталарымызға, кешегі қыршын кеткен жас аға апаларымызға мәңгілік бас иіп өтеміз! Мың жаса Тәуелсіз менің Қазақстаным, Қазақ Елім!!!

Әдебиеттер тізімі:

1. Тарақты Аселеу «Көшпенділер тарихы» Алматы, «Атамұра Қазақстан» 1995
2. «Түркілік тәрбие» антологиясы. – Алматы: Интеллсервис, 2018. – 1004 –бет.
3. Аймауытов Ж. Ұлтты сүю // Ақиқат. – 2019. - №6. 4-5 бб.
4. Әуезов М. Қазіргі қазақ күйі // Ақиқат. – 2018. - №7. 3-4 бб.

ӘӨЖ 348

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ДІНИ СЕНІМ БОСТАНДЫҒЫ ҚҰҚЫҒЫН ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ходжакулиев Ж.Б., Абибуллаев Ж.К., Талғат Н.Ж., Айтмаханбетов А.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В научной статье рассматриваются основные аспекты реализации права на свободу вероисповедания в Казахстане, анализируются существующие проблемы и предлагаются пути их решения.

Статья посвящена анализу реализации права на свободу вероисповедания в Республике Казахстан. В контексте современных общественно-политических и религиозных процессов рассматриваются основные аспекты свободы религии, законодательство и практика ее применения в Казахстане, а также вызовы и перспективы на будущее.

Summary: The scientific article examines the main aspects of the realization of the right to freedom of religion in Kazakhstan, analyzes existing problems and suggests ways to solve them.

The article is devoted to the analysis of the realization of the right to freedom of religion in the Republic of Kazakhstan. In the context of modern socio-political and religious processes, the main aspects of religious freedom, legislation and practice of its application in Kazakhstan, as well as challenges and prospects for the future are considered.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басында қазақстандық қоғамның демократияландыру және лықтандыру процестері арқылы өтуі оның дамуындағы маңызды кезең болды. Бұл кезең тек саяси және экономикалық өзгерістермен ғана емес, сонымен бірге қоғамдық өмірдің барлық аспектілеріне, соның ішінде мемлекеттік-конфессиялық қатынастарға әсер ететін терең әлеуметтік-мәдени өзгерістермен де ерекшеленді.

Ғасырлар тоғысында Қазақстан қоғамдық өмірдің барлық аспектілеріне, соның ішінде мемлекеттік-конфессиялық қатынастарға айтарлықтай әсер еткен терең өзгерістерді бастан өткерді. Бұл өзгерістер елдегі ішкі процестерге де, жаһандық тенденцияларға да байланысты болды.

1991 жылы тәуелсіздік алу жаңа ұлттық бірегейлік пен егемендікті қалыптастыру үшін негіз қалап, Қазақстан тарихындағы шешуші сәт болды. Осы кезеңде тәуелсіз Қазақстанның тұңғыш Конституциясы қабылданды, ол демократия, адам құқықтары мен бостандықтары, оның ішінде діни сенім бостандығы қағидаттарын бекітті. Бұл оқиғалар саяси, экономикалық және әлеуметтік салалардағы кең ауқымды реформаларды бастады [1].

Қазақстанда жаңа әлеуметтік-мәдени шындықтың қалыптасуы жаһанданудың, ақпараттандырудың жалпы әлемдік процестерімен және халықаралық қатынастардағы өзгерістермен байланысты. Дәстүрлі идеологиялық кедергілерді жою және ақпараттың қол жетімділігін арттыру діни құндылықтарға, рухани тәжірибелерге және мәдени әртүрлілікке деген қызығушылықтың артуына ықпал етті. Тарихи тұрғыдан әртүрлі этникалық және діни құрамы бар қоғам қалыптасқан Қазақстанда бұл процестер ерекше өзектілікке ие болды.

1991 жылы Тәуелсіздік алудан басталған Қазақстанның қоғамдық-саяси жүйесіндегі ірі өзгерістер мемлекеттік-конфессиялық қатынастарға тікелей әсер етті. Мемлекет экстремистік көріністердің алдын алуға және дінаралық татулық пен келісімді сақтауға ұмтыла отырып, әртүрлі діни ағымдардың еркін дамуы үшін жағдай жасауға белсенді қатыса бастады. "Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы" Заңның қабылдануы діни бостандық пен ұлттық қауіпсіздікке теңгерімді көзқарас қалыптастыруға бағытталған осы саланы реттеудегі негізгі сәттердің бірі болды.

Қазақстандағы дін саласын лықтандыру азаматтарға өздерінің діндерін мойындауға, діни рәсімдер мен қызметті жүзеге асыруға кең мүмкіндіктер беруде көрініс тапты. Бір жағынан, бұл діни дәстүрлерді, ұлттық бірегейлікті жандандыруға және нығайтуға ықпал етті, екінші жағынан, біртұтас әлеуметтік кеңістікте әртүрлі діни топтарды біріктіру қажеттілігімен байланысты қоғам мен мемлекетке жаңа сын — қатерлер туғызды.

Мемлекет дінаралық диалогты нығайту, мәдени әртүрлілікті қолдау және сонымен бірге радикалдану мен экстремизмнің алдын алу мақсатында діни қызметті бақылау бойынша қадамдар жасады. Бұл жұмыстың маңызды бөлігі әртүрлі конфессиялардың өкілдері арасында толерантты сана мен өзара сыйластықты қалыптастыруға бағытталған білім беру бағдарламаларын енгізу болды.

Қазақстанда ғасырлар тоғысында қоғамдық өмірдің барлық салаларына, оның ішінде мемлекеттік-конфессиялық қатынастарға да әсер еткен елеулі өзгерістер болды. Демократияландыру және лықтандыру процестері діни бостандықтың дамуына оң әсерін тигізді, бірақ сонымен бірге көпұлтты және көпконфессиялы қазақстандық қоғамда үйлесімділік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету бойынша жаңа міндеттер қойды. Қазақстанның осы бағыттағы

тәжірибесі қазіргі әлем жағдайында діни әртүрлілікті басқарудың кешенді тәсілінің үлгісі ретінде қызықты болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының Конституциясы діни сенім бостандығы мен діни топтардың құқықтарына кепілдік беру үшін негіз болып табылады. Конституцияның 19-бабына сәйкес, әр адам дінді таңдау, өзгерту немесе одан бас тарту құқығын қоса алғанда, дін бостандығына құқылы [2]. Мемлекет барлық діни бірлестіктердің заң алдындағы теңдігіне кепілдік береді.

Маңызды аспект-мемлекет әр адамның діни сенім бостандығына, соның ішінде діни нанымдарды таңдау, өзгерту немесе қабылдамау құқығын мойындап қана қоймай, сонымен бірге барлық діни бірлестіктердің заң алдындағы теңдігін қамтамасыз етеді. Бұл дегеніміз, ешқандай дінді мемлекеттік немесе міндетті деп белгілеу мүмкін емес және әрбір діни бірлестіктің заң шеңберінде өз қызметі үшін тең құқықтары мен мүмкіндіктері бар.

Бұл ереже көпұлтты және көпконфессиялы қоғамның қалыптасуына ықпал етеді, онда әр азаматтың діни сенімдеріне қарамастан оның құқықтары мен мүдделері құрметтеледі және қорғалады. Діни сенім бостандығына кепілдік беру адам мен азаматтың құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған басқа да заңнамалық актілермен және нормативтік құжаттармен нығайтылады.

Алайда, кез-келген басқа елдердегідей, бұл принциптерді іс жүзінде жүзеге асыру белгілі бір қиындықтарға тап болуы мүмкін, соның ішінде діни сенім бостандығы мен қоғамдық қауіпсіздік пен тәртіпті қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдік қажеттілігі. Осылайша, мемлекеттік органдар діни бостандық құқықтарын қамтамасыз етумен ғана емес, сонымен бірге діни қызмет түріндегі экстремизм мен радикализмнің алдын алумен де айналысады.

Қазақстандағы дін бостандығы саласындағы заңнамалық реттеудің негізі Қазақстан Республикасының конституциясы болып табылады, ол әркімге ой, ар-ождан және дін бостандығы құқығына кепілдік береді. Бұл құқықты іске асырудың қосымша кепілдіктері мен тетіктері "Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы" ҚР Заңында, сондай-ақ бірқатар басқа да нормативтік құқықтық актілерде қамтылған [3].

Қазақстанда заңнамаға сәйкес дінді еркін ұстануға ықпал ететін жағдайлар жасалған. Бұған діни бірлестіктерді тіркеу процедуралары, ғибадат орындарын салу мүмкіндіктері және діни білімге қол жетімділікті қамтамасыз ету кіреді. Бұл шаралардың барлығы елдегі діни әртүрлілікті қамтамасыз етуге және қолдауға және барлық діни топтар үшін тең жағдай жасауға бағытталған.

Діни бірлестіктерді тіркеу олардың қызметін заңды түрде жүзеге асыруға, соның ішінде діни іс-шараларды өткізуге, мүлікті алуға және пайдалануға, сондай-ақ олардың жұмыс істеуінің басқа аспектілеріне мүмкіндік беретін маңызды қадам болып табылады. Бұл үдеріс мемлекетке діни ұйымдар қызметінің ашықтығын және олардың заңнамаға сәйкестігін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Қазақстанның ғибадат орындарын салуға қатысты саясаты халықтың діни қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасауға ұмтылысын көрсетеді.

Мемлекет сенушілердің қажеттіліктері мен сұраныстарына байланысты ғибадатханалар, мешіттер, синагогалар және басқа да діни нысандардың құрылысына рұқсат беріп қана қоймай, кейбір жағдайларда да қолдау көрсетеді.

Қазақстанда мамандандырылған оқу орындарында да, діни ұйымдар жүргізетін түрлі бағдарламалар мен курстар арқылы да діни білім алу мүмкіндігі бар. Бұл білім көптеген бағыттарды қамтиды, соның ішінде қасиетті мәтіндерді, діндер тарихын, рухани-адамгершілік құндылықтардың негіздерін және т. б.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен сенушілердің құқықтары мен бостандықтарын қорғау арасындағы тепе-теңдік, әсіресе жаһандану және экстремизм мен терроризм қаупінің артуы жағдайында күрделі міндет болып табылады.

Діни институттарға қатысты күдікті және дұшпандық сезімдер бірнеше факторларға байланысты болуы мүмкін:

- Бұрын белгілі бір діни топтар саяси қақтығыстармен немесе әлеуметтік бұзылулармен байланысты болуы мүмкін, бұл қоғамдық санада із қалдырды.

- Бұқаралық ақпарат құралдары көбінесе дінді экстремистік мақсатта қолданудың жағымсыз мысалдарына назар аударады, бұл діни институттардың жалпыланған теріс имиджін қалыптастыруға ықпал етеді.

- Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар діни ұйымдар мен діндарларға қатысты шектен тыс шектеу ретінде қабылдануы мүмкін [4].

Ұлттық қауіпсіздік пен "дәстүрлі рухани негіздерді" қорғаумен айналысу діни қызметті реттеудің қатаңдауына әкелуі мүмкін. Бұл өз кезегінде діни бірлестіктердің діни бостандығы мен қызметін шектеп, мүдделер қақтығысы жағдайында сенушілердің құқықтары мен бостандықтарын басымдыққа айналдыруы мүмкін.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігі мен сенушілердің құқықтарын қорғау арасындағы шиеленісті жою үшін кешенді тәсіл қажет:

- Мемлекет пен діни қауымдастықтар арасындағы Диалог. Белсенді өзара әрекеттесу екі жақтың мүдделерін жақсы түсінуге және құрметтеуге ықпал етуі мүмкін.

- Құқық қолданудың ашықтығы мен әділдігі. Заңдар мен қауіпсіздік шаралары діни негізде кемсітусіз барлығына бірдей қолданылуы керек.

- Білім беру бағдарламалары. Халық арасында құқықтық және діни сауаттылық деңгейінің артуы күдік пен түсініспеушіліктің төмендеуіне ықпал етуі мүмкін.

- Халықаралық ынтымақтастық. Басқа елдердің қауіпсіздік пен діни бостандық арасындағы теңгерімдегі тәжірибесі құнды сабақтар мен шешімдерді ұсына алады.

Қоғамды қауіп-қатерден қорғау қажеттілігін де, негізгі құқықтар мен бостандықтарға қол сұғылмаушылықты да ескеретін теңдестірілген тәсілді қабылдау үйлесімді мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды құрудың кілті болып табылады.

Қазақстандағы дін саласындағы саясат әртүрлі діни қауымдастықтар арасындағы диалог пен өзара түсіністікке жәрдемдесуге, сондай-ақ көпұлтты және көпконфессиялы қазақстандық қоғамда үйлесімділікті қолдауға бағытталған. Бұл саясаттың маңызды құрамдас бөлігі әр азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, соның ішінде діни сенім бостандығын құрметтеу болып табылады.

Қазақстандағы дін саласындағы құқықтық реттеу діни сенім бостандығын қамтамасыз етуде және қоғамдағы қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Қазіргі заманғы заңнама діни топтардың құқықтарын қорғау мен елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдікті табуға тырысады, бұл бейбіт және толерантты қоғамды дамытудың маңызды факторы болып табылады [5].

Іс жүзінде Қазақстанда діни сенім бостандығы құқығын іске асыруда осы құқықты қамтамасыз ету мен қоғамдық тәртіпті, халықтың денсаулығы мен моральын қорғау арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажеттілігіне байланысты белгілі бір сын-қатерлер бар. Мұндай қиындықтардың мысалдары кейбір діни топтардың қызметіне шектеулер, діни бірлестіктерді тіркеу және ғибадат орындарын салу мәселелерін қамтиды.

Құқықтық қабылдаудың маңызды аспектісі заңнамада құқықтар мен бостандықтарды бекіту ғана емес, оларды қорғау мен іс жүзінде жүзеге асырудың тиімділігі болып табылады. Бұл тұрғыда сот жүйесінің, ұлттық құқық қорғау ұйымдарының және халықаралық қоғамдастықтың рөлі Қазақстан Республикасында діни сенім бостандығы құқығының сақталуын және қорғалуын қамтамасыз ету үшін аса маңызды.

Қазақстандағы діни сенім бостандығы Конституция деңгейінде бекітілген және діни қызметті реттеуге және дін саласындағы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар заңнамалық актілерде қолдау көрсетіледі. Мемлекет діни бостандыққа кепілдік беру мен қоғамдық тәртіп пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігі арасындағы тепе-теңдікті сақтауға тырысады.

Қазақстан діни саланы реттейтін кешенді нормативтік-құқықтық тетік құрды. Алайда, діни бостандық құқықтарын жүзеге асырудағы проблемалар ішінара кейбір ережелердің түсініксіздігімен және шамадан тыс реттелуімен байланысты, бұл діни ұйымдардың қызметін шектеуге әкелуі мүмкін.

Қазақстанның дін саласындағы саясаты түрлі конфессиялар арасындағы бейбітшілік пен келісімді қолдауға бағытталған. Дінаралық диалогты белсенді түрде ілгерілету және діни әртүрлілікті құрметтеу маңызды аспект болып табылады.

Қазақстанда діни сенім бостандығы құқығын іске асырумен байланысты жағдайды жақсарту үшін діни ұйымдармен, азаматтық қоғаммен және халықаралық сарапшылармен ашық диалог негізінде құқықтық базаны одан әрі дамыту; діни негіздегі кемсітушілікке қарсы іс-қимыл жөніндегі шараларды күшейту; түрлі конфессиялар арасындағы толеранттылық пен өзара түсіністікті ілгерілету жөніндегі бағдарламаларды кеңейту ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Артемьев А.И. Религиоведение: основы общего религиоведения, история религий, религии в Казахстане. – В 2-х томах. - Алматы, 2011.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы № 483-IV Заңы (2023.03.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Трофимов Я.Ф. Государственно-церковные отношения в современном Казахстане. Алматы: «Әділет Пресс», 1997. 177 с.
5. Подопригора Р.А. Религиозная ситуация и проблемы свободы религии и убеждений в Казахстане // Свобода религии и убеждений в условиях современных вызовов: материалы Междунар. экспертного форума. Бишкек, 2016. С. 13—17

УДК 343.4

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ИНОСТРАНЦЕВ И ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТА В КАЗАХСТАНЕ

Чин П.Д.

Научный руководитель – старший преподаватель Шинтаева Ф.Е.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада Қазақстандағы шет ел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың құқықтық жағдайы сипатталады.

Summary: The article describes the legal status of foreign citizens and stateless persons in Kazakhstan.

Республика Казахстан, расположенная в сердце Центральной Азии, является многонациональной страной с богатым культурным наследием и разнообразием этнических групп. В этом контексте понятие "иностранец" играет важную роль в формировании правового поля и социальных отношений, а также в разработке миграционной политики государства.

Иностранцы - это физические лица, которые не являются гражданами страны, в которой они проживают. Как правило, они имеют гражданство другой страны и подпадают под действие иммиграционного законодательства принимающей страны. Это определение подчеркивает важность правового статуса иностранных граждан, который регулируется многочисленными нормами и законами [1].

В современном Казахстане 650 000 иностранцев из различных стран, особенно из стран СНГ (Россия, Узбекистан, Таджикистан, Кыргызстан), Турции.

С точки зрения социальной интеграции и экономического роста, иностранцы в Казахстане играют значимую роль. Они привносят в страну новые идеи, инновации и квалифицированные кадры, способствуя развитию различных отраслей экономики.

В соответствии с законодательством Казахстана, иностранцы имеют ряд прав и обязанностей. Среди основных прав можно выделить право на труд,

учебу, медицинское обслуживание, а также право на участие в судебных процессах. Иностранцы граждане могут временно или постоянно проживать в стране, однако для этого им необходимо получить соответствующие визы и разрешения на работу. Важным аспектом является также соблюдение законов и правил страны пребывания, что делает обязательным для иностранцев знание местного законодательства.

Кроме того, в Казахстане выделяют категорию лиц без гражданства, которых считают такими, кто не является гражданами Республики Казахстан. Лица без гражданства - это физические лица, которые не считаются гражданами какой-либо страны в соответствии с ее законами.

Эта группа представляет собой особую категорию, требующую повышенного внимания государства, поскольку лица без гражданства часто сталкиваются с трудностями в получении прав и социальных гарантий. Их правовой статус может оставаться неясным или недостаточно защищенным, что порой приводит к дискриминации и ограничению в доступе к базовым услугам. В Казахстане на данное время насчитывается 7600 лиц без гражданства.

В последние годы Казахстан принял ряд мер для улучшения ситуации с иностранцами и лицами без гражданства, включая упрощение миграционного законодательства, введение программ реинтеграции для беженцев и улучшение условий для иностранных инвесторов. Это направлено не только на защиту прав этих категорий населения, но и на привлечение инвестиций и создание лучших условий для экономического развития страны.

Тем не менее, необходимо продолжать работу над тем, чтобы все граждане, включая иностранцев и лиц без гражданства, имели равные права и возможности. Это включает в себя защиту прав человека, доступ к образованию, медицинским услугам и трудоустройству. Интеграция иностранцев в общество не только усиливает культурное разнообразие, но и обогащает экономику страны, делая ее более конкурентоспособной на международной арене.

Таким образом, вопрос о статусе иностранцев и лиц без гражданства в Республике Казахстан требует комплексного подхода и внимательного рассмотрения со стороны государства. Необходимо создать условия, при которых все жители страны, независимо от их гражданского статуса, смогут жить и работать в благоприятной и безопасной обстановке, способствуя тем самым процветанию всего общества.

Правовой статус иностранцев и лиц без гражданства является сложным и многогранным вопросом, который существенно различается в разных странах.

Правовой статус иностранцев и лиц без гражданства регулируется совокупностью национальных законов и международных договоров. К числу ключевых международных документов относятся Конвенция о статусе беженцев 1951 года, Конвенция о статусе апатридов 1954 года и Конвенция о сокращении безгражданства 1961 года. Эти договоры устанавливают минимальные стандарты обращения с иностранцами и лицами без гражданства, включая право на недискриминацию, право на труд и доступ к образованию и

здравоохранению. Казахстан является стороной Конвенции о статусе безгражданства от 1961 года, что предполагает обязательства по обеспечению минимальных прав этих лиц, включая право на получение документа, удостоверяющего личность, доступ к социальному обеспечению, трудоустройству и рекомендуемой защите их прав от произвольных действий [2].

В странах действуют свои законы, которые определяют права и обязанности иностранцев и лиц без гражданства. Например, в Казахстане правовой статус иностранцев определяется Конституцией и специальными законами, такими как Закон «О правовом положении иностранцев» от 19 июня 1995 года. Этот закон определяет процедуры въезда, пребывания и выезда и гарантирует, что иностранцы пользуются теми же правами и свободами, что и граждане, за некоторыми исключениями

Иностранцы и лица без гражданства, как правило, пользуются рядом прав, аналогичных правам граждан, включая право на жизнь, свободу и личную неприкосновенность. Они имеют право на защиту от дискриминации по признаку расы, национальности, религии или по другим признакам. Однако их права могут быть ограничены, особенно в таких областях, как участие в политической жизни и доступ к определенным должностям в государственном секторе.

В свою очередь, ожидается, что иностранцы и лица без гражданства будут соблюдать законы принимающей страны. Это включает в себя уважение обычаев и традиций страны, уплату налогов и соблюдение иммиграционных правил. Невыполнение этих обязанностей может повлечь за собой штрафные санкции, включая депортацию

Несмотря на существующую правовую базу, иностранцы и лица без гражданства часто сталкиваются со значительными трудностями. Во-первых, процесс получения виз и разрешений часто бывает сложным и долгим. Во-вторых, некоторые иностранцы сталкиваются с дискриминацией и предвзятым отношением со стороны местных властей и граждан. Лица без гражданства могут испытывать трудности с доступом к базовым услугам, таким как здравоохранение и образование, из-за отсутствия статуса или документов.

Лица без гражданства, в частности, могут сталкиваться с отсутствием юридического статуса, что может препятствовать их доступу к основным услугам и правам. Они также могут столкнуться с трудностями при получении проездных документов, трудоустройстве и доступе к образованию и здравоохранению

Более того, отношение к иностранцам и лицам без гражданства может сильно различаться в зависимости от политического и социального климата принимающей страны. В некоторых случаях они могут подвергаться ксенофобии, дискриминации и даже насилию. Обеспечение их защиты требует не только надежной правовой базы, но и эффективного применения и правоприменения этих законов.

Правовой статус иностранцев и лиц без гражданства является важнейшим вопросом, который затрагивает права человека, иммиграционную политику и международное право. Несмотря на значительный прогресс, достигнутый в обеспечении правовой защиты этих лиц, сохраняются проблемы с обеспечением ее эффективного применения. Необходимы постоянные усилия для устранения уникальной уязвимости лиц без гражданства и содействия справедливому и гуманному обращению со всеми лицами, независимо от их гражданства или отсутствия такового.

В целом, правовое положение иностранцев и лиц без гражданства в Казахстане подчиняется ряду национальных и международных норм. Казахстан прилагает усилия для защиты прав этих категорий граждан, однако существуют значительные вызовы, которые требуют дальнейшего внимания со стороны властей и общества. Разработка и внедрение более эффективных процессов миграции, а также программы по интеграции и поддержке лиц без гражданства могут существенно улучшить их правовое положение и качество жизни в стране.

Закон Республики Казахстан определяет следующие ключевые принципы:

1. Равенство перед законом: Иностранцы и лица без гражданства пользуются теми же правами и свободами, что и граждане Казахстана, если иное не предусмотрено Конституцией, законами или международными договорами, ратифицированными Казахстаном.

2. Недискриминация: они защищены от дискриминации по признаку происхождения, социального статуса, пола, расы, национальности, языка, религии, убеждений, места жительства или любых других обстоятельств.

3. Право на труд и социальное обеспечение: Иностранцы имеют право заниматься трудовой деятельностью и получать доступ к социальному обеспечению наравне с гражданами Казахстана. Это включает в себя право на охрану здоровья, образование и участие в общественных объединениях.

4. Свобода передвижения: Иностранцы и лица без гражданства имеют право свободно передвигаться по территории Казахстана и выбирать место жительства, за исключением случаев, предусмотренных законом.

5. Право на правовую защиту: Они имеют право защищать свои права и свободы через судебные и другие государственные органы. Они могут обращаться в суды и другие органы власти за защитой своих прав [3].

Эти принципы обеспечивают защиту прав и свобод иностранцев и лиц без гражданства, способствуют их интеграции в казахстанское общество и соответствуют международным стандартам в области прав человека.

Список использованной литературы:

1. А. П. Солдатов О совершенствовании правового положения иностранных граждан в России Труды Академии управления МВД России. 2021. № 2. С. 50-56
2. Укин Сымбат Кенжебекович Некоторые вопросы особенностей правового положения иностранцев и лиц без гражданства на территории международного финансового центра «Астана» Вестник Института законодательства и правовой информации РК №3 (57) – 2019. С. 45-52

3. Закон Республики Казахстан «О правовом положении иностранцев» от 19 июня 1995 года (16.05.2024 с изменениями и дополнениями)

УДК: 349.2

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ И ВРЕМЕНИ ОТДЫХА В КАЗАХСТАНЕ

Шеримова Н.Ш.- ст. преподаватель. кафедры «Право»
Рехенберг А.- студентка 3-го курса.
Исмаилов М. – студент 3-го курса. гр. ПР-22-4М.
Центрально-Азиатский Инновационный университет, г. Шымкент

Түйін. Қазақстанда жұмыс уақыты мен демалысты реттеуде елеулі өзгерістер орын алуда, бұл әлемдік тенденциялармен және еңбек сипатының өзгеруімен байланысты. Бұл инновациялар еңбек жағдайын жақсартуға, өнімділікті арттыруға және икемді жұмыс қатынастарын құруға бағытталған, бұл өз кезегінде еңбек нарығының тұрақтылығы мен дамуына ықпал етеді.

Summary. In Kazakhstan, there are significant changes in the regulation of working time and rest, which is associated with global trends and changes in the nature of work. These innovations are aimed at improving working conditions, increasing productivity and creating flexible working relationships, which in turn contributes to the stability and development of the labor market.

Правовое регулирование рабочего времени и времени отдыха является одной из важнейших сфер трудового законодательства в Казахстане. Оно направлено на обеспечение баланса между интересами работодателей и работников, защиты трудовых прав и здоровья работников, а также поддержания эффективной экономики.

В Казахстане основными нормативными документами, регулирующими рабочее время и время отдыха, являются:

- Трудовой кодекс Республики Казахстан (ТК РК), который был принят 23 ноября 2015 года (с последующими изменениями и дополнениями)[1];

- Подзаконные акты, в том числе Постановления Правительства РК, регулирующие специфические аспекты трудовых отношений.

Согласно статье 69 ТК РК, «рабочее время» — это время, в течение которого работник обязан выполнять свои трудовые обязанности в соответствии с трудовым договором. Рабочее время подразделяется на следующие виды:

- «Нормальная продолжительность рабочего времени». В Казахстане она составляет 40 часов в неделю для работников всех категорий, кроме тех, для кого установлены особые условия труда.

- «Неполное рабочее время». Работодатели и работники могут договориться о неполной продолжительности рабочего дня или недели. Это особенно актуально для категорий работников, имеющих особые жизненные обстоятельства, например, родителей с маленькими детьми или людей с ограниченными возможностями.

- «Сверхурочное рабочее время». Рабочее время, превышающее установленную норму, признается сверхурочным. Оно допускается только с согласия работника и не может превышать 2 часов в день и 12 часов в месяц. Сверхурочные работы оплачиваются по повышенному тарифу.

Режим рабочего времени включает в себя определение времени начала и окончания работы, времени перерывов, а также выходных и праздничных дней. Работодатель обязан довести режим работы до сведения работников.

Основные режимы рабочего времени:

- «Пятидневная рабочая неделя» с двумя выходными днями;
- «Шестидневная рабочая неделя» с одним выходным днем;
- «Сменный режим работы», при котором работники работают в сменах, что особенно актуально на предприятиях с непрерывным циклом производства.

Время отдыха — это время, в течение которого работник свободен от исполнения трудовых обязанностей и может использовать его по своему усмотрению. В соответствии с ТК РК, время отдыха включает в себя:

- «Ежедневный (междусменный) отдых», который должен составлять не менее 12 часов между сменами;

- «Перерывы для отдыха и питания». Продолжительность перерыва должна составлять не менее 30 минут и не более 2 часов, при этом он не включается в рабочее время;

- «Выходные дни». При пятидневной рабочей неделе — это два выходных дня, при шестидневной — один выходной день;

- «Праздничные дни». В Республике Казахстан существуют общенациональные праздничные дни, которые считаются нерабочими, если они не попадают на выходные.

В случае нарушения норм о рабочем времени и времени отдыха работодатели могут быть привлечены к административной ответственности в соответствии с Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях. Нарушения могут включать несоблюдение норм о сверхурочной работе, отказ в предоставлении выходных и отпусков и другие отклонения от законодательства.

Правовое регулирование рабочего времени и времени отдыха в Казахстане направлено на защиту трудовых прав работников, обеспечение их здоровья и безопасности на рабочем месте, а также на поддержание производительности труда. Соблюдение трудового законодательства является важным элементом поддержания гармонии в трудовых отношениях и благосостояния работников.

Рабочее время делится на несколько видов, каждый из которых имеет свои правовые нормы и правила регулирования:

Нормальная продолжительность рабочего времени — это стандартный режим работы, предусмотренный для большинства работников. В Казахстане, в соответствии со статьей 70 ТК РК, нормальная продолжительность рабочего времени составляет «40 часов в неделю». Рабочая неделя может быть

пятидневной или шестидневной, в зависимости от внутреннего трудового распорядка конкретного предприятия или учреждения.

Неполное рабочее время — это режим, при котором рабочий день или рабочая неделя сокращаются по соглашению между работодателем и работником. Такой режим может быть установлен как по инициативе работодателя, так и по просьбе самого работника, если это требуется в силу жизненных обстоятельств.

Сверхурочное рабочее время — это время, отработанное сверх установленной продолжительности рабочего дня или рабочей недели. В соответствии со статьей 77 ТК РК, сверхурочная работа возможна только с согласия работника, за исключением случаев, когда она необходима для предотвращения или устранения последствий аварий или других чрезвычайных ситуаций.

- Сверхурочная работа не должна превышать 2 часов в день и 12 часов в месяц.

- За сверхурочную работу предусмотрена повышенная оплата: не менее чем в полуторном размере за первые два часа и не менее чем в двойном размере за последующие часы. Это установлено для того, чтобы компенсировать дополнительную нагрузку на работника.

- В некоторых случаях, например, при возникновении угрозы для жизни и здоровья людей или для предотвращения чрезвычайных ситуаций, работодатель может требовать от работников выполнения сверхурочных работ без их предварительного согласия, но такие случаи строго регламентированы законодательством.

Таким образом, правовое регулирование рабочего времени в Казахстане направлено на соблюдение интересов и работодателя, и работника, обеспечивая условия для эффективной работы, защиты трудовых прав и сохранения здоровья сотрудников.

Режим рабочего времени — это система организации труда, которая определяет порядок распределения рабочего времени в течение рабочего дня, недели, а также время отдыха. В Трудовом кодексе Республики Казахстан установлены основные принципы формирования режима рабочего времени, направленные на баланс между рабочими обязанностями и временем отдыха.

Работодатель обязан утвердить и довести до сведения работников режим рабочего времени, как правило, через правила внутреннего трудового распорядка, коллективные договоры или трудовые договоры.

Пятидневная рабочая неделя является стандартным режимом работы для большинства организаций и предприятий в Казахстане. В рамках этого режима:

- Работники работают пять дней в неделю, по 8 часов в день, что составляет 40 часов в неделю.

- Выходные дни обычно приходятся на субботу и воскресенье.

- Пятидневная рабочая неделя направлена на обеспечение равномерной нагрузки и достаточного времени для восстановления сил работников.

Данный режим является предпочтительным для работников, так как два выходных дня подряд дают возможность полноценно отдохнуть, провести время с семьей или заняться личными делами.

Шестидневная рабочая неделя предполагает работу шесть дней подряд с одним выходным днем. Обычно этот режим применяется на предприятиях, где требуется высокая интенсивность работы или непрерывность производственного процесса. В таком случае:

- Рабочее время распределяется на шесть дней с продолжительностью рабочего дня до 7 часов, чтобы общая продолжительность рабочей недели не превышала 40 часов.

- Выходной день чаще всего предоставляется в воскресенье, однако по соглашению сторон это может быть любой другой день недели.

- В этом режиме работникам также предоставляются перерывы для отдыха и питания, но интенсивность работы выше из-за меньшего времени на восстановление.

Время отдыха — это важная составляющая трудовых отношений, предназначенная для восстановления сил работников и защиты их здоровья. В Трудовом кодексе Республики Казахстан (ТК РК) время отдыха определяется как период, в течение которого работник свободен от выполнения трудовых обязанностей и может распоряжаться им по своему усмотрению. Основная цель времени отдыха — обеспечение физического и психического восстановления, что способствует повышению производительности труда и снижению уровня профессиональных заболеваний.

Согласно статье 81 ТК РК, междусменный отдых — это минимальное время, которое работник должен иметь для восстановления сил между окончанием одной смены и началом следующей. Недопустимо сокращение времени междусменного отдыха, так как это может привести к чрезмерной усталости, снижению работоспособности и риску для здоровья работников.

Выходные дни — это период еженедельного отдыха, который предоставляется работникам в зависимости от их рабочего графика:

Выходные дни являются обязательными и не могут быть заменены дополнительными рабочими днями без компенсации или согласования с работником. Работодатель обязан обеспечить работнику не только выходные, но и возможность их использовать для полноценного отдыха и восстановления.

В Казахстане на государственном уровне утверждены «общенациональные праздничные дни», которые признаются нерабочими и гарантируют всем работникам отдых. Согласно статье 84 ТК РК, праздничные дни считаются нерабочими, если они не приходятся на выходные.

Отпуска являются неотъемлемой частью трудовых прав работников, предоставляя возможность для восстановления, оздоровления, а также выполнения социальных обязанностей, таких как уход за ребенком или получение образования. В Трудовом кодексе Республики Казахстан (ТК РК) предусмотрены различные виды отпусков, каждый из которых регулируется в зависимости от обстоятельств и статуса работника. Работодатель обязан

предоставить отпуск в установленные сроки, гарантируя работнику право на отдых.

Ежегодный оплачиваемый трудовой отпуск является основным видом отдыха, который гарантирован всем работникам, и регулируется статьей 87 ТК РК. Основные положения:

- Минимальная продолжительность ежегодного отпуска составляет 24 календарных дня. Это время предоставляется работнику для полноценного отдыха и восстановления, при этом время отпуска включает в себя выходные и праздничные дни.

Работники, занятые на производствах с вредными или опасными условиями, имеют право на дополнительный оплачиваемый отпуск, продолжительность которого зависит от специфики производства. Например, продолжительность такого отпуска может составлять от 6 до 12 дней в зависимости от уровня вредности.

- Отпуска для лиц с инвалидностью. Работники с инвалидностью имеют право на дополнительный отпуск продолжительностью не менее 15 календарных дней.

Одной из ключевых тенденций в трудовом праве Казахстана является стремление к гибкости рабочего времени. Это отражает мировую тенденцию, связанную с развитием технологий и изменениями в трудовой сфере. Гибкий график работы позволяет работникам выбирать время начала и окончания рабочего дня в зависимости от их личных предпочтений и договоренности с работодателем. Введение такого подхода способно улучшить баланс между работой и личной жизнью.

События последних лет, в том числе пандемия COVID-19, значительно ускорили процесс перехода на дистанционные формы занятости. В Казахстане были приняты поправки в Трудовой кодекс, регулирующие удалённую работу. Теперь работодатели и работники могут законно заключать соглашения о дистанционной работе, устанавливая все необходимые условия для таких рабочих отношений, включая время работы, перерывы и отдых.

В Казахстане, как и во многих странах, обсуждается идея о сокращении рабочей недели с 40 до 36 часов. Это предложение основывается на результатах международных исследований, которые показывают, что сокращенная рабочая неделя может повысить производительность труда, улучшить психологическое состояние работников и уменьшить стресс. В то же время такая инициатива сталкивается с критикой со стороны работодателей, которые опасаются роста затрат.

Право на отдых является одной из важных составляющих защиты трудовых прав работников. В Казахстане законодательство предусматривает обязательное предоставление отпусков, включая ежегодный оплачиваемый отпуск и дополнительные отпуска для определённых категорий работников (например, для сотрудников, работающих в тяжёлых условиях труда). Одним из возможных направлений совершенствования законодательства является

расширение прав на дополнительные отпуска и разработка механизмов компенсации за переработки.

Важной частью трудового законодательства является социальная защита работников. В рамках правового регулирования рабочего времени и отдыха рассматривается возможность увеличения гарантий для работников, включая предоставление отпусков по уходу за детьми, льготы для работников с семейными обязательствами и прочие меры, направленные на улучшение качества жизни.

Современные технологии, такие как автоматизация и цифровизация, активно внедряются в трудовой процесс. Это порождает необходимость создания новых норм, регулирующих вопросы, связанные с внедрением таких технологий. В частности, могут быть пересмотрены нормы, касающиеся времени труда и отдыха для работников, которые взаимодействуют с цифровыми платформами, работают на удалёнке или заняты в проектной деятельности.

Работодатели могут допускать различные нарушения в части регулирования рабочего времени и времени отдыха. К основным видам нарушений относятся: нарушение норм сверхурочной работы, нарушение права на отдых, несоблюдение режима рабочего времени, отказ в предоставлении отпусков.

В случае нарушения трудового законодательства работодатели могут быть привлечены к административной ответственности в соответствии с Кодексом об административных правонарушениях (КоАП РК) [2].

Список использованной литературы:

1. Трудовой Кодекс Республики Казахстан // zan.kz
2. Кодекс об административных правонарушениях // zan.kz

ОӘЖ 342.7

АЛАЯҚТЫҚТЫҢ ЗАМАНАУИ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ШАРАЛАР

Шірінбек А.С., Тұрсынбек Ж.Е., Абдукарим А.А., Сағиданов Ә.Н.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы и пути реализации национального законодательства Казахстана и защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина.

Summary: This article discusses the issues and ways of implementing the national legislation of Kazakhstan and protecting the constitutional rights and freedoms of man and citizen.

Қазақстан дамуының қазіргі кезеңінде ұлттық заңнама және адам құқықтарын қорғау мәселелері құқықтық мемлекет пен демократиялық қоғамды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. 1991 жылы тәуелсіздік алған

сәттен бастап Қазақстан құқық үстемдігі, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдігі және адамның қадір-қасиетін құрметтеу қағидаттарына негізделген жүйені құруға ұмтылады. Бұл заңнаманы жетілдіру және оның халықаралық стандарттарға сәйкестігі бойынша тұрақты жұмысты талап етеді.

1995 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы адам құқықтары мен бостандықтарын реттейтін негізгі құжат болып табылады. Онда өмір сүру құқығы, сөз бостандығы, ар-ождан бостандығы және мемлекеттік істерді басқаруға қатысу құқығы сияқты негізгі құқықтар бекітілген. Бұл кепілдіктер ұлттық заңнаманы одан әрі дамытуға және азаматтардың құқықтарын қорғауға негіз болады.

Қазақстан Конституциясында Адам құқықтары мен бостандықтарының кең кепілдіктері бар. 1-бапта «адам, оның өмірі мен денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті, қол сұғылмаушылығы мен қауіпсіздігі жоғары құндылық ретінде танылады» делінген. Бұл ереже адам құқықтарының халықаралық стандарттарына негізделген және барлық заңнамалық бастамаларға негіз болады. Конституциямен кепілдендірілген негізгі құқықтардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады: өмір сүру құқығы (15-бап); бостандық және жеке басына қол сұғылмаушылық құқығы (16-бап); ой мен сөз бостандығына құқық (20-бап); мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығы (33-бап); озбырлықтан қорғау құқығы (18-бап) [1].

Қазақстанның ұлттық заңнамасында адам құқықтарын қорғаудың әртүрлі аспектілерін реттейтін көптеген заңдар бар. Олардың ең маңыздылары: Қылмыстық кодекс-азаматтардың жеке басына және бостандығына қарсы қылмыстары үшін қылмыстық жазаларды белгілейді. Азаматтық кодекс-азаматтық құқықтар мен бостандықтар мәселелерін реттейді. «Құқық қорғау қызметі туралы» заң-үкіметтік емес ұйымдар мен адам құқықтарын қорғаушылардың қызметіне негіз белгілейді.

Бұдан басқа, Қазақстан Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактісі сияқты түрлі халықаралық шарттардың қатысушысы болып табылады, бұл елді адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды сақтауға міндеттейді.

Алайда, қолданыстағы құқықтық нормаларға қарамастан, іс жүзінде көптеген азаматтар өз құқықтарының бұзылуына тап болады. Маңызды аспект-бұл құқықтарды жүзеге асыру және оларды қорғау мүмкіндігі. Бұл тұрғыда сот жүйесі шешуші рөл атқарады. Соттардың тәуелсіздігі және сот төрелігінің қолжетімділігі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етудің негізгі шарттары болып табылады. Өкінішке орай, Қазақстанда сот билігінің Тәуелсіздігінің жеткіліксіздігімен байланысты проблемалар бар, бұл ерікті шешімдерге және адам құқықтарын елемеуге әкелуі мүмкін [2].

Адам құқықтарын қорғау саласындағы елеулі жетістіктерге қарамастан, Қазақстан бірқатар проблемаларға тап болады: Сот билігінің Тәуелсіздігінің болмауы-бұл адам құқықтарына қатысты істерде әділетсіз шешімдерге әкелуі

мүмкін. Қазақстанда сот билігі тәуелсіздігінің болмауы шын мәнінде адам құқықтарын қорғауға әсер ететін негізгі проблемалардың бірі болып табылады. Соттар саяси қысымға немесе атқарушы биліктің араласуына қарамастан әрекет ете алмаса, бұл ерікті және әділетсіз шешімдер қабылдауға жағдай жасайды. Сөз бостандығы мен жиналыстың шектелуі- соңғы уақытта оппозициялық пікірлер мен наразылық акцияларының басылу жағдайлары байқалды. Сөз бостандығы-азаматтардың қудалаудан қорықпай өз ойларын, пікірлері мен сенімдерін еркін білдіру құқығы. Ол сөйлеу құқығын ғана емес, сонымен қатар ақпарат алу және тарату құқығын да қамтиды. Елде сөз бостандығын шектеу үшін қолдануға болатын заңдар, соның ішінде Ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау туралы нормалар, сондай-ақ экстремизмге қарсы заңдар бар. Бұл заңдар кейде журналистер мен блогерлерді қудалау үшін қолданылады, бұл өзін-өзі бақылау атмосферасын жасайды.

Заңнаманы реформалау қажеттілігі - оның халықаралық стандарттарға сәйкестігі үшін. Халықаралық стандарттарға сай болу үшін Қазақстандағы заңнаманы реформалау қажеттілігі мемлекет тарапынан да, азаматтық қоғам тарапынан да назар аударуды талап ететін маңызды аспект болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстан адам құқықтары саласында белгілі бір жолдан өтті, алайда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жоғары деңгейіне жету үшін бірқатар реформалар жүргізу қажет.

Адам құқықтарының халықаралық стандарттарына сәйкестігі үшін Қазақстандағы заңнаманы реформалау құқықтық мемлекет құрудың ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл азаматтардың құқықтарын қорғауды нығайтып қана қоймай, тұрақты әлеуметтік және экономикалық дамуға жағдай жасайды. Халықаралық стандарттар сақталған жағдайда ғана демократиялық және әділетті қоғамның негізі болып табылатын Адам құқықтары мен бостандықтарын нақты қорғау туралы айтуға болады. Тағы бір маңызды компонент-адам құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметі. Бұл институт азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін құрылған және мемлекет пен қоғам арасындағы маңызды байланыс болып табылады. Уәкілетті адам адам құқықтарының бұзылуына қатысты шағымдарды қарайды, осы саладағы жағдайға мониторинг жүргізеді және заңнаманы жақсарту бойынша ұсынымдар ұсынады. Алайда, бұл институттың неғұрлым тиімді жұмыс істеуі үшін оның тәуелсіздігі мен азаматтардың мүддесі үшін әрекет етуге мүмкіндік беретін өкілеттіктерін қамтамасыз ету қажет. Қазақстанда адам құқықтарын қорғауда үкіметтік емес ұйымдар маңызды рөл атқарады. Олар адам құқықтарының жағдайын бақылаумен белсенді айналысады, заң көмегін көрсетеді және сотта азаматтардың мүдделерін қорғайды. Алайда, олардың қызметі кейде мемлекеттік органдардың шектеулері мен қысымына тап болады, бұл сонымен бірге адам құқықтарын толық қорғау мүмкіндігіне күмән келтіреді [3].

Қазақстан сондай-ақ адам құқықтарына қатысты түрлі халықаралық конвенциялар мен пактілердің қатысушысы болып табылады. Бұл мемлекетке халықаралық стандарттардың сақталуына қатысты қосымша міндеттемелер

жүктейді. Алайда, халықаралық нормаларды ұлттық заңнамаға біріктіру уақыт пен күш-жігерді, сондай-ақ биліктің өзгерістерді қабылдауға дайындығын талап етеді. Қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, Қазақстанға азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын толыққанды қорғауды қамтамасыз ету үшін әлі де көп нәрсе істеу керек. Сот билігінің тәуелсіздігін нығайтуға, адам құқықтарын қорғау тетіктерін жақсартуға, сондай-ақ халықтың құқықтық сауаттылығын арттыруға бағытталған реформалар қажет. Азаматтардың өз құқықтарын білуі және оларды қорғай білуі маңызды, бұл құқықтық мемлекеттің қалыптасуына негіз болады.

Қазақстанда адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау кешенді тәсілді талап ететін маңызды міндет болып табылады. Сот жүйесін нығайтуға, құқықтар мен бостандықтарды қорғау тетіктерін жақсартуға, сондай-ақ азаматтар арасындағы құқықтық сана деңгейін арттыруға басты назар аударылуға тиіс. Ұлттық заңнама мен оны қолдану практикасы халықаралық стандарттарға сәйкес келуі маңызды, бұл өз кезегінде елдегі демократия мен құқықтық мемлекетті нығайтуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
2. Газизова Н.С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: Оқу құралы. Алматы: New book, 2021. – 364 бет.
3. Конституционное право Республики Казахстан: Учебное пособие. /Р.Г.Нурмагамбетов, С.К.Укин- Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» 2018.-310с.

ОӘЖ 342.7

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАР, ИНСТИТУТТАР МЕН ҚАТЫНАСТАР КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН БЕКІТУДЕГІ, ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖӘНЕ ҚОРҒАУДАҒЫ РӨЛІ

Шыңғысбек Б.Қ., Төлбасы Ө.Ғ., Сағындық Д.Т., Лесбек Н.Б.
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются конституционно-правовые нормы, институты и отношения рассматриваются как составляющие конституционализма и их роль в утверждении, обеспечении и защите прав человека.

Summary: This article examines constitutional and legal norms, institutions and relations are considered as components of constitutionalism and their role in the affirmation, provision and protection of human rights.

Конституционализм- бұл заңды және заңды мемлекеттегі үстемдік конституцияларын бекітуге бағытталған идеология мен практика. Оның негізгі міндеті-адамның құқықтары мен бостандықтары құндылықтар жүйесінде басты

орын алатын құқықтық тәртіпті құру және сақтау. Бұған қол жеткізу үшін конституциялық целиализм үш негізгі элементке сүйенеді: конституциялық-құқықтық нормалар, институттар және қатынастар. Бұл компоненттер бекітуге, қамтамасыз етуге және қорғауға бағытталған біртұтас жүйені қалыптастыру үшін өзара әрекеттеседі.

Көптеген Конституционалист ғалымдар конституциялық-құқықтық норманың анықтамасына түсінік береді. Ащеулов А.Т. келесі анықтаманы ұсынады: «конституциялық-құқықтық нормалар-бұл мемлекет, жеке тұлға және қоғамның мемлекеттік билікті ұйымдастыру және қоғамды басқару жөніндегі қоғамдық қатынастарын реттейтін мемлекет белгілеген немесе санкциялаған жалпыға бірдей міндетті мінез-құлық ережелері».

Конституциялық-құқықтық нормалар- бұл конституцияларда және жоғары әскери ғылымның басқа актілерінде бекітілген, мемлекеттік құрылғылардың, құқықтар мен азаматтық міндеттердің негізгі принциптерін, сондай-ақ оларды іске асыру мен қорғау тетіктерін реттейтін құқықтық талаптар. Олар негіз болып табылады ең маңызды конституциялық рөлдік-құқықтық нормалар адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуден тұрады. Адам құқықтарын қорғауға бағытталған конституциялық-құқықтық нормалардың мысалы ретінде заң алдындағы теңдік принципі, шіркеуге тыйым салу, сөз бостандығы, корпоративті қорғау құқығы және жеке тұлғаның құқықтық салдарының негізін құрайтын басқа да негізгі құқықтар жатады. Олар құқықтарды қамтамасыз етіп қана қоймай, оларды қорғау тетіктерін, соның ішінде мүмкіндікті де жасайды.

Конституциялық-құқықтық нормалар-бұл конституциялық құқықтың нысанасын құрайтын қоғамдық қатынастарды реттейтін нормалар. Олар жалпы құқық жүйесінің бөлігі болып табылады және басқа құқық салаларының барлық құқықтық нормаларына ортақ қасиеттерге ие. Құқықтың басқа нормалары сияқты, олар мемлекеттен туындайды, мемлекеттің құқықтық актілерінде көрсетілген жалпыға бірдей міндетті мінез-құлық ережелері болып табылады, мемлекет қорғайды және қамтамасыз етеді. Алайда, конституциялық құқық нормаларының оларды басқа құқық салаларынан ерекшелендіретін ерекшеліктері бар:

1) тікелей тағайындау. Барлық құқықтық нормалар ортақ мақсат ретінде қоғамдық қатынастарды реттеуге ие. Бірақ реттеудің тікелей мақсаттары құқықтың әртүрлі салаларында бірдей емес. Конституциялық құқық нормаларының нысаналы мақсаты-қоғам мен мемлекет құрылымының негіздерін бекіту.

2) мазмұны, яғни олар реттейтін қоғамдық қатынастар саласы.

3) дереккөздер – негізгі, неғұрлым маңызды нормалар Конституцияда, яғни бүкіл құқықтық жүйеде жоғары заңдық күші бар актіде көрсетілген.

4) құрылымдық ерекшеліктері.

Конституционализм идеология мен практика ретінде адам құқықтарын қорғаудың кілті болып табылады. Ол Парламенттің шектеулі Конституциясы мен құқықтық нормалар шеңберіндегі үдемелі әрекетті байқайтын жүйені

жасайды, бұл билікті асыра пайдалануға әкеледі және оны орындайды. Конституционализмнің негізгі қорғанысы адам құқықтарының кепілдіктері конституциялық-құқықтық нормалар, институттар мен қатынастар арқылы жүзеге асырылатын құқықтық тәртіпті орнату және қолдау болып табылады. Осылайша, конституционализм адам құқықтарын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін негізгі күш болып табылады [1].

Конституциялық құқық нормаларының алуан түрлілігі конституциялық-құқықтық қатынастардың көптігін анықтайды. Олар әртүрлі негіздер бойынша әртүрлі түрлерге жіктеледі:

1) құқық белгілеу және құқық қорғау мақсаттарына арналған нысаналы мақсаттар бойынша. Құқық белгілеушілерге олардың қатысушыларының құқықтық нормада белгіленген құқықтары мен міндеттерін іске асыруы болып табылатын қатынастар жатады. Құқық қорғау құқықтық қатынастарының мақсаты конституциялық құқықтың қандай да бір нормасының нұсқамасының орындалуын қамтамасыз ету болып табылады (депутатты кері қайтарып алуға қатысты құқық қорғау қатынастары).

2) конституциялық-құқықтық қатынастар сөздің өз мағынасында және құқықтық күйлерде нысаны бойынша ерекшеленеді. Конституциялық-құқықтық қатынастарда сөздің өз мағынасында олардың қатысушыларының құқықтары мен міндеттері құқықтық нормада анық және анық жазылған. Керісінше, құқықтық мемлекет-қатысушылардың құқықтары мен міндеттері жалпыланған сипатта болатын конституциялық-құқықтық қатынастың ерекше нысаны (мысалы, азаматтықтағы мемлекет).

3) субъектілер бойынша конституциялық-құқықтық қатынастар ерекшеленеді, олардың бір тарабы жоғарыда аталған субъектілер болып табылады.

4) өмір сүру уақыты бойынша шұғыл және мерзімсіз конституциялық-құқықтық қатынастар ерекшеленеді. Басқа жолмен олар тұрақты және уақытша деп аталады.

Конституциялық нормалар адам құқықтары проблемаларын шешуде бірінші кезектегі маңызға ие, өйткені олар ҚР-дағы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кең тізбесін, оларды қорғау және қорғау тетігінің негіздерін, олардың кепілдіктерін бекітеді.

Конституциялық-құқықтық институттар құқық белгілеуші және құқық қорғау институттарына бөлінеді. Құқық белгілеу институтының нормалары қоғамдық қатынастарға қатысушыларға құқықтар мен міндеттер береді. Құқық қорғау институтының нормалары құқық белгілеу институтының нормаларымен реттелген қатынастарды қорғауға арналған. Мысалы, депутаттық шолу институты депутаттардың міндеттерін белгілейтін нормалардың нұсқамаларын қорғауға және қамтамасыз етуге бағытталған [2].

Заңды фактілер конституциялық-құқықтық қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне және тоқтатылуына негіз болып табылады. Заңды факт-бұл құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына әкелетін оқиға немесе әрекет. Оқиға субъектінің еркіне қарамастан орын алады, әрекет –

соңғысының ерік-жігерімен байланысты. Оқиғаның мысалы депутат пен сайлаушылар арасындағы қарым-қатынасты тоқтатуға әкелетін депутаттың қайтыс болуы болуы мүмкін. Іс-әрекеттер заңды актілерге және заңды әрекеттерге жіктелуі мүмкін. Әдетте, құқықтық қатынастардың дамуы бүкіл жүйемен, құқықтық фактілер тізбегімен қозғалады. Мысалы, азаматтың сайлау құқығын іске асыру мазмұны болып табылатын құқықтық қатынастардың пайда болуының алдында заңды фактілер тізбегі бар: сайлау тағайындау туралы, сайлау комиссияларын, сайлау округтерін, учаскелерін құру туралы акт қабылдау, сайлаушылар тізімін жасау және т.б

Конституциялық-құқықтық нормалар, институттар мен қатынастар адам құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың құқықтық негізін құрайтын конституционализмнің маңызды компоненттері болып табылады. Конституциялық нормалар азаматтардың құқықтарын бекітеді, институттар оларды іске асыруды және қорғауды қамтамасыз етеді, ал Еуропалық Одақ пен азаматтар арасындағы қатынастар құқықтық мемлекет шеңберіндегі өзара іс-қимылдың құқықтық негізін құрайды. Құрамдас бөліктерге негізделген Конституционализм адам құқықтары мен бостандықтары алатын демократиялық құқықтық мемлекет құруға негіз болады [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Конституционное право Республики Казахстан. Отв. ред. проф. Нарикбаев М.С., Алматы, 2001, с. 16.
2. Нурмагамбетов Р.Г., Укин С.К. Н90 Конституционное право Республики Казахстан: Учебное пособие. / Р.Г. Нурмагамбетов, С.К. Укин – Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» 2018. – 310 с.
3. Лебедев В.А. Права и свободы человека и гражданина: понятие и эволюция // Проблемы права. – 2020. – № 2 (76). – С. 16-22.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Абдиаким Е.А., Иса А.А., Садибек Д.Б., Карсыбай Р.А., Тленшин Т.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ	5
Абдрахмани М.М., Шакиров А.Б., Есенаманова Э., Ізбасов С.Б., Серик Г. СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ	7
Абдуллаев А.Н., Ешман А.А., Турсынбеков Р.Р., Нышан Н.Н., Талман А.С. ҚР КОНСТИТУЦИЯСЫ: ҚАЙТА ҚАРАУ ЖӘНЕ ТҮЗЕТУ ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕСІ	9
Аблай Д.Д., Нарымбетова Ж.Н., Некрасова Д.И., Хайратбекова Д.А., Алтаева М.О., Айтбаева А.У. ОБЩИЕ ПОНЯТИЕ ДОГОВОРА В СФЕРЕ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ	13
Абраров И.Р., Әбдіхан Ә.М., Турсуметова Г.С., Шакамалова А.Р., Алтаева М.О., Дуйшемуратова А. ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ	16
Алимбоев Б.Э., Турашова Ә.Г., Андарбек Д.Б., Муртаза Р.М., Жаналиева А.Ж. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ РӨЛІ	18
Ануаров М.У., Тәліпхан А.Б., Әлібай Е.М., Сарсенбай Н.Н., Жаналиева А.Ж. ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ИНСТИТУТЫНЫҢ ТҮСІНГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ	22
Арапбай Б.Б., Усен Ж.Б., Сарсенбай М.Ш., Полат Ұ.Д., Айтеке К.А. СУИЦИДТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕШЕНДІ ТӘСІЛІ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚОЛДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ	27
Асильбаев Р., Саду Б.М., Абдрашова Ж.Т., Асхар А.Р., Айтеке К.А. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК	30
Аскарбеков А.С., Касимов Ж.Б., Амантай К.М., Рахманкулова С.Л., Серик Г. ПРИНЦИПЫ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВ В КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	33
Ахаев Н.Б., Аубакір Е.Н., Абдулла А.С., Бейсенбаев Н.Е., Айтеке К.А. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН ҚОЛДАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	36
Аширбеков Б.Р., Темірбай С., Амзе А.Б., Әбдікерім Т.Ә., Айтеке К.А. ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ ЖЕДЕЛ - ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІН ДАМУ	39
Багисбаев Т.Ж., Шәріп С.Қ., Карахан І.Е., Бустанжанов О.А., Шинтаева Ф.Е. ГУМАНИЗМ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ	42
Байырбек Н.Н., Қалмаханбет Г.Н., Орақбай С.К., Умеркүл Е.Т., Шинтаева Ф.Е. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ САЙЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	45
Бауыржанова А.С., Умаров Д.Б., Зулпихар М.Ж., Кауынбаева Қ.Қ., Тленшин Т.Б. ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІГІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ	49
Бейсен И.Б., Серікұлы Е., Өмірзақ Ә.Б., Турабеков Ә.А., Талман А.С. ЗАҢ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ	52
Бекеева С.Қ., Қуатбек Ж.У., Есениязұлы К., Култай Н.Т., Жаналиева А.Ж. ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТЕГІ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУ	56

Бәкіржан С.М., Үсен Т.Е., Курманбек Б.Д., Махкам Г.Б., Айтеке К.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ ӨМІРІ МЕН ДЕНСАУЛЫҒЫНА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯН ҮШІН ЖҰМЫС БЕРУШІНІҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	60
Ботабай М.Б., Жаналиева А.Ж. РЕФЕРЕНДУМ ИНСТИТУТЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ	63
Бөрібай Ә.М., Әлімбекқызы Н., Бекмуратов Н.А., Нышанбай Қ.Қ., Шинтаева Ф.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ	67
Голиков С.А., Жаналиева А.Ж., Гафурова Н.Э. ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА ОРУЖИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	70
Дәуренұлы Қ., Тулепбаева Г.Г., Самат А.Е., Карсыбай Қ.А., Тленшин Т.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ МҰРАГЕРЛІК ЖҮЙЕСІ	75
Әбдібай Ұ.Н., Шарибек Н.Е., Жәнібек Е.Б., Төлбасы Б.Т., Серик Г. АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫҢ ӨЗАРА ІС- ҚИМЫЛЫ	79
Әбдіманапұлы Н., Утепов Н.И., Досмаханбетов Н.Б., Қолдасбекова Ә.Б., Жаналиева А.Ж. ЗАҢГЕРДІҢ КӘСІБИ ЭТИКАСЫНЫҢ ТҮСІНІГІ, БЕЛГІЛЕРІ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ	81
Әбдірахман Б.С., Әжібек Д.Н., Есболған Н.Н., Абдинасир Е.Ш., Еркінбекова А.С. ЖАСТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ТИІМДІ ӨТКІЗУ МӘСЕЛЕСІ	85
Әлімбекова С.Б., Жаналиева А.Ж. ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР КЕЗІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӘРЕКЕТ ЕТУ ТЕТІГІ	89
Әлімқұл А.П., Жайлауова А.Ш. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ГЕНОЦИД ПРОБЛЕМАСЫ	92
Жандарбек Ж.Ғ., Тагаев Н.Н., Ермахан Ә.Н., Төлебай Н.Ғ., Алтаева М.О. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ	96
Жарылқасын Е.Е., Сапарбаев А.Н., Қарабаев Л.Е., Базарбек Н.Н., Жаналиева А.Ж. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ БЫҚПАЛ ЕТУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ	99
Жолубай А.Н., Саттархан А.С., Сабыртай С.О., Алишер Н.А., Қосанбаев Қ. 1920-1921 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ «АҚ ЖОЛ» БЕТТЕРІНДЕ	103
Журавский К.А. ПОНЯТИЕ «ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТСМЕН» В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И СТРАН СНГ	107
Исакова А.Т., Өсер Ә.Б., Төрехан А.А., Худайбергян Н.А., Агайдаров Т.С. МЕДИАЦИЯ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ НЫСАНДАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ	109
Ізбасар Е.М., Байжанова Н.А., Рахымбек М.Б., Тілепбек А.И., Шинтаева Ф.Е. КӘСПКЕРЛІК САЛАСЫНДА ТӘУЕКЕЛДЕРДІ САҚТАНДЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	112

Калиева А.Э., Айдарханова Ш.М., Оразбеков Б.Д., Сейдимхан Н.А., Агайдаров Т.С.	117
ОТБАСЫ ІШІНДЕГІ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ МЕН ОТБАСЫ ІШІНДЕГІ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН-АЛУ НЕГІЗДЕРІ	
Камалбай А.А., Мекуалы Қ.Қ., Жарқынбек Қ.Р., Бекмухаметов А.С., Исатаева Б.Т.	121
КӘСІБИ ЗАҢ КӨМЕГІН КӨРСЕТУ САЛАСЫНДАҒЫ АДВОКАТУРАНЫҢ РӨЛІ	
Канжарбеков К.Н., Танхыбаев Е.Е., Савулебек Н.Е., Көсек К.С., Тленшин Т.Б.	126
ЕЛІМІЗДЕ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ДАМУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Каримов Ә.Е., Авалбеков М.Қ., Туленбек Б.Т., Ғабитұлы Е., Шингаева Ф.Е.	129
САҚТАНДЫРУ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	
Керимбаев Б.Б., Айназарова А.К., Ахмет Ә.Қ., Қашқын А.Б., Еркинбекова А.С.	132
МОРАЛЬ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Керімбек А.С., Мырзагельды Д.Ж., Абдыкалик А.М., Жақсылық Н.Б., Серик Г.	135
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТЕ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ РӨЛІ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	
Ким А.Р., Шутова Д.Д., Кажекова З.Б., Балабиева Д.Ж., Серик Г., Токсобаев Б.Т.	140
РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВА И ПРАВ В РАЗВИТИИ ПРАВОВОГО ОБЩЕСТВА	
Ковченко С.О., Хокимова С.У., Югай А.П., Даминова С.А., Алтаева М.О.	143
ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕЗАКОННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ В РК	
Козачков М.В., Құрал Ұ.Д., Сейсембек Е.А., Мададова Ж.М., Исахов Б.С.	148
ЗНАЧЕНИЕ ВСЕОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ БАЗЫ В ПРОБЛЕМАХ ТРАНСПЛАНТАЦИИ ОРГАНОВ И ТКАНЕЙ ЧЕЛОВЕКА	
Қалдар Ә.Қ., Жаналиева А.Ж.	151
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ЖӨНІНДЕГІ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Қамбарұлы М., Каналқұл Б.О., Жапир Б.Б., Сапар Б.П., Исатаева Б.Т.	155
ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ АҚТАЛҒАНДАРҒА МҮЛІКТІК ЗИЯНДЫ ӨТЕУДІҢ ӘДІЛ ТЕТІГІН БЕЛГІЛЕУ	
Қуандық Ф.А., Пердебек Н.А., Сатыбек А.Ғ., Куралбай С.С., Тленшин Т.Б.	159
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ОТБАСЫ ЖӘНЕ НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
Құлан М.А., Амангелді Е.Н., Спа Е.Н., Қалдыбай А.А., Серик Г.	162
ТЕМЕКІ ШЕГУДІҢ, АЛКОГОЛИЗМНІҢ ЖӘНЕ НАШАҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ КҮРЕСУ	
Макулбекова Л.М., Жанзақова Ж.А., Султанали Р.Т., Атамуратова М.М., Исахов Б.С.	166
ИНСТИТУТ ИПОТЕКИ В ИСТОРИИ ЕЕ СТАНОВЛЕНИЯ	
Манапова А.А., Осарбай Д.Б., Егемкулова А.К., Сабыров Д.Б., Қосанбаев Қ.	170
НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ТРУДОВ ВОЕННЫХ И ГРАЖДАНСКИХ ЧИНОВНИКОВ КОЛОНИАЛЬНОГО АППАРАТА	
Махаматов З.У., Жамбұл С.Н., Сәтілхан Е.Қ., Ақжол М.Қ., Агайдаров Т.С.	174
ҚАРЖЫ РЕСУРСТАРЫН АЛАЯҚТЫҚ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДІ ЖОСПАРЛАУ	

Маханбетжан Н.А., Қабылбек Н.Б., Искандар Р.Р., Шалқарбай Е., Исатаева Б.Т. ЖАЗАНЫ ЖЕҢІДЕТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	177
Мирзакаримова Г.Л., Джанибекова К.С., Агзамбекова С., Куралбай Б.Н., Алтаева М.О. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ	181
Мухтархан Д.Н., Балтабай А.Б., Абдиева Ж.А., Пернебай Б.Б., Исахов Б.С. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖҮЙЕНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ	186
Мүсіркүл А.Б., Жаналиева А.Ж. БИОЛОГИЯЛЫҚ ІЗДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС ШЕҢБЕРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҢ МӘН-ЖАЙЫН АНЫҚТАУҒА ӘСЕРІ	189
Ниеталиев Е.Ж., Байрбеков Н.Ж., Мухитдинов С.А., Нурмаганбет А.Б., Еркинбекова А.С. ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ АДАМГЕРШЛІК СОТЫ	193
Нүрділлә Е.С., Абдиманап Б.Б., Жусбали А.И., Нағашбекқызы Э., Серик Г. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАҢ ШЫҒАРУ ПРОЦЕСІНЕ ҚАТЫСУЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	196
Нұрлыбек Ә.Б., Жаппар Ғ.С., Шайназаров Ш.Р., Уралбай М.Е., Озенбаева А.Т. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	200
Нұрмаханбет Д.С., Ходжин А.А., Али М.А., Тулендиева А.А., Имашев Б.Е. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР	204
Оразалиев Б.С., Аппазов Б.Қ., Бочаров Х.М., Бекболат Т., Озенбаева А.Т., Пархамович В.А. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ	208
Орынбасар С.Р., Жаналиева А.Ж., Юсупова Ф.У. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ИНТЕРНЕТЕ	212
Пархатова Э.Р., Улходжаева М.А., Алтынбек Н.Б., Абдыраймова Г.А., Озенбаева А.Т. ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДЕ – АДВОКАТОМ	216
Пердехан С.А., Оракбаева Э.Н. ЖАСТАР АРАСЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ҚҰРАЛЫ	221
Сағынтай Н.С., Майлыш Н.Б., Смаил Ж.Н., Сарсенбаев Д.А., Еркинбекова А.С. ЖАСТАРДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	225
Садыкова Ж.П., Нурумов Н.Т., Әмір А.Н., Танирберген Б.Р., Талман А.С. ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ О КАЗАХАХ, В НАСЛЕДИИ А.ОСТРОГОРСКОГО И Н. УРАЛОВА	231
Сапарбек М.Қ., Әмір Н.Б., Жунисали Ә.А., Тастемір Б.Т., Исатаева Б.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ҚАҒИДАТТАРЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	234
Сейдахмет Ж.М., Шапатай Д.М., Шахизинда Ә.А., Дулат С.Ғ., Имашев Б.Е. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	237

Сейдилда Е.Қ., Шамшидин Ә.М., Джафаров К.И., Шинаилова Ж.А., Озенбаева А.Т.	240
ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Серік А.Б., Лесбай Е.Е., Исаков Ж.А., Зұлпұхар Ұ.Қ., Талман А.С.	244
КИБЕРБУЛЛИНГ	
Серіков О.Н., Тағай Т.А., Кемелова К.Б., Нишанова А.Б., Имашев Б.Е.	247
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР: ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТКЕ ЖОЛ	
Сәдуақас Е.А., Тас Қ.Қ., Айтбай Р.Е., Рабат А.С., Исахов Б.С.	251
МЕМЛЕКЕТТІ БАСҚАРУҒА ҚАТЫСУ ҚҰҚЫҒЫ: КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КЕПІЛДІКТЕР ЖӘНЕ ПРАКТИКА	
Сұлтанбаев Д.А., Төрежанов Н.С., Солта Ж.Б., Еркинов Ш.М., Имашев Б.Е.	254
КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЕМЕС ҰЙЫМНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РӨЛІ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ: СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	
Сұлтан Ж.М., Хаитходжаева С.Б., Ирназаров Ш.Ф., Аязбаева Д.С., Озенбаева А.Т.	256
ИММИГРАЦИЯ И ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТАТУСА И ПРАВ ИММИГРАНТОВ, ВОПРОСЫ УБЕЖИЩА И ГРАЖДАНСТВА	
Сыздықбаев Н., Фазлаева Л.Л.	259
СУДЕБНАЯ СИСТЕМА КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ	
Тәжіхан А.Ә., Мәлік Е.С., Токмаханбет Д.М., Бахидин Д.Қ., Имашев Б.Е.	264
ҚАЗАҚСТАН КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОҒАМ ҮШІН МАҢЫЗЫ	
Тихова А.А.	267
ВЫПЛАТА ДОСРОЧНЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ПЕНСИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	
Тоқтас Д.С., Бердікүл Б.Е., Досаева Н.Н., Ержан Е.К., Еркінбекова А.С.	271
ЖАНАНДАНУ ҮДЕРІСІНДЕГІ МӘДЕНИЕТ МӘСЕЛЕСІ	
Тұрсынбаев З.С., Сарсен Ж.А., Келдібай Б.Ө., Бақберді Ж.Б., Талман А.С.	275
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАСЫ	
Умирзаков А.Д., Жәнібекова А.М., Муратваев М.Ш., Шухратов У., Имашев Б.Е.	279
РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ В ЗАКОННОЙ СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНА: ГАРАНТИИ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН	
Хисматуллина С., Таубаева А.М.	282
«РУХЫ БИІК ХАЛЫҚТЫҢ ІРГЕСІ БЕРІК»	
Ходжакулиев Ж.Б., Абибуллаев Ж.К., Талғат Н.Ж., Айтмаханбетов А.А., Исатаева Б.Т.	285
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ДІНИ СЕНІМ БОСТАНДЫҒЫ ҚҰҚЫҒЫН ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Чин П.Д., Шинтаева Ф.Е.	290
ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ИНОСТРАНЦЕВ И ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТА В КАЗАХСТАНЕ	
Шеримова Н.Ш., Рехенберг А., Исмаилов М.	294
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ И ВРЕМЕНИ ОТДЫХА В КАЗАХСТАНЕ	
Шірінбек А.С., Тұрсынбек Ж.Е., Абдукарим А.А., Сағиданов Ә.Н., Ағайдаров Т.С.	299
АЛАЯҚТЫҚТЫҢ ЗАМАНАУИ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ШАРАЛАР	

Шыңғысбек Б.Қ., Төлбасы Ө.Ғ., Сағындық Д.Т., Лесбек Н.Б., Ағайдаров Т.С. 302
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАР, ИНСТИТУТТАР МЕН
ҚАТЫНАСТАР КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ
ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН БЕКІТУДЕГІ, ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ
ЖӘНЕ ҚОРҒАУДАҒЫ РӨЛІ

ЖАС ЗЕРТТЕУШІ 2024

*атты халықаралық ғылыми- тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ 2024

V ТОМ

Құқықтану / Юриспруденция

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

ISBN 978-601-82177-6-0

